

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tarih Vakfı'nın
Taksim Topçu
Kışlası'yla ilgili
basın bildirisi

Gezi Parkı'nın özelleştirilmesi ve yapılaşmaya açılması
girişimine dur diyen direniş vesilesiyle

Taksim, Gezi Parkı, Topçu Kışlası yazıları

Nuran Yıldırım, E. Ahmet Tonak,
Doğan Çetinkaya,
Orhan Esen, Ozan Torun

19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl
Başlarında Anadolu'da
Bir Tabur Kâtibi

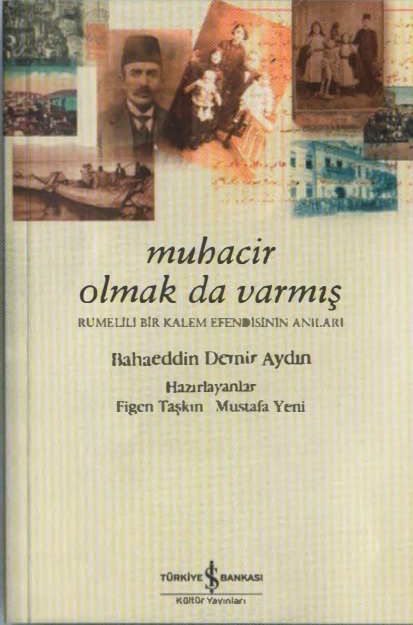
Osman Hoca mı
Osman Efendi mi?
Işık Tamdoğan

19. Yüzyıl Başında
Siyasi Kriz, Ekonomik
Buhran ve Vakâ-yı
Selimiye
Fatih Yeşil

İktidara Karşı Öğrenci
Direnişi: Aralık 1956 Prof.
Turhan Feyzioğlu'nun
Bakanlık Emrine Alınışı
Zafer Toprak

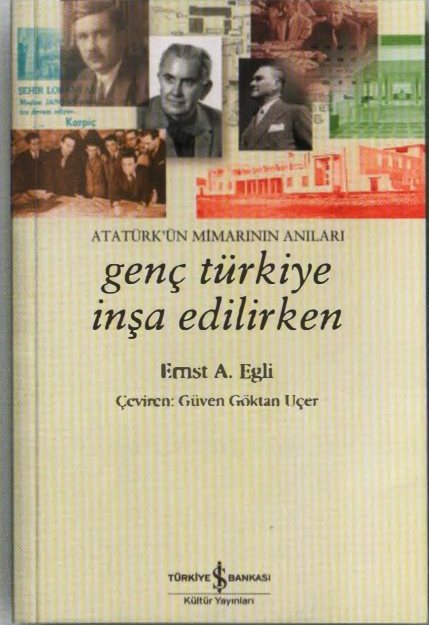

YIKIMIN VE İNŞANIN TANIKLARI İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI ANİ DİZİSİNDE

Balkan Savaşları'na dair anı ya da araştırma kitapları, olayların askeri, diplomatik, toplumsal boyutları üzerine pek çok ayrıntı içerir. Kendisini "kalem efendisi" olarak tanımlayan Kesriyeli Bahaeddin Demir Aydın'ın (1873-1919) ölümünden kısa süre önce kaleme aldığı anıları, Balkanlar'ın kopuş sürecini farklı bir bakış açısından anlatıyor. Bu mütevazı memurun, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi ile Balkan Savaşları arasında geçen ömrü, Balkanlar'daki çözümlüşün hikâyesiyle iç içe örülü; Osmanlı idaresinin zaafı, milliyetçi akımların bundan yararlanması biçimleri, Meşrutiyet'in getirdiği iyimser havanın kısa süren ömrü ve daha pek çok ayrıntı...

Muhacir Olmak da Varmış
Bahaeddin Demir Aydın
152 sayfa, 10 TL

Genç Cumhuriyet'in yöneticileri 1927'de bir karar alır: Eğitim ve kamu binaları çağın en gelişkin örneklerine uygun inşa edilecektir. Eldeki kadroların yetersizliğine karşı çözüm yabancı uzmanlar davet etmekte bulunur. Viyanalı Ernst Arnold Egli de birkaç yılına gelerek 13 yıl boyunca pek çok yapı inşa eder. Anılarında binalarından çok insan ilişkilerine, toplumsal gözlemlerle değerlendirmelere yer verir. Harf Devrimi'nin provasına nasıl katıldığından Anadolu'daki gezilerine uzanan renkli hikâyeler anlatır. 1953-55 arasında Ortadoğu Amme idaresi Enstitüsü'nde görevli olarak geldiğinde bulduğu değişmiş Türkiye'yi de ayrıntısıyla kayda geçer.

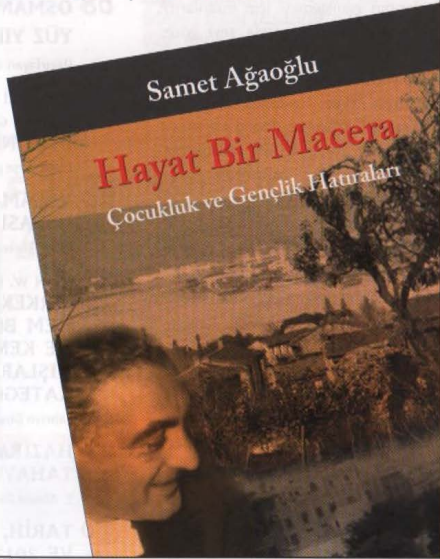
Genç Türkiye İnşa Edilirken
Ernst A. Egli, çeviren: Güven Gökten Uçer
384 sayfa, 18 TL

Yapı Kredi Yayınları'ndan

Samet Ağaoğlu'nun çocukluk ve gençlik anıları

Tanınmış bir politikacı olduğu kadar usta bir hikâyeci de olan Samet Ağaoğlu'nun anıları: I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında İstanbul, siyasetle iç içe bir babanın başına gelenler, önce tutuklanış, ardından Malta Adası'na sürgün ediliş... Nihayet sürgünden dönüş ve Ankara: Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Ankara'da geçen ilk gençlik dönemi, Keçiören'deki bağ evi ve doğayla baş başa bir yaşam...

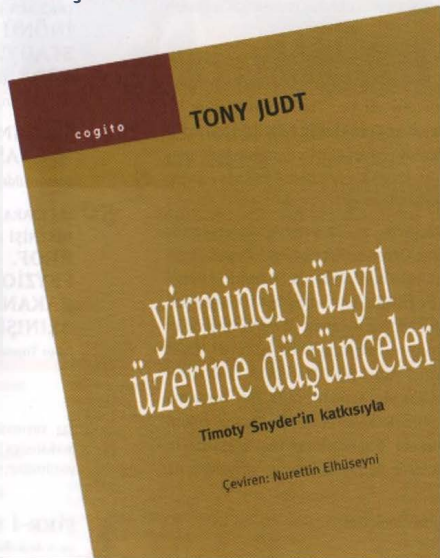
184 sayfa, 15 TL

Yirminci yüzyıldan nasıl bir ders çıkarmalı?

Kötülük Kol Gezerken ve Savaş Sonrası adlı eserleri YKY tarafından yayımlanan tarihçi Tony Judt, "Yirminci yüzyılı düşünmeye nereden başlayabiliriz?" diye soruyor: "Verdun ve Hiroşima'nın, holokost ve İsrail'in, Hitler ve Stalin'in, Keynes ve Hayek'in, Sartre ve Aron'un, Reagan ve Gorbacov'un dünyalarını nasıl anlayabiliriz?" Kitap, Judt'un dejeneratif bir hastalığın pençesinde kıvrandığı son aylarında, meslektaşı Timoty Snyder ile yaptığı bir dizi konuşmadan oluşuyor.

Çeviren: Nurettin Elhüseyni
440 sayfa, 32 TL

MERHABA,

Neredeyse ortaokul yıllarımdan bu yana Türkiye'de devletin icazet beklemeden daha yaşanabilir bir dünya için, hukuksuzluklara karşı, demokrasi ve özgürlük sınırlarının genişlemesi için insanların sokağa çıkmak da dâhil daha fazla şeyi göze alması gerektiğini düşündüm. Şimdi o kalkışma günlerinden geçiyoruz, üstelik duvarları boyunca Taksim Gümüşsuyu Askeri Hastanesi civarında onca çatışma yaşanırken, kimse dönüp askerlerden yardım istemiyor. Temiz ve bol mizahlı bir direniş yürütülüyor, sevgiyle selamlıyorum.

Böylesi bir dönemde tarih dergisi çıkarmak ister istemez insanın tarihle ilişkisini değiştiriyor. Bu tabii *Toplumsal Tarih*'e yazı veren insanlar için de geçerli. Bir dosya konusu düşünmediğimiz halde Taksim, Gezi Parkı, Topçu Kışlası ve direnişle ilişkilendirilebilecek beş yazı kendiliğinden yazı işlerine geldi. Doğan Çetinkaya'nın "Tarih, Siyaset ve 2013 Bahar Ayaklanması" başlıklı yazısı içeriden ama aynı zamanda tarihsel bir bakışla Gezi Parkı'na polis müdahalesi sonrasında yaşanan olayları değerlendiriyor. Nuran Yıldırım ise "Taksim Topçular Hastanesi" başlıklı yazısında III. Selim döneminde, *Heyoğlu Süvari Topçuları Kışlası*'nda bulunan askerler için yaptırılan Osmanlı ordusunun ilk hastanesini tanıtıyor. Ahmet Tonak'ın yazısı Yüksel Arslan'ın *Kapital*'den esinlenen *arture*'lerinden yola çıkıyor. Tonak, Gezi Parkı'nda devletinkamuyu mülksüzleştirerek özel sermayeye servet aktarmak üzereyken, direnişin bu plana çomak soktuğunun altını çiziyor.

Ozan Torun da Taksim Gezi Parkı'na uzak olmayan bir noktayı, yıkılmasına karar verilen İnönü Stadyumu'nu ele alıyor. Torun Beşiktaş'ın bu stadın yıkılmadan önceki son karşılaşmasında 11 Mayıs 2013 akşamı çıkan olayları, polisin kullandığı biber gazını, tazyikli suyu Gezi Parkı olaylarıyla ilişkilendirerek anlatıyor.

Zafer Toprak'ın bu ay iki yazısını yayınlıyoruz. "İktidara Karşı Öğrenci Direnişi Aralık 1956, Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınışı" başlıklı yazı Feyzioğlu'nun yaptığı bir konuşmadan dolayı vekâlet emrine alınması ve bunun ardından yükselen protesto dalgasını konu ediniyor. Zafer Toprak'ın ikinci yazısı Şerif Mardin'in Tarih Vakfı Mütevelli Kurulu toplantısında bir konuşma yapması vesilesiyle kaleme alındı. Toprak, bilimsel çalışmalarına değinmekten başka Mardin'in farklı dönemlerde üç kez politikaya girmesine de değiniyor.

Ağustos'ta görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY

Hazırlayan: Emel Seyhan

18 BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDE DİMİTRİ GUTAS İLE BİLGİNİN FETHİ

Didar Ayşe Akbulut

20 YAŞAMA SANATI USTASI SAİT MADEN

Ömer Türkeş

22 JOAN W. SCOTT'LA SÖYLEŞİ 'ERKEK' VE 'KADIN' HEM BOŞ HEM DE KENDİ DIŞLARINA TAŞAN KATEGORİLERDİR

Fahriye Dinçer

26 HAZİRAN DİRENİŞİ TAHAYYÜLLERİ

E. Ahmet Tonak

30 TARİH, SİYASET VE 2013 BAHA AYAKLANMASI

Y. Doğan Çetinkaya

38 ENDÜSTRİLEŞEN FUTBOLA DİRENEN SON KALE İNÖNÜ STADYUMU'NA VEDA ETMEK

Ozan Torun

44 TAKSİM TOPÇULAR HASTANESİ

Nuran Yıldırım

50 İKTİDARA KARŞI ÖĞRENCİ DİRENİŞİ ARALIK 1956 PROF. TURHAN FEYZİOĞLU'NUN BAKANLIK EMRİNE ALINIŞI

Zafer Toprak

58 ŞERİF MARDİN VE BİLİMİ: ÇOĞULCU BİR MODERNLEŞME SORUNSALI

Zafer Toprak

64 19. YÜZYIL BAŞINDA SİYASİ KRİZ, EKONOMİK BUHRAN VE VAKÂ-YI SELİMİYE

Fatih Yeşil

72 MATEMATİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ - I

Beno Kuryel

78 19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA ANADOLU'DA BİR TABUR KÂTİBİ OSMAN HOCA MI OSMAN EFENDİ Mİ?

İşık Tamdoğan

86 HIRVATİSTAN, SİRBİSTAN VE BOSNA-HERSEK'TE "MUHTEŞEM YÜZYIL" TEPKİLERİ

Klara Volarić

92 TÜRKİYE'DE SOLUN TARİHİ ÜSTÜNE BAZI GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELER

Mete Tunçay

94 JACOB CORNELISZ VAN OOSTSANEN İŞA'NIN ÇARMIHA GERİLİŞİ

Hazırlayan: Zerrin İren Boynudelik

234. sayımızda 26. sayfa da "Osmanlı İmparatorluğu ve Emperyal Dönüşüm" makalesini İngilizce'den çeviren Seda Erkoç'un soyadı "Alkoç" olarak yazılmıştır; özür dileyerek düzeltiriz.

FİKR-İ TAKİP:

94.9 Açık Radyo'da 15 günde bir pazartesi saat 15.30'da yayınlanan Fikir-i Takip programında 8 Temmuz'da Elçin Macar'ı ağırlıyoruz.

Peri Efe-Ahmet Akşit

22 "ERKEK" VE "KADIN" HEM BOŞ HEM DE KENDİ DIŞLARINA TAŞAN KATEGORİLERDİR"

Fahriye Dinçer'in, Nisan ayında Türkiye'ye gelen, feminist tarih çalışmalarının en önemli isimlerinden Joan W. Scott ile yaptığı söyleşi.

58 ŞERİF MARDİN VE BİLİMİ: ÇOĞULCU BİR MODERNLEŞME SORUNSALI

Zafer Toprak, Türkiye'nin en önemli bilim insanlarından olan Şerif Mardin'in düşünsel serüveninin yanı sıra politik kimliğine de değiniyor.

72 MATEMATİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ - I

Beno Kuryel'in, matematiğin sistematik mantığının yanı sıra toplumsal ilişkiler içinde şekillenen niteliğini ele aldığı yazı dizisinin ilk bölümü.

86 HIRVATİSTAN, SİRBİSTAN VE BOSNA-HERSEK'TE "MUHTEŞEM YÜZYIL" TEPKİLERİ

Klara Volarić, Muhteşem Yüzyıl dizisinin Balkan ülkelerinde uyandırdığı tepkiler üzerinde duruyor.

94 İSA'NIN ÇARMIHA GERİLİŞİ

Zerrin İren Boynudelik, 12 aydır sürdürdüğü yazı dizisinin son bölümünde İncil'deki en çarpıcı konu olan İsa'nın çarmıha gerilişi sahnesini Jacob Cornelisz Van Oostanen'in çiziminden ve başka örneklerden aktarıyor ve ayrıntılı bir analiz sunuyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 235, Temmuz 2013

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindancıpı Değirmen
Sokak No: 15
Emirönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Bakıyay, Murat Belge, Fatmagül Berkay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurgün Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalıhoğlu, Vangelis Kechriows, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, İrvan Cemil Schick, Canay Şahin, Öğüz Tekin, Tamer Timur, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen
S. YAZIŞLARI
MÜDÜRÜ
VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akçıl
YAYIN YÖNETMENİ
YARDIMCISI
Berkay Küçükbaşlar
REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım
DERGİ VE
KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

SAYFA TASARIMI/
UYGULAMA,
KAPAK UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp
İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aakst@tarihvakfi.org.tr
tkucukbaslar@tarihvakfi.org.tr
BASKI
G.M. Matbaacılık ve
Ticaret A.Ş. 100. Yıl Mah.
MAS-SIT 1, Caddesi No:
34204/İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

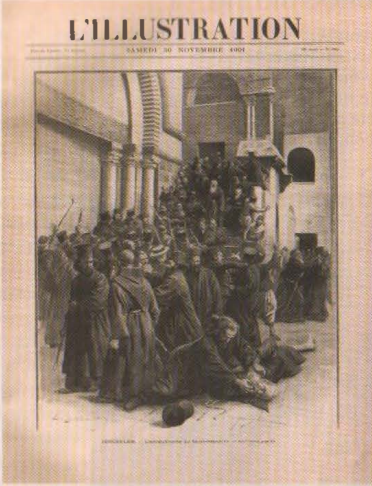
BASKI TARİHİ
Temmuz 2013
DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00
YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50
ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA
NUMARASI
12102
MATBA A SERTİFİKA
NUMARASI
12358
BİR YILLIK ABONE
BEDELİ
85,00 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazarlardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İlan çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

30 KASIM 1901

MİDİLLİ'NİN FRANSIZ DONANMASI TARAFINDAN İŞGALİ

Kudüs: Kutsal
Kabir'deki
arbede.

Bundan iki sayı önce *L'illustration* dergisinin 3066 sayı ve 30 Kasım 1901 tarihli nüshasını ele almıştık. Kapakta yer alan görüntüden hatırlanacağı üzere dergide yer alan ana haber, Kudüs'teki Kutsal Kabir'de Rum rahiplerin Fransız meslektaşlarına saldırılarıyla ilgiliydi. Fakat dergide yer alan ikinci bir haber de Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgiliydi. Bu defa söz konusu, Fransız donanmasına bağlı yedi gemilik bir filonun Midilli Adası'nı işgal etmesiniydi.

Kasım 1901'de meydana gelen bu olay, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle Sultan II. Abdülhamid'in küçük düştüğü ve aczinin ortaya konduğu en çarpıcı anlardan biriydi. Bu deniz harekâtının sebebi, Osmanlı Devleti'nin Lorando ve Tubini adındaki iki bankere olan

borcunun bir türlü ödenmemesiydi. Üstelik bu borç yeni değildi, 1870'lere kadar dayanıyordu. Abdülaziz'in saltanatının sonuna tekabül eden bu borcun ödenmesiyle ilgili bir dava 1882'de Osmanlı mahkemesinde görülmüş, hükümet söz konusu borcu birikmiş faiziyle birlikte ödemeye mahkûm edilmişti. Ne var ki yirmi sene kadar bir müddetle bu yönde herhangi bir girişimde bulunulmamış, mesele sürüncemede kalmıştı.

Çaresiz kalan alacaklılar tabiiyetinde oldukları Fransız hükûmetine başvurarak yardım istemişler, böylece mesele uluslararası siyasi bir kisveye bürünmüştü. 1901 yılında Fransız sefiri Ernest Constans (1833-1913) hükûmetini temsilen Bâb-ı Âli'ye baskıda bulunmuş, fakat aldığı cesaretlendirici cevapların basit bir oyalama taktığından ibaret olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine sefir diplomatik bir taarruza geçmiş ve 26 Ağustos günü İstanbul'u terk ederek yerine maslahatgüzar olarak Edmond Bapst'ı (1858-1934) bırakmıştı. Aynı zamanda da Paris'te Osmanlı sefiri olan Çorluluzade Salih Münir Bey (1857-1939) de ülkeyi terk etmeye davet edilmişti.

Ne var ki bu diplomatik çabalar herhangi bir netice vermemişti. Lorando ve Tubini borçlarının toplamını temsil ettiği tahmin edilen 500.000 ile 700.000 altın lira arası meblağın ödenmesi konusunda saray oyalama ve geciktirme politikasına devam ediyordu. Bunun üzerine Fransız hükûmeti çok daha

etkili bir politika takip etmeyi düşündü. Donanmaya bağlı gemiler Osmanlı sularına yollanacak ve bir liman işgal edilecekti. Akılda olanlar, Selanik, İzmir, Beyrut ya da Midilli'ydi. Fakat tam da o sıralarda Rusya Çarı II. Nikola'nın Paris'i ziyareti söz konusu olduğundan bu operasyonu geciktirmek gerekmişti. Çar Paris'e gelmeden evvel ya da oradayken yapıldığı takdirde Rusya'nın onayı varmış hissi doğacaktı. Yapılması gereken, çarın dönüşünü beklemek, ardından Rusya'nın onayını almak, sonra da donanmayı yollamaktı.

Bu şekilde hareket edildi ve Kasım ayı başında Amiral Léonce Caillard'ın (1846-1917) kumandasında yedi gemi Toulon'dan Doğu Akdeniz'e doğru açıldı. Filo, *Gaulois*, *Charlemagne*, *Pothuau*, *Latouche Tréville*, *Galilée* ve iki destroyerden oluşuyordu. Operasyonun anlaşılır nedenlerle Midilli'ye yapılması kararlaştırılmıştı, fakat donanma adanın açıklarına vardığında denizin şiddetinden dolayı iki gün beklemek zorunda kalmış, nihayet 7 Kasım günü karaya 60 denizci indirilerek Midilli'nin gümrük ve telegraf idareleri işgal edilmişti.

Bu harekât Osmanlı İmparatorluğu'na ciddi bir darbe oluşturduğu kadar Fransız kamuoyunda da sorunlu bir şekilde karşılanmıştı. O tarihlerde imparatorluğun Ermeni nüfusunun savunmasız bir şekilde katliamlara maruz kaldığını düşünenler, Fransa'nın bu tür insanı bir dava yerine iki bankerin

borçlarını ödemek için askeri harekât düzenlemesine mânâ veremiyorlardı. Her halükârda bu işgalden sonra Osmanlı hükümeti iyice zorda kalmış ve Fransa'nın koştugu bütün şartları

kabul etmek zorunda kalmıştı. Ödemeler taksitlere bağlanarak gerçekleştirilmeye başlandı ve son taksit 12 Temmuz 1903'te ödenerek mesele kapanmış oldu. Fransız hükümeti de Midilli'yi çok kısa

bir müddet için elinde tuttuktan sonra denizcilerini ve filosunu geri çekmişti. *L'Illustration* dergisinde yer alan makale de bu kısa işgalin ardından elde edilen izlenimleri aktarmaktaydı.

MİDİLLİ SEFERİNİN ARDINDAN

Amiral Caillard'ın kumandasındaki filo Ege Denizi'nin ufkunda Şıra Adası istikametinde gözden kaybolduğu anda Midilli'de olacakların daha önce tahmin edilmemiş olması şaşırtıcı gelebilir; ama daha da şaşırtıcısı telegrafın oradan almış olduğumuz muhaberatın bize aktardığı olaylar konusunda suskun kalmış olmasıdır.

Kuvvet gösterisi yapmak üzere Fransız gemilerinin Midilli'ye gidecekleri haberi üzerine, biz de amiyane tabiriyle birşeylerin olacağı yere zaten çok yakın bulunan ve bizi bilgilendirmeyi teklif etmiş olan iki muhabirin yardım tekliflerini memnuniyetle kabul etmiştik. Filo limanın açığında

demirlediğinde de muhabirlerimiz de ellerine kameralarıyla onu bekliyorlardı.

Yedi Fransız gemisinin gelişi ada halkı tarafından iki farklı şekilde karşılandı. Rumlar memnuniyetlerini ifade edip üç renkli bayrağın karşısında samimi bir sevinç gösterisinde bulundurlarken Türklerin suratı asılıverdi. Böylece Midilli birbirine düşman ve aralarındaki ilişkilerin iyice gerildiği iki kampa bölünmüş oldu. Gerçi muhtemelen normal zamanlarda da bu ilişkilerin çok daha iyi olduğu söylenemez, ama bayrağımızın belirmesiyle birlikte, bazılarının hızla boş çıkacak ve kaybolacak ümitlere, diğerlerinin ise kısa zamanda üstesinden gelecekleri bir korkuya kapılmalarıyla bastırılmış bir düşmanlık gün ışığına çıkmış oldu.

Ancak Fransız gemilerinin limanda kaldıkları bütün süre boyunca bu durumdan dolayı herhangi bir olay çıkmadı. Denizcilerimiz iki tarafın arasında sıkıntısız bir şekilde gidip geldiler. Onlara büyük yakınlık gösteren Rumlar tarafından şımartılırken, Türkler onlara yan gözle bakıyordu. Bir tarafın kendilerine gösterdiği hoş tavrın etkisi altındalarken, diğer tarafın kendilerine duyduğu ama açığa göstermeye cesaret edemediği için için düşmanlıktan dolayı da herhangi bir sıkıntı çekmediler. Türklerle olan ilişkileri gayet medeni oldu; hatta birkaç durumda Türkler onlara fazlaca terbiyeli davrandığı bile görüldü... Örnek vermek gerekirse bir gün iki muhabirimiz kameralarını denizcilerimiz tarafından işgal edilmiş olan gümrük binasına çevirdiklerinde etraflarını hamal ve memurlardan

**Caillard'ın
filosu Midilli
önerisinde.**

Midillili bir Rum.

oluşan kızgın bir kalabalık sarmış ve Fransız olduklarını öğrendiklerinde kendilerine hakaret edip taciz etmeye başlamışlardı. Kameraları yere atılıp cam plakaları kırılmıştı. Fakat polis müdahale ederek onları korumuş ve Rum olan Fransız konsolos-

luğu temsilcisi de valinin nezdinde bir girişimde bulunmuş ve her türlü saygı ifadeleri ve temennalarla kabul edilmişti.

Mesela telegraf ofisiyle gümrük boşaltılıp da denizciler gemilerine döndükleri gün, sahne birden bire değişmiş ve kalplerde birkaç günde birikmiş olan düşmanlıklar artık açığa çıkmıştı.

İlk önce muhbirlerimize akla gelecek her türlü zorluk çıkarıldı. Bunlardan biri daha emin bir şekilde telgraf çekebilmek için başkente birkaç kilometre mesafede bulunan Ayvalık'a gittiğinde bu kasabadaki gümrük idaresi kamerasına ve içinde plakalara el koydu. O da bu durumu aynı konsolosluk temsilcisine şikâyet edip de bu temsilci isteği üzerine gümrük müdürünün nezdinde bir girişimde bulunduğu gayet sert bir şekilde kapının önüne koyuldu.

Bu arada Midilli'de fotoğraf plakaları ve makinesine el konmasından çok daha vahim başka olaylar meydana geliyordu.

Kendi mekânlarına tekrar hâkim olan Türklerin ilk işi, kabul etmek zorunda kaldıkları utancın, Rumların müstehzi gülümsemelerinin ve Fransız denizcilerine gösterdikleri heyecanın intikamını almak oldu. Kavgalar ve arbedeler çıktı ki bunların bazıları kanlı olmuş olması gerek. Avamın her zaman ilk silâhı olan taşlar toplandı ve gidilip Rumların evleri taşatutuldu.

Muhbirlerimizin fotoğraf makinesine gelince, iadesini sağlamak için İstanbul'daki Fransız sefaretine devreye sokmak gerekti; maslahatgüzarımız M. Bapst ise bu işe canla başla sarıldı. Klişeler kırılıp yok oldu; geriye ancak burada verdiğimiz filonun görüntüsüyle Rum portresi kaldı. Bu el koymanın ise hiçbir meşru nedeni olamaz: Zira fotoğrafların bazıları padişah ile tebaasının izzeti nefsinin zedeleyecek türden idiyse de, Midilli'nin Fransız denizcileri tarafından işgali gayet sakin bir şekilde gerçekleşip hiçbir şiddet olayı patlak vermediğinden fotoğrafların hiçbirinde korkunç sahneler yer almamaktaydı.

Midilli valisi ve yardımcıları.

İZ TV ile Anadolu'yu 3 boyutlu keşfedin.

İZ TV'nin yepyeni üç boyutlu belgeselleriyle, Anadolu'yu tüm boyutlarıyla izleyin.

www.digiturk.com.tr
(0212) 473 73 73

Digiturk
Hayallerine dokun

Faideli Bir Cemiyet

2 TEMMUZ 1913

TANIN

İzmir gazetelerinde okunduğuna göre ahiren mahall-i mezkûre bazı mütefekkirin tarafından "İçki Düşmanları" Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil edilmiş ve ruhsatnamesi ahd olunmuştur İnkabul edilmiştir.

Cemiyetin esas teşekkülü nizamnamesinde musarrah laçıkl olduğu vechile memlekette içkinin mazarratını tahdid maksadıyla içki yerine kaim olabilecek şeyler ikâme etmek ve suver-i saire ile bunu tamim eylemekten ibaret bulunmaktadır. Şimdiki hâlde cemiyet azalığına bütün mekâtip muallimini celbedilmek suretiyle içkinin maddi ve manevi mazarratı anlatırılarak mekteplilere bunların makamına kaim olmak üzere spor eğlenceleri, jimnastik oyunları gösterilecek ve şimdiden içkiye müptela olanlar vesait-i münasibe ile men' edilecektir.

Şimdiden birçok gençler bu faideli cemiyete maa'l-memnûniye kaydolanmaya ve içkinin men'-i mazarratı için propaganda icra etmeye başlamışlardır.

Bir Osmanlı Sanatkârının Muvaffakiyeti

4 TEMMUZ 1913

TANIN

Ahiren Münih'te kuşad olunan umumi resim sergisine iştirak eden ressamlardan Terlemezyan Efendi'nin bir levhası jüri heyeti tarafından pek ziyade mazhar-ı takdir olarak ressam-ı mümâileyhe bir kıta altın madalya itâ edilmiştir. Terlemezyan Efendi şehrimiz mahâfil-i sanatkâranesinde tanınmış ve sevilmiş bir simadır. Mümâileyh on sene kadar Paris'te kalarak sanatını bihakkin tahsil ettikten, resimlerini müteaddit salonlara kabul ettirmek suretiyle isbat-ı maharet eyledikten sonra şehrimize avdetle burada yerleşmiş ve şarkın bedâyi-i tabiiyyesini musavver İtâbî güzelliklerini tasvir

eden birçok güzide tablolar vücuda getirmiştir.

Çiftçi Düşünü

6 TEMMUZ 1913

İKDAM

Geçen sene olduğu gibi bu sene dahi Hüdavendigar Ziraat Mektebi'nde (Çiftçi Bayramı) tertibatı pek mükemmel ve mutantan bir surette icra kılınmış ve mektebin her tarafı Osmanlı Bayrakları ile gayet rengin ve dînişin bir tarzda tezyin olunmuştur.

Bu Çiftçi Düşünü'nde hazır bulunmak üzere vilayetin her tarafından davetliler gelmiştir. Çiftçiler, bağcılar, bahçıvanlar ve her sınıf zürrâ takım takım düşün mahalline şıtab eylemiştir. Vilayet erkânı, memurin-i mülkiye ve askeriye, ulema ve meşâyih, eşraf-ı belde ve mülhakat memurin-i mülkiyesi ulema ve meşâyih ve İstanbul'dan gönderilen heyet-i mahsusa huzuruyla merasime başlanmış, Ziraat Mektebi talebesi tarafından çiftçiliğe, bağcılığa sütçülük ve fenn-i ziraatın şubât-ı muhtelesesine dair açık Türkçe ile nutuklar irad edilmiştir.

Merasimin hitamını müteakip mektep civarında kırdı ağaçlar altında gayet müzeyyen sofalarda sütlü çorbadan, peynir, yoğurt, tereyağı ve saireden ibaret olmak üzere nefis bir köylü taamı tenâvül edilmişyeniilmiş, taamdan sonra mektepte yetiştirilmekte olan iyi cins aygırlar teşhir olunmuş bir taraftan ekin biçip aynı zamanda demet bağlayan son sistem makinelerle tecrübeler yapılmış, harman ameliyatı ve sair ratbikat-ı ziraiyede bulunulmuştur.

Çiftçi Düşünü merasiminin muhtelif vaziyetlerde fotoğrafları dahi alınarak köylülere ihdâ olunmuştur İhediye edilmiştir.

Gelecek seneye kadar gerek ziraatta ve gerek sütçülük ve bağcılıkta âsar-ı terakki gösterenlere Ziraat Nezareti tarafından mükâfatlar itâ

olunacağı tefhim edilmiş lanlatılmış ve duâ-gü efendi İduâci efendil tarafından zemin ve maksada münasip bir duâ kiraatıyla merasime nihayet verilmiştir.

Sıcaklar ve Yalova Sayfıyesi

10 TEMMUZ 1923

TANIN

Yaz iki haftadır şehrimiz ve havalisinde fazla bir şiddetle icra-yı hüküm etmektedir. Sokakta, kahvede, lokantada birbirine tesadüf eden iki âşının ilk söylediği sözlerin mevzuu hararetin, insanı sokakta baygınlık geçirecek hâle getirdiği ve yazın hüküm-i şiddetine dair bu kabil şikâyetler teşkil ediyor. Çaresini bulan, kaleminden izin alan civar sayfıyelere kaçmakta ve fakat iltica eylediği yerlerde aradığı serinliği bulamamaktadır. Haber aldığımız göre Yalova havalisinde yaz hükmünü nisbeten hafif icra etmektedir. Havanın bu müsaadesinden bi'l-istifade oraya şıtab eden kimseler tenezzühler, kır eğlenceleri..mehtap teferrücleri lgezintilerli tertip ederek hoş vakit geçirmektedirler.

Büyükdere'de Bir Vak'a

14 TEMMUZ 1913

İKDAM

Büyükdere'de Rusya Sefarethane-i sayfıyesi önünde demirli bulunan Rus kruvazörü zabitanından Yüzbaşı Leonidi birkaç gece evvel son derece sarhoş olduğu hâlde Büyükdere çayırında Kefeliköy'ünde dostu olan bir kadını taharri bahanesiyle Rum hanelerine taarruz ve tecavüze ve hanelerin kapı ve camlarını kırmaya başlaması üzerine memurin-i zabıta yetişerek men'ine teşebbüs olunmuş ise de memurine karşı da tecavüzata bulunmuş ve sefarethaneye malumat verilmele beraber kendisi bir arabaya bindirilip polis merkezine götürülmüştür.

Havagazi

15 TEMMUZ 1913

TANIN

Evvelki gece Beyoğlu mutadin hilâfına bir gece geçirmiştir. Gazhane amelesi ile idare arasında aylıkların tediye olunmaması yüzünden tahaddüs eden ihtilâf üzerine amele evvelki gün çalışmamaya karar vererek kararlarında sebat eylemişlerdir. Esasen ocakların bazıları da tamir edilmekte olduğundan gaz hazineleri boş kalmış ve ancak daha evvelki günden kalan pek az miktardaki gaz salverilerek caddeler tenvire çalışılmış ise de bu ancak fenerin altında duran kimselerin yekdiğerini fark edemeyecek derecede gayri kâfi geldiğinden bir faide temin edememiş ve oteller ile elektrik olmayan devair-i sairde el lambaları yakılmıştır. Dün geç vakte kadar bu bâbda hiçbir tarafın da teşebbüste bulunulmamış ise ameleden bazıları işe başlayarak dün gece için tenvirata muktezi gazın istihsalı için çalışmışlardır. Merc-i aidince tedabir-i lâzime ittihazı memûldür.

İki Büyük Bayram; 1 Temmuz, Edirne ve Kırkkilise'nin İstirdadı

23 TEMMUZ 1923

TANIN

Haber-i resmi

Dün sabahki ajanslar Asakir-i Osmaniye'nin Edirne'ye girdiğini Sofya'dan ve Avrupa'dan aldıkları malumata atfen bildiriyorlar idi. Bu haber doğru değil fakat vaktinden evvel verilmiş idi.[...]

Dün saat dörtte bu haber-i meserret şehrimize gelerek sür'at-i berkiye ile [çarçabuk] yayıldı.

Başkumandanlık Vekâletinden iş'âr edilmiş olup elde ettiğimiz haber-i resmîyi ber-vech-i zir derc ve ilana müsâraat ediyoruz: "Edirne ve Kırkkilise bi-lutfihî kerim zapt edildi. Evren Bey'in de refakat ettiği İbrahim Bey Süvari Livası'nın

tayy-ı mekân eder cümlesine sürat-i savletkâranesi pek çok mesâib [felâket] ve tahribatın önünü almıştır. Bu süvariye kuvveti'z-zahr yardım edecek olarak gönderilen ve numaraları derdest arz olan piyade alayları bir günde 80 kilometre kat' etmişlerdir.

Kırkkilise'ye tahrik edilen İyola [çıkarılan] piyade ve süvari kolları dahi aynı derecede sürat ve besâlet ibraz eylemişlerdir İkahramanlık göstermişlerdir. Bunlara karşı Bulgar piyadesi gayet cüz'î mukavemet göstermiş ve yalnız aşîret süvarisinden bir hayvan telef olmuştur. Yalnız düşman cephaneye depolarıyla mebanî-i emiriyeyi tahribe vakit bulabilmiştir. Edirne'den alınacak tafsilat derdest arzdir."

Bir ordunun günde seksen kilometre kat' etmesi tarih-i harpte nadiren görülmüştür.

24 TEMMUZ 1913

TANIN

10 TEMMUZ

Bu seferki 10 Temmuz şenliği şimdiye kadar tesadüf ettiğimiz merasimle kabil-i kıyas değildir. Bilhassa iki senedir daima matem ve felaketle dolu bir hava tenefüs eden halk, Edirne ve Kırkkilise'nin zaptı kendisi için umulmaz bir saadet telakki etti. Zaten evvelki gün halkı bu kadar heyecan-âlud tezahürata sevk eden iki milli bayramın bir günde birleşmesidir. [...]

Merasimin teferruatına dair icabeden tafsilatı ber-vech-i âti hülâsa ediyoruz:

Sara-yı Hümâyûnda:

Sabahleyin hanedan-ı saltanat erkân-ı kiramı atebe-i mülûkaneye arz-ı tebrikat ettiler.[...]

Edirne ve Kırkkilise zaptının hükûdarımızın kalb-i hümâyûnlarında tevlid ettiği sürür, züvvarı kabulde göstermiş oldukları iltifat-ı fevkalade ile tamamen tezahür ediyordu.

Mabeyin-i hümâyûnda:

Mabeyin-i hümâyûn id-i milli

münasebetiyle son derece müteheyyic [coşkulul] tezahürata sahne olmuştur; Başmâbeyinci Mısır Hidvi'nden, Mekke Emirî'nden, düvel-i muazzama hükûmdarlarından, vilâyetlerdeki rüesa-yı ruhaniden varid olan birçok tebrik telgrafları alıyordu. Başkâtıp Ali Fuat Bey bütün bu telgrafları zat-ı hazret-i mülûkaneye takdim ettikçe mahzûziyet-i şahanenin cevaben tebliği ferman buyruluyor idi.

Sefaret baş tercümanları, ayan, ümera-yı askeriye, rical-i mülkiye ve ilmiye, anasır-ı gayri müslime rüesa-yı ruhaniyesi, şehrimizde müessesat-ı maliye ve sanayi direktörleri defter-i mahsusuna imza etmişlerdir. İsimlerini kaydedenler içinde Sırp Murahhası Mösyö Pavloviç dahi dâhildir.

Hürriyet Tepesi'nde:

Genç kızlar için tesis olunan İttihad ve Terakki Kız Mektebi talibanı şehit Mahmut Şevket Paşa ve sair fedakâr kahramanlar namına merasim-i mahsusla icra etmişlerdir.

Donanma Menfaatine:

Daha fecirden itibaren şehrimizin her tarafında donanma menfaatine ihzar olunan kokartların tevziine başlanmıştı, Edirne ve Kırkkilise'nin zapt olunması cihetiyle halkta husule gelen sevk ve heyecan iane hususunda fazla fedakârlıklar icra edilmesine sebep olmuştu. Herkes genç kız ve erkeklerin dağıtmakta oldukları bu kokartları tehalükle listekle kabul ediyordu. [...]

Şehrimiz müessesatından birçoğu vazife-i tevzii kabul etmek suretiyle memleketi karşı beslemiş oldukları hiss-i amik-i muhabbeti izhar ettiler.

Teşkilat Beyoğlu Mutasarrıfı Süleyman Kâni Beyefendi ile zevat-ı âtiyeden müteşekkil heyet tarafından idare olunuyordu. Meşihat-i ekâbir-i memurinin den İzzettin Efendi, Yüzbaşı Ziya ve Fevzi beyler.

Kadınlara ait kısım Hahambaşı'nın zevcesi Madam Naum Efendi'nin zir-i himayesinde idi.

Şehrimizde pek maruf bir banker

olan Mösyo M.....'nin zevcesi inanenin neşr ve tamimi hususunda ibraz-ı mesai eyliyordu.[...]

Tenvirat:

Gece İstanbul'un her tarafı cidden son derece iyi donatılmıştı. Uzaktan bakıldığı zaman şehirde büyük bir meserretin hüküm-ferma olduğu derhâl nazara çarpıyordu.[...]

Yıldız sarayı fevkalade bir surette tenvir edilmiş ve o civarda bulunan ahaliye saray-ı hümayûndan şerbet ve sigara ikram edilmiştir.

İstanbul'da:

İstanbul tenviratında cidden muvaffak olmuştuk. Eminönü'ndeki tezyinatı bilhassa

kaydediyoruz. Yeni Köprü'nün medhali ve medhale yakın yerleri ziya altında boğulmuştu. Muteber ticaret mağazaları kırmızı ve beyaz renkli kumaşlarla büyük kavsar [yaylar] yapmışlar ve gece hepsini elektrik fenerleriyle donatmışlar idi. [...]

Hülâsa İstanbul şimdiye kadar icra ettiği merasimde gösterdiğinden daha fazla bir tezahür-i hissiye tercüman olmuştuk. Ahali sabahlara kadar küme küme içlerine sığmayan teheyhüleriyle ıcoşkurlarla gezip eğlendiler.

Bâb-ı Âli Önünde:

Halk bu muzâaf-ı milli bayramı tebci ve tes'di için tezahürat-ı fevkalade-i milliye ibraz ettiği esnada müteaddid esnaf cemiyetleri başta rengârenk bayraklar bulunduğu halde bir refat-ı muntazam ile imuntazam yürüyüşel ve Divanyolu tarihiyle Bâb-ı Âli önüne gelerek siyaset-i münife ve mahiranesiyle, vatandan ebiediyen infikâk etmiş layrılmış olduğu zannedilmiş olan Kırkkilise ile Edirne'yi istirdada muvaffak olmuş olan kabinemize beyan-ı teşekkür etmişlerdir.

Beş bini mütecaviz olan bu cemm-i gafir, Bâb-ı Âli havalisine dâhil olduğu zaman bütün Bâb-ı Âli bir alkış tufanıyla sarsılmış idi.

Sadrazam Said Halim Paşa hazretleri ahalinin bu tezahürat-ı milliye ve müzaheretkâranesinden fevkalade müteessir olarak binek taşına gelmişler ve halka hükümet

hakkında izhar ettikleri bu teveccüh ve müzaheretten naşı gerek kendi namına ve gerek kabine namına beyan-ı teşekkür etmişlerdir.[...]

Ba'dehû bu cemm-i gafir muzikalar, milli havalar ile müterennim olduğu hâlde Bâb-ı Âli'nin diğer kapısından çıkarak Köprü ve Tophane tarihiyle saray-yı hümayûna azimet etmişlerdir.

Halk Yıldız Sarayı önüne muvasalat ettikleri esnada her tarafta " padişahım çok yaşa" nidalarını ayyuka çıkarmışlardır.

Sevgili padişahımız pencereye teşrif ve halkın ellerinde taşımakta bulundukları büyük "Edirne'nin resmine atf-ı niğâh buyurarak: (Milletimin hissiyatına iştirak ederim. Mahzûziyetimi tebliğ ediniz) Buyurmuşlardır.

Taksim Bahçesinde:

10 Temmuz gecesi Taksim bahçesindeki tezahürat-ı vatanperverane cidden pek mükemmeldi.[...] Talat Bey'in himayesinde olarak konserler, konferanslar verildi. Gündüz tarihini uzak günlerini ihtar eden yeniçeri kıyafetine girmiş bir heyet içeri girdi, Faik Bey Sultan Selim'in ağzından bir nutuk söyledi ve alkışlandı. Muzika Marş-ı Sultani ve milli marşları çalıyor, hissiyatı coşan ahali bütün konferansları, hitabeleri ve şirleri alkışlar içinde boğuyordu. Bilhassa küçük bir kıza bir erkek çocuğun okuduğu neşideler son derece hüsn-i tesir hâsıl etti. Gece Mehmet Emin ve Celal Sahir Bey tarafından okunan manzumeler cidden büyük bir tesir vücuda getirdiler. Aka Gündüz'ün hitabesi halkı coşturdu. Velhasıl Edirne ve Kırkkilise'nin ferdasında 10 Temmuz namına yapılan bir merasim şerefiyle mütenasip bir surette başlamış ve nihayet bulmuştur.[...]

Beyoğlu'nda:

Beyoğlu caddesinin her iki tarafı ve Tepebaşı'na münthei olan vâsi' cadde rengârenk bayraklarla donatılmış idi. Herkesin yüzünde, gözlerinde bir şule-i ibtiâh [sevinç] alevi, âti-i Osmani hakkında bir lemha-i itimad parlıyordu.

Evvelki günkü manzara-i sur ve sürür ancak hürriyetin ferdâ-yı ilanımda görülmüş idi [...]

Tepebaşı'nda:

Tepebaşı bahçesinde daimi surette terennüm-saz olan Romanya Kumpanyası muzikasında başka gelmiş olan Bahriye muzikası da ufak fasıllar ile latif ve nermin şarkılar terennüm ediyordu. [...]

Edirne'de Kırkkilise'de Resm-i geçit

31 TEMMUZ 1913

İKDAM

Osmanlı ajanlarının telgrafları:

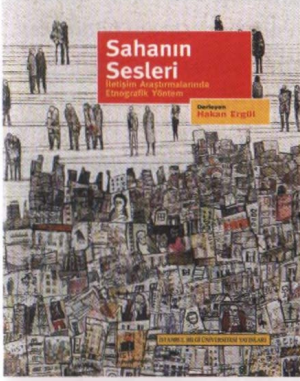
Edirne 29 Temmuz- Veliahd-ı saltanat Yusuf İzzettin ve Şehzade Ziyaeddin efendiler hazeratı yarın Cisir Mustafa Paşa'ya ve öbür gün sabahleyin de Kırkkilise'ye azimet edeceklerdir.

Kırkkilise'de bir resm-i geçit icra olunacaktır. Müşârunileyhümâ hazeratının Perşembe akşamı Dersaadet'e avdetleri mukarrerdir. Edirne şehrinde fevkalade bir sürür ve şâdmâni mevcuttur. Bütün sokaklar donatılmıştır.

Veliahd Hazretlerinin Beyanatı

Edirne 29 Temmuz — Veliahd-ı saltanat Yusuf İzzettin Efendi hazretleriyle şeref-i mulâkata mazhar oldum. Veliahd hazretleri Edirne'yi ziyaretlerinden dolayı fevkalade memnun bulunduklarını söyledikten sonra Ordu-yu Osmani hakkındaki itimad-ı fevkalade ve takdirat-ı mahsusalarını izhar buyurmuşlardır.

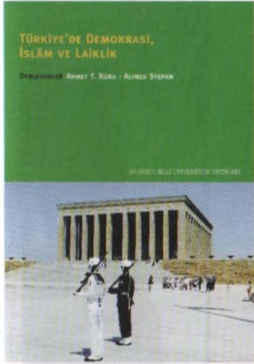
Veliahd hazretleri sözlerine devam ile demişlerdir ki: "Avrupa'nın bugün hakikaten bizden Edirne'yi almak istediğine inanmak istemiyorum. Tâli-i harbin yaver olamaması bizi muvakkaten (?) Edirne'den uzaklaştırmıştı. Osmanlı askerlerinin cesaret ve bahadırılığı sayesinde şehir-i mezkûr tekrar istirdad edildi. Bu insanların adaletsizliğine karşı Cenab-ı hakkın tecelli eden bir lütuf ve adaletidir. Edirne bugün bizim için her zamandan daha mukaddesdir."

SAHANIN SESLERİ
İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINDA ETNOGRAFİK YÖNTEM
DERLEYEN HAKAN ERGÜL

343 sayfa, ISBN: 978-605-399-285-1

Bu çalışma, bir ilk olma özelliğini taşıyor. Esas olarak iletişim araştırmaları ile etnografik yöntemin kesişme alanını konu ediniyor. Kitap boyunca, bu alanda literatürün, araştırmacının, sahanın ve nihayet dölüp kendi saha deneyimine bakan yazının sesleri iç içe geçiyor, yaratıcı bir diyaloga zemin hazırlıyor.

AMHET T. KURU, ALFRED STEPAN
TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, İSLAM VE LAİKLİK

220 sayfa, ISBN: 978-605-399-279-0

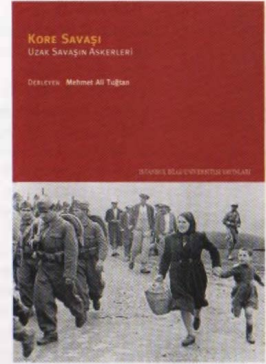
Osmanlı mirasının günümüz Türkiye'sine yansımaları, Kemalist İdeolojinin tarihi kökenleri, Cumhuriyet sonrası kurulumaya çalışılan tektip devlet ve toplum modelleri incelenmekte, bunun yanı sıra Müslüman bir çoğunluğa sahip başka ülkelerde görülen laiklik uygulamalarıyla karşılaştırmalar yapılmaktadır.

JEAN-LOUIS FABIANI
FRANSIZ FİLOZOFU KİMDİR?
KAVRAMLARIN TOPLUMSAL YAŞAMI (1880-1980)

250 sayfa, ISBN: 978-605-399-281-3

Kavramların içinde şekillendiği alanın toplumsal olduğunu gösteren Fabiani, çağımızın büyük düşünürlerini birer sosyolojik aktör olarak okurken, düşüncelerinin doğup geliştiği kültürel bağlamın kodlarını da bizler için anlaşılır kılıyor. Fransız felsefesi tarihi ve kültürel bir Fransa tarihi olarak okunabilecek eser, Fransız düşüncesinin bir haritasını çıkartıyor.

KORE SAVAŞI
UZAK SAVAŞIN ASKERLERİ
DERLEYEN MEHMET ALİ TUĞBA

224 sayfa, ISBN: 978-605-399-287-5

Bu kitap, siyasal tarihi açısından, çok partili dönemin başlangıcına ve bu savaşın süreçteki yerine, siyasal psikoloji açısından ise Soğuk Savaş'ın toplumsal yansımaları ve savaş algısına değinmektedir. Uluslararası ilişkiler hususunda asker gönderme kararıyla Türkiye'nin dış politikadaki amaç ve sonuçlarına değinirken; askerî tarih bağlamında da savaş, ordunun dönüşümünü ve stratejik ilişkileri değerlendirir.

TARİH VAKFI'NDAN BASIN BİLDİRİSİ

7 Haziran'da Beyoğlu Aynalı Geçit'te düzenlenen toplantı ve ardından yapılan basın açıklaması ile konu ile ilgili gelişmeler değerlendirildi. Tarih Vakfı, Gezi Parkı direnişine desteğini bildirirken tarih disiplininin Topçu Kışlası üzerinden ideolojik bir mücadele aygıtına dönüştürülmesine ilişkin kurumsal görüş ortaya kondu ve konu katılımcılar tarafından tartışıldı.

Konuşmacılar
Ahmet Ersoy,
İclal Dinçer,
Cevat Erder,
Uğur Tanyeli,
Murat Güvenç.

Basın açıklamasına katılarak görüş bildirenler arasında Ahmet Ersoy (tarihçi), Cevat Erder (tarihi çevre koruma uzmanı), İclal Dinçer (şehir plancısı), Murat Güvenç (şehir plancısı) ve Uğur

Tanyeli (mimar) vardı. Günkü Akın (mimarlık tarihçisi) ve İlhan Tekeli (planlama uzmanı) toplantıya canlı yayımla katılırken, Doğan Kuban (mimarlık tarihçisi) ve Ferdan Ergut (tarihçi) da

video kayıtlarla görüşlerini paylaştılar. Basın toplantısının video kaydı 4. bölüm olarak <http://tinyurl.com/ngwgrx> ve <http://tinyurl.com/op6pxrl> adreslerinden izlenebilir. Toplantının ardından basın

mensupları ve Tarih Vakfı üyeleri İstiklal Caddesi'nden Taksim Gezi Parkı'na yürüdüler. Ardından Gezi Parkı'nın merdivenlerinde basın açıklaması tekrar okundu.

Tarih Vakfı Basın Bildirisi

7 Haziran 2013

Tarih Vakfı olarak her zaman tarihi, mağduru ve takipçisi olduğumuz bir olgu var; Türkiye'de tarih, özellikle de siyasetçilerin elinde bir istismar alanıdır ve bu durum son zamanlarda çok artmıştır. Bu artış hükümetin tarihi mekân politikalarının en çarpıcısı olan Taksim Topçu Kışlası Projesi üzerinden elle tutulur hale gelmiştir. Bununla birlikte, bu projeye karşı İstanbul'un çeşitli platformlar üzerinden aylardır verdiği mücadele bir umut ışığı olmuştur.

İstanbul'un göbeği Taksim'de her türlü planlama ve kent yönetimi ilkesine aykırı olarak tepeden inme kararlar alındı ve uygulandı. Bu ve buna benzeyen Halic Metro Geçiş Köprüsü, 3. Boğaz Köprüsü gibi projeler İstanbulluların kent hakkını hiçe saymaktı. Bu durumda İstanbulluların kent hakkı talebi için sokağa dökülmekten başka yolları kalmamıştı. Buna karşı günlerdir uygulanan polis şiddetini ve bu projeye barışçıl bir biçimde karşı

olanların Türkiye'nin pek çok şehrinde acımasızca ezilmeye çalışılmasını protesto ediyoruz.

Tarih yalnızca geride kalmış ve gücü olanın istediği gibi kullanılabileceği bir olaylar yığını değil, geçmişten gelip bugünü de içine alan bütünlüklü bir akıştır. Bu açıdan düşünülürse, Taksim Meydanı ve diğer tüm kentsel alanlar şehrin tarihsel ve kolektif belleği olarak değerlendirilebilirler. Bu doğrultuda, Taksim Gezisi ve çevresi, sosyal ve toplumsal bellek ile toplumsal tarih açısından somut biçimde korunması gereken kültür mirasıdır. Bu özelliği, içinde bulunduğumuz günlerde yeni ve yoğun tarihsel tanıklıklarla artarak sürmektedir.

Tarih Vakfı, kent hakkı ve kentli belleğini hiçe sayan "replika fiziki mekân" üretimine, yani Topçu Kışlası'nın yeniden inşasına ya da yeniden inşa edilmiş gibi yapılmasına karşı olduğu gibi, bu projeyi daha sevimli göstereceği düşünülecek ortaya atılan "İstanbul

Kent Müzesi" biçimindeki işlev önerisine de tamamen karşıdır. Kent müzeciliği ve İstanbul Müzesi üzerine 10 yıl boyunca bilgi ve deneyim üretmiş, kitaplar yayınlamış, uluslararası sempozyumlar açmış, İstanbul Ansiklopedisi ve İstanbul dergisini yayınlamış olan Tarih Vakfı, İstanbul Kent Müzesi'nin nasıl kurulması gerektiği konusunda bu ülkedeki en birikintili kurumdur. Bu birikime dayanarak, toplumsal ve kentsel tarihe şahitlik edecek, güncel tarihi belgeleyecek ve bunlar üzerinden kent geleceği tartışılmasına evsahipliği yapacak kent müzesinin bir replika yapı içinde vücut bulmasının meselenin ruhuna tamamen aykırı olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca ivedilikle atılması gereken birkaç adıma dikkatimizi çekmek istiyoruz. Hükümet ve devlet, ortak yaşam alanlarımız olan kentlere dair karar alma mekanizmalarını gecikmeksizin şeffaflaştırmalı ve katılımcı bir yönetim anlayışına yol açmalıdır.

Tarihin, ideolojik bir mücadele aygıtı olarak kötüye kullanılmasından vazgeçilmeli ve bundan sonra tarihsel mekân düzenlemelerinin ideolojik planlara göre belirlenmesinden özenle kaçınılmalıdır.

İşık Tamdoğan
basın bildirisi
okurken.

10. (OLAĞANÜSTÜ) MÜTEVELLİLER KURULU GERÇEKLEŞTİRİLDİ

Tarih Vakfı'nın 10. (Olağanüstü) Mütevelliler Kurulu 2 Haziran 2013 Pazar günü, İstanbul Eminönü'ndeki Marmara Belediyeler Birliği Hızır Bey Çelebi Seminer Salonu'nda saat 14.30'da, 36 mütevellinin katılımıyla gerçekleştirildi.

Şerif Mardin'in açış konuşmasının ardından Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Doç. Dr. Bülent Bilmez öncelikle birkaç gündür sürmekte olan Taksim Gezi Parkı olaylarına kısaca değindi ve konuklara bu olağanüstü ortamda genel kurula iştiraklerinden dolayı teşekkür etti.

Mütevelliler Kurulu'nun, vefat eden mütevelliler için saygı duruşunda bulunmasının ardından divan seçimine geçildi.

Gelen öneriler oylanarak; Prof. Dr. Murat Güvenç divan başkanlığına, Prof. Dr. Büşra Ersanlı başkan yardımcılığına, Münevver Eminoglu sekreter üyeliğe seçildi.

Gündem gereği sırayla Yönetim Kurulu raporları, mali raporlar, Denetim Kurulu Raporu, 2013-2014 Dönemi Çalışma Programı ve Bütçe Taslağı okundu.

Fikret Yılmaz, okunan raporların bazı noktalarında ve özellikle Projeler ve Yurt Yayınları'nın gelecek dönemler için belirlenmiş çalışma programları için bazı önerilerde bulundu.

Ayhan Aktar ve Edhem Eldem de genel kurulda sunulan/ okunan raporların ve ilgili belgelerin daha önceden mütevellilerle paylaşılmadığını; genel kurula gelmeden önce bunların incelenme fırsatı yaratılmasının daha iyi olacağı yönünde düşüncelerini belirttiler.

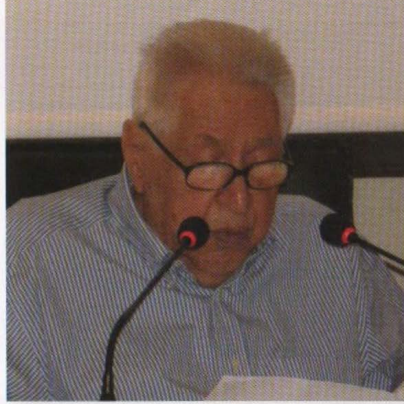
Bu önerilerin ardından, Vakıf yönetiminin geride kalan dönem faaliyetleri 17 kabul, 1 ret ve 4 çekimsiz oy ile (açık oylama yöntemiyle) ibra edildi.

Daha sonra gündem dâhilinde vakıf senedinin 8. ve 12. maddeleri uyarınca vefat nedeniyle

boşalmış mütevelliliklerin tamamlanması konusuna geçildi.

Vefat ve istifa eden mütevellilerin bu unvanlarının devamı, vârislerine aktarımı ve/ya sona ermesi ile yeni mütevellilik gibi konular üzerine ortaya konan çeşitli görüşlerin ardından söz alan Yönetim Kurulu üyesi Mahir Polat, vakıf senedi ve hem Tarih Vakfı'nda hem de benzer nitelikteki diğer vakıflarda ve derneklere uygulanan politikalar hakkında mütevellilere bilgi verdi ve bu konuda vakıf avukatı Ahmet Dindar'ın hukuki mütalaasını Genel Kurul'a sundu. Buna göre 2002 yılında yürürlüğe giren yasa ile dondurulan mütevellî sayısı (670) esas alındığında vefatlar nedeniyle 13 mütevellîlik boşta olduğu ve bu 13 mütevellîlik için Yönetim Kurulu'nun önerdiği yeni adayların genel kurul onayına sunulduğunu belirtti.

Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Bilmez'in mütevellî adaylarını tanımasının ardından Murat Güvenç listeyi blok olarak oylamaya sundu. Yönetim Kurulu'nun önerdiği mütevellî aday listesi kabul edildi. Işık Tamdoğan, Özlem Çaykent, Erol Köroğlu, Mahir Polat, Mahmut Boynudelik, Esra Balcı, Alişan Akpınar, Fırat Güllü, Güven Gürkan Öztan, Kâhraman Şakul, İnayet Aksu, Ulaş Özdemir ve Doğan Çetinkaya mütevellî oldular. Daha sonra istifâlarına boşalmış olan 3 Yönetim Kurulu üyeliği yerine vakıf senedinin 10. maddesi gereğince, 3 yeni Yönetim Kurulu üyesi getirilmek üzere mevcut Yönetim Kurulu tarafından önerilen 11 adaydan 3'ünün seçimi için gizli oylama yapıldı. Oylama sonucunda Ferdan Ergut, Esra Balcı ve -eşit oy

Açış konuşması esnasında Şerif Mardin.

alan Doğan Çetinkaya ve Alişan Akpınar'dan Alişan Akpınar'ın hakkından feragat etmesiyle- Doğan Çetinkaya Yönetim Kurulu üyesi oldular. Ardından Denetim Kurulu seçimine geçildi. Önerilen adaylar için yapılan gizli oylama sonucunda Halim Bulutoğlu, Suay Aksoy ve Hasan Tahsin Özkaya Denetleme Kurulu üyesi oldular.

Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Bilmez, yapılan tüm eleştirilerin ve sunulan önerilerin değerlendirileceğini söyleyerek mütevellilere teşekkürlerini sundu. Son olarak, Divan Başkanı Murat Güvenç'in katılımcılara teşekkürleri ile Tarih Vakfı'nın 10. Mütevelliler Kurulu toplantısı sona erdi.

Münvver Eminoglu, Murat Güvenç, Büşra Ersanlı ve Ozan Torun.

* Bu konuşmanın tam metni Ağustos sayımızda yayınlanacaktır

"GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARI: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER" PROJESİ RAPORU 19 EYLÜL'DE TANITILACAK

Tarih Vakfı, "Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler" adlı projenin raporunu 19 Eylül'de İstanbul'da düzenleyeceği basın toplantısıyla kamuoyuna duyuracak.

"Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler" adlı araştırma, Türkiye'deki "azınlık" okullarının geçmişten günümüze süregelen sorunlarını görünür kılmayı, Türkiye toplumunda insan haklarına, kültürel haklara saygılı, ayrımcılıkları azaltan, demokratik bir eğitim anlayışının yerleşmesini ve buna ilişkin tartışmaların demokratik bir zemine yapılabilmesini kolaylaştırmayı; Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlık kimliğinin ayrımcı içerimlerinden arınmasını katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Üç ciltten oluşan raporun birinci cildini Selçuk Akşin Sömel kaleme aldı: 19. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'ndeki

Ermeni, Rum ve Musevi okullarının durumlarını eğitimin merkezleşmesi ve modernleşmesi çerçevesinde ele alan bu çalışma "Gayrimüslim Okulları Nasıl Azınlık Okullarına Dönüştü" adını taşıyor. Nurcan Kaya tarafından hem araştırmaya yürütülen hem de kaleme alınan projenin ana raporu, ikinci cilt "Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler" adını taşıyor. Tevhidî Tedrisat Kanunu'ndan (1924) günümüze azınlık okullarının yaşadığı sorunlar ve çözüm önerilerini ele alan bu çalışmada Kaya; uygulamaları, inanların anlatımlarını yasal mevzuat ve konuyla ilgili belgelerle karşılaştırarak irdemektedir. Ayrıca, ana raporda Global Dialogue Vakfı'nın mali desteğiyle 18 ayda

tamamlanan projenin sözlü tarih alan araştırmasında elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu iki çalışmanın özeti, Türkçenin yanı sıra Ermenice, Rumca ve İngilizceye çevrilerek kitaplaştırıldı ve üçüncü cilt hazırlandı. Raporun tanıtım toplantısının Haziran ayında yapılacağı *Toplumsal Tarih* dergisinin bir önceki sayısında duyurulmuştu. Ancak, Haziran ayında Taksim Gezi direnişisiyle gelişen olaylar ve ardından okulların tatile girmesi nedeniyle kitapların 19 Eylül'de basın toplantısı 19 Eylül 2013'e ertelenmiştir. Rapor Eylül ayında Türkiye kamuoyuyla paylaşılacak, ilgili resmi kurumlara ve sivil toplum kuruluşlarına gönderilecektir.

TARİH VAKFI VE ORIENT INSTITUT ORTAKLIĞINDA KONFERANS 100. YILINDA I. DÜNYA SAVAŞI

Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var: Cihan Harbi'ne (1914-1918) Yeniden Bakmak (9-12 Nisan 2014)

I. Dünya Savaşı, 20. yüzyılda yaşanmış en önemli ve etkisi en geniş alana yayılmış olaydır. Savaş gücü dengelerini, sosyal ilişkileri ve toplumsal algıları baştan aşağı değiştirmiştir. Bir dünya savaşı olmasına rağmen farklı coğrafyalarda çok farklı şekillerde ilerlemiştir. I. Dünya Savaşı'na ilişkin tarih yazımını uzun süre milliyetçi bakış açıları şekillendirmiştir, ancak günümüzde yapılan çalışmalarda, savaş deneyimlerinin ve sonuçlarının çok katmanlılığı ön plana çıkmaktadır. Artık I. Dünya Savaşı akademide farklı perspektifler

çerçevesinde daha etkin bir şekilde incelenmektedir. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcının 100. yılı vesilesiyle Orient-Institut İstanbul ve Tarih Vakfı 2014 yılında Osmanlı Devleti'nde I. Dünya Savaşı'nı ele alan ortak bir konferans düzenlemektedir. Amaç, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı savaş deneyimlerine askeri tarih yazımındaki yeni eğilimler çerçevesinde tekrar bakmak, bu yeni yaklaşımların kazandırdıkları kıyaslamak ve gelecek araştırmalara olası katkılarını değerlendirmektir. Konferans üç ana tema

üzerinde yoğunlaşmaktadır: • Savaş deneyimleri: Subaylar, acemi erler, sivililer, asker kaçakları ve savaş esirlerinin yaşadıkları deneyimler birbirinden çok farklıdır. • Savaş organizasyonu ve ekonomisi: Bu başlık, askeri soru ve sorunların yanı sıra savaş sırasındaki yönetilebilirlik, ekonomik koşullar ve ihtiyaçların karşılanması, sağlık sorunları, tıbbi ve özel birimler gibi meseleleri de kapsamaktadır. • Savaş hakkında konuşmak: Propaganda, kültür, tarih yazımı, kişisel anılar ve toplumsal bellek. Geniş bir uluslararası

yelpazeden yaklaşık altmış konuşmacının katılacağı konferans toplam üç gün sürmesi planlanmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA), Sabancı Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi tarafından desteklenen konferansa makale teklifi sunmak için kısa özgeçmiş ve tebliğ özetlerinin 1 Haziran 2013 tarihine kadar şu adrese gönderilmesi gerekiyor: info@ottomanfronts1914-1918.org. Daha fazla bilgi için: www.ottomanfronts1914-1918.org

Not All Quiet on the Ottoman Fronts:
Neglected Perspectives on a Global War, 1914-18
Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var:
Cihan Harbi'ne (1914-1918) Yeniden Bakmak

Uluslararası Konferans, İstanbul, 9 - 12 Nisan 2014

www.ottomanfronts1914-1918.org

Tebliğ Çağrısı

Son başvuru: 1 Haziran 2013

YENİ TARİH: 15 Temmuz 2013

Subaylar

seçilen askerler

asker kaçakları

Hemşireler ve diğer sağlık personeli

SAVAŞI DENEYİMLEMEK

gaziler ve yaralılar

savaş esirleri

sivil esirler

'etnik azınlık' mensubu askerler

çeşitli biçimleriyle şiddet

Teşkilat-ı Mahsusa

Almanya'nın savaşındaki rolü

savaş zamanı yönetim

savaş hedefleri

zorunlu göç **SAVAŞIN ÖRGÜTLENMESİ**

savaş ekonomisi, işe (karaborsa, kaçakçılık), ulaştırma
sağlık ve ikmal

istihbarat

muharebe alanları ve gayrinizami birlikler

askeri hukuk

propaganda: kitleleri teşvik etmek

cihad çağrısı

sömürge karşıtı isyan

ulusal ve ulus-sonrası perspektiften tarih yazımı

SAVAŞIN DİLE GETİRİLMESİ

kişisel tanıklıklar (ego-tarih)

edebiyat

kültür

sanat

toplumsal hafıza ve anma törenleri

Organizing Institutions

Supporting Institutions

TARİH VAKFI

ORIENT-INSTITUT
ISTANBUL

Sabancı
Üniversitesi

İstanbul
Bilgi Üniversitesi

SALT BEYOĞLU'NDA ORHAN ESEN

İSTANBUL'A MERKEZ DÜŞLEMELER / İSTANBUL'U MERKEZİNDEN DÜŞLEMELER: TAKSİM

Kentsel dönüşüm konusunda toplumda yaygın olan ekonomist tavrı, bir yerde kente müdahale varsa, bunun arkasında öncelikle bir rant kaygısı arar. Taksim'e müdahalenin amacı ancak Gezi Parkı'na bir AVM inşa etmek olabilir. mücadele de bu rantın gerçekleşmesine karşı verilmelidir. Oysa Taksim gibi sembolik, fonksiyonel ve siyasi önemi yüksek mekânlara müdahalelere damgasını vuran, ekonomist bakışın açıklamakta yetersiz kalacağı farklı saikler mevcuttur.

Konuşması
esnasında Orhan
Esen.

Taksim projesinin uygulayıcıları ve muhalifleri toplumun gerek ağaca gerek otomobile düşkün olduğu gerçeğinin farkındalığı ile davranmıştır. Ağaca karşı müdahalelere itiraz, otomobil için gerçekleştirilen altyapılara ise, eleştirel bir süzgeçten geçmeksiniz onay, toplumda yaygın tavidir. Tünel inşaatı Taksim dönüşümünün pek de sorgulanmayan ögesi ise, Gezi Parkı'nın imara açılması da projenin yumuşak karnidir. Gerçekten de toplum, son üç ağaçta kolektif vicdanını en güçlü şekilde harekete geçirmesini bilmiştir. Taksim projesi kompleks ve mufassal bir bütündür; içerisinde Tarlaabaşı, Meydan, Gezi, AKM, olası cami projesi ve hepsini tutkallayan yapısal bir unsur olarak tünel bulunur; ancak asla bütüncül bir proje olarak gündeme getirilip tartışılmamıştır. Başbakanın muhayyilesinde bir "niyetler külliyesi" mahiyetinde var olmakta, ilgili birimlerle yeri geldikçe paylaşılmakta, değişen koşullara ad hoc

uyarlanmaktadır. Özellikle "kışanların ihyası" ve AKM konusunda günbegün değişebilen bildirimler ve tünel inşaatının önüne geleni yutan bir canavar gibi plansız-projesiz ilerleyişi "kervanın yolda düzülmesine" işaret etmektedir. Tünel inşaatındaki hukukсузluğun alenen açığa çıkması ve bu durumun toplum vicdanını zedelemesi ile süreç duvara toslanmıştır. İstanbul nüfusu uzun 19. yüzyılda 1,5 milyona ulaşırken ya mevcut yapı çevre yıkılıp yoğunlaştırılacak ya da yeni alanlar imara açılacaktır; ikisi de olur. Avrupa yakasında yeni koloni alanları kuzey yönünde üç aks etrafında gelişir. Tophane'den Ortaköy'e "Saltanat aksı"nda sahil sarayları monarşinin görsel temsiliyetini kurgular. Galata Köprüsü'nün iki yakasındaki semtlerden başlayıp, Tünel meydanından itibaren Caddesi Kebir boyunca sırtı takip eden ve bugünkü Cevahir AVM yöresinde şehrin dış çevresine dayanan bir "sermaye aksı" ve kuzeybatıda Kasımpaşa /

Cibali'den Haliç'in içlerine uzanan bir "sanayi aksı" oluşur. Tünel'den Şişli'ye uzanan Grande Rue çevresinde şekillenen sermaye aksı, yeni üst düzey gayrimenkul piyasasının coğrafyasıdır. Bu aks üzerinde Galata'dan Taksim tepesine uzanan iç çember (Pera), spekülatif sermaye hareketleri sonucunda, üst ölçekte bir fiziki mekânsal planlamadan yoksun olarak, kamunun tedrici ve parçacı müdahaleleri ile şekillenmiştir. Taksim tepesinden öteye sırttan uzanan, Mağla ve Dolapdere vadileri etrafında birer boynuz oluşturan kuzey çemberdeki Elmadaga, Osmanbey, Teşvikiye ve Tavatla gibi semtler ise düzenli yapılaşmıştır; bunlar Vaka-yı Hayriye sonrasında askeri işlevi azalan kırsalların talim sahalarına planlı imar hamleleri ile yerleşmişlerdir. Taksim tepesi bu sermaye aksı üstünde iç ve dış çemberin tam orta noktasında yer alır; sarnıç ve maksem, mezarlık, topçu kırsalı, kışanların

talimhanesi ve ahırları gibi, konut dokusu dışında yer alan büyük ölçekli alanlar içerir. Yukarıda tanımlanan iç ve dış çemberleri birbirinden ayıran bir geçiş alanıdır.

Şehir kuzeye kayarken farklı merkezi fonksiyonların mekânsallıkları da ayrışır. Kadim Sultanahmet bakanlık binaları ile çevrelenir, modernleşen bürokrasinin görünürlüğünü sağlayan bir tür devlet meydanına dönüşür. Sirkeci - Karaköy aksında oluşan merkezi iş alanını kendi içinde bütünleştiren Galata Köprüsü ikinci bir merkezi kamusal alan olarak ortaya çıkar. Saltanat aksının merkezi meydanı Dolmabahçe'de konumlanır.

Kadim Osmanlı'da saltanatın görsel temsili kent peyzajını domine eden bir saray mimarisi ile sağlanmaz. Modernleşme ile birlikte, kent peyzajında Rezidans'ın yokluğu bir sorun olarak belirecektir. Çağdaş olduğu diğer monarşiler gibi gardan postaneye, hastaneden kırsaya kamu binalarını kentin içine bir emperyal temsiliyet sembolizmi ve kurgusu içinde yerleştiren yeni Osmanlı devleti, Sultan'ın rezidans için de bir çözüm bulmak durumundadır. Yeni kuşak saltanat meydanları da bu modern kentsel kurgu içinde ortaya çıkar ve sahil aksı boyunca konumlanır; mimari düzlemde saat kuleleri veya dikey konseptli, yan kubbesiz yeni kuşak camiler ile vurgulanır.

Dolmabahçe, bir rezidanstan öte kentsel bir *ensemble*'dir. Kayıkhanesi, camii, tiyatrosu,

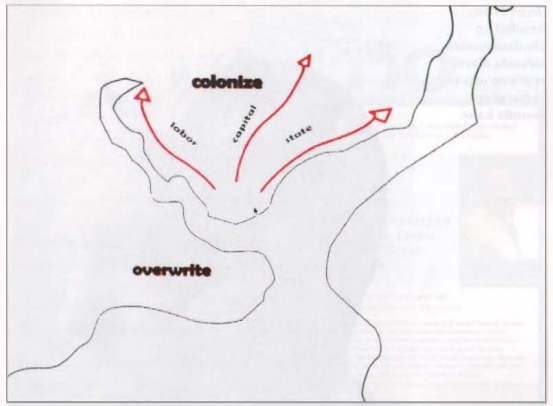
ahırları, Çınarlı Alee'si, Akaretler konut kompleksi, gazhanesi ile bir "modern çağ külliyesi", bir kentsel tasarım ürünüdür. Dolmabahçe külliyesinde Sultan'ın rol modeli olduğu varsayılan bir "yeni hayat"ın temel parametreleri mekânsal izdüşümünü bulur. Ortasında saat kulesi bulunan, bir sınırı kıyı hattı ile çizilen, diğer kenarlarında külliye tanımlayan cami, tiyatro, ahırlar ve saray portalının bulunduğu yarı açık - yarı korunaklı bu meydan, külliye gündelik kamusalılık içinde görünürlük sağlayan arayışıdır. Külliye'nin arkaında yer alan Maçka vadisi, modern monarşilerin inşaat programının gözetilerinden bir dizi kışla ile, bunlar da üzerinde siyasal elitlerin iskânı "Teşvik" edilen, yeni örnek semtlerle çevrelenmiştir.

Bu dönemde Taksim, Şiraseviler ile Cade-i Kebir'in bulunduğu yerde, maksemin önündeki boşluktan ibarettir (bugün büfelerinin önu, ramvay duruğu). Sağında önce Taksim ahırları, daha sonra Topçu Kışlası'nı kat eden Cade-i Kebir bu arada Kışla Caddesi adını alır, solunda da geniş bir boş alan, Talimhane yer almaktadır. Burası, askeri işlevinin yanı sıra popüler gösteri ve toplanmalar için de kullanılır. Pera'nın dar dokusundan çıkışla birlikte mekân ferahlar, bu aks modern bir bulvar olarak düzenlenir. İleride sağda kentin ilk parkı Taksim bahçesini (Bugün Ceylan Intercontinental'in bulunduğu alan), Elmadag'dan itibaren Surp Ağos Mezarlığı'nı sınırlar (bugün Radyoevi ve Hilton arazisi).

Kışlayı tanımlayan soğan kubbeler, anahtar deliği pencereli oryantalist üslup Osmanlı'ya Hint'ten, Mağrip'ten değil, Batı'dan gelir. Osmanlı, oryantalist binalar inşa etmekle kendine Batılılık vehmeder. Öte yandan Batı merkezli bir bakışla kendine ayna tutan Osmanlı oryantalist imajla özdeşleşmekte sakinca görmeye ve bu elbiseyi 19. yüzyılın "globalleşmiş" ortamında kendi yerelliğini dışavurumu olarak hevesle giyer. Kadim Osmanlı Devleti'nin tasfiye

edecek bir modern orduyu barındırmak amacı ile inşa edilmiş bir kışlada fiktif de olsa yerlilik atfedilen bir mimari dile sığınması kayda değerdir. Topçu Kışlası II. Meşrutiyet'le birlikte giderek işlevini yitirmiş ve 1910'lardan 1930'ların sonuna ticari, sportif ve sosyal etkinlikler için bir şehir kulübü işlevi görmüştü. Cumhuriyet Anıtı'nın 1928'de bulunduğu noktaya yerleştirilmesi Taksim'in meydanlaşmasında belirleyici dönüm noktasıdır. Sarıncı ile ahırlar arasındaki mesafe yetersizdir, ahırların bir kısmının yuvarlakça kesilerek alan açılması gerekir. Bu noktanın seçilmesi kuşkusuz Pera'da cisimleşen Osmanlı kozmopolitizmine karşı, semtin hemen çıkışına yeni milli rejiminin sembolizmini kurdurma ihtiyacından kaynaklanır.

Henri Prost kentin planlamasından sorumlu olarak 1936'dan 1951'e kadar görev başında kalır. Daha önce kolonyal Fransız Kuzey Afrika'sında askeri valiyeye sorumlu çalışma pratiğinin olması bu görev için seçilmesinde önemli etkindir. Çalışmaları tüm kenti kapsamış olsa da atanmış belediye başkanı Lütfi Kırdar'ın yatırım karar ve öncelikleri "Büyük Taksim"i cisme büründürür. Bir önceki döneme kıyasla tek merkezli bir kent ortaya çıkar: Bürokrasinin merkezi olan Sultanahmet'in Ankara'ya taşınmasıyla, merkezi iş alanının kamusal mekânı Galata Köprüsü, İstanbul'un da dünyanın taşrasına düşmesi ile sönümlenecek ve işlevsizleşecektir. Asil sembolik rekabetin konusu olan, saltanatın merkezi Dolmabahçe külliyesi ve meydanı ise yeni merkezin "ayakları altında" kalacaktır. Prost'un büyük Taksim projesinde yaptığı da sembolik ve işlevsel boyutları içeren kamusal bir kentsel külliye tasarlamaktır. Projenin ilk unsuru, sembolik öneme haiz, ferah bir Cumhuriyet meydanının açılması idi; bunun için kışlanın güneyinde yer alan ahırlar yıkıldı. Cumhuriyet Anıtı'nın tam karşısına yerleşecek bir opera binası (AKM), alanın aksiyalitesini vurulayacaktı.

İkinci unsur spor ve kültür işlevlerini içerecek olan "2 No'lu Park" idi. Spor ve Sergi Sarayı, Açık Hava Tiyatrosu ve Radyo Binası ilk hamlede inşa edilecek, İnönü Stadyumu'nun yapımına başlanacaktı. Maçka vadisinde yerleşen bu yeni kent forumu, stadyum ve açılan yeni yollar vasıtasıyla eski Dolmabahçe külliyesinin kalyanına, tiyatro ve ahırlarını ve bunlar arasındaki alanı meydan ortadan kaldırarak buradaki kentsel bütünlüğü silip geçmişti.

1940 yılında Topçu Kışlası'nın yıkımı ile projenin üçüncü unsuru oluştu: Taksim Meydanı ile 2 No'lu Park'ı birbirine kesintisiz bir yaya sirkülasyonu içinde bağlayacak olan Taksim Gezisi... Burası esasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve diğer kamu ve yarı kamu kuruluşlarının yerleşebileceği bir kampus gibi tasarlanmışsa da savaş koşulları bunun gerçekleşmesine izin vermemiş ve proje bir parka dönüştürülmüştü. Yeni Taksim artık Milli Şef'in tören meydanı olmuştu.

Cihangir'den Maçka'ya uzanan geniş yay üzerinde yer alan planlı modern semtler ise örnek Cumhuriyet insanını barındıracaktı. Bu semtlerin 19. yüzyıldan devralınanları da yeni kurulan Talimhane gibi semtlerin mimari dokusu örneğine göre kendilerini hızla dönüştürmekte, bu dönüşüm yeni "apartman temelli" imar düzeni ile teşvik edilmekte idi. Projenin uygulanması Prost döneminin sonrasına sarkacak, giderek göçle

biçimlenen bir kentte, sosyal ayrılmayı ön plana çıkaran ve otomobil odaklı konseptler gündeme gelecektir. Otel projeleri ile parkın geniş bölümü özelleştirilmiş, yaya sirkülasyonu kesintiyi uğratılmış ve kentsel orta sınırlar için yeşil, bir yaşam konsepti olmaktan çıkıp "bakılacak bir peyzaj" a dönüşmüştür.

Taksim - Maçka külliyesinin kendinden bir önceki modernleşme dalgasını temsil eden Dolmabahçe külliyesini ve çevreleyen iskân alanlarını fiilen ezerek bütünlüğünü bozması, sarayı turistik bir obje olarak kentsel bağlamından soyutlaması, bu benzersiz kentsel ensemble'in bütünsel bir kentsel tasarım ürünü olarak okunaklılığını ortadan tümü ile kaldırmış olması Cumhuriyet rejiminin Osmanlı ile kurduğu ilişkiyle açıklanabilir. Cumhuriyet modern olma özelliğini kısıncıca kendi tekeline alır ve kendisinin önceki her şeyi ya toptan "ortaçağ karanlığı"na havale eder ya da görmezden gelemediği modernite izlerini karikatürleştirirdiği Tanzimat kültürüne atfederek önemsizleştirir. Muktedirler için kentte iz bırakma endişesi önemlidir. Yoğun ideolojik rekabetçi koşullarda iz bırakma, iz silme biçimine bürünür.

Mevcut projenin temel parametrelerinden biri kentin kılcal damarlarında kadar otomobile uygun şekilde tasarlanmasıdır. Resmi adı, ana muhalefetin de onayı ile "Taksim yayalaştırma projesi"

Taksim'den çıkan üç aks: Dolmabahçe yönünde "saltanat aksı", Şişli yönünde "sermaye aksı", Haliç yönünde ise "sanayi aksı".

Henri Prost, İstanbul'un planlamasından sorumlu olarak 1936'dan 1951'e kadar görev başında kalır.

olarak konan proje, kent merkezini otomobilleştirme ve giderek otomobillerin tekeline sunma projesidir. Bilinen literatürde bir bölgenin yayalaştırılması oraya yönelik otomobilli ulaşım talebini azaltmak, toplu ulaşım desteklemek demektir. Mevcut proje teamüllerin tersine, Taksim yöresinde bir

dizi tünel ve yüksek hacimli otopark içermektedir. Bunlar bölgeye otomobilli erişim talebini teşvik edecektir. zaten yoğun olan trafiği iyice içinden çıkılmaz hale getirecektir. Gezinin imara açılma (AVM değil) projesi AKP gündemi ile arkaik devletin gündeminin çakıştığı noktadır: Yapılaşmış Gezi - tünelleşmiş Cumhuriyet

- Tarla başı geçişinin birlikte oluşturduğu bariyer, başbakan tarafından defaten dile getirilen meydana siyaset yasağının fiziki uygulamasıdır. Devletin rövanşist gündemine rafine, mühendisçe bir çözüm ile siyasetin alanının fiilen daraltılması.

Taksim olduğu gibi kalabilir mi? Hayır, kalmamalı da. Oluşturduğu tarihlerden bugüne, gerek şehir gerekse ülke kapsamlı sosyal değişimlere uğramıştır; Meydan ve Gezi ise tedicri, parçacıl müdahaleler, ortamdaki aktörlerin (İETT, Trafik Vakfı, Emniyet vb. gibi) kendi kurumsal anlık sorunları için kamusal alan kendilerine anlık paylar koparmaları ve geçici temellikle etmeleri yöntemi ile zaten sürekli dönüşmüştür. Bu dönüşüm bütüncül bir konsept ile netleştirilmeli, "nasıl"ı açık, katılımcı bir tartışma ve uzlaşma sürecine konu olmalıdır. Taksim sürecini başından beri takip eden Taksim Platformu'nun "Taksim hepimizin" şiarı bu gerekliliğe işaret eder. Bugün ortak aklı egemen kılarak kamusal alanın gerek tasarımı gerekse kullanım ve yönetim modelini hep birlikte konuşmamız gereken noktadayız.

Otoriterlik dozu giderek artan

hükümet kanadının tepeden inme tavırlarla dönüşüm dikte etmesi, Kemalist muhalefetin ise özellikle AKM ve Gezi'yi dokunulamaz ikonalar, camiyi tartışılmaz kırmızı çizgi olarak dayatan ultra-muhafazakâr konumu Taksim'i kilitleyen denklemdir. Taksim'i "hayal edilmemiş bir altınçağ" a gündeme yapacak şekilde tepeden kurgulama fikri, bu altınçağ ister 1930'lar - 40'lar olsun, ister hayal edilmemiş bir Osmanlı potpurisi, zorlama bir toplum mühendisliği olmaktan öteye gitmeyecektir. Projede ya da Kemalist zıddında ısrar, Türkiye toplumunun bugün eriştiği siyasal olgunluk düzeyi ile temelden çelişmekle, oluşmuş toplumsal dengeleri sorumsuzca sarsmaya devam edecektir.

* Bu yazıda yapıcı çevre tarihi konusunda çalışan Orhan Esen tarafından 7 Haziran'da Salt Bevoğdu'nda gerçekleştirilen, Taksim'in İstanbul'un sembolik ve fiili merkezi haline gelmesinin tarihine dair konuşmanın öne çıkan noktaları konu edinilmiştir. Metin: www.youtube.com/watch?v=5mWaznCo adresinde orijinal video kaydı bulunan bu konuşmanın Berat Seçkin Demirok tarafından hazırlanan özet notlarının konuşmacı tarafından redakte edilerek yazı diline ayarlanması yönetimi ile elde edilmiştir.

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDE DİMİTRİ GUTAS İLE BİLGİNİN FETHİ

Boğaziçi Üniversitesi 150. yıl kutlamaları kapsamında 23 Mayıs günü, Robert College mezunlarından Dimitri Gutas'ı ağırladı. Yale Üniversitesi Doğu Dilleri ve Medeniyetleri öğretim üyesi olan Prof. Gutas, Büyük İskender'den Fatih Sultan Mehmed'e dek bilginin tercümeler yoluyla fethi ve siyasal-askeri fetihler ile tercüme hareketleri ve bilimsel aktarım ilişkisi üzerine bir konferans verdi.

DİDAR AYŞE AKBULUT

Prof. Gutas konuşmasının başında, medeniyetler tarihine etnik kimliklerin ve dinlerin yarıştığı bir güzellik yarışması gibi bakılmasını eleştirerek, bilginin ve bilgi aktarımının somut tarihsel şartlar çerçevesinde tartışılması gerektiğini ifade etti. Konuşmanın devamında ise Büyük

İskender'in fetihleriyle başlayan Helenistik çağdan 15. yüzyılın ortasında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethine kadar olan dönemde tercüme hareketleri sayesinde Hindistan'ın batısı diye tarif edilebilecek "Batı dünyasında" uluslararası ortak bir yüksek kültür ve bilgi düzeyinin sağlandığı tarihsel süreci tarif etti.

Bu dönemde bilim ya da felsefenin bu söz konusu döneminde ikisi de aynı şeyi ifade ediyordu bir iktidar kaynağı ve siyasi ve askeri gelişmelere paralel şekilde "fethedilen" değerli bir "ganimet" olduğunu, bu sebeple de bilgi aktarımı ve tabii tercümenin son derece politik bir faaliyet olduğunu vurguladı.

Gutas, konuşmasına MÖ 4. yüzyılda İskender'in fetihleriyle "Batı" -yani Hindistan'ın batısı- çok daha bütünleşmiş bir coğrafya haline gelirken; diğer yandan Aristo'nun getirdiği metodolojik yeniliklerin ve en önemlisi de önermeler mantığının binlerce yıl hüküm süreceği olan bilgi sistematığına temel teşkil

ettiği tespitiyle devam etti. Kendi çağında bilimin hemen her alanında eser veren Aristo'nun mirası, siyasi sebeplerle Atina'da değil, Hellenistik imparatorlukların belki de en önemlisi olan Ptolemais İskenderiye'de devam edebildi. Aristo'nun eserlerini İskenderiye'de kurduğu meşhur kütüphanede toplanan I. Ptolemy bilimsel mirasın burada kurumsallaşmasını sağladı. Takip eden yüzyıllarda Hellenistik dünyanın ortak bilimsel dilini Grekçe teşkil etti. Bu dünyanın doğudaki ve batıdaki komşularının Hellenistik bilgi birikimi ilişkisi ise farklı türlerde "Teth"ler üzerinden gerçekleşti. Roma Yunan dünyasını fethederken, entelektüel arenada "Tath" Grekçe oldu ve Grekçe Latin kültürünün ve Latince olarak geliştirilen bilim dallarının temeli teşkil etti. Fakat Romalılar Yunanlıları ile olan bu bilimsel ilişkilerini de askeri ve siyasi kavramlarla ifade ediyorlar ve bilgiyi hak edilmiş bir savaş ganimeti olarak görüyorlardı. Nitekim MÖ 1. yüzyılda, Roma idaresine karşı ayaklanan Atina'ya giren Roma diktatörü Sulla şehri yağmalarken Aristo'nun kişisel kütüphanesini de "çalarak" beraberinde Roma'ya götürmüştü. "Kültürün metalaşması" olarak ifade edilebilecek bu tavrı aynı zamanda bilginin aktarımı ve tercümesinin de şan, şeref ve gücün aktarımı olarak tasavvur edildiğini gösteriyordu. Grekçe konuşulan Hellenistik dünyanın doğusunda ise Sāsāni İmparatorluğu kendisini antik Akamenid İmparatorluğu'nun ve Zerdüş'tü dininin mirasçısı telakki ediyordu. Sāsāni İmparatorluğu'nun geliştirdiği tercüme ideolojisi bu imparatorluğun İskender tarafından yıkılmasının yarattığı travmaya bir tepki niteliğindedir. Sāsāni imparatorluk ideolojisine göre bütün bilgilerin kaynağı olan Zerdüş'tü'nün kutsal kitaplarından *Denkard* İskender tarafından Yunancaya tercüme ettirilmiş ve orijinali yok edilmiştir. Hellenistik bilgi birikimi de

dâhil dünyadaki bütün ilimler *Denkard*'dan kaynaklandığı için bunlar de Sāsānilerin "yitik mali" idi. Dolayısıyla Sāsānilerin yapması gereken bu dağılmış ve kaybolmuş mirası tercümeler yoluyla toplayıp tekrar bir araya getirerek aidi olduğu medeniyete kazandırmaktan ibaretti. Hristiyanlığın doğuşundan sonra doğudaki Aramca ve Süryanice konuşan Hristiyan toplumların pağan Yunan bilimine karşı tavırları beklenebileceği üzere düşmanca oldu. 5. yüzyıldan sonra kısmen de kilise içi tartışmaların yarattığı ihtiyaçlar sebebiyle seküler Grek eğitimi benimsenmeye başlansa da bu pedagojik bir ilginin ötesine geçemedi ve yaratıcı bir üretkenlik sorgulamadı. Tarihsel olarak bu ilginin yarattığı bir atılım dönüşmemesi bu toplumların siyasi bağımsızlıktan mahrum olmalarıyla açıklanabilir. Dolayısıyla bu toplumların bilgi ile ilişkileri bir fethin ilgisizinin sebep olduğu şekilde kapsamlı bir benimsenme değil, kültürel ve dini ihtiyaçların gerektirdiği sınırlı bir ilgidir ibaretti. Müslümanların, Ortadoğu'nun fethinin bilginin de fethi olduğunu anlamaları için Emevi devrinin sonlarına gelmeleri gerekiyordu. Emeviler yıkılmadan önce de Grekçeden Arapçaya tercüme tek tük de olsa başlamıştı ve ilginç olarak tercüme edilen ilk metin muhtemelen Aristo ile İskender arasındaki efsanevi bir mektuplaşmaydı. Abbasi döneme gelindiğinde ise büyük Abbasi tercüme hareketinin arka planındaki en önemli etken ikinci Abbasi halifesi Mansur'ün (ö. 775) Abbasi ittifakına destek vermiş farklı grupları bir arada tutma çabasıydı. Bu grupların önemlileri teşkil eden Farslılar sadakatini kazanmanın yolu Abbasi halifeliğinin Sāsāni mirası ve ideolojisinin vârisi olduğunun savunulmasıydı. Dolayısıyla Mansur Sāsāni İmparatorluğu'nun emperyal tercüme ideolojisini benimsedi. Hristiyan ve Yahudiler ile girilen dini polemikler ve gittikçe genişleyen bir bilim

adamları zümresinin ihtiyaçları da toplumsal bir hareket haline gelen bu faaliyetleri devam ettiren ikincil etmenler arasındaydı. Arapça ve Latince'den Bizans Yunancasına yapılan tercüme ise iki dönem halinde incelenebilir. 9. yüzyıldan 4. Haçlı Seferi'ne kadar olan dönemde tercüme edilen metinler büyük ölçüde astroloji ve kehanet gibi okült ilimler ile sınırlıydı ve kapsamlı bir "hareket" olmanın çok uzaktı. Zira bu dönem boyunca Bizans siyasi olarak fetih eden bir güç değil, işgal tehlikesi altında savunma pozisyonunda bir devlettir. Bizans'ın 1261'de Konstantinopolis'i Latinlerden geri almasından, yani Bizans'ın tekrar fatih konumuna yükselmesinden 1453'e kadarki dönemde ise Latin teolojisinin Yunancaya tercüme edildiği görülür. 11. yüzyıldan itibaren Avrupalılar Haçlı seferleriyle Arap dünyasının en zengin yazma koleksiyonlarının bulunduğu bölgelere gelmelerine rağmen buradaki bilgi birikimini tercüme yoluyla aktarma hususunda ilgi göstermezken, Avrupa'daki asıl tercüme hareketi yerel düzeyde İber Yarımadası'nda, özellikle de Toledo'nun Hristiyanlar tarafından ele geçirilmesiyle başladı. Arapçadan Latinceye daha önce tek tük ve birbirinden bağımsız tercüme olmuşsa da bunun sosyal karşılığı olan bir hareket dönüşmesi ancak toprak fethine eşlik eden bir "bilgi fethi" şeklinde gerçekleşti. İspanyolların tercüme etmeyi tercih ettikleri metinler dikkate alındığında fazlasıyla Endülüslü merkezli oldukları hatta Müslüman dünyanın geri kalanı için güncelliğini yitirmiş metinleri dahi tercüme etmeyi tercih ettikleri görülür. Arap Müslümanlar İberya'da 8. yüzyıldan beri bulundukları ve bu iki hasım dünya arasındaki sınırlar da epey geçişken olduğu halde böyle bir hareketin ancak Reconquista ile birlikte başlaması da tercüme ve bilgi aktarımının siyasal ve askeri bir hamle olarak anlaşıldığı ve

**BOĞAZICI
YÜZ YILINCI YILINI
KUTLUYOR**

150

FROM ROBERT COLLEGE TO BOĞAZICI UNIVERSITY 150 YEARS
THE FACULTY OF ARTS AND SCIENCES LECTURE SERIES

Dimitri Gutas
Yale University
The Conquest of Knowledge: Translation and Civilization from Alexander the Great to Mehmed the Conqueror

May 25, 2013, 16.00, Bektaslar Caddesi'ndeki Hali
(There will be an informal reception after the lecture)

Dimitri Gutas is Professor of Classical Arabic studies and Semitic-Arabic studies at Yale University. He has worked on the formation and development of the medieval Islamic intellectual tradition and has written about the transmission of Greek scientific and philosophical works into the Islamic world. He is an authority on the Arabic philological tradition, as reflected in his ground-breaking book, *The Arabs: How the Arabic Language Became a Vehicle for the Spread of Knowledge*. He is the author of *From Baghdad to Cairo: The Arabic Language and the Islamic World*. He is also the author of *From Baghdad to Cairo: The Arabic Language and the Islamic World*. He is also the author of *From Baghdad to Cairo: The Arabic Language and the Islamic World*.

150
BOĞAZICI

değerlendirildiğini gösterir.

Son olarak Gutas, İskender ile başladığı döngüyü Fatih Sultan Mehmed ile tamamlayarak 1453'te İstanbul fethinin ardından Fatih'in sarayda bir kitapخانه (*scriptorium*) kurduğuna ve burada Arapçadan olduğu kadar Grekçe ve Latince'den de tercüme yaptırıldığına, hatta Batlamyus'un *Coğrafya*'sını ilk defa tercüme ettirerek Abbasi tercüme hareketinin de son noktasını koyduğuna işaret etti.

Sonuç olarak, 15. yüzyılın ortasında Hindistan'ın batısından Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada antik bilgi birikimine dayanan ortak bir uluslar ve milletler arası kültür seviyesi oluşmuştu. Peki, nasıl oldu da bu kültürel durum durdu (*homostasis*) yine bu dönemden itibaren bozulmaya başladı ve Avrupa modern bilim devrimine ev sahipliği yaparken aynı gelişme İslam dünyasında görülmedi? Prof. Gutas konuşmasını bilim ve düşünce tarihleriyle uğraşanların ve tabii genel kamuoyunun- son birkaç yüzyıldır sora geldiği bu soruyu tasahh ederek sonlandırdı; belki de doğru soru "niçin İslam dünyasında olmadı" şeklinde değil de; "Batı Avrupa neden bu bilimsel devrimi gerçekleştirdi, bunun politik ve sosyal altyapısı ne idi?" şeklinde olmalıdır.

YAŞAMA SANATI USTASI SAİT MADEN

Sevgili Sait Maden'i. Ekim 1964'te, *De* Yayınları için Memet Fuat Abimin benden istediği ilk kitapla, Sartre'ın Baudelaire'i ile tanındım; kitabın hem kapağını yaptı hem de içindeki şiirleri çevirdi. Ondan sonra, ölene dek en sevdiğim, saydığım dostlarımdan biri oldu. Dostluğumuz boyunca, ilişkimiz, işbirliğimiz hiç kesilmedi; sevgili ozan Dr. Halil İbrahim Bahar'ın Soyut dergisi onun yazıhanesinde hazırlanır, basılır, basımından gelince orada kutlanırdı.

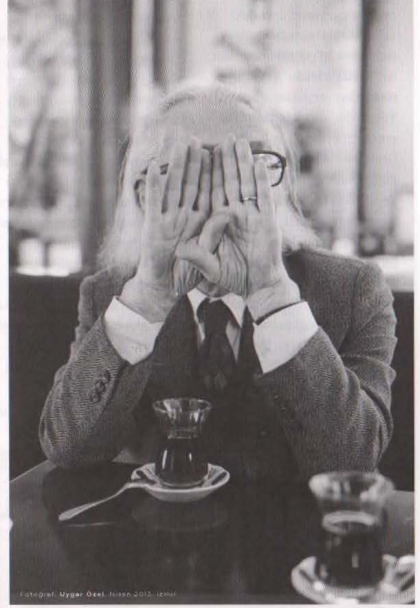

Tarih Vakfı mütevellisi Sait Maden.

ÖMER TÜRKEŞ

Sartre'a, geri çevirdiği Nobel'i kazandıran *Sözcükler*'in kapağını da o yaptı. Çeşitli yabancı dergilerden aktardığım yazıların oluşan ilk kitabım *Konuşmalar*'ın kapağı da, Berfin Yayınları'ndan *Cumhuriyet Şevvunmak*'ın kapağı da onun ince beğenili beyninden, hünerli ellerinden çıktı. Güzel sanatların hangi

dalına el atıyşa aynı titiz, sorumlu, bilinçli çalışmanın ürünlerini verdi; giyimi kuşamı, konuşması, her ortamda davranışı gerçek bir İstanbul Beyefendisi gibiydi; Demokritos'un değindiği olasılık-gereklik ikilisinin armağanı olarak, Eskişehir'de açılan ve yarattığı bütün sembeleri bir araya getiren sergi dolayısıyla gittiği bu kentte, parkta yürürken çekilmiş son resmine bakın; demek istediğimi görürsünüz.

Anlayacağınız, benim bütün sanatların ereği, toplamı saydığım 'yaşama sanatı'nın tartışılmaz 'ustası'ydı Saitçğim.

Onu tanımsı olmak, tıpkı Memet Fuat, Sabahattin Eyüboğlu, Ruhi Su, Cihat Burak gibi, yaşamın bana, bize sunduğu en değerli armağanlardan biriydi. Hepimiz gibi, gerek şiirlerini, gerek çevirilerini, ömür boyu çeşitli dergilerde bastırmak için kışuşturduktan sonra, kurduğuş Çekirdek Yayınlar'da kitaplarını tam ona yakışan özel boyutlarda, sıyah kapaklarla gün ışığına çıkarır olmuştı ki Türkiye'deki her alan gibi, yayın dünyası da

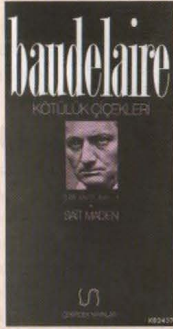
çıkmaza girdi. Ama bu tatsız gelişmeden önce ürünlerini o benzersiz kitaplarda toplayabilirdi ya, büyük kazançtır.

Şimdi o kitaplardan birkaç çalışmasını paylaşalım yeniden; ilkinin dostluğumuzu başlatan Baudelaire'den seçiyorum: *Şiir Anıtları 1/ Kötülük Çiçekleri*'nden; ikinci şiir, çok sevdiğim, başarıyla aktardığı Garcia Lorca'dan; Son örnek kendisinden, *Şiirin Dıp Sularında* adlı uzun şiirinin ilk bölümü.

Canım Saitçğim, her şeyin, sesin, çizginin, im'in, imgenin, simgenin, anının en hoşunu bırakıp gittin, ne mutlul

JUVA

Gözlediğim ne bilmem
bu hüzün anlarında?
Kim çiçekli, yaldızlı
korkularımı kesen?
Derenin su yundaki
çirpintili gümbüşten
aynada, ki bana tan
sunar, o gördüğüm ne?
Korumda hangi büyük
fikir çamı yarılan?
Ne sessizlik yağmuru
ürperten beni böyle?
Sevdamı bıraktıysam
gamlı kıyıda çili
hangi böğürtilen saklar
yeni doğuşu benden?

1

Arama, ben artık bende değilim.
sözcükler var bende benden içerli;
sözcükler, zehirle yüklü içleri
derin tatlılarından erimiş dilim.
Çevremde nedir bu çınlam, gerilim,
bu bitmez atılım ileri geri
örerken bir sonsuz ağıla her yeri
milyonea, milyonea anlaşılmaz im?
Bu ürkünç kıyıya geldikten beri
dağlardan dağlara düş gelgiltleri
ve dev yankıları tek izlediğim
Hiç kimse aşamaz bu sık çitleri,
bu tuzakları, bu sarp geçitleri;
arama, ben artık bende değilim.

SAİT MADEN CİNAYET GRANADA'DA İŞLENDİ

Federico Garcia Lorca'nın yaşam ve ölüm serüveni

ŞİİRİNDEKİ YAVINLARI

AKŞAM EZGİSİ

İşte her çiçeğin sınıpında ürperdiği zaman,
Tütsü tütsü dağıldığı zaman her çiçeğin;
Havadaki sesler, kokular dolaşıyor, yeğin;
İç karartıcı bir val, baş dönmesi, uzayan.

Tütsü tütsü dağıldığı zaman her çiçeğin;
İnciilmiş bir yürek gibi titriyor keman;
İç karartıcı bir vals, baş dönmesi, uzayan!
Gök hüznünü, güzel bir sunak sonuna değin.
İnciilmiş bir yürek gibi titriyor keman;
İçli bir yürekten kara, geniş yokluğa kin!
Gök hüznünü, güzel bir sunak sonuna değin;
Güneşin donmuş kendi kanı boğulduğu kan.
İçli bir yürekten kara, geniş yokluğa kin,
İçliki geçişin bütün izlerini toplayan!
Güneşin donmuş kendi kanı boğulduğu kan...
İçimde parlayan bu kutsal kap, anın senin!

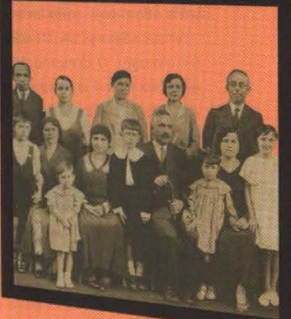
"Bu son mektubunda bahsettiğin 'haklı' olup olmamak meselesine gelince, ben meseleyi böyle telakki etmedim ve etmiyorum. 'Hak' noktainazara göre değişir. Ve sizinle benim aramdaki asıl mesele de bu noktainazar farkıydı. Siz daima benim burada kalıp kalmamam, benim keyfi irademe tabiymiş gibi hareket ettiniz. Ben ise vaziyette benim irademden haric mecburiyetler, vazifeler gördüm. Mademki burada Amerikalıların verdiği para ile okuyordum, üzerime aldığım işi yarım bırakıp dönemezdim. Bir de ortada mesleki mecburiyet vardı. Ben buradaki okumama sadece bir "mektep tahsili" diye bakmıyorum. Ben tahsil ettiğim sahaya kendime meslek, hayat, iş olarak kabul ettim. Nasıl bir erkeğin kendi mesleğinde bir işler görmek istemesi tabii görülüyorsa, benim de meslek aşkım ve gayelerim tabii görülmelidir. Ben bir süs, gösteriş olsun diye okumuyorum. Döndükten sonra da diplomayı duvara asıp artık çalışmak bitti diye oturmayacağım. Bilakis çalışmak devresi asıl o zaman başlayacak. Benim para, mevki hususunda ihtirastarım yok; fakat kendi mesleğimde bir iş görmek, kendi sahamda memlekete hizmet, hayatıma istikamet veren bir hedef."

Behice Boran, 9 Ağustos 1938,
Ann Arbor.

BEHİCE BORAN'IN MEKTUPLARI - I

(1932-1984)

HAZIRLAYANLAR
TURA AKERMEKÇİ • TUĞRA YILDIRIM

TARİH VAKFI TURT YAYINLARI

Vakıf Meclisi

Zindankapı Geçirgen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 0202 F (212) 513 54 00
www.tarhvakfi.org.tr / info@tarhvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu

Selânik Çakkaleli Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 42406 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

JOAN W. SCOTT'LA SÖYLEŞİ

"'ERKEK' VE 'KADIN'

HEM BOŞ HEM DE KENDİ DIŞLARINA TAŞAN KATEGORİLERDİR"

FAHRIYE DİNÇER

Joan W. Scott feminist tarih çalışmaları için çok önemli bir isim. 2013 Nisan ayında Feminist Tarihin Peşinde adlı kitabının BGST yayınlarından Türkçede yayınlanması vesilesiyle İstanbul'a gelmiş ve iki konuşma yapmıştı. Scott'un bir başka çalışması Örtünmenin Siyaseti adıyla BÜ yayınlarından çıkmıştı. Agora Yayınları da Scott'un önemli bir makalesini Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi adıyla kitaplaştırmıştı. Fahriye Dinçer'in İstanbul'a gelen Scott'la yaptığı söyleşiyi sunuyoruz.

Öncelikle, tarihcilik serüveninizden söz eder misiniz? Tarihci olmanızın, siyasi süreçlerle ilişkisi var mıydı?

Doğrudan ve nedensel biçimlerde olmasa bile siyasi bağlamların tarihsel çalışmaları her zaman belli ölçüde etkilediğini düşünüyorum. Kendi durumuma dönersem, yaptığım ilk çalışmalarda beni "bir anlam" aramaya sevk eden şey, 1960'ların heyecanı –Vietnam Savaşı, Sivil Haklar Hareketi– olmuştu. O dönemdeki çalışmam (doktora tezim) iktisadi değişimin 19. yüzyıl işçi hareketlerini etkileme biçimleriyle ilgiliydi. Ardından, kadınların tarihine ve feminizme ve daha sonra da ABD'de adlandırıldığı biçimiyle post-yapısalcı dil kuramlarıyla ilişkili daha kuramsal sorulara yönelme neden olan şey ise 1970'lerin feminist hareketiydi.

Meslek hayatınız boyunca modern Fransa tarihçisi, işçi sınıfı veya fem'inizmtarihçisi gibi isimlerle anıldınız. Bunlar, elbette ki yaptıklarınızla ve ürettiğiniz

çalışmalarla ilişkili. Bu türden isimlendirmeler hakkında neler düşünüyorsunuz ve sizin benimsediğiniz başka bir çerçeve var mı?

Şu anda kendimi eleştirel bir tarihçi olarak görüyorum. Odaklandığım konu ne olursa olsun, çalışmalarım eleştiriyle ilgili oluyor –eleştiri, Foucault'nun günümüzün tarihi anlayışında yer aldığı haliyle kullanıyorum; yani nereden geldiklerini ve mevcut anlamlarını nasıl kazandıklarını düşünmeksizin kullandığımız kanıksanmış, sağduyuya dayalı kavramları tarihselleştirme girişimi. Dolayısıyla, disipline ait bir tanımlama üzerinden beni Fransa tarihçisi ya da işçi hareketleri veya feminizm tarihçisi olarak düşünmekte bir sorun yok, ama araştırma konum ne olursa olsun yaptığım işi bütünsel olarak yansıtan, eleştirel tarihtir.

Çalışmalarınız, çeşitli disiplinlerle ilişkili olarak ilerliyor ve ortodoks tarih anlayışının dayandığı temelleri de sorguluyor.

Buradan yola çıkarsak, disiplinlerarası (veya tercih edeceğiniz başka bir adlandırma da olabilir) bir yaklaşımın izini sürdüğünüz söylenebilir mi? Bu çerçeve içinde tarihsel yaklaşımların konusu nedir?

Felsefeden, kültürel çalışmalardan vb. disiplinlerden kavramlar ve kuramlar ödünç alıyorum ve bu anlamda da yaptığım çalışmaların disiplinlerarası bir niteliği haiz olduğunu düşünüyorum. Bununla beraber, kavramların tarihlerini ortaya çıkarması itibarıyla bana göre benim çalışmalarım esasen tarihseldir; insanların kavramların değişkenliklerini anlamasını sağlayarak bu kavramları doğallıklarından arındırmakta ve sorgusuz sualsiz kabul edilebilecek tek bir hakikat olduğu düşüncesini (Bir kadın ya da bir erkek nedir? Eril ya da dişil olarak kabul edilebilecek olan nedir? Değer veya hakikat gibi çeşitli düşünceler nasıl zemin kazanırlar ve incelenmemiş, tarihsel olarak özgül olan hangi varsayımlara yaslanırlar?) ortadan kaldırmaktadır.

Dolayısıyla, bana göre tarih, şu anki fikirlerin nerelerden geldiklerinin, geçmişte nasıl daha farklı olduklarının vb. hikâyesini anlatmamı sağlayan bir yöntemdir.

Tarihsel araştırmaların kuramla ilişki kurması, eskiye oranla daha fazla kabul görmeye başladı. Hâlihazırda, bu türden tarih çalışmalarını ciddi şüpheyle karşılayan bazı tarihçiler olduğu gibi, başka bir uçta da nitelikli veriye ve bulguya fazla yer vermeksizin çalışmalarını kuramsal uyarlamalar biçiminde yürütenler de olabiliyor. Sizin çalışmalarınız, araştırmanın ihtiyaçlarına bağlı olarak bunların tümünden yararlanarak nasıl çalışabileceğine dair önemli ipuçları sağlıyor. Kuramlar, ampirik bulgular ve bunların arasında oluşabilecek dengeler konusunda sizin deneyimleriniz neler söylüyor?

İşte, yanıtı zaten söylediniz... Tarih hakkında iddialarda bulunabilmek için hem kurama hem de ampirik malzemeye ihtiyaç var. Ayrıca, geçmişte olanları anlamlandırmak için bunların arasında bir ileri bir geri gidip gelmeniz gerekir. Kuram, tarihsel olaylara nedensel tanımlamalar yapmak demek değildir; olayları nasıl okuduğunuz ve yorumladığınızla ilgilidir. Kuram, nereye bakılacağı ve ne aranacağı hakkında ipuçları verir. Fakat, iyi bir okuma ampirik materyallerle (o veya bu çeşit me-tinler) arasında fazla açmaz. Kuram, içinden okuma yaptığımız mercet-tir; ama okuduğumuz şey aynı za-manda dogmatik kuramsal kate-goriler olarak adlandırılacak şeyi de sorgular, ona meydan okur. Do-layısıyla benim için, örneğin, top-lumsal cinsiyet erkekler ve kadınlar arasındaki ilişki hakkında önceden bildiğim bir şey değil; toplumların, cinsler arasındaki farklılıkların ne anlama geldiğini nasıl anladıkları, düzenledikleri ve sınırlandırdıkları hakkında bir sorudur.

Tarihsel araştırmalarda nelerin kaynak olarak kabul edilebileceği konusunda çeşitli tartışmalara

Joan Wallach Scott.

tanık oluyoruz. Örneğin, sözlü kaynaklar ve deneyimler en fazla sorgulananlar arasında sayılabilir. Öte yandan, her deneyimi biricikleştiren ve bunu tarihsel açıklama zeminine yerleştiren bir eğilim de zaman zaman göze çarpıyor. "Deneyim" üzerine çeşitli makaleler yazdınız; deneyimin bir tarihsel çalışma için olası katkı biçimleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

"Deneyim" konulu makalemi, ABD'de kimlik politikalarının –bir kişinin sa-hip olduğu deneyimin, o kişiye belirli bir grup adına konuşma yetkisi sağ-ladığı iddiası– zirve yaptığı dönemde yazmıştım. Amacım, deneyim olarak kabul ettiğimiz şeyin şeffaf olmadığı, tersine tarihsel veya toplumsal veya kültürel olarak üretiliyordu. Bir başka deyişle, neyin kayda değer ve neyin değmez, neyin önemli ve neyin önemsiz olduğuna dair fikirler uyarınca başımıza gelen şeyler arasından seçim yapıyorduk. Bunlar doğal olan veya sağduyuya dayanan değil, "inşa edilmiş" fikirlerdi. Dolayısıyla, tarihçi veya sosyolog veya siyaset kuramcısı için soru şudur: hayatın belli yönle-

ri, eylemlerimizi dayandırdığımız ve –işçiler, kadınlar, eşcinseller, etnik veya dinsel gruplar vb. olarak– kim-liğimizi atfettiğimiz "deneyim"i neyin ve nasıl biçimlendiriyor?

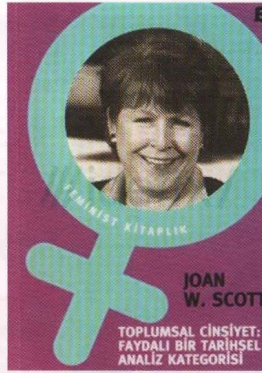
Sözlü tarih yapıyorsanız örneğin, size sunulan açıklamaları görünen haliyle kabul etmez, hayatın akışı içinde neyin önemle vurgulandığını, neyin "deneyim" olarak diğerlerinden ay-rıştırıldığını, neyin dışında bırakıl-dığını, nasıl bazı şeylere –ama bazı diğerlerine değil– anlam ve sebep atfedildiğini vb. sorarsınız.

"Eleştirel tarih"in sizin tarihçiliğinizdeki yerine daha önce değinmiştiniz. Sizce bu yaklaşım, genel olarak toplumsal araştırmalar için neden önemlidir? Eleştirel tarih, bugünün tarihiyle nasıl ilişkilendirilebilir?

Evet, burada diyebileceklerimin bir kısmına daha önce değinmiştim, fakat biraz daha açmaya çalışayım. Eleştirel tarih (veya eleştirel sosyo-loji veya siyaset kuramı veya edebi-yat çalışmaları) kendi hayatlarımızda verili kabul ettiğimiz (veya araştır-

malarımızdaki hayatlarda verili kabul edilen) kategorileri sorunsallaştırır. Geçmiş anlama biçimlerimizde –ve geçmişteki insanların kendilerini anlama biçimlerinde– kör noktaların neler olduğunu, verili kabul edilen kavramların ve incelenmemiş, sorunsallaştırılmamış varsayımların neler olduğunu sorar. Dil süreçlerini, bilimsel süreçleri sorgulayan ve bizleri de bu süreçlerin doğallaştırdığı (ve dolayısıyla gizlediği) iktidar ilişkilerini, düzenlediği normları, devreye sokmaya çalıştığı sınırları ve düşüncelerin nasıl ifade edildiğini araştırmaya sevk eden kuramsal yaklaşımlara dayanır.

Bana yol gösteren şey, Foucault'nun günümüzün tarihi mefhumu oldu: "Yapılacak olan, henüz hakkında konuşulmamış şeyleri; öyle ki günümüzde kendi düşünme biçimlerimizde, kendi pratiklerimizde düşünce sistemimizin kırılmasına dair az ya da çok bulanık belirtiler ortaya koyan, bunları dışı vuran şeyleri tespit etmeye çalışmaktır."Bu alıntıyı, ilk

sayısını 20'nde çıkardığımız *History of the Present: A Journal of Critical History* (Günümüzün Tarihi: Eleştirel Tarih Dergisi)'nin girişinde de kullanmıştık.

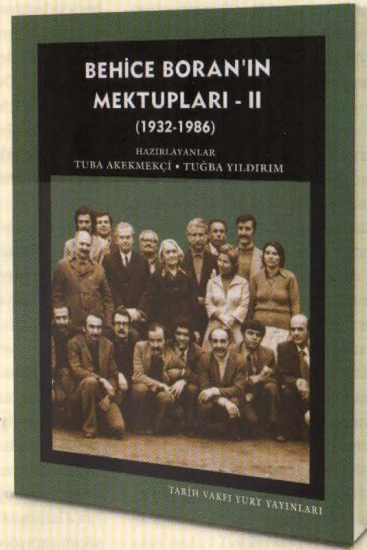
Türkiye'deki pek çok okuyucu feminist tarihyazımını ele alan ve feminist bakış açısıyla üretilen çalışmalarınızı iyi biliyor. Feminist araştırmaları güçlendirecek yeni kanallar veya yakla-

şımalar konusunda neler söylemek istersiniz?

Sanırım, "Toplumsal Cinsiyet" makalemden bir alıntıyla bu soruya kısaca yanıt verebilirim: "erkek" ve "kadın" hem boş hem de kendi dışlarına taşan kategorilerdir." Kadını ve erkeği her zaman anlam atfedilen fakat henüz tanımadığımız kategoriler olarak düşünürsek, kadınların ve erkeklerin neler yaptıklarını, hangi deneyimlere sahip olduklarını değil de nasıl ve hangi yollarla "kadınlar" ve "erkekler" olarak tanımlandıklarını, bu tanımlamaların ne şekilde düzenlendiğini, belli erillik ve dişlilik biçimlerine hangi toplumsal değerlerin yüklendiğini, o değerlerin nasıl ve hangi koşullar altında değiştiğini sorsak, işte o zaman heyecan ve merak yüklü birçok feminist çalışmanın bizleri beklediğini görürüz diye düşünüyorum. Ne zaman ki tüm sorulara yanıtlarımız olduğunu düşünür ve tarihimizi onlara uygun hale getiririz, işte o zaman tarih yazmanın meydan okuyuşu (ve keyfi) ortadan kalkar.

"...ben hapis yatmakla ayrı bir çile, meşakkat çekiyor da değilim, bir kahramanlık da değil mahpus yatmak. Bir 'acıma duvarı'nın duvarı da değiliz. Hiçbir yerde, hiçbir zaman sosyalizme giden yol; dikensiz, taşsız, dümdüz, 'şahane' bir yol olmamış. Yüzyılların ötesinden sürüp gelen mücadelede; hapse atılanların, haksızlığa ve bin türlü belaya uğrayanların biz ne ilkiyiz, ne de sonuncusu olacağız. Bir çile söz konusu olacaksa, buna insanlığın genel çilesidir denebilir ancak, içeride de çekilir dışarıda da. Ama ben bu düzeyde ve anlamda dahi 'çile' sözcüğünü ve bu sözcüğün ifade ettiği düşünce ve bakış açısını sevmiyorum. Bilimsel açıdan gerçekçi ve geçerli, ahlaki açıdan haklı bir davaya inanış ve kendini verişler bu sadece. Ne çile, ne fedakârlık, ne kahramanlık söz konusudur aslında. Bunların hepsi var olabilir, ama sorunun özü, aslı buntar değildir. Bireysel açıdan ve düzeyde, sadece insan olmanın gereğidir. İnsan olmak da kolay değil elbette. Ama insan olmanın zorluğundan ne yakınılır, ne övünülür. İnsan olmanın gereklerini yerine getirmekten mutluluk duyulabilir, duyulmalıdır ancak. Bu yazdıklarım biraz 'edebiyat', 'süslü sözler' gibi gelebilir. Hatta 'bu da bir çeşit övünme' denebilir. Değil oysa. Gerçekten doğru bildiğim, inandığım bir anlayış bu. Böyle bir 'insan olma' çizgisine ben varabildiğimi de iddia etmiyorum. Ama isterdim, amacımdır."

Behice Boran, 29 Kasım 1973.

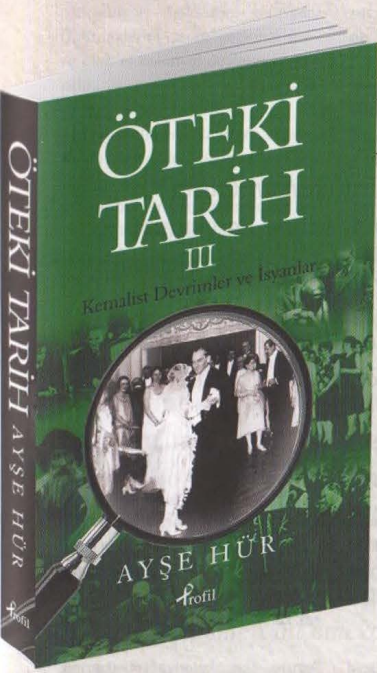
Ayşe Hür Sorgulamaya Devam Ediyor...

ÖTEKİ TARİH -III-

Kemalist Devrimler ve İsyanlar

Osmanlı geçmişinin reddedilmesiyle açılışı yapılan Cumhuriyet döneminde ülkenin kültürel ve politik örgütlenmesini yürüten 'eski İttihatçı, yeni Kemalist' asker ve sivil kadrolar Osmanlı İmparatorluğu'nun okullarında aldıkları pozitivist eğitim dolayısıyla modernleşme ve Batılılaşma yanlısıydılar. Bu kadroların esas amacı imparatorluk bakiyesi bir ümmetten yeni bir ulus-devlet yaratmak ve bu ulus-devleti çağdaş uygarlık seviyesine yükseltmekti.

Bu kitap, 1928-1938 yılları arasında Türk ulus-devletinin inşasında önemli yeri olan tepeden inme Kemalist modernleşme projesine ve ona yönelik tepkilere dair yazılardan oluşuyor.

HAZİRAN DİRENİŞİ TAHAYYÜLLERİ

E. AHMET TONAK

Parkın yerine her ne yapılacaksa, mesela AVM'nin ya da rezidansın (hatta şehir müzesinin) işletmesini, şirketlere devretme, kiralama, satma da eminim gündemdeydi. Kısacası, özel sermayeye kamunun zenginliği aktarılmış, birikimin önü açılmış olacaktı. Kamu mülksüzleştirilerek, birikmiş sermayeye servet altın tepsi içinde sunulacaktı. Ne diyordu David Harvey özelleştirmeler için? "Mülksüzleştirerek birikim". Erdoğan'ın tahayyülü Gezi Parkı'nda tecessüm etmek üzere idi. Direnişçiler çomak soktu.

Andre Breton demişti: "Tahayyül, gerçekleşme eğilimi olandır."

Haziran direnişisirasında sık sık Yüksel Arslan'ın *Kapital*'den' esinlenen *arture*'leri geldi gözümün önüne. Yoksa, Breton'un dediği mi oluyor-du? Olmuş muydu hatta?

Arslan'ın, Marx'ın metinlerinden (teorisinden) yola çıkarak ürettikleri (tahayyülleri) hayatta yaşadıklarımıza mı (gerçeklere mi) dönüşmüştü? Bence, evet.

Marx'ın teorik metinleri 19. yüzyıl kapitalizminin görünen yüzünün ge-

risini çözümlemiş, Arslan'ın muhayyilesini tetiklemiş ve de ortaya çıkan *arture*'ler 21. yüzyılın gerçekliğinin neredeyse mükemmel bir tasviri olarak karşımıza dikilmişti.

Arture 159, kolonyalizm üzerine. Kolonyalist gitmiş, kapitalizm dışı

Yüksel Arslan,
Kolonyalizm
Arture, 1971
(159).

bir alana, tepenin yamaçlarındaki bir "şehir" el koyuyor. Daha doğrusu, ilk ağızda kolonyalistin kendisi gidemeyeceği için onun adına devlet, hatta devlet adına ordu, yani zor gidiyor. Halkı dize getiriyor. O, tırnaklarını "şehir" geçirmek üzere olan el kolonyal devletin kendisidir.

Ardından bilinen hikâye gerçekleşir. Kolonyalist gider, ekonomik düzenini kurar, toplumu şekillendirir. O düzen, bir tür kapitalizmdir. El bebek gül bebek yetiştirilmesi, geliştirilmesi, korunması gerekir. O zaman da devlet hazır ve nazırdır, Arture

163 işte bu el üstünde tutulan kapitalizmdir.

Yanlış anlaşılmasın, devlet sadece kolonyal ilişkilerde aktiftir demiyorum. İddiamız, kapitalizmin "içeride" de devletsiz tesis edilemeyeceği. Bizzat kapitalizmin beşiği sayılan ülkelerde de düzen böyle kurulmuş, ileri kapitalizmler de devlet desteği ve korumasıyla geldikleri konuma gelebilmişlerdir.²

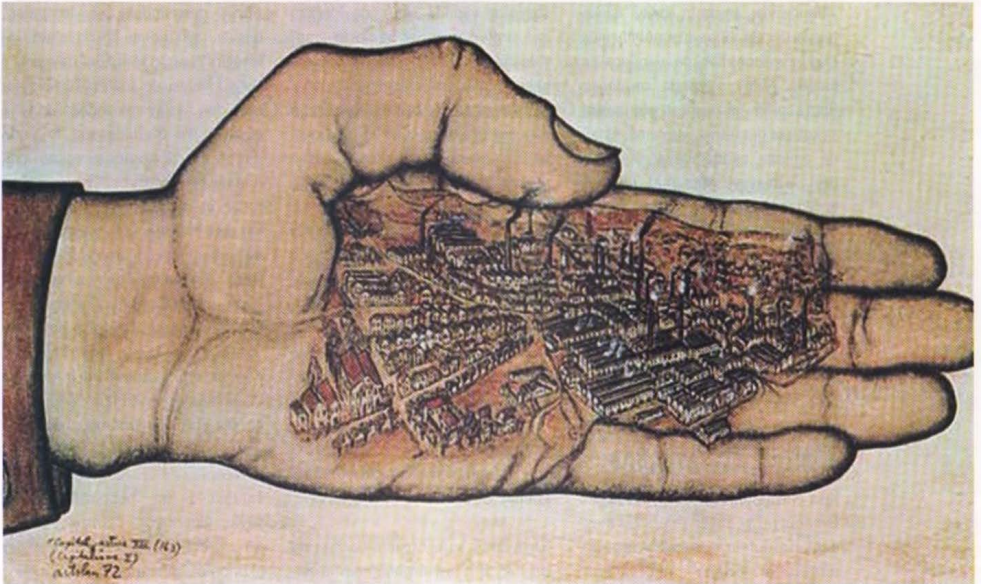
Neoliberal dönemin kendisinin 1970'lerdeki sermaye birikimi tikanıklığına cevap olduğu malum. Ve bu cevabın cevap olabilmesi için

sermaye birikiminin sermayeye maliyetinin azaltılabilmesi gerekiyor. Neoliberal hükümetlerin adım adım refah devletini ilgası, özelleştirmelere hız vermesi bu yüzdendir. Bu ihtiyacı karşılamak için bizzat devlet, kamuya ait olanın peşkeş çekilmesini, sosyal harcamaların kısılmasını, emtia ve para akımlarının tamamen serbestleştirilmesini neoliberal virüsün alametifarikası haline getirmiştir.

Erdoğan'ın Gezi Parkı projesinin bağlamı budur. Yapılmak istenen, "Taksim'in yayalaştırılması veya kentsel dönüşüm" etiketlerinin arkasına

Yüksel Arslan,
İsimsiz
Arture, 1972
(163).

Aslında, gelir gruplarının sıralamasına dayanan "orta sınıft", tasnif ölçütlerinin esnekliğine, grup sınırlarının nasıl belirlendiğine bağlı olarak bazen abartılan bazen azımsanan bir nüfustur. Bu nüfusun çoğunluğu emek gücünü sermayeye satan bildiğimiz işçi sınıfının aslı üyesidir, bir kısmı ise emek gücünü kamu işletmelerine satan emekçilerdir. Çalışma koşulları ve işveren farklılaşması da haliyle bu kesim içinde muazzam gelir ve hayat tarzı çeşitliliği olarak tezahür eder. Haziran direnişine katılanların, bizzat gözlemleyenlerin çeşitlilik vurgusunun kaynağını kısmen bu emekçi nüfusun kompozisyonunda aramak gerekir.

saklanmış bildiğimiz "özelleştirme"dir. Daha açık söyleyelim, park kimsenin özel mülkiyetinde olmadığı için "halkın parkta dolaşma, ağaçların gölgesinden yararlanma" imkânının sermaye yanlısı devlet tarafından gaspıdır. Ariture 159'un kendisidir. O tahayyül "gerçekleşme eğiliminde olan"ı 1971'de resmetmiştir.

aksatmayan, hatta sadece sosyal medyada var olan yığınlar. Yığınlar, adı üstünde herkeştir. Direnişçiler, bildiğimiz toplumsal başkaldırı öznelerinden biri veya ikisi ile kolayca tanımlanacak kitleler değil.

Gerçekliğin kendisi genellikle geri gelen teorinin kategorik kutula-

tegorinin tekrar baş tacı edilmesi üzerine kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta Korkut Boratav 'orta sınıf' a "kavram mertebesine layık olmayan iki sözcükten ibaret" bir terim demeyi tercih eder³) kavramsallaştırılması bu yazı bağlamında eleştirmek yerine iki farklı kullanımına değinmek istiyoruz.⁴ Bu şekilde, hem

Direnışçilerin çoğunluğunun genç, üniversite mezunu veya öğrencisi olduğu gözleminden yola çıkarak hareketin "orta sınıf" ağırlıklı olduğu nitelemesini yapmak bize çok anlamlı gelmiyor. Bu niteleme, söz konusu kitlenin öğrenci kesimi için ebeveynlerin sınıfsal profilini, mezunlar için ise çalışma konumlarını bilmeyi gerektirir. Kaldı ki mezunların tamamının iş sahibi olduğunu, mezun olacak olanların da rahatça iş bulabileceklerini varsaymak, istihdamsız büyümenin norm haline geldiği günümüzde aşırı iyimserliktir.

Gasp sonrası da planlanmıştı. Yaygın kullanımıyla, "birisine rant sağlama" olarak belirtilen mekanizmalar (ki söz konusu mekanizmalar aslında yukarıda değindiğimiz "sermaye birikiminin sermayeye maliyetinin azaltılması"ndan başka bir şey değildir) devreye sokulacaktı. Medyanın yalancısıyız, inşaatın hangi şirkete verileceği bile düşünülmüştü. Parkın yerine her ne yapılacaksa, mesela AVM'nin ya da rezidansın (hatta şehir müzesinin) işletmesini, şirketlere devretme, kiralama, satma da eminim gündemdeydi. Kısacası, özel sermayeye kamunun zenginliği aktarılmış, birikimin önu açılmış olacaktı. Kamu mülksüzleştirilerek, birikmiş sermayeye servet altın tepsi içinde sunulacaktı. Ne diyordu David Harvey özelleştirmeler için? "Mülksüzleştirerek birikim". Erdoğan'ın tahayyülü Gezi Parkı'nda tecessüm etmek üzere idi. Direnişçiler çomak soktu.

KİM BU DİRENİŞÇİLER?

Kısa cevap, herkes. Gezi'yi yaşayan, İstanbul'un ve diğer şehirlerin meydanlarını dolduran, sokakta çarşıyan, tencere tava çalan, park forumlarını

rına sığmayınca kavramsal banallik baş gösterir. Haziran direnişçilerinin başına da bu geldi. Direndiler, "orta sınıf" kutusuna sığmadılar.

Amerikan sosyolojisinin başımıza musallat ettiği onca kutudan biri de "orta sınıf" kategorisidir. İlkın, Marx sosyolog yapıldı, sonra da Marx'ın işçi sınıfı kategorisi bu "orta sınıf" yakıştırması ile piçleştirildi. Aslında, gelir gruplarının sıralamasına dayanan "orta sınıf", tasnif ölçütlerinin esnekliğine, grup sınırlarının nasıl belirlendiğine bağlı olarak bazen abartılan bazen azımsanan bir nüfustur. Bu nüfusun çoğunluğu emek gücünü sermayeye satan bildiğimiz işçi sınıfının aslı üyesidir, bir kısmı ise emek gücünü kamu işletmelerine satan emekçilerdir. Çalışma koşulları ve işveren farklılaşması da haliyle bu kesim içinde muazzam gelir ve hayat tarzı çeşitliliği olarak tezahür eder. Haziran direnişine katılanların, bizzat gözlemleyenlerin "çeşitlilik" vurgusunun kaynağını kısmen bu emekçi nüfusun kompozisyonunda aramak gerekir.

"Orta sınıf" kategorisinin (ki tam da Haziran Direnişi bağlamında bu ka-

"orta sınıf" kategorisinin tanımsal içeriğini sorgulamış, hem de direnişçileri tanımlamak için doğru bir terim olmadığını göstermiş olacağız.

Kullanımlardan ilki Haziran Direnişi'nden sadece 5 ay önce (Aralık 2012) Fuat Keyman'ın TÜSIAD'ın *Görüş* dergisindeki bir yazısından, başlığı hayli iddialı: "Türkiye'nin Geleceğini YeniOrtaSınıfBelirleyecek".⁵ Giriş cümlesi de şöyle: "Türkiye'nin 1980'den başlayarak 1990'larda yaygınlaşan ve özellikle son 10 yılda derinleşen 'dönüşüm süreci'nin çok önemli bir boyutunu, 'yeni orta sınıflar' olarak adlandırılan toplumsal katman/kesim/kimlik oluşturuyor." Bu kullanım "yeni orta sınıf"daki sınıf kavramını bulanıklaştırıyor. "Orta sınıflar" katman/kesim/kimlik şeklinde konulunca, "orta sınıf" bu vasıfların tek tek veya herhangi bir permütasyonla zühür edebildiği bir insan kümesi şeklinde ve oldukça gevşek bir biçimde tanımlanmış oluyor.

Tanımdaki bu belirsizlik yazıda şöyle gideriliyor: "...orta sınıf, AB süreciyle birlikte, Türkiye'de, ekonomik dinamizmin ve girişim-

ci kültürün itici ve taşıyıcı aktörü konumuna gel(miştir).” Ayrıca bu sınıfların “kentsel dönüşüm” süreçlerinde de oldukça aktif olduğu vurgulanıyor: “Anadolu kentleşirken, Anadolu kentleri kentsel dönüşüm sürecinden geçerken, yeni orta sınıflar kurumsal kimlikleriyle bu süreçte çok önemli ve etkin rol oynadı. Kentsel dönüşümün önemli aktörü konumuna geldiler. Ama aynı zamanda da, kentsel dönüşüm sürecinden yararlandılar... Kentleşme sürecinin ve kentsel dönüşümün hızlanmasına ve pekişmesine katkı verdi(ler).” Demek ki, Keyman’a göre “orta sınıf” aslında Anadolu kentlerindeki “kapitalist sınıf”tır. Bu yakıştırmayı ciddiye alan çıkar mı, bilemiyorum. Hele atfedilen siyasi misyonu gördükten sonra: “Bugün, muhafazakârlaşmayla demokratikleşme arasında yer alan yeni orta sınıfların yapacağı tercih, büyük ölçüde, Türkiye’nin geleceğini belirleyecektir.”

Bilindiği üzere Haziran Direnişi ile birlikte “orta sınıf” kategorisi direnişçileri tanımlama ihtiyacı duyanlarca acilen tedavile sokuldu. Birçok çevre tarafından da sorgusuz sualsiz benimsendi. Bu bağlamda, özgül ama talihsiz kullanımlardan birine de *London Review of Books*’un başlığında Çağlar Keyder’in yazdığı kısa notta³ rastladık. Bu notta, direnişçiler henüz olmamış, oluşmakta olan bir “orta sınıf” (*in formation*) olarak tanımlanıyor. Oluşmakta olan, genç olan demektir. Direnişçiler de genç olduğuna, okullarını bitirince olgunlaşacaklarına ve “orta sınıf” a katılacaklarına göre Keyder de Haziran Direnişi’ni bir “orta sınıf” hareketi olarak tanımlamakta herhangi bir beis görmüyor. Keyder’in gerekçesinin maddi temelleri gerçek durumu ne kadar yansıtırı bence

bayağı tartışılmalı. Notta, Erdoğan’ın ekonomik alandaki başarısının yanı sıra yükseköğretim alanında da hayli başarılı olduğu şöyle anlatılıyor: “...Erdoğan’ın hükümeti eğitime daha fazla para ayırdı. Türkiye şimdi 200’den fazla üniversiteye ve dört milyonu geçen üniversite öğrencisine sahip. 2008’den bu yana 2,5 milyon yeni mezun da nüfusa eklendi. Bu sayılar, mensuplarının gördüğü modern işyerlerinde çalıştığı, küresel emsallerine benzer boş vakit ve tüketim alışkanlıklarına sahip olduğu bir orta sınıfın oluştuğunu sezdirtir. Fakat bu insanlar hayat tarzları, çevreleri ve şehir hakları için de yeni garantiler aramakta; kişisel ve toplumsal alanlarının ihlali ne kışkırtırlar. Gezi protestoları bu yeni gerçeklikten doğan ilk toplumsal harekettir...”

Erdoğan Hükümeti’nin önceki hükümetlerle karşılaştırıldığında görece olarak bütçede eğitime daha fazla pay ayırmasından hareketle, 200 üniversitedeki 4 milyon öğrencinin ve 2008 sonrasındaki 2,5 milyon mezunun otomatik olarak “orta sınıf” kutusuna yerleştirilmesi yeterince sorunlu. Ama bu kategori aracıyla daha da sorunlu olan, Haziran Direnişi’ni oluşmakta olan bu “orta sınıf” mensuplarının bir yandan Batı’daki emsalleri gibi “boş vakit, tüketim alışkanlıkları” garantisi için, bir yandan da “çevre,” “şehir hakkı” ve de “bireysel ve toplumsal alanlarının ihlali ne” bozdukları için gerçekleştirdikleri iddiasıdır. Bırakalım “şehir hakkı” kavramının anti-sistemik özünden bihaber kullanımlarını, Direniş’e katılanları son tahlilde sistem içi, garantiler pazarlığını hedefleyen, yeterince müsamaha gösterildiğinde herkesin üniversite mezuvarına yakışır tarzda “modern işyerlerine” dönecek “orta

sınıf” mensupları olarak görmeye ne demeli?

Kısacası, direnişçilerin çoğunluğunun genç, üniversite mezunu veya öğrencisi olduğu gözlemlenebilir yola çıkarak hareketin “orta sınıf” ağırlıklı olduğu nitelmesini yapmak bize çok anlamlı gelmiyor. Bu nitelme, söz konusu kitlenin öğrenci kesimi için ebeveynlerin sınıfsal profilini, mezunlar için işe çalışma konularını bilmeyi gerektirir. Kaldı ki, mezunların tamamının iş sahibi olduğuna, mezun olmalarının da rahatça iş bulabileceklerini varsaymak, istihdamsız büyümenin norm haline geldiği günümüzde aşırı iyimserliktir. Boratav’ın yukarıda değindiğimiz görüşüne üniversite öğrencilerini bekleyen gelecek hakkında söyledikleri bize Keyder’in tasvirinden çok daha gerçekçi geliyor: “kapitalizm onlara işsizlik vaat etmektedir. Bu nedenle ilk aşamada yedek emek ordusunun saflarına girecekler ve nesnel konumlarıyla en genel anlamda işçi sınıfının ögeleri olacaklardır.”

Haziran Direnişi’nin sınıfsal karakterine ilişkin tartışmalar bir yana, daha az tartışılmalı olan yan Direniş’in temsili demokrasinin sınırlarını göstermiş olduğu gerçeğidir. Artık o malum temsili demokrasi elbisesine bu toplum sığmıyor. Bizatihi bu durum alternatifin el altında olduğu anlamına gelmiyor tabii. Ama şurası da kesin: Haziran Direnişi’ni yaşamamış olsaydık temsili demokrasiyi aşma ihtiyacını bu kadar derinden hissediyor, parklarda, meydanlarda, mahalle mahalle bunun alternatifine kafa yoruyor da olmayacaktık. Az buz kazanım değil. Heba etmemek gerekiyor bu imkânı.

E. AHMET TONAK
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

- 1 Bu ifade tam değeri olmadığı halde sık sık tekrarlanır. Arslan’ın *Kapıda*’nın eslenerek yapıpı söyleyen artırımların bir kısmı aslında Marx’ın diğer metinlerine dayanır. *Ekonomi Politikin Eleştirisine* Katla. Vera Zaslav’ce Mekep vb. gibi.
- 2 Ha-Joon Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü* (çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

- 3 Korkut Boratav’ın sendika.org sitesindeki 16 Haziran 2013 tarihli görüşme: “Her yer Tokem, her yer direniş”. Bu işçi sınıfının (orthael) özlemi olan antılaş, delaysız demokrasi çağrısıdır (<http://tinyurl.com/ly6ngem>).
- 4 Bu kategorinin eleştirisi teorik, ampirik ve siyasi veçhelleriyle başka yazılarda ele almıştık. S. Savran ve E. A. Tonak, “Üreten Olan ve Olmayan Emek: Açıklığı Kavayurt ve Sınılandırma Denemesi” *Prokias*, sayı 16, 2007; S. Savran,

- 5 “Sınıfların haritalanması. Sınıflar birbirinden nasıl ayrılır?” *Dezavme* Marksizm, sayı: 6-7, 2009; Y. Karahanoğlu ve E. A. Tonak, “Türkiye’de Üreten Olmayan Emekçiler Sömürülüyorlar mı?”, *Tepkim ve Hakim*, Mart-Nisan 2009.
- 6 Fuat Keyman, “Türkiye’nin Geleceğini Yeni Orta Sınıf Belirleyecek” *Görüş*, Aralık 2002 (<http://tinyurl.com/qglnazp>).
- 7 Çağlar Keyder, “Law of the Father”, *LRB Blog*, 19 Haziran 2013 (<http://tinyurl.com/qacqffw>).

TARİH, SİYASET VE

2013 BAHAR AYAKLANMASI

Y. DOĞAN ÇETİNKAYA

Le Bon'a göre kalabalıklar yalnızca yıkıcı bir rol oynarlar. Kitle içindeki birey, birey değildir. Kolektif ruhun esiridir. Akli melekelerini ve şuurunu yitirir insan kalabalıklar içinde. Bundan dolayı yıkmaya ve yakmaya meyillidir. Le Bon, Recep Tayyip Erdoğan'ın ağzından düşürmediği "mahluk" ve "vahşi" gibi benzer kavramları bol bol kullanır. Kalabalıkların, insan topluluklarının kendi iradeleri, sözleri olamaz. Onların hareket ve eylemlilikleri mutlaka birtakım komploların, iç ve dış mihrakların bir sonucu olabilir.

Gezi Parkı'nın direnişçilerin kontrolünde olduğu günlerde Atatürk Kültür Merkezi'nin görünümü.

Fotoğraf: Berat Seçkin Demirok

BAŞLAR VE AYAKLAR

Toplumsal hareketler, ayaklanmalar, direnişler toplumsal ve siyasal hayatımızın bir parçası da olsalar ortaya çıktıklarında genellikle şaşkınlık yaratırlar. Oysaki gerek insanlık tarihinin gerekse de gündelik hayatımızın

mütemmim cüzüdür toplumsal hareketler. Yöneticilerin genel yönetim ve idare tekniklerinin karşısında yönetilenlerin ve ezilenlerin kendilerini ifade etme tarzlarından bir tanesidir. İsyanlar, başkaldırılar, ayaklanmalar, farklı direniş biçimleri tarih boyunca farklı bölge ve dönem-

lerde aslında sıklıkla gündeme gelir. Ancak bunlar seçkinler ve yönetici elit tarafından sanki istisna, üstesinden gelinmesi gereken felaket ya da hastalıklar olarak görüldüğü için genellikle çabuk unutulur veya unutturulurlar. Toplumsal hareketlere dair bilgiler yine de söylence şeklin-

de ağızdan ağza dolaşımda kalmaya devam eder.

Her ne kadar toplumsal hareketler bir devrim ile sonuçlanıp radikal değişim ve dönüşümlere yol açabilseler de genellikle şiddetle ya da farklı politikalarla bastırılırlar. Aşağıdakiler, madunlar, seçkinler dışındaki sıradan insanlar taleplerini ve sıkıntılarını dile getirmek için toplumsal sistemin sıkı bir şekilde tanımlanmış yol ve yöntemlerini yetersiz bulabilirler. Sistemin sağlamış olduğu huzursuzluk ve tepkileri ifade kanalları kifayetsiz kaldığında yönetilenler sistem dışı yollara tevessül etmekte çekinmezler. Direnme, yakma, yıkma, isyan etme gibi yollara sapma yöneticiler tarafından genellikle "sapkınlık" olarak nitelendirilir. Birtakım hakları olsa da yönetilenler tarih boyunca ödevleriyle tanımlanırlar. Bundan dolayı özellikle siyasal hayatta ayrıcalıkların dışında sıradan insanın özne olmasına, eylemesine iyi gözle bakılmaz. Bundan dolayı siyasal sistemde faillik seçkinler ile sınırlı olarak tarif edilmiştir. Bu kategoride yer almanın kuralları da sıkı bir şekilde tanımlanmıştır. Bundan dolayı tarih kitapları da genellikle köylülerden, ırgatlardan, zanaatkarlardan ziyade komutanlardan, sultanlardan, paşalardan, kadın oldukları için zor da olsa biraz da üst sınıflar kadınların bahsederler. Son yıllarda toplumsal hareketlerden derinden etkilenecek gelişme kaydeden "aşağıdan tarih" yaklaşımı benzeri yeni trendler bile bu genel eğilimi değiştirememiştir.¹ Yine toplumsal hareketlere siyasal sistem içinde bir yer vermek ve bu yeri tanımlamak için ciddi yollar kat edilmiştir. Nitekim bugün birçok siyaset bilimi ve siyaset teorisi kitabında toplumsal hareketler için bir bölüm ayırmak farz olmuştur.² Ancak bu yeni tanımlanan yer, sistemin işleyişini bozmamak kaydıyla ve "makul" sınırlar dâhilinde açılmıştır.

SEÇKİNCİ BİR TEPKİ: ÇAPULCU VE KOMPLOCULAR

Bundan dolayı sıradan insanlar çok büyük bir olay yaratıkları, var olan siyasal ve toplumsal yapıyı altüst

ettikleri, sarstıkları ölçüde gündeme gelebilmişlerdir. Geldiklerinde de halk, üretkenler, çalışanlar gibi sıfatlarla değil "ayaktakımı", "sürtü", "güruh" gibi küçültücü ve anonimleştirici terimlerle anılmışlardır. Zira insanlardan tarih sahnesinde ve gündelik hayatta bir aktör olarak arz-ı endam etmesi değil, vergilerini ödeyip, üretimde işiyle gücüyle iştigal etmesi ve itaat etmesi beklenir. Bundan dolayı onların yerleri kitap sayfaları, televizyon ekranları değil, fabrikalar veya tarlalardır. Yani modern zamanlarda da durum pek değişmemiştir, onlar ancak temsil edilebilirler. Bundan dolayı Recep Tayyip Erdoğan'ın Tekel direnişi esnasında "ayaklar haş mı olacak yani!" ifadesi tipik bir seçkinci söz, bir yönetici refleksidir. Gezi direnişi ve isyanı sırasında kullandığı "çapulcu" kelimesi de bu zihniyetin bir sonucudur.

Bundan dolayı Türkiye tarih yazımında hatırı sayılır bir yeri olan "merkez-çevre" yaklaşımının da bir ifadesi olarak kendisini seçkinlerin dışında tarif etmeye ve konumunu bu şekilde sıklıkla meşrulaştırmaya çalışan başbakan çok tipik seçkinci ve elitist bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Türk sağını derinden etkilemiş olan muhafazakâr Gustave Le Bon'un yaklaşımını hükümet ve bizzat başbakanın birçok açıklamasında tespit etmek mümkün.³ Herhangi bir toplumsal hareket ve toplumsal tep-

ki belirlediğinde yöneticilerden "düşmanların ekmeğine yağ sürüleceği" veya ülkenin iyiye, güzele, refahla doğru ilerlemesinden rahatsız olan çevrelerin nemalanacağı hikâyesi biteviye tekrarlanır. Sıradan insanların görmediklerini yöneticiler görmekte ve onların evlerine girmeleri gerektiğini milli menfaat icabı söylemekten geri durmamaktadırlar. Bunun örneklerini 1908 Devrimi sırasında da görebiliriz,⁴ Gezi Parkı direnişi sırasında da duyabiliriz. Nasıl 100 sene önce "her Allah'ın günü eylem yapılmaz" sıklıkla tekrarlanmışsa, 100 sene sonra da "sabır da bir sonu var", "tamam anladık işte!" yollu tehditler sarf edilmekte gecikilmemiştir.

Le Bon'da ifadesini bulan kitle ve kitle hareketleri yaklaşımının özünde bir korku ve tiksime vardır. Düzen mefhumuna meftun "sağ", bunun dışındaki alternatifleri "pislilik" ile ilintilendirir. Bundan dolayı direnişçilerin Taksim ve Gezi Parkı'ndan sürülmesi ile birlikte bir temizlik ve hijyen operasyonuna girişilmesi, gaz bombaları sıkılırken hummalı bir çiçek dikme seferberliği başlatılması bu ruh ve zihniyet dünyasının bir yansımasıdır. Le Bon'a dönecek olursak, ona göre kalabalıklar yalnızca yıkıcı bir rol oynarlar.⁵ Kitle içindeki birey artık birey değildir. Kolektif ruhun esiridir. Akli melekelerini ve şuuru nu yitirir insan kalabalıklar içinde. Bundan dolayı yıkmaya ve yakmaya

Taksim'de ters çevrilmiş arabalardan biri.

Fotograf: Berat Seçkin Demirek.

Paris 1968,
öğrenci
ayaklanması
günleri.

1848 Mart
Devrimi.
Berlin'de
Breiten
Straße'de 18/19
Mart barikat
savaşlarından
sonra kutlama
yapan
devrimciler.

meyllidir.⁶ Yine bundan dolayı Le Bon, Recep Tayyip Erdoğan'ın ağzından düşürmediği "mahlûk" ve "vahşî" gibi benzer kavramları bol bol kullanır. Bundan dolayı kalabalıkların,

insan topluluklarının kendi iradele-ri, sözleri olamaz. Onların hareket ve eylemlilikleri mutlaka birtakım komploların, iç ve dış mihrakların teşviikinin bir sonucu olabilir. Bun-

dan dolayı "vesayetçi" ya da "Kemalist", her ne dersek diyelim, rejimle AKP iktidarının söyleminde, birçok alanda gözlemlenebilen yapısal bir devamlılık söz konusudur. Bundan dolayı "çok zor günlerden geçmekte olduğumuz" bir zaman diliminde "masum" sokak eylemleri bu zihniyete göre sadece iç ve dış mihrakların oyunu olabilmekte ne yazık ki!⁷

Geçerken değinmeden edemeyeceğim bir husus da Foti Benlisoy'un altını çizdiği gibi Türkiye solunun bir kısmının Arap Baharı'nı temelde emperyalizmin oyunu olarak değerlendirmesidir. AKP çevresi de 2013 ayaklanmasını dış güçlerin bir oyunu olarak nitelendirdi. Böylece Türkiye'de ortaya çıkan isyanda bu iki kesim konum ve argümanlarını değişik tokuş ettiler. Bu da tarihin bir ironisi olsun.⁸

"AŞIRI UCU OLAN VAR MI?"⁹

Kalabalıklar ancak aşırı duyguların esiridirler. Yine Erdoğan, Le Bon gibi sık sık "aşırılık" ve "aşırı uçlar"dan dem vurur. Kitleler baştan çıkmaya hazır, aşırılığa meyyal topluluklardır. Bunda dolayı en büyük tehlike olarak görülen provokasyon tehdidi sebebiyle dağıtılmalıdırlar. Zira kalabalıklar telkinlere açıktır, her şey çabucak kanarlar ve duygularını abartırlar.¹⁰ Nitekim yirmi gün boyunca hükümet sürekli bu kadar insanın bir mekânda kamu otoritesi olmadan durmasının tehlikelerinden dem vurdu. Oysaki başka zamanlarda polisin hazır ve nazır olduğu yerlerde ortaya çıkabilen taciz, hırsızlık, kavgı gibi olayların bu süreç içerisinde yaşanmadığı Taksim'e giden herkesin ortak kanısıydı. Yine, polisin gaz ile dağıtmaya çalıştığı insanlar bu çatışmalar esnasında alışveriş yapmaya devam ediyor, düzenli ve organize hareket ediyordu. Yağma bir yana "aşırı" düzenli davranış sergiliyorlardı. Şiddet olarak kodlanan çoğu eylem ve duvar yazıları ise çok bilinçli bir seçime işaret ediyordu. Muhafazakâr zihniyet dünyasının anlayamadığı toplumsal hareketlerin bu özelliğidir. Recep Tayyip Erdoğan ve hükümetinin ve dahi muhafazakâr basının göstermiş

olduğu seçkin bakış da yönetici elitin evrensel özelliklerindedir. Bundan dolayı bu eylemlerin birçok şey yanında "merkez-çevre" gibi naif kategoriler çerçevesinde yapılmakta olan analizlerin bir kenara bırakılmasına ve muhafazakâr çevrenin seçkinci, halk eylemlerinden korkan, sokaktan nefret eden söyleminin yeniden irdelenmesine vesile olmasını ümit ederim."

ŞARK'TA TOPLUMSAL HAREKET

"Doğu" diye adlandırılan Avrupa dışı toplumlar söz konusu olduğunda toplumsal hareketlerden bahsetmek biraz daha zordur. Çok şükür ki Arap Baharı sonrası bu zorluk önemli ölçüde aşıldı. Özellikle Ortadoğu tarihi boyunca Mısır'dan İran'a çok farklı toplumsal direniş ve isyan örüntülerinin varlığı özellikle II. Dünya Savaşı sonrası bölgede yaygınlık gösteren Baasçı ve diğer otoriter yönetimler nedeniyle unutulmuştur. "Doğu" olarak nitelenen toplumlar arasındaki ayrımları görmezden gelerek buradaki toplumların fitraten ya da kültürel olarak başkaldırmaya eği-

limli olmadıkları, tevekkül ve boyun eğmenin bu bölgelerin bir hasleti olduğu sıklıkla gündeme geliyordu.¹⁰ Oryantalist bakış açısı her ne kadar akademik alanda ciddi ve temelli bir şekilde sorgulanmış da olsa "Doğu" toplumlarının durağan ve gelenegine içine gömülmüş bir şekilde yaşadıklarına dair kanı gündelik popüler kültürde, sinemada, medyada yaygın bir şekilde yaşamaya devam ediyor. Oryantalist çerçevede gelenek hem hareketsizlik ve durağanlığın hem de bir isyan durumunda irrasyonel aşırılığın müsebbibi olarak kodlanıyor. Bayat'ın belirttiği gibi Araplar ayaklandıklarında bir şekilde, ayaklanmadıklarında da başka bir şekilde aşağılanıyorlar.¹¹ Ancak bu bakış açısı Arap Baharı ile birlikte büyük ölçüde geri çekilmiş benziyor.

TÜRK BAHARI: 2002 VERSUS 2013

Yani kısacası, Ortadoğu'da direniş, devrim, aşağıdan hareketler, toplumsal hareketler hâkim paradigmalara göre olamaz. Bundan dolayı Ortadoğu'da aşağıdan hareketlere karşı var olan muhafazakâr ve seç-

kin bakış açısıyla mücadele etmek toplumsal tarih araştırmalarının çok gelişkin olduğu Avrupa'ya oranla daha zordur. İtaatkarlık ve tevekkül kültürel bir haslet; güç ilişkilerinden, zamandan ve mekândan bağımsız bir "öz" olarak tarif ve kabul edilir. Hatta bu bölgelerde verilen tepkinin ancak modernleşme elitlerinin yukarıdan dayattıkları politikalara karşı geliştirilen insiyakî direnişler oldukları iddia edilir. Tarih boyunca birtakım aydınlanmış bürokratlar reformlar yapmaya, topluma belli bir giysi giydirmeye çalışırlar (mesela bizde Tanzimatçılık olarak anılan) ve toplumun geneli buna yabancılaşır. Gerek merkezdeki gerekse de çevre olarak tarif edilen kesimlerdeki farklılıklar, çatışmalar ve her iki düzeydeki işbirlikleri gözröden gelirin. Bu tahlil belli bir siyasi grubu gerçekle olmayan herhangi iki kamptan birisinin temsilciliğine soyunmasını da kolaylaştırır.¹⁴

11 Eylül sonrası gündeme gelen İslami terör tartışmalarında olduğu gibi politik şiddet de yine daha çok kültürel bir çerçeve içinde tanımlanır.

Göstericiler bir iş makinesini polis barikatına doğru sürüyor. Göstericiler bu iş makinesine sonradan POMA (Polise Müdahale Aracı) adını taktiler.

21 Mart 2013, Basın'dan.

Tahrir Meydanı,
Kahire. 9 Şubat
2011.

Yukarıda değindiğim "merkez-çevre" yaklaşımı, Ortadoğu tarihi boyunca gündeme gelen isyan, ayaklanma ve devrim dalgalarından bihaber olarak analize giriştiği için bu topraklarda merkezi modernleşmeci projeler ve bunlara direnen "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış" bir toplum varsaydığını başka türlü bir dinamiğin olabileceğini hiçbir şekilde hesaba katmıyor. Muhafazakâr yaklaşım, seçkinleri bakış açısında olduğu gibi bu konuda da Kemalist tarih görüşünü tersten de olsa yine paylaşıyor. Kendisini çevrenin temsilcisi ve seçkinlerin mağduru adeden Recep Tayyip Erdoğan'ın 2013 Gezi ayaklanmasını Arap Baharı'na benzetmek de muhafazakâr, milliyetçi ve devletçi anlayışın bir toplumsal hareket dalgası olan Arap Baharı ile nasıl alakasız bir süreç olduğunu gayet açık bir şekilde ayan ediyor.¹⁵ Zira liberal demokrasilerin görece güçlü olduğu birçok Avrupa ülkesinde sandık demokrasisinin barikatlar ile güçlendirilmiş olduğu gerçeğini göz ardı ediyor. 19. yüzyıl boyunca çok çatışmalı bir şekilde gelişen demokrasi mücadelesinin ve kitle siyasetinin iki temel unsuru sandık ve barikatlardı.¹⁶ Barikatı sembolik olarak sokaklar-

da verilen ve çokça şiddet içeren mücadeleyi vurgulamak amacıyla kullanıyorum. Sandığın etrafı denetleme mekanizmaları, bağımsız toplumsal ve siyasal örgütlenmeler, söz ve ifade hürriyeti, örgütlenme ve eylem yapma özgürlükleri, geri çağırma mekanizmaları, barajsız seçim kanunları, iktisadi eşitsizliklere karşı önlemler gibi tedbirlerle çevrelenmeden demokrasi üretmesi zordur. İki yenilmiş devrim dalgası olan 1848 ve 1968 devrimlerinin Batı Avrupa demokrasi tarihi açısından taşıdıkları önem bu noktada hatırlanması gereken iki örnektir. Bundan dolayı sokak hareketlilikleri, toplumsal gösteriler demokrasinin gerçek yaratıcısı ve teminatlarıdır. Yoksa Mosse'nin çok isabetli olarak belirttiği gibi gerek seçim sistemi gerekse de faşist rejimlerdeki yukarıdan aşağıya kontrollü kitle seferberliği temsil ve katılım illüzyonu yaratmanın ötesine geçemez.¹⁷ Yazının konusu demokrasi teorisi olmadığı için daha fazla kelimetmeye niyetim yok.

2002 yılında iktidara gelen AKP'nin Türkiye tarihinde önemli bir merha-

KARŞILAŞTIRMALAR: DÜNYANIN MEYDANLARI

Ancak henüz erken değil olsa çağdaş ayaklanmalarla Türkiye'de meydana gelen isyanı karşılaştırmak da beyhude bir çaba ya da Murat Belge'nin ifade ettiği gibi bir gazetecilik kolaylığı değildir.¹⁸ Zira toplumsal hareket dalgaları ve döngüleri bu sosyal mefhumu anlamak için önemli bir karşılaştırma fırsatıdır.¹⁹ Aksi halde "biz bize benzerici" bir yaklaşımın ötesine geçmek çok mümkün olmaz. An itibarıyla vurgulanması gereken iki benzerlik söz konusu. Bunlardan birincisi Tahrir Meydanı'nda toplanan kalabalığın daha çok toplumun orta sınıfını oluşturmasıdır.²⁰ Yani 2000'lerin başından beri bağımsız bir sendikal hareket inşa etmeye çalışan işçi sınıfı ve varoşlarda yaşayan milyonlar Tahrir'den uzak durdular. Elimizde çok net bir çalışma olmamasına rağmen, tıpkı Tahrir Meydanı için olmadığı gibi, 2013 İsyanı sırasında gerek Gezi Parkı'nda, gerek Taksim Meydanı'nda gerekse de Türkiye'nin diğer şehirlerinde ciddi bir orta sınıf seferberliğinin olduğu çıplak gözle tespit edilebilecek düzeydeydi. Tahrir Meydanı'nda toplanan ve Mısır Ayaklanması'nın temineli oluşturan orta sınıflar her ne kadar neo-liberal iktisadi politikalarından derinden etkilenen bir kesim de olsa temel talepleri politik hürriyetlerdi. Tahrir Meydanı temelde siyasi özgürlükler ve siyasi bir değişim talep etmekteydi.

Gezi ile başlayan direnişin "yaşam tarzı" ile ilişkilendirilmesi ciddi bir haklılık payı taşısa da gençleri odağımıza aldığımızda bu eylemlerin bir politik özgürlük arayışı olduğunu da görmek gerekir. Zira AKP siyasi özgürlükler konusunda önemli reformlar yapmış olsa da kendi destekçilerinin gençlik algısı daha çok "itaa" üzerine kurulu. Saygılı, itaatkâr nesillerin devlet, cemaat, aile ve genel anlamda otorite karşısındaki siyasi özgürlük ihtiyacının sınırlı olacağını tahmin etmek için âlim olmak gerekmiyor.²¹ Tayyip Erdoğan'a karşı sokakları dolduran ve go'lılar olarak adlandırılan kuşak ve hareket içinde yer alanlar, kadının toplum içindeki

yerini ve davranışlarını ayrıntılı tarif eden söylemlerden içki yasağına, çocuk sayısının dikte edilmesinden HES projelerine, taşeronlaştırma siyasetinin ayyuka çıkmasından üniversitelerde yapılan yeni düzenlemelere, sınav skandallarından asistan kıyımlarına birçok konuda kendisini baskı altında hissediyor. Ayrıca çok güçlü bir tek parti iktidarının muhafazakâr düzenlemeleri muhafazakâr habitus dışında yer alanlar üzerinde boğucu bir atmosfer kuruyor. Zaten bu husus da duvarlara yazılan ve yaratıcı bulunan sloganlarda ifadesini buluyor. Dahası Mübarek örneğinde olduğu gibi bu politik özgürlük ve yaşam alanı mücadelesi Recep Tayyip Erdoğan'ın kişiliğine yönelmiş durumda. Bu anlamda siyasi rejimi ne kadar farklı da olsa, her ne kadar meşruiyet sorunu yaşamasa da sokaklarda eylem yapanlar için Erdoğan baskıcı bir şahsiyet olarak algılanıyor. Böyle bir algıya sahip gençliğin Mısır veya İran'dan daha özgür bir ülkede yaşayıp yaşamadıkları, çok sorguladıkları bir durum değil. Yani kısacası 2013 Gezi İsyanı, Arap Baharı ayaklanmalarında olduğu gibi çok güçlendiği ve her şeye müdahale ettiği düşünüldükləri yöneticinin sınırlandırılması talebinin içeriyor. Siyaset bilimi Ahmet Bekmen'in isyan günlerinde dediği gibi "bunlar düpedüz monarkı sınırlandırmaya çalışıyor yahu!"

Bu noktada Occupy hareketi ile önemli bir farkın altını da çizmek gerekiyor. Amerika ve Avrupa'da yaygınlık kazanan Occupy hareketleri temelde neo-liberal ekonomiye, sosyal refah rejiminin dağılmasına, güvencesizleştirilmeye, geleceksizleştirilmeye ve iktisadi krizlerin faturasının alt sınıflara kesilmesine karşı "700 Euro Kuşağı" olarak tanımlanan gençliğin bir eylemiydi. Occupy'da Yunanistan'da da örneğini gördüğümüz bir sosyal itiraz ile sosyal ayaklanma ile karşı karşıyayız. 2013 Türkiye ayaklanmalarında bu sosyal altyapının ne kadar var olduğu veya bu yönde bir gelişmenin yaşanıp yaşanmayacağını zaman gösterecek. Ancak şu noktada belirtmek gerekir iki haftadır yaşadığımız olayların temel motivasyonu politiktir ve

bu anlamda Occupy'dan daha çok Tahrir ayaklanmalarına benziyordu. Alt sınıfların ve Kürt gençlerin varlığı sınırlıydı. Ancak zaman geçtikçe Tahrir'le başka benzerlikler ve farklılıklar tespit etmek daha mümkün olacak. Zira şu anda gözlemekte olduğumuz bir başka husus da önemli. O da şu: toplumda önemli bir kesim iyice güçlenmiş tek parti iktidarı altında belli bazı network'lere dahil olmadan kendilerine yer bulamayacaklarına inanıyorlar. Ne kadar okusalar da, liyakat sahibi de olsalar kendilerine sistem içinde bir yer bulamayacaklarını düşünen, bulsalar bile neo-liberal çalışma koşullarında sıkıştıklarını hisseden bu gençlik üzerine daha çok konuşulacak.

NEO-28 ŞUBAT VERSUS ŞENLİKLI İSYAN

Gezi Parkı'na polis müdahalesi ile ortaya çıkan tepki ve sokak gösterileri etresinde hükümet ve muhafazakâr çevrelerin aklına hemen "yeni bir 28 Şubat" mı yaşıyoruz düşüncesi düştü. Akut gazetesi bu ruh halinin en özlü ifadelerini manşetlerine taşıdı: "Mas-keler Düştü: Taksim'deki Gezi Parkı bahane edilerek başlatılan provokatif olaylar sonrasında, hem Batı'da yapılan açıklamalar, hem de yurt içindeki marjinal çevrelerin takındığı

1968 günlerinde Fransa'da De Gaulle'ü eleştiren bir afiş. O yerin, gerisini ben halledim.

tavir, olayların perde arkasının aranmasını sağladı. Dış mıhrakların ve yerli uzantılarının, polisin geri çekilmesine rağmen provokatif söylemlerde bulunmaya devam etmesi, Taksim'in bahane, demokratik yollarla gelen iktidarı devirmenin ise asıl hedef olduğu gerçeğini gözler önüne serdi.²² Bir gün sonrabunu fıkra gibi bir diğer başlık izledi: "Taksim'de Katliam Yapacaklardı: Taksim Olaylarında, dış mıhrakların parmağı olduğu belgelendi. Emniyet güçleri, 8 adet piknik tüpüyle Taksim'de katliam yapmaya hazırlanan diplomatik pasaport sahibi İngiliz, Fransız, ABD ve Yunan ajanı 4 provokatörü kısıp-rak yakaladı." Hızını alamayan gazete Taksim Dayanışma'nın taleplerini de Türkiye düşmanı dış mıhrakların bile

yukarıdan aşağıya itinayla organize edilmiş, yeri ve saati önceden ayarlanmış, konuşma yapacakların sınırlandırıldığı, aşağıdan inisiyatiflerin hemen hemen hiç olmadığı, pankartlarının, flamlarının önceden hazırlandığı, tek renkli, tekçi bir ses çıkarmaya çalışan orta sınıf adab-ı muşerret dâhilinde hareket edildiği toplandı. Bundan dolayı katılanlar açısından bir kesişen kümenin varlığı aşıkarsa da bu saydıkları, kendiliğinden ve spontan karakteri temel özelliği olan 2013 Ayaklanması'nı adı geçen mitinglerden radikal bir şekilde ayırıyor. Kaldı ki Cumhuriyet Mitingleri'nde devletin polisine veya düzenine herhangi bir saldırı akıldan bile geçirilemeyeceksen, Taksim Gezi Parkı'na direnişçiler iki günlük

Artık arkalarında güvenecekleri ve bir şey bekleyecekleri ordu gibi vesa-yetçi bir kurum kalmayan bir kitlenin Cumhuriyet Mitingleri'nden radikal bir kopuş yaşayacağı beklenmesi gereken bir durumdur. Herhalde olanla-rın bir kısmı da bu.

Her ne kadar iç-dış mıhraklar ya da 28 Şubat komploları tedavülde de olsa bu hareketin en önemli özelliği kendiliğindenliyi idi. Hareketin herhangi bir önderliği yoktu. Gezi Parkı için mücadele veren bir dayanışma platformu vardı onlara örgütten oluşan ama günler boyunca yaşadığı ruh hali acıyıydı.²⁵ Zira Gezi Parkı'nı işgal eden sokaklara dökülen yüz binlerdi. Aksi takdirde devletin Türkiye'nin en önemli meydanından çekilmesi düşünülemezdi. Bu kendiliğindenlik ve bir önderliğin, merkezi bir inisiyatifin olmaması başından sonuna kadar devam etti. Bu durum farklı seslerin kendini ifade etmesine ve hayranlık uyandıracak bir yaratıcılığın ortaya çıkmasına vesile oldu. Herşeyden önce Recep Tayyip Erdoğan'ın saldırgan karşı söylemi çok hızlı bir şekilde etkisiz kılınarak, başbakana karşı bir silaha dönüştürüldü. Böylece Başbakan her konuştuğunda kendi sözleri kaşı tarafın cephanesine dönüşüyordu. Direnişçiler "çapulcu" gibi bir küfür ve aşağılama ifadesini kimlik düzeyine yükseltmekle sahipsizlendiler. Ve sordular: "Bizim gibi üç çocuk daha ister misin?"²⁶ Duran adamlar, İstanbul'un dört bir yanında toplanan forumlar hareketin şiddetle çok kolay bastırılamayacağına ve kendine gelecek bir yol bulacağına işaret ediyordu.

Başka bir vesile ile belirttiğim gibi bu tip durumlarda "eylemler bir festival havasında yapılıyor ve toplumsal hareketlere, isyanlara, devrimlere renk veren olağanüstü bir hava yaratılıyor. Bir toplumsal hareketin önemli özelliklerinden bir tanesi olan sıradan hayatın döngüsünü kıran bu olağanüstülik, eylemlerde kullanılan sanat, dans ve çeşitli ritüellerle sağlanıyor. Eylemler bir şölen, konser, sanat performans, forum şeklinde örgütlenecek çok farklı insanların katılabileceği, kendini ifade edebile-

Toplumda önemli bir kesim iyice güçlenmiş tek parti iktidarı altında belli bazı network'lere dâhil olmadan kendilerine yer bulamayacaklarına inanıyorlar. Ne kadar okusalar da, liyakat sahibi de olsalar kendilerine sistem içinde bir yer bulamayacaklarını düşünen, bulsalar bile neo-liberal çalışma koşullarında sıkıştıktıklarını hisseden bu gençlik üzerine daha çok konuşulacak.

istemeye utanacakları talepler olarak nitelendirirdi.²³ Eğer Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları olmasa bu manşetleri muhafazakâr bir gazetesinin düşüncesi olarak kabul edebilir-dik. Ancak hükümetten yapılan açıklamalar olayların bu şekilde cereyan ettiğine inanıldığını gösteriyordu. Hatta aynı günlerde Brezilya'da ortaya çıkan gençlik isyanı ve 2014 Dünya Kupası yatırımlarına karşı yapılan gösteriler IMF'ye borçlarını ödemiş iki ülkede tezgâhlanan olaylar şeklinde verildi.²⁴

Gösterilere katılan önemli sayıda insanın Türk bayrakları ve Mustafa Kemal flamları ile yürümesi haklı olarak Cumhuriyet Mitingleri ile Gezi Parkı Direnişi arasında ilinti kurulmasına yol açtı. Ancak Cumhuriyet Mitingleri, eski vesayet rejimi ve kamusal önderlerinin başını çektiği,

bir çatışmanın ve mücadelenin ardından girdiler. Duvarları sloganları ile süslediler. Taksim'e çıkan yollara sembolik karakterli de olsa barikatlar kurdular. Gezi Parkı'nda eşcinsellerden Ermeni gençlik örgütleri-ne, ulusalcılardan Apoculara kadar farklı kesimler yan yana yaşadılar, forumlarda kendi sözlerini söylediler. Forumların oluşturulmasında ön ayak olanları fırçaladılar. Ama daha öncesinde düşman gözüyle baktıkları gruplar ve bayrakları ile beraber yaşadılar. Burada AKP'nin ve onun tek bayrak, tek dil, tek vatan sloganına dayanan milli eğitim ideolojisinin de gözden geçirilmesi gerekir. Barikat haline getirilmiş bir otobüste Onuncu Yıl Marşı'nı söyleyen iki gencin, "devletin marşını mı söylüyorsunuz len?" diye soran birisine verdikleri cevap bu anlamda manidardı: "Ben başka bir marş bilmiyorum ki abi!"

ceği ve kişiliğini kaybetmeden içinde eriyebileceği ortamları yaratıyor.¹⁷ Bu satırlar küreselleşme karşıtı hareketlerin geleneksel darı adlandırdıkları toplumsal hareketlerle benzerliklerini vurgulamak için yazılmıştı. Zira yüz yıllardır isyanlar, hareketler, devrimler bir festival gibi yaşanıyor. Kendiliğinden bir dinamığa sahip Gezi Parkı da bu şekilde işlemeye başlamış ve yüz binlerce insan için önemli bir deneyim teşkil etmişti. Belki de egemenleri asıl korkutan bu oldu. Zira gerek İstanbul'daki Gezi işgali ve çatışmalar, gerekse diğer şehirlerdeki sokak gösterileri sağıyla ve soluyla bütün müesses nizamı sorguladı. Özellikle sol bir partinin eş-başkanının itiraf ettiği gibi 2013 Ayaklanması örgütlü siyasetin iflasını imliyordu.¹⁸ İki hafta içinde yaşanan olaylar, hükümet istediği kadar marjinal örgütlerden dem vursun, Türkiye'de örgütlü sol siyasal yapıların kendiliğinden gelişen bir isyan karşısında ne kadar atılı kaldıklarını, onunla ilişkiye geçmekte ne kadar zorlandıklarını ifşa etti. Neo-liberal çağda toplumsal isyanların en önemli özelliklerinden bir tanesi

de önderlik veya liderliğin mevcut olmayışdır. Bunun elbette olumlu ve olumsuz yönleri var. Dünya çapında sosyal isyanlar bir çeyrek asırdır örgütlü bir siyasal forma kendisini tercüme edebilmiş değil.¹⁹ Türkiye de bu konuda bir istisna olmayacağını bu son vesile ile gösterdi.

SONUCU

2013 Ayaklanması'nın nasıl bir sonucu olacağını ise zaman gösterecek. Ancak an itibarıyla AKP'nin kendi arka bahçesi dışında kurduğu hegemonyanın ve meşruiyet halesinin yıkıldığından bahsetmek olası. AKP'nin muhafazakâr politikalarının ılımlılık ya da "makul" bir İslam çıkabileceği gibi otorite ve baskıcı bir siyasetin de çıkabileceği ayan oldu. Seçkin, devletçi, milliyetçi, komplocu zihniyetin, devamin esas olduğu devlet kurumlarının yeni sahipleri tarafından ne kadar istekle sahiplenildiği ayan oldu. Yurtdışından gelen tepkilerin kibirli ve yine komplocu tezlerle karşılanması da AKP'nin yurtdışındaki sol/demokrat

çevrelerdeki kredisini hızlı tüketmesine yol açtı. Toplumsal hareketler ve isyanlar sistemin kendisini yeniden tahkim etmesi için bir vesile de olabilirler elbet. Ancak önemli bir eşikten geçildiği ve bundan sonra yeni ittifak ve politikaların gündeme gelmesi daha olası. Toplumsal hareketler bunun yanında daha uzun vadeli bir değişime de alttan alta yol verebilirler. Yüz binlerce insan yolları görülmeyen bir şekilde sokak çatışmalarında yer aldı ve sokaklarda kendince bir festival havası yarattı. Bunun gelecek toplumsal hareketliliklerde ve kamusal alandaki eylemliliklerde bir sonucunun olmaması pek ihtimal dâhilinde değil. Bu sokak eylemliliklerinden bir kısım insan, kendisini ifade edeceği örgütlülükler arayacak ya da yaratacak. Bir kısım insanın da daha radikal çözümler peşinden gideceğini tahmin etmek mümkün. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan "ustalık" döneminde "çıraklık" ve "kalfalık" dönemini hasretle yad edecek gibi gözüyor.

Y. DOĞAN ÇETİNKAYA
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, SBF

DİPNOTLAR

1. Bu genel tespitler için bkz. Y. Doğan Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler," Y. Doğan Çetinkaya (Der.), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).
2. Klasik bir siyaset bilimi kitabı için bkz. Andrew Heywood, *Politics*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002).
3. Le Bon'un Türkiye'düncü dünyasındaki önemi için bkz. Şükrü İsmailoğlu, "Osmanlı-Türk Seçkinliği/Binutlan Kuramcısı," *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006).
4. 1908 Devrimi'nde benzer seçkinî tepkiler ve kitle korkusu için bkz. Y. Doğan Çetinkaya, "1908 Devrimi ve Toplumsal Seferberlik," Feridun Ergut (Der.) *Meşruiyet (Yeniden Düşünmek)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).
5. Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), s. 15.
6. Gustave Le Bon, *The Psychology of Revolution*, (London: T. Fisher Unwin, 1913), s. 102.
7. Bu görüşü Marmara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ali Murat Yel, Prof. Dr. Yusuf Devran ve Arş. Gör. Alparslan Nâsî'nin "akademik" bir "analiz" ile ifade etme çabası için bkz. <http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Taksim-Gezi-Parkinin-akademik-bakisi-acisiyla-analizi-107016/> (son erişim 18 Haziran 2013).
8. Foti Benlisoyun bu konudaki derinlikli bir analizi ve eleştirisi için bkz. Foti Benlisoy, "Arıp Baharı ve Tahir Kuşu" Merceğinde Devrim ve Emperyalizm Üzerine," 21. *Jüzyülm İkt. Davrimde Dağsaa*, (İstanbul: Agora, 2002). Kemal Okuyan'ın Türkiye'deki harekâatın asıl emperyalizmin bir komplosu olmadığını açıklayan yazısı ise TKP çevresinin Arap Ayaklanmaları değerlendirmesi

- Jersey: Princeton University Press, 1993).
17. George L. Mosse, *The Nationalization of the Masses*, (New York: Howard Fertig, 1975).
18. Murat Belge, "Geçmiş 68 mi," *Taraj*, 15 Haziran 2013.
19. Sydney Tarrow, "Cycles of Collective Action: Between Moments and Madness and the Repertoire of Contention," *Social Science History*, No. 17, 28-107.
20. Hazem Kandil, "Why did the Egyptian Middle Class March to Tahrir Square?" *Mediterranean Politics*, cilt.12, No. 2, 2012.
21. Daha çok Hızır Cemalî üzerine de olsa bu konuda açıklığı bir çalışma için bkz. Yavuz Çokanoğlu, "Altın Neşir'in Peşinde: Fetullah Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite," (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).
22. Akif, 5 Haziran 2013 (Manşet).
23. Akif, 6 Haziran 2013 (Manşet).
24. Bugün TV'de Akşın Haberleri, 18 Haziran 2013.
25. Örneğin dayanışma güvenekten, parkiçinde yaşamayı kolaylaştıracak düzenlemeler birçok konuda karar alıyarak hareketin büyüklüğüne sebebiyle bunları uygulayamıyordu. Hatta yüzbinlerce insanı bırakın sevk etmeyi, onların taleplerini ve hareketlerini koordine etmekten bile uzaktı kalıyordu.
26. Hızla sanal alemde tedavüle giren bir duvar yazısı.
27. Y. Doğan Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler," s. 53.
28. Biçe Seçkin Çetinkaya, "Örgütlü Siyasetin İflas ve Kitle Kurkusu," *Birşün, 7 Haziran 2013*.
29. Foti Benlisoy, "Tarihin Sonundan, Devrimin Güncelliğine," 21. *Jüzyülm İkt. Davrimde Dağsaa*, (İstanbul: Agora, 2002), s. xxxvii.

ENDÜSTRİLEŞEN FUTBOLA DİRENEN SON KALE İNÖNÜ STADYUMU'NA VEDA ETMEK

OZAN TORUN

İnönü Stadı için nihayet daha modern biçimde yeniden inşa edilmesi amacıyla geçtiğimiz ay içinde çalışmalara başlanacağı söyleniyordu. Aslında açıklanan tarihte ilk kazma da vuruldu; ne var ki Taksim Gezi Parkı'na yapılan müdahaleye karşı ülke genelinde halkın sokağa dökülmesiyle başlayan protesto gösterileri bu inşaat sürecinin askıya alınmasına neden oldu. Üstelik protestoların ve halk direnişinin ilk günlerinde tansiyonun çok yükseldiği hatta çatışmaların yaşandığı semtlerden biri de İnönü Stadı'nın 75 yıl önce temelini atıldığı, özdeşleştiği, ait olduğu Dolmabahçe'di.

Deniz tarafından
Dolmabahçe
Sarayı,
İnönü Stadı,
Dolmabahçe
Camii ve
Ritz-Carlton.

Fotoğraf:
Ahmet Barış Işıtan

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hem genç neslin çağdaş anlamda spora daha yoğun biçimde yönlendirilmesi hem de yenirejimin törenler, kutlamalar, bayramlar aracılığıyla gücünü ve öğretilerini kitlelere daha etkin biçimde yansıtabilmesi amacıyla, başta büyük kentler olmak

üzere ülkenin birçok yerinde geniş kapasiteli ve çok işlevli açık hava spor tesisleri yapımına başlandı. Bu tesisler, atletizmden tenise kadar bugün ülkemizde birçoğunun önemsenmediği sayısız spor dalının bir arada icra edilebilmesine olanak tanıyacak biçimde tasarlanmıştı, Mus-

tafa Kemal Atatürk'ün 1925 yılında TBMM'de yaptığı konuşmada "...fikir terbiyesinde olduğu kadar, beden terbiyesinde de kabiliyeti arttırmış ve yükselmiş olan bahtiyar, kuvvetli bir nesil yetiştirmek..." sözleri, Cumhuriyet'in bu alana verdiği önemi destekler niteliktedir.'

CUMHURİYET'İN DEVRALDIĞI SPOR "TESİSLERİ" VE TAKSİM STADI

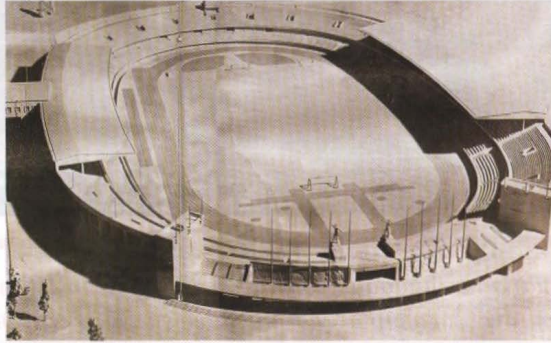
Türkiye'nin ilk stadyumu ve hipodromu, aslında Osmanlı Devleti döneminden kalma, kapasite ve kullanılabirlik bakımından çağdaşlarından hayli geride kalmış olan Taksim Stadi ve Veliefendi Hipodromu'dur. Eski işlevini yitiren ve savaş yıllarının etkisiyle yenisinin yapılmasına olanak olmadığından eldeki alanın top sahası olarak değerlendirilmesiyle kendiliğinden bir stat halini alan Taksim Topçu Kışlası ile 1911'den beri İstanbul'da oturan/çalışan İngilizlerin kurdukları Races Syndicate of Makrikeuy tarafından at yarışlarının düzenlendiği Veliefendi Çayırı, Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı iki "spor tesisidir".²

Hükümetin ortadan kaldırıp yerine alışveriş merkezi yapma amacıyla

dönüştürülmüş alan 18 yıl boyunca Türkiye'de spora hizmet etmiş; Türk Milli Takımı tarihindeki ilk maça, Cumhuriyet'in ilanından üç gün önce bu statta Romanya'ya karşı çıkmış; Cumhuriyet'in ilk güreşçileri ve atletleri bu sahada düzenlenen Balkan Güreş Şampiyonası ve Balkan Atletizm Şampiyonası'nda forma giyirken, bisiklette ve binicilikte de ilk

CUMHURİYET'İN ÇAĞDAŞ STADYUM PROJELERİ

Bu meydanlar, alanlar ve çayırılar yerine, daha ihtisamlı ve modern stadyum ve hipodromlara ihtiyaç vardır ve bu amaçla devlet, uluslararası yarışmalar düzenleyerek stadyum ve hipodrom tasarımı uzman kişileri ülkeye davet eder. 1939 yılında İnönü

İnönü Stadi'nin mimarı Paolo Vietti Violi'nin çizdiği proje modeli.

"Beşiktaş İnönü Stadyumu İlk Proje Modeli", *Academy BJK* 99, 19.01.2012, <https://academybjk99.blogspot.com/2012/01/besiktas-inonu-stadyumu-ilk-proje.html>, erişim: 21.06.2013.

Heykellerin ve rölyeplerin görsel ve sembolik değerleri daha fazladır. Fakat tribünlerin eksik kalması görsellikten çok stadın varlığının temel nedeni olan seyirciler için düşünülen kapasitenin yetersiz kalması demektir. Kale arkasındaki bu tribünlerin yapılamamasının nedeni, Dolmabahçe Sarayı'nın ve kentin bu bölgedeki mahallelerinin havagazı kullanılarak aydınlatılmasını sağlamak amacıyla 1853 yılında sarayın has ahırlarının arkasına inşa edilen Dolmabahçe Gazhanesi'dir.

harekete geçmesi, bu uygulamayı engellemek isteyen halkın da so-kağa çıkarak direnişe başlaması ve çok kısa sürede ülke geneline yayılan hükümeti protesto gösterileriyle birlikte Taksim Topçu Kışlası ve Taksim Gezi Parkı yaklaşık bir aydır ülke gündeminin ilk sırasındaki yerini koruyor. Hükümet ve yanlılarının, Taksim Gezi Parkı yerine Topçu Kışlası'nın replikasyonunun yapılmasıyla Osmanlı dönemini ihyat etme çabası içinde oldukları ortada. Bununla birlikte, tartışmalar sürekli "kışla" sözcüğü üzerinden sürdürülürken, bu kışlanın işlevini yitirdikten sonra dönüştürüldüğü futbol sahasının tarihi, kültürel ve sosyolojik öneminden pek bahsedilmiyor. Hâlbuki adı Taksim Stadi'na

uluslararası müsabakalar yine bu zeminde Bulgarlara karşı yapılmıştır.³ Taksim Stadi'nin Türkiye'de sporun gelişimine olan katkılarından söz etmek bir yana, buradaki kışlanın bir futbol sahasına dönüştürülmüş olması Başbakan tarafından ağır sözlerle eleştirilmektedir.⁴

Taksim Stadi'ndan başka, benzeri müsabakalar ve resmi törenler, kentlerdeki mevcut meydanlık alanlarda düzenlenmekteydi. Ankara'da bugün Tandoğan Meydanı ile Mebus Evleri arasındaki alanda yaptırılan İstiklal Sahası, Gençlik Parkı'nın yerindeki eski bataklıkın kurutulmasıyla düzenlenen Ayyıldız Sahası ve Gazi Terbiye Enstitüsü Stadyumu bu alanlara birkaç örnektir.⁵

nü Stadyumu'nun planlarını hazırlayan İtalyan stadyum ve hipodrom mimarı Paolo Vietti Violi'dir. Aslında İnönü Stadyumu için Türkiye'ye gelen İtalyan mimar ülkeye pek de yabancı değildir: Violi'nin Türkiye'yle tanışıklığı 1936 yılında yine bu tür bir yarışma sonunda inşa etme hakkını kazandığı Ankara Milli Stadi'yla (Ankara 19 Mayıs Stadyumu) başladı. Yeni rejimin beklentilerine ve amacına uygun, kapalı ve açık tribünlerle; atletizm, at yarışları ve resmi geçit törenleri için bir hipodromuyla; ragbi (rugby), futbol ve basketbol maçlarına uygun ölçülerde bir spor sahasıyla, tenis kortlarıyla, jimnastik salonuyla, atış poligonuyla, iki yüzme havuzu ve soyunma odalarıyla türünün ilk örneği olan bu

Yerine bugünkü İnönü Stadi'nin inşa edildiği Dolmabahçe Sarayı Has Ahırlar, 1899.

"Geçmişten Günümüze İnönü Stadyumu", <http://onedio.com/haber/gecmisten-gunumuze-inonu-stadyumu-88809>, erişim: 21.06.2013.

Taksim Gezi Parkı'na müdahaleye karşı direnişe geçen İstanbullular Taksim ve çevresinde emniyet mensuplarıyla mücadeleyle girişirken, Dolmabahçe'de İnönü Stadi'nin çevresindeki bu direniş halk ile polis arasında sıkı bir çatışmaya dönüştü. Muhtemelen 20 gün evvel maçtan önce yaşanan gerilim ve maruz kalınan yoğun biber gazının da hâlâ hafızalarda olmasının etkisiyle İnönü Stadi etrafında ve Beşiktaş merkezde toplanan halk, Taksim'den ziyade Dolmabahçe'deki Başbakanlık Çalışma Ofisi'ne ulaşmaya çalıştı.

kompleks, Türkiye Cumhuriyeti için sosyo-kültürel açıdan sembolik bir öneme de sahiptir.⁶

Ankara Milli Stadi'nden ve İnönü Stadyumu'ndan başka, 1933-1937 arasında Trabzon, Afyon, Erzurum, Samsun, Adana, Aydın, Edirne, Isparta, Kütahya, Tekirdağ, Bursa ve Manisa illerine de yapılabilecek bir dizi stadyum için ön projeler hazırlayan Vietti Violini'nin bu çalışmaları, yüksek bedelleri nedeniyle gerçekleştirilemez. Buna karşın, 1939 yılında yeniden Türkiye'ye davet edilen İtalyan mimar, bu defa mimarlar Fazıl Aysu ve Şinasi Şahingiray ile birlikte,⁷ bundan tam yetmiş sene sonra *The Times* gazetesi tarafından yapılacak uluslararası araştırmada konumu ve mimari yapısı bakımından "dünyanın en iyi dördüncü stadyumu"⁸ seçilecek olan İnönü Stadyumu projesini hazırlarlar.

Aynı sene içinde "Kırdar düzenlemeleri" olarak bilinen İstanbul'daki bir dizi meydan ve bulvar düzenlemesi kapsamında yıkılan Taksim Stadi'nin ve yetersiz kapasitesiyle artık kentin ve idarecilerin taleplerini karşılayamayan Şeref Stadi'nin yerine, Dolmabahçe Sarayı'nın eski ve harap vaziyette bekleyen has ahırlarının bulunduğu alanda, 19 Mayıs 1940'ta İnönü Stadi'nin temelleri atılır. Ne var ki II. Dünya Savaşı'yla birlikte zorlaşan koşullar nedeniyle inşaat durdurulur ve ilk atılan temel ardından tam üç yıl sonra, 19 Mayıs 1943'te yeni bir törenle bir kez daha stadin temeli atılır.⁹

İSTANBUL'UN YENİ STADYUMU: İNÖNÜ

Dönemin parasal değeriyle 5 milyon Türk Lirası'na mal olan stat, ilk kez 19 Mayıs 1947 Pazartesi günü, henüz

koşu pisti ve futbol sahası tamamlanmamış olmasına karşın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de katıldığı 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarıyla açılır. Aynı yılın 27 Kasım günü ise yine İsmet İnönü ve İstanbul Belediye Başkanı, Valisi ve Beden Terbiyesi Bölge Başkanı Lütfi Kırdar'ın katılımlarıyla, bu defa zemin de tamamlanan stat, ilk futbol maçıyla kapılarını futbolseverlere açar. Stadin açılışında "usulen" yapılan özel maçta Beşiktaş İsveç'in AIK Solna takımı ile karşı karşıya gelir ve maç 3-2 kaybeder. Fakat bu özel maçtan, skordan daha önemli hatıralar kalır: maçın ve stadin ilk golünü, o gün 21 yaşıyla kadronun en gençlerinden olan fakat formasını giydiği kulübünün yıllar sonra önce başkanı, sonra da onursal başkanı olacak Süleyman Seba atar.¹⁰ Fakat bu başlangıç maçı, aynı zamanda bir vedaya da sahne olur: Beşiktaş'ın emektar

futbolcusu ve Seba'nın aksine o gün sahanın en yaşlı üyelerinden olan "Baba" Hakkı (Yeten), o günkü kötü performansı nedeniyle maçın ilk devresinde taraftarlarca protesto edilir. Bunun üzerine, devre arasında formasını soyunma odasının duvarına asar ve "bana bu formayı taraftar giydirdi, onlar isteyince de çıkarırım" sözleriyle o gün orada futbolu bırakır."

İnönü Stadi 1947 yılının sonunda kullanıma girmiş olsa da, Violi'nin çizdiği proje eksik şekilde hayata geçer: planda yer alan tunçtan rölyeflerden, stadin denize bakan kale arkası -geleneksel adıyla Eski Açık- tribün tarafındaki girişe konması tasarlanan biri ciritli, diğeri disk atan sporcu heykellerinden, stat kompleksinin içinde düşünülen tenis kortlarından ve stadin Sultan Abdülmecid döneminde yaptırılmış Dolmabahçe Gazhanesi'ne bakan tarafına inşa edilecek tribünlerden vazgeçilmiştir.¹⁴ Heykellerin ve rölyeflerin görsel ve sembolik değerleri daha fazladır, fakat tribünlerin eksik kalması görsellikten çok stadin varlığının temel nedeni olan seyirciler için düşünülen kapasitenin yetersiz kalması demektir. Kale arkasındaki bu tribünlerin yapılamamasının nedeni, Dolmabahçe Sarayı'nın ve kentlin bu bölgedeki mahallelerinin havağazı kullanılarak aydınlatılmasını sağlamak amacıyla 1853 yılında sarayın has ahırlarının arkasına inşa edilen Dolmabahçe Gazhanesi'dir.¹⁵

ÇOK PARTİLİ YAŞAM VE STADYUMUN DEĞİŞEN İSİMLERİ

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerle Cumhuriyet tarihinde iktidarı ilk kez el değiştirir ve bu seçimleri takip eden süreçte, çeyrek asırdır edinilmiş toplumsal-kültürel pratiklerde, algılarda ve sembollerde yaşanmaya başlayan değişimden İnönü Stadi da nasibini alır. Gazhane tarafındaki tribünün yapılmasına izin verilme-yecek bu yaklaşık on yıllık dönemin başında, Demokrat Parti'nin İnönü Stadi'yla ilgili ilk projesi stadin adını değiştirmek olur. Seçimlerden yakla-

şık bir yıl sonra, Demokrat Parti'nin girişimleriyle Mithat Paşa'nın (1822-1884) Taif'te gömülü olan kemiklerinin Türkiye'ye nakli için Suudi Arabistan'la gerekli görüşmeler yapılır. 25 Haziran 1951 günü gelen tabut Galata rıhtımında törenlerle karşılanır, mecliste de o sıralarda, yaşayan devlet adamlarının adlarının sokaklardan, meydanlardan, okullardan, statlardan vb, tüm kamusal alanlardan kaldırılması yönünde kanun teklifi sunulur. Kürsüye gelen meclis üyesi Saim Nuri Uray'ın Mithat Paşa'nın bir "hürriyet kahramanı ve şehidi" olduğunu dile getirerek, İnönü Stadyumu'nun isminin Mithat Paşa Stadyumu olarak değiştirilmesiyle "İstanbullu hemşerilerinin büyük ölüye bir hürmet nişanesi" sunacaklarını ifade eder ve teklifi oylamaya sunar. Uray'ın ardından söz alan diğer üyeler de teklifi onaylar ve önerge, Mithat Paşa anısına yapılan saygı duruşuyla, oybirliğiyle kabul edilir. Böylece İnönü Stadi, açılışından sonra sadece dört yıl bir ay bu isimle yaşamış olur. Bundan sonra, 1974 yılının başına kadar stadin ismi Mithat Paşa Stadi olarak anılır.¹⁴

27 Mayıs'ın ardından işler bir kez daha tersine döner. Eksik kalan tribünün inşası ve stadin ışıklandırılması konularında tıraflar arasında anlaşma sağlanır ve askeri yönetimin Dolmabahçe Gazhanesi'ni bir an

önce taşımalarının ardından iki ay içinde inşaat çalışmaları başlar. Yaklaşık bir yıl sonra, Temmuz 1962'de tribün değişir ve, ışıklandırma işi tamamlanır ve stat tarihindeki ilk gece maçı 28 Mart 1962 tarihinde Yeşildirek ile Vefa arasında oynanır. Mimarlar Muzaffer Bil ve Tarık Gülerman tarafından yeniden projelendirilen "Yeni Açık" tribün ise bir yıl sonra, 1962-1963 sezonunda tamamlanan iki katiyla sporseverlerin hizmetine açılır.

İsmet İnönü'nün 25 Aralık 1973'teki ölümü, Mithat Paşa Stadi için yeni bir değişiklik demektir: 14 Ocak 1974 günü İstanbul İl Genel Meclisi'nde, stadin adının yeniden İnönü Stadyumu'na dönüştürülmesi teklifi oybirliğiyle kabul edilir. Bu tarihten günümüze, aradan geçen süre içinde adının önüne çeşitli isimler eklenmiş olsa da, hâlâ stadin Gümüşsuyu Parkı'na bakan Şeref Tribünü kapısının üstünde İnönü Stadyumu yazmaktadır.¹⁵ Tesis her ne kadar bulunduğu semt ve kullanım sıklığı itibarıyla Beşiktaş Jimnastik Kulübü'yle özdeşleşmiş olsa da, kulüp bu işi de resmiyete kavuşturacaktır: 8 Şubat 1998 tarihinde, Beşiktaş Jimnastik Kulübü Derneği ve Gençlik Spor Genel Müdürlüğü arasında yapılan anlaşmayla, 27 Mart 1998 tarihinden itibaren stadyumun intifa hakkı 49 yıllığına Beşiktaş Jimnastik Kulübü'ne ait olur. Bu defa Şeref Tribünü'nün üstündeki tabelada

Beşiktaş Futbol Takımı 1950.
Süleyman, Şevket, Bülent, Kemal, Şükrü, Çaçlı, Ali İhsan, Hüseyin, Yavuz, Fevzi. Vedil.

"Efsane Futbolcuların Kartpostalı Fotoğrafı", İla ber7, <http://www.haber7.com/foto-galeri/23888-efsane-futbolcularin-kartpostalile-fotografini/1919>, erişim: 23.06.2011.

**İnönü Stadı'nda
19 Mayıs
Bayramı
kutlamaları, 19
Mayıs 1952.**

Özkuşak
Cumhuriyet, Ed. Uğur
Taypek, İstanbul,
Tarih Vakfı Yayınları,
1998, s. 55.

İnönü adının önüne "BJK" eklenir, stadin yeni adı "BJK İnönü Stadyumu" olmuştur.

TÜM İSTANBULLULARIN STADI

1947 yılından beri kent kültürünün önemli bir parçası olan İnönü Stadyumu, duvarlarında kent, spor ve ülke tarihinin birçok anısını barındırmaktadır. 1947'den sonra çok uzun yıllar boyunca Türk Milli Takımı'nın birçok uluslararası müsabakasına ev sahipliği yapmış, çimlerinde sayısız İstanbul derbisi oynanmış, başta Beşiktaş olmak üzere üç hüyük İstanbul kulübü de iki ayaklı oynanan uluslararası maçlarında rakiplerini bu sahada ağırlamışlardır: birçok İngiliz, İtalyan, İspanyol, Alman, Yugoslav futbol takımı, "deplasmana" İnönü'ye gelmişlerdir.¹⁶ İstanbul kulüplerinin taraftarları tribünleri birbirlerinden önce doldurabilmek, böylece stadi kültürel olarak "sahiplenebilmek" için yıllarca mücadele etmişlerdir. Birçok İstanbullu, 1951'de Federal Almanya A Milli Takımı'nı, 1956'da Macaristan A Milli Takımı'nı, 1972'de Brezilyalı futbol yıldızı Pele'yi burada çıplak gözle seyretme şansına sahip olmuşlardır.¹⁷ Bununla beraber, zemini ve tribünleri dolduranlar her zaman futbolcular ve onların taraftarları da olmamıştır: aradan geçen

süre içinde, binlerce öğrenci ulusal bayram kutlamalarında sunduklarını gösterilerde yeşil çimlere izlerini bırakmış, tribünler onları izlemeye gelen aileleri ve öğretmenleriyle dolmuştur. Kulüplerin altyapılarında yetişen farklı spor dallarından sayısız genç sporcu antrenmanlarını bu sahada ve pistlerde yapmış, statta düzenlenen uluslararası konserlere İstanbullular bu tribünleri doldurarak iştirak etmişlerdir. Kısacası kent ve kentlilerin hafızalarında İnönü Stadyumu'yla ilgili birçok hatıra yaşamaktadır.

YENİ İNÖNÜ STADI'NI BEKLERKEN

Kapılarını sporseverlere ilkin 1947'de açan İnönü Stadyumu, konuklarının karşısına eski çehresiyle son kez 11 Mayıs 2013 akşamı çıktı. Duvarlarında, koridorlarında, çimlerinde yılların biriktirdiği hatıralara son kez ortak olmak isteyen binlerce Beşiktaş taraftarının doldurduğu İnönü Stadyumu, ilk maçında olduğu gibi son maçında da Beşiktaş'a ev sahipliği yaptı. Tribünleri son kez dolduran taraftarların, İnönü Stadyumu'yla aralarında kurdukları bağın ne kadar güçlü fakat bir o kadar da tarifsiz niteliğiyle, Beşiktaş ile Gençlerbirliği arasında oynanan bu son maçın ardından ortaya çıktı. Maçın bitimiyle birlikte, tribünlerdeki binlerce seyirci, tamamiyle örgüsüz biçimde, kendiliğinden sahaya inerek bir daha

gelmeyeceklerini, göremeyeceklerini bildikleri stadyumlarından kendilerine ömür boyu saklamak üzere birer hatıra aldılar. Kimi zeminde topladığı çimleri, kimi tribünden kopardığı koltuğunu, kimi de söktüğü kale direklerini...

Ancak aynı gün, aynı maçtan önce son defa statlarına giden Beşiktaşlıları bekleyen yalnızca bir futbol müsabakası değil, takımlarını izleyip eğlenmek üzere gittikleri semtlerinde kendilerini bekleyen taziykılı su ve yoğun biber gazıydı. Üstelik Beşiktaş meydanında ve Deniz Müzesi'nin önünde taraftarla polis arasında yaşanan gerilim üzerine polisin başvurduğu gaz, Barbaros Bulvarı'ndan Çırağan'a, Valideçeşme'den Dolma-bahçe'ye kadar çok geniş bir alanı kaplamış; yüzlerce vatandaş bu durumda olumsuz etkilenmişti. İnönü Stadı'na veda edileceği gün giderayak maruz kalan biber gazı, bu olayın ardından tam 20 gün sonra, 31 Mayıs 2013 akşamı İnönü Stadı'nın etrafını yeniden sardı. Bu defa Taksim Gezi Parkı'na müdahaleye karşı direniş geçiren İstanbullular Taksim ve çevresinde emniyet mensuplarıyla mücadeleyle girdikçe, Dolmabahçe'de İnönü Stadı'nın çevresindeki bu direniş halk ile polis arasında sıkı bir çatışmaya dönüştü. Muhtemelen 20 gün evvel maçtan önce yaşanan gerilim ve maruz kalan yoğun biber gazının da hâlâ hafızalarda olması-

nın etkisiyle İnönü Stadi etrafında ve Beşiktaş merkezde toplanan halk, Taksim'den ziyade Dolmabahçe'deki Başbakanlık Çalışma Ofisi'ne ulaşmaya çalıştı. Oldukça gergin geçen iki gece boyunca Deniz Müzesi ile İnönü Stadi arasında uzanan Dolmabahçe Caddesi'nde yer yer uzun çatışmalar yaşanırken, Beşiktaş taraftarları hem Gezi Parkı'nın park olarak korunması konusundaki duyarlılıkları hem de evlerinin, işyerlerinin, yaşamlarının alt olduğu semtlerine sahip çıkma güdülerıyla bu mücadelede başrol oynadılar.

Taraftarlık kültürünün verdiği tecrübeyi ve yaratıcılığı çok başarılı biçimde kullanan Beşiktaşlılar, besteledikleri marşlar, attıkları sloganlar, örgütlü ve bilinçli hareket kabiliyetleri, olaylara mizah dolu yaklaşımlarıyla futbola ya da Beşiktaş'la ilgili ilgisiz herkesin dikkatini çektiler, direnişin sembollerinden biri oldular. Hatta İnönü Stadi'nı yıkmak için getirilen inşaat makinelerinden birine el koyup polisin halka karşı kullandığı güç karşı sembolik bir orantı sağlamaya çalışmaları ise ülkenin gündemine oturan bir eylem oldu.

Bu olayların ardından İnönü Stadi yıkım ve yeniden inşa süreci beklemeye geçti. Beşiktaş'ın semt sakinleri ve taraftarının Gezi Parkı direnişinde birçok İstanbullu gibi etkin rol almasının ardından yeni bir stat inşaatının zora girdiği yönünde bazı öngörüler de var. Her şeye rağmen futbolcusundan taraftarına kadar başta Beşiktaş camiası olmak üzere, artık tüm İstanbullular yakın zaman içinde yıkılması planlanan İnönü Stadyumu'nun daha çağdaş bir mimariyle ama en önemlisi eski yerinde, Dolmabahçe'de yeniden yükselmesini bekliyorlar.

İnönü'ye veda maçı öncesi Dolmabahçe'de taraftarlar polis müdahalesi, 11 Mayıs 2013.

*Beşiktaş'la biber gazi, SporX, 11.05.2013, <http://www2.sporx.com/futbol/superlig/beşiktaş-ibiber-gaziXGL030845X0>, erişim: 21.06.2013.

DİPNOTLAR

1. Zahide Korkmaz, "Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nu (Ankara Milli Stadi'nin) Okumak: Erken Cumhuriyet Döneminde Mekân, Toplumsal Yaşantı ve İdeolojik İlişkiler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 8-9.
2. Cem Akıncıoğlu, Spor, İstanbul Anaokulu, Cilt 7, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 47-48.
3. "Taksim Tepochu Kıyası'ndan tarihi karceler", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 01.06.2011, <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/Haber.aspx?NewsID=9590>, erişim: 17.06.2013.
4. "Erdogan, Yabali olanlar bunun hesabini verecek", BloombergIT, 01.06.2013, <http://www.bloomberg.com/haberler/haber/yabali229>, erişim: 17.06.2013.

5. Zahide Korkmaz, a.g.e., s. 23-28.
6. "Milli Stadi 19 Mayıs Spor Kompleksi", Arkiv, <http://www.arkiv.com.tr/19mayis-milli-stadi--19-mayis-spor-kompleksi.html>, erişim: 01.02.2012.
7. Zahide Korkmaz, a.g.e., s. 46-48.
8. "İnönü en iyi 4 stat", Milliyet, 12.08.2009, <http://www.milliyet.com.tr/Spor/HaberDetay.aspx?ArticleID=1127453&ArticleID=12082009&CategoryID=12082009&ArticleID=1127453>, erişim: 03.02.2012.
9. Tuğrul Yenidoğan, "Yeni statta ilk gol Seba'dan", Gerekç Gündem, 19.09.2006, <http://www.gercekgundem.com/7c-479>, erişim: 04.02.2012.
10. "Fiyat İnönü Stadi", Beşiktaş JK, <http://www.bjk.com.tr/tr/cma/tesisler/125/>, erişim: 03.02.2012.
11. Güven Taner, "Sebin'den son gol ve İbnu İlikki", Star Gazete, 07.05.2010, <http://mubil.star gazete.com.tr/guncel/yazar/seba-dan-son-gol-ve-baba-hakk-haber-100787.htm>, erişim: 01.02.2012.

12. Tuğrul Yenidoğan, "Yeni statta ilk gol Seba'dan", Gerekç Gündem, 18.07.2006, <http://www.gercekgundem.com/7c-479>, erişim: 04.02.2012.
13. "Kadıköy ve Harbiye Caddeleri Kültür Merkezi oluyor...", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 20.12.2005, <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/Haber.aspx?NewsID=12165>, erişim: 04.02.2012.
14. Tuğrul Yenidoğan, "Yeni statta ilk gol Seba'dan", Gerekç Gündem, 18.07.2006, <http://www.gercekgundem.com/7c-479>, erişim: 04.02.2012.
15. Tuğrul Yenidoğan, "Yılan hikâyesine dönen İbnu İnşaatı", Gerekç Gündem, 20.07.2006, <http://www.gercekgundem.com/7c-512>, erişim: 04.02.2012.
16. A. Selçuk Sakaçoğlu, s.g.m., s. 177.
17. "Pele'nin İnönü Stadi'nda şov yaptığı gece", Türk Postası, 21.12.2011, <http://www.turkpostasi.com/haber/pele-nin-inonu-stadinda-sov-yaptigi-gece-396.html>, erişim: 08.02.2012.

TAKSİM TOPÇULAR HASTANESİ

NURAN YILDIRIM

Osmanlı ordusunun ilk hastanesi olan Taksim Topçular Hastanesi/Tophane-i Âmire Hastanesi de III. Selim döneminde, Beyoğlu Süvari Topçuları Kışlası'nda bulunan askerler için yaptırıldı. Sonraları Taksim Topçu Kışlası/Beyoğlu Kışlası adlarıyla tanınan kışlaya Dergâh-ı Âli Topçu Ocağı yerleştirilmişti. Kışlanın camisi padişahın annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından yaptırılmıştı. Kabakçı isyanı sırasında tahrip edilen kışla onarım görmüş, anahtarları Şubat 1808'de teslim edilmişti. Daha sonra 1827, 1833, 1841, 1849 yıllarında bazı kısımları onarılan kışlanın görünümü, Abdülaziz (1861-1876) dönemindeki yenilenme sırasında önemli ölçüde değişmişti.

Taksim Topçu Kışlası ilk hali.

İri Aarın, Dönemecinde, İstanbul, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2009, s. 393.

Topçu sınıfı karada veya denizde gösterdiği performansla savaşın başarısını etkilediği için Osmanlı ordusunda daima çok itibarlı bir birlik sayılmıştır. Bu hususu göz önünde bulunduran III. Selim (1789-1807) topçu sınıfına yönelik reformlar yapıp yeni

bir nizamname hazırlattı. Eski topçu kışlalarını yıktırıp genişlettiyerek yeni kışlalar inşa ettirdi.' Bu dönemde dikkati çeken bir yenilik de bu kışlaların içlerinde veya yakınlarında birer hastane yapılmasıdır. Osmanlı ordusunun ilk hastanesi olan Tak-

sım Topçular Hastanesi/Tophane-i Âmire Hastanesi de III. Selim döneminde, Beyoğlu Süvari Topçuları Kışlası'nda bulunan askerler için yaptırıldı. Sonraları Taksim Topçu Kışlası/Beyoğlu Kışlası adlarıyla tanınan bu kışlaya Dergâh-ı Âli Topçu

Ocağı yerleştirilmişti. Kışlanın camisi padişahın annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından yaptırılmıştı.² Kabakçı isyanı sırasında tahrip edilen kışla onarım görmüş, anahtarları Şubat 1808'de teslim edilmişti.³ Daha sonra 1827, 1833, 1841, 1849 yıllarında bazı kısımları onarılan kışlanın görünümü, Abdülaziz (1861-1876) dönemindeki yenilenme sırasında önemli ölçüde değişmişti.⁴

Taksim Kışlası'nın çevresi mezarlıktı. İstanbul'da 1560 yılında çıkan veba salgınında ikamete açık yerlerde defin işlemi yasaklanınca, bugün Askeri Müze'nin bulunduğu yerden Gezi Parkı'na kadar uzanan arazi Ermenilere mezar yeri olarak verilmişti. Kışla ise Latin ve Protestan mezarlığının hemen yanına yapılmıştı. Taksim'de ayrıca geniş bir Müslüman mezarlığı da bulunuyordu. Mezarlık alanı olduğu için Fransızlar tarafından *Grand-Champs des Morts* adı verilen Taksim zamanla yerleşim bölgesine dönüştü, 1865 yılının yaz aylarında yaşanan büyük kolera salgını sırasında buradaki mezarlıklara defin işlemi yasaklandı. Ermenilere Şişli sirtlarında günümüzde de kullanılmakta olan mezarlık arazisi verildi, Topçu Kışlası'na bitişik Latin ve Protestan mezarlığı ise tanzim ve tesviye edilerek bahçe yapıldı.⁵ 1891 ve 1907 yıllarına ait krokilerde ve 1925 tarihli Pervititch haritasında açıkça görüldüğü gibi kışlanın sağındaki bu bahçe sonradan *Taksim Belediye Başçesi / Taksim Bahçesi* adını aldı.⁶

Kışla ve çevresinin rant alanına dönüşmesinin ilk adımı İstanbul'da *Sermayedarın Heyeti* adıyla bir cemiyet kurmuş olan Joseph Schimmer attı. 1907 yılında Bâbü'lî'ye başvuran Joseph Schimmer kışla ile önündeki talim alanının (günümüzde Taksim Meydanı), faydalı şartlarda satılmasını ve kışlanın uygun bir yerde yeniden yapılmasını teklif etti. Satılacak yerlerde yapılacak binalardan vergi alınmak suretiyle maliyeye ve belediyeye düzenli bir gelir temin edilecekti. 22 Nisan 1907 günlü oturumunda bu konuyu müzakere eden Meclis-i Vâlâ, satış geliri ile yapılacak binalardan gelecek paralar nedeniyle olsa

Süvari topçuları Kışlası önünde talimde.

N. Yıldırım Dia Arşivi.

Taksim Topçu Kışlası girişi kapısı.

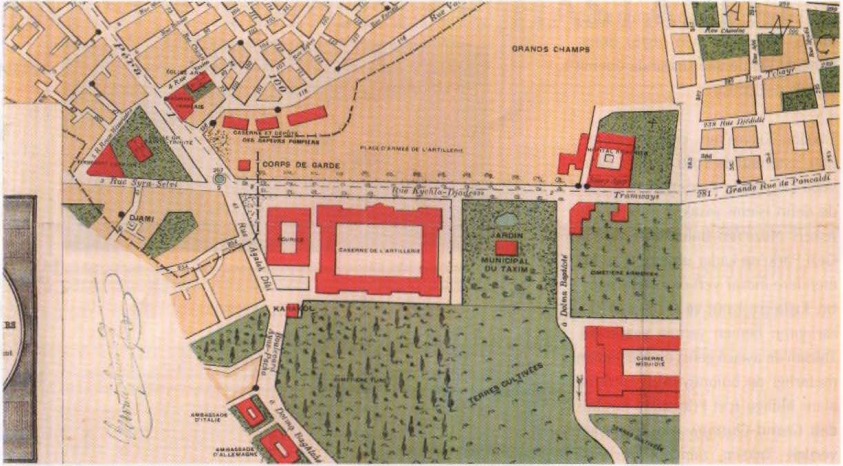
N. Yıldırım Dia Arşivi.

gerek bu teklifi reddetmedi. Kışla ile talim meydanının kapladığı alanın genişliğinin hesaplanıp değer tespiti yapılmasını ayrıca yeniden başka bir yere inşa edilecek kışlanın nerede ve ne genişlikte yapılması gerektiğinin Harbiye Nezaretine sorulmasını kararlaştırdı.⁷ Fakat çok geçmeden II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve II. Meşrutiyet'in ilânıyla kışlanın satışı mümkün olmadı. 1909 yılında 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece (31 Mart 1325) Topçu Kışlası'ndaki Avcı Taburu'na bağlı askerlerin ayaklanmasıyla başlayan 31 Mart hadisesinin Hareket Ordusu tarafından bastı-

rılmaya çalışıldığı on gün boyunca Topçu Kışlası epey zarar gördü.

1913 yılında Taksim Kışlası ile önündeki talim meydanının satışı yeniden gündeme geldi. Bu defa satışa Borsa Hanı da eklenmişti. Kışla Sanayi ve Ziraat ve Ticaret Şirket-i Milliye-i Osmaniyesi'ne 500 lira karşılığında satıldı.⁸ Bu defa kışlanın başka bir yere yapılması işgal konusu değildi. Fakat birkaç yılın ardından askeri ihtiyaç dolayısıyla bedeli ödenerek geri alındı (1917).⁹ Müteareke döneminde Fransız işgal kuvvetlerine mensup Senegalli askerlere tahsis

yaşlar sırasında geçici olarak görevlendirilirdi. Askeri birlikler genellikle şehir merkezinden uzak mıntikalarda konuşlandığından mutlaka bir sağlık ekipleri bulunurdu. Yatarak tedavi görmesi gerekenler de özel olarak

Yeniçeri Ocağı'nın sağlık işleri bir cerrahbaşı denetiminde cerrahlara emanet edilir, hekimler sadece sa-

evde faaliyet göstermekteydi. Vakıf mütevellisi her yıl sonunda başvu-
rup yıllık kira bedeli olan 36 kuruşun
ödenmesini talep ediyordu.¹⁸

Yeni hastane binası yapılmak üzere,
"Beyoğlu'nda Taksim nâm mahal-
de Dergâh-ı Âli Topçu Ocağı neşe-
ratından hasta olanlarını tımar
için müceddeden binasına müba-
zeret olunan hastahane" yeri sa-
tın alındıktan sonra yapılan keşifte
inşaatin 7.036,5 kuruşa mal olacağı
anlaşıldı ve yapım çalışmalarına
başlandı. Tophane Nazırı Mehmet
Salih, 15 Şubat 1809 tarihinde he-
men hemen yarılanmış olan inşaa-
ta 3.500 kuruş harcanmış olduğunu
bildirerek tamamlanması için geri
kalan 3.536,5 kuruşu talep etmiş an-
cak verilen 2.500 kuruşla inşaatı de-
vam edilmiştir.¹⁹ Hastanenin yapımı
Tophane Nazırı Mehmet Salih Efendi
zamanında tamamlandı. İnşaatı ça-
lışan amele ve malzeme alınan es-
nafa kalan borçları kapatmak üzere
keşif bedeli olan 7.036,5 kuruştan ka-
lan 1.036,5 kuruş Hazine-i Âmir'e den
ödüldü.²⁰

Bir arşiv belgesinden 1831 yılında
Beyoğlu Kışlası hastaları için yeni
hastane binası yapımının kararlaştırıldığı
anlaşılmaktadır.²¹ Bir süre
sonra tek katlı hastane binası, bazı
koğuşlarla dershaneler eklenerek
Mekteb-i Harbiye'ye tahsis edilmiştir
(1841).²² Bundan sonra yeni bir hasta-
ne yapılmaya başlanmış, Ekim 1843'te
inşaatı bitmek üzere olan yeni hasta-
nenin kapısına konmak üzere Lebip
Efendi ile Karantina Başkâtibi Safvet
Efendi'ye iki manzum tarih yazdırıl-
mıştı. Padişah bu tarihleri beğen-
mekle beraber, Tophane-i Âmir'e Fe-
rîki Mehmet Ali Paşa'dan bir tarihin
de Rumeli Defterdarı Ziver Paşa'ya
ismarlanmasını istedi.²³ Ertesi sene
inşa edilmekte olan hastane yakı-
nında bulunan Arabacı Şahin Çiftliği
ile Dolmabahçe üzerinde Beyoğlu/
Taksim Kışlası önündeki Ermeni ma-
şatlığına bitişik tarla, Beşiktaş sahil
sarayına civar bulundukları için satın
alındı. Ayrıca Taksim'deki karakol ile
Topçu ahır arasında bulunan arabacı
dükkânı ve Topçu Kışlası Hastane-
si bitiştiğindeki arsa da satın alındı.²⁴

Padişah Abdülmecid, 27 Haziran 1844
günü hastaneye gitti. Tophane-i
Âmir'e müşiri Mehmet Ali Paşa, he-
kimbaşı Abdülhak Molla, Padişahı
kışla önündeki Seyir Köşkü'nde kar-
şıladılar. Hastaneyi gezen padişah bir
müddet istirahat edip bina memuru-
yla diğer çalışanlara atıyyeler ihsan
ettikten sonra ayrıldı. 1 Temmuz 1844
Pazartesi günü de Sadrazam baş-
kanlığında; Meclis-i Ahkâm-ı Adliye
reisi Ahmet Fethi Paşa, Maliye nazırı
Safvet Paşa, Hariciye müşiri Rifat
Paşa, Mülhimat-ı Harbiye müşiri Ali
Necip Paşa, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye
memurlarından Habip Paşa, Dahili-
ye müsteşarı Zühtü Bey, Darphane-i
Âmir'e nazırı Tahir Bey, Âmedi-
i Divan-ı Hümayun devletli efendiden
oluşan üst düzey görevliler hastane-
ye gidip kontrol ettiler.²⁵ Yeni has-
tane binasının ilk keşifte 3.407 kese
akçe 383,5 kuruşa mal olacağı tahmin

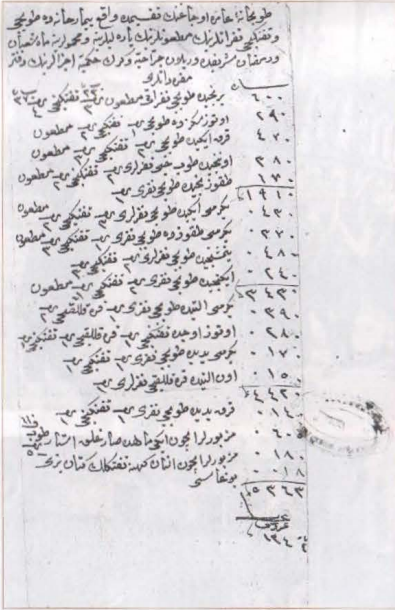
edilmişti. Fakat hastane inşaatı 3.949
kese 339 kuruşa mal olmuştu.²⁶ Bir
süre sonra İngiliz Mimar Williams
Smith Hariciye Nezareti'ne başvu-
rarak, Tophane-i Âmir'e Hastanesi
binasından ettiği zarar karşılığında
kendisine ödemesi kararlaştırılan
800 kesenin 1.000 keseye çıkarılma-
sını istedi.²⁷ Bu yıllarda Mimar Smith
Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane için ya-
pılmaya başlanan ancak daha sonra
askerlere tahsis edilen Taşkışla ile
Gümüşsuyu Hastanesi'nin yapılmı-
rını sürdürmekteydi.²⁸ 1863 yılında
Gümüşsuyu Kışlası ile Taksim Topçu-
lar Hastanesi arasındaki 21.000 arşın
genişliğindeki tarlanın süvari bölü-
ğüne ahır inşa edilmek üzere satın
alınması için sahibiyile görüşülmüş,
bedeli olan 60.000 kuruşun Maliye
hazinesinden ödemesi ve arsanın
Emlâk-ı Hümayun'a kaydedilmesi
istenmişti.²⁹

1909
ayaklanmasında
Selanik'ten
gelen gönüllüler
Taksim Topçu
Kışlası önünde.

N. Yıldırım Arşivi.

Resneli Niyazi
Bey kışlanın
önünde, 25
Nisan 1909.

N. Yıldırım Arşivi.

Tophane-i Âmiri Ocakı'nın Taksim'deki bimarhanesinde topçu ve tüfenkçi neferleri ve bu neferlere iki ay içinde kullanılan ecza.

BOA. C. SII. 855

HEKİMLER, HASTALAR VE KULLANILAN ECZA

Tophane cerrahbaşısının hazırladığı Şubat-Mart 1796'da hastalar için satın alınan ecza ile tıbbi araç gereç listeleri dönemin hastalıkları ve kullanılan ilaçlar ile tıbbi araç gereç hakkında bilgiler içermektedir. Bu iki ayda hastanede yatanların çoğu matruh, yani vebalıydı. Vebalılara ve yaralılara kullanılan ilaç ve sargılık astar,

köhne tiftik, keten bezi gibi malmazeme 134 kuruş ödenmişti.³⁰ Temmuz ve Ağustos 1796'da iki aylık ilaç bedeli 129 kuruş, bir sene boyunca cerrahbaşısı marifetiyle yaralılara harcanan para 223,5 kuruş olmak üzere toplam 352,5 kuruştur.³¹ Eylül 1796'da Ekim ve Kasım 1796'ya ait listeler, Tophane-i Âmiri kışlası içinde ve Taksim'deki hastaların isimlerini, hastalıklarını ve ilaçlarına harcanan parayı ihtiva etmektedir. Listelerde önce hasta askerin birimini gösteren bir numara, ardından mensup olduğu bölük veya ortanın adı, hastalığının adı ve kullanılan ilaca kaç para ödendiği yer almaktadır. Ekim ve Kasım 1796'da 124 kuruş tutarında ecza kullanılmıştır. Bu miktarlara, yara sarmada kullanılan astar bedeli de dahildir.³²

- 33'te Karakullukçu³³ Salih, fesad-ı dem ve balgam-ı malih: 210 para,
- 45'ten Hasan: zatürrie, Taksim'de: 110 para.
- 16'da Topçu neferi Ali, Frengi: 240 para
- 16'da baş karakullukçu frengi: 190 para

Bu listelerde en çok humma hastalığı görülmekte, onu frengi ile veba izlemektedir. Vebalı askerlerin ayrı bir yere yatırılıp izole edildiklerine dair bir kayda rastlanamamıştır. Hastalar için matbuh (dekoksyon), macun (pomat), engerek sübuğu (engerek yılanı tozu) ile ruh (uçucu

madde) alınması, ayrıca vebalıları ile talimde yaralanan ve yanan topçularda kapaklık yakı kullanılması dikkati çekmektedir.³⁴ Tophane-i Âmiri Ocakı marizlerine³⁵, 1797 yılının iki ayında 143,32 para, 1798 yılı Şubat-Mart-Nisan aylarında 277 kuruşluk ecza verilmişti.³⁶ Eylül-Ekim 1831 - Mart-Nisan 1833 arasında bu hastaneye yatan 2.012 hastanın 1.825'i şifa ile taburcu edilmiş, 137'si ise vefat etmişti.³⁷ Hastalardan 18'inin ölüm nedeni vebaydı çünkü bu sırada İstanbul'da Ekim 1832'de başlamış olan veba salgını hüküm sürmekteydi.³⁷

1833'te hastanede Hekim İstefenaki, Tabib-i Sani Hacı Ahmet, dört cerrah ve bir de eczacı görev yapmaktaydı. 1836'da tabip, cerrah ve memur sayısı 48'e yükselmişti. 1837'de hasta sayısı toplam 903 kişiydi. Charles White, 154 hastanın tedavi edildiği, 200 yataklı bir hastane olduğunu naklediyor.³⁸ Ertesi sene Eylül 1834'te İstanbul'da eczanesi bulunan; Françesko, Petraki, Yorgaki ve Dimitri, Tophane-i Âmiri Hastanesi'ne 1.116 kuruş tutarında ecza satmışlardı.³⁹ Tophane-i Âmiri, Humbarahane-i Mamure Hastanelerine ve Levent Çiftliği'ne tayin olunan askerler için satın alınan ecza listesinin altında Tophane-i Âmiri Eczacı-yı Evveli Anton ile kim olduğunu bilemediğimiz Ahmed mührü bulunmaktadır. Bu listede

Taksim Topçular Hastanesi'nde Tedavi Edilen Hastalıklar

Balgam-ı malih: sedeli hastalık, psonasiz
Humma: Ateş, vebalı hastalık / sıma, malaryu
Humma-yı yevniye: quoridian maleria
Humma-yı muzmine: kronik ateş
Humma-yı rediyye: malignan maleria, malignan

tertian malaria (ölüm oranı yüksek bir sıma şekli)
Ağrı sıma: yüksek ateş
Kadimbastur memeleri: eski hemoroid memeleri
İkunna: sıyatık
Sulhazmi: bağımsızlık, dispepsi
Snükanye: kaşeksi
Südde-i batin: intestinal obstrüksiyon? Kabızlık?
Serivan: kanser
İle-i sereds: meleriklik, depresyon (çokküçük hali ile seyreden muhtelil hastalık olmalı)
Mayasli: ekzema
Rihü'l-emai mide ve barsaklarda ağır gaz toplanması, flatulans, meteorizm

Cerhi'l-ema: barsak yaralanması
Rih-i basur: flatulansın eşlik ettiği hemoroid vakası?
Vec-i basur: hemoroid ağrısı
Kulune kırık, kırık tarzında ağır
Vec-i medasli: eklem ağrısı, artralji
Vec-i veki: sıyatık ağrısı, sıyatikali
Nase: nase
Evram-i makat, polip?
İbrake: hidrope, vücudun herhangisi bir yerinde sıvı toplanması
Dud-i makat, kil kurdu, oksüris
Devvar: baş dönmesi, vertigo
Basur-ul-enfi: burunda polip?

Taksim Topçular Hastanesi'nde Kullanılan Ecza

Adacıyı
Anason yağı
Azakeğir
Beziryacı
Çiğertu
Ebeğimeci çiçeği
Güherçile tozu
Gülkurusu

Habb-ikatuna
Halmi çiçeği
Harmikökü
Hırsenbe
İhlamur çiçeği
İngiliz kınakınası
İngiliz tuzu
Kalem cenşer

Karanfil
Karbonat şurubu
Kexen tohumu
Kırmırtarar
Kükür çiçeği
Lak zamkı
Mağnezyum
Mürdeseng

Nişadır
Nişadır ruhu
Pelin
Pelinotlu hulasası
Rataniya kökü
Rezene yağı
Sarı balımmu
Serisabur

Sedeli otu
Sırke
Spasma
Şeker
Taflan suyu
Tarcin
Temrindi
Zeytinyağı⁴

hastanede kullanılan ecza incelenildiğinde organik ve anorganik maddelerden oluştuğu görülmektedir. Hastanede bir ayda 2 kıyye (okka) sülük kullanılmıştır. Ayrıca; macun havanı, mikras (makas), tenekle huni toprak fincan, şişe (100 dirhemlik ve yarım okkalık 100 adet), beyaz ve kaba kâğıt, tenekle tas, ağaç kutu, şişe (küçük ve büyük 15 adet), ustunç, torba (büyük), toprak kavanoz, bürüncük elek ve kil elek gibi araç ve gereç de alınmıştır.⁴⁰

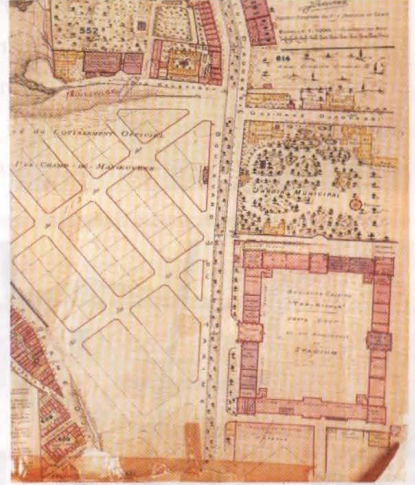

Hastanede kullanılmakta olan topraktan yapılmış çorba tası, sahan ve maşrapalar çabuk kırıldıklarından yeni açılan askeri hastanelerde olduğu gibi Topçular Hastanesi'nde kullanılabacak bakır kapların Harbiye Nezaretince yaptırılması emredilmişti.⁴¹ Hastanede imal edilen ilaçların İstanbul'un dışındaki askeri birliklere gönderildiği de olurdu. Bu kapsamda Malatya'daki 1. Alay 3. Taburu hekiminin gönderdiği listedeki ecza Taksim Topçular Hastanesi'nde imal edilmesi istenmişti.⁴² Hastanenin eczacısı Vasil 1846 yılında 300 kuruş maaşla Beyrut Hastanesi'ne tayin edilmişti.⁴³

Hastanenin tabib-i evveli, İngiltere tebaasından İstanbul doğumlu Kali Bey, Bayyera Akademisi'nde tıp eği-

timini tamamlayıp doktor olmuştu ve 1836 yılından beri beş senedir burada görev yapmaktaydı. Hastanenin nâzır-ı etibbâsı (hekimbaşısı) Hafız Efendi aynı zamanda cerrahbaşılık görevini de yürütüyordu (1841). Gümüşsuyu Hastanesi'nin hizmete girmesi (1849) bunu takiben İstanbul Boğazi'ndeki Liman-ı Kebir ile Zeytinburnu Hastanelerinin Tophane Müşirliği emrine verilmesi nedeniyle Tophane-i Âmir Hastanesi'nin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan hemen sonra kapatıldığı sanılmaktadır.⁴⁴

Askeri hastaneler hastaneçilik tarihimize bakımından darüşşifalardan modern hastanelere geçiş yolunu açmış oldukları için önemlidir.

DİPNOTLAR

1. "Topçu Sıfı: İçin Nizamname". *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedvili, İngiltere Kraliyeti nezdindeki, Osmanlı İmparatorluğu Seferleri Başkâni Mahmut Kalî Efendi tarafından tertip edilmiştir*. Çev. ve Yay. Haz. A. Terzioğlu, H. Hatemi, İstanbul 1988, s. 13-15.
2. BOA. EV. d. 9635.
3. BOA. HAT. 134/2907, 29 Z. 1222 17 Şubat 1808.
4. BOA. HAT. 298/17689, 29 Z. 1242 14 Haziran 1871; HAT. 302/17929, 29 Z. 1248 10 Mayıs 1831; C. AS. 500/20899, 25 L. 125710 Ekim 1841; I. DH. 196/11014, 10 B. 1265 14 Haziran 1849; Ayşe Yenşkin Kızılay: "Topçu Kışlası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul 1994, s. 274.
5. BOA. A. MKT. MHM. 416/78. 15 ZA. 1285 127 Şubat 1869.
6. Sesa Durudoğan: "Taksim Bahçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul 1994, s. 196-197.
7. BOA. MV. 126/35, 9 RA. 1325 12 Nisan 1907.
8. BEO. 445/3085, 12 RA. 1319 10 Şubat 1913.
9. BO. MV. 200/95, 24 S. 1336 19 Aralık 1901.
10. BAO. ELM. AYŞ. 44/84, 25 ZA. 1338 10 Ağustos 1920.
11. Cem Alabeyli: *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, s. 85.
12. Soner Yalçın: "Çarşı yeni gençlikler", *Hürriyet*, 31 Mayıs 2009.
13. Kemal Özbay: "Taksim Stadyumu", *Dünden*

Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.7, İstanbul 1994, s. 199-200.

14. BOA. C. BLD. 964/478. 24 KA. 1208128 Aralık 1793.
15. BOA. C. SH. 5/206, 3 RA. 1211 16 Eylül 1796.
16. BOA. C. SH. 18/855, 22 L. 1210 10 Nisan 1796.
17. BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 16 Ocak 1796.
18. BOA. C. EV. 162/8062, 6 M. 1219 17 Nisan 1804; C. EV. 351/7828, 7 M. 122017 Nisan 1805.
19. BOA. C. SH. 14/ 694, 29 Z. 1223115 Şubat 1809.
20. BOA. C. SİL. 6/ 287, 25 S. 122411 Nisan 1809.
21. BOA. C. AS. 826/3200, 29 B. 1246 11 Ocak 1831.
22. Kemal Özbay: *Türk Askeri İktisadi Tarih ve Asker Hastaneleri*, C. III, II. Kitap. *Hastaneler* (I-Z), İstanbul 1981, s. 281.
23. BOA. I. DH. 80/13984, 24 M. 1259 18 Ekim 1843.
24. BOA. I. DH. 4212, 18 M. 1260 13 Şubat 1844.
25. BOA. I. DH. 84/ 442, 14 C. 1260 11 Temmuz 1844.
26. BOA. I. DH. 89/ 4480, 18 M. 1260 13 Ağustos 1844.
27. BOA. HR. MKT. 3/786, 3 KA. 1266 17 Mart 1850.
28. Alife Banu: "Taşkışla", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul 1994, s. 221-223; Nuran Yıldırım: "Gümüşsuyu Askeri Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3 (1994), 449-450.
29. BOA. I. DH. 514/32008, 6 R. 1280 10 Eylül 1863.
30. BOA. C. SH. 18/855, 22 L. 1210 10 Nisan 1796.
31. BOA. C. SH. 6/292, 23 S. 1211 18 Ağustos 1796.
32. BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 16 Ocak 1796.
33. Yenşkin Özgür bölük ve oristanlarında, odaları ve odaya gelen konukların ayakabaklarını temizlemek, yemek kaplarını yıkamak işleri yerine

14. BOA. C. SH. 16/799, 24 Z. 1211 10 Nisan 1797; C. AS. 964/41940, 8 S. 1212 16 Ocak 1798.
15. BOA. C. SH. 16/799, 24 Z. 1211 10 Nisan 1797; C. SH. 3/139, 277A. 121213 Mayıs 1798.
16. "Me'vadd-i Askeriye, Taksim-i Vekayı, No. 3, 14 C. 1247 120 Kasım 1831 - No. 82, 26 Z. 1249 16 Mayıs 1831.
17. "Me'vadd-i Askeriye, Taksim-i Vekayı, No. 45, 24 C. 1248 118 Kasım 1831.
18. Charles White: *Dreifaire in Constantinople*, Stuttgart 1846, s. 201-202.
19. BOA. C. SH. 3/141, 21 CA. 1250 125 Eylül 1831.
20. BOA. C. SİL. 7/322, 35 RA. 1251 121 Temmuz 1835.
21. BOA. C. SH. 14/1683, 24 ZA. 1251 12 Mart 1836.
22. BOA. C. SH. 3/147, 8 L. 1251 16 Ocak 1836.
23. BOA. C. SH. 14/1665, 18 M. 1262 116 Ocak 1846.
24. Kemal Özbay: *Türk Askeri İktisadi Tarih ve Asker Hastaneleri*, C. III, II. Kitap. *Hastaneler* (I-Z), İstanbul 1981, s. 281.
25. BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 16 Ocak 1796; C. SİL. 6/292, 23 S. 1211 18 Ağustos 1796; C. SH. 16/799, 24 Z. 1211 10 Nisan 1797; C. AS. 964/41940, 8 S. 1212 16 Ocak 1798.
26. BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 16 Ocak 1796; C. SH. 6/292, 23 S. 1211 18 Ağustos 1796; C. SH. 16/799, 24 Z. 1211 10 Nisan 1797; C. AS. 964/41940, 8 S. 1212 16 Ocak 1798.
27. BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 16 Ocak 1796; C. SH. 6/292, 23 S. 1211 18 Ağustos 1796; C. SH. 16/799, 24 Z. 1211 10 Nisan 1797; C. AS. 964/41940, 8 S. 1212 16 Ocak 1798.

Taksim Stadyumu'nda Beden Terbiyesi Umumi Müfettişi Selim Sırrı Bey I. Jimnastik Şenlikleri'nde konuşmasını yaparken.

Taksim Stadyumu, 1925. Jacques Perviltileh Sigorta Haritalarında İstanbul Tarih Vakfı, İstanbul Tarih, c.2, s. 81.

İKTİDARA KARŞI ÖĞRENCİ DİRENİŞİ ARALIK 1956

PROF. TURHAN FEYZİOĞLU'NUN BAKANLIK EMRİNE ALINIŞI

ZAFER TOPRAK

SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun 1 Aralık 1956'da bakanlık emrine alınışı üniversite özerkliğine vurulmuş derin bir darbeydi. Bu gelişmeler sonucu, Türkiye üniversitelerinde ilk defa protesto niteliğinde bir toplu istifa olayı görülmüyordu. Başta Prof. Dr. Tuhan Feyzioğlu olmak üzere, Doçent Aydın Yalçın, Doçent Dr. Muammer Aksoy, Doçent Dr. Münici Kapani, Siyasal İlimler Asistanı Şerif Mardin ve İktisat Asistanı Coşkun Kırca üniversitedeki görevlerinden istifa ediyorlardı.

Fakülte dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun görevden alınışını protesto eden SBF öğrencileri gösteri yürüyüşünde.

Milli Eğitim Bakanlığı, Dekanı Prof. Turhan Feyzioğlu'nun üniversite rektörünün de hazır bulunduğu 1956-57 ders yılı Siyasal Bilgiler Fakültesi açış konuşması nedeniyle bakanlık emrine alınması için girişimde bulunmuş ve Ankara Üniversitesi Senatosu'nun görüşünü

sormuştu. Gerekçe, Doçent Aydın Yalçın'ın profesörlüğe yükseltilmesi sorunuydu. Bir buçuk yıl önce Fakülte Profesörler Kurulu ve Ankara Üniversitesi Senatosu'nda da oybirliğiyle onaylanan Aydın Yalçın'ın profesörlüğü siyasi görüşleri, daha doğrusu dönemin en etkin fikir der-

gisi Forum'daki konumu nedeniyle hükümet nezdinde bir türlü kabul görmüyordu. O sırada Demokrat Parti'den ayrılan bir dizi milletvekili Hürriyet Partisi'ni kurmuş ve Forum dergisi büyük ölçüde özgürlükleri ön plana çıkartarak Hürriyet Partisi'ne yakın bir konumda yer almıştı. Si-

yasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri ağırlıklı olmak üzere Ankara ve İstanbul üniversitelerine mensup hocaların ve ayrıca Bülent Ecevit, Metin And gibi dışarıdan kimi aydınların yazılarıyla katkıda bulundukları Forum dergisi siyasal ve kültürel sorunlara bilimsel açıdan yaklaşan eleştirel bir dergiydi.

NABZA GÖRE ŞERBET VERMEK

Ders yılı başlaması nedeniyle yaptığı konuşma sırasında Feyzioğlu fakültenin çatısı altında bilim ve gerçek tutkusunu övmüş, ülkenin asırlar boyuca geri bırakılış nedenlerine değinmişti. Ve nihayet, fakültenin çatısı altında, ülkenin yarınını kullandıracak olan gençlere sözlü sınavlar nedeniyle şu yolda seslenmişti: "Bir imtihan masasının iki ayrı tarafında

lem başlatılmıştı. Açılış konuşması münasebetiyle SBF dekanına ve bu fakültenin bütün mensuplarına hücum eden yazı üzerine, fakültenin arzu ve düşüncelerine de tercüman olarak Feyzioğlu söz konusu gazete-ye gönderdiği cevapta yazıyı derin bir hayret ve hüznün içinde okuduğunu kaydederek bir üniversite mensubunun kaleminden böyle bir yazının çıkabileceğine inanmanın güç olduğunu vurgulamış, "üniversitemizin, açılış konuşmamdaki düşünce ve inançların bile ortaya atılamayacağı bir müessese haline gelmesi mukadder ise, orada belki muhtariyet düşmanı doçentin yeri olabilir, fakat elbette benim yerim olamaz" demişti.

1954 seçimlerinden sonra kabul edilen ve antidemokratik hükümler taşı-

Turhan Feyzioğlu
(1922 Kayseri -
1988 Ankara).

"Bir imtihan masasının iki ayrı tarafında oturmak, bizlere iki ayrı kutup olduğumuz hissini vermemelidir. Aslında hepimiz aynı vazife yolculuğuna çıkmış insanlarız. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleket hayrına olduğuna inandığı şeyleri açıkça söyleme yoludur. Kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, nabza göre şerbet sunan sözde münevver olmayınız."

oturmak, bizlere iki ayrı kutup olduğumuz hissini vermemelidir. Aslında hepimiz aynı vazife yolculuğuna çıkmış insanlarız. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleket hayrına olduğuna inandığı şeyleri açıkça söyleme yoludur. Kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, nabza göre şerbet sunan sözde münevver olmayınız."

Bu sözler, Demokrat Parti'ye yakın partizan bir akademisyenin Zafer gazetesinde bir yazısının çıkmasına neden olmuştu. Kırklı yılların ikinci yarısında kimi aydın hocaların tasfiyesiyle sonuçlanan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin üniversite özerkliği aleyhtarı doçentlerinden birinin imzası ile yayınlanan "Bir fakültede yapılan açılış merasımı" başlıklı yazıyı ihbar telakki eden Millî Eğitim Bakanlığı harekete geçmiş ve Turhan Feyzioğlu ile ilgili iş-

yan 6435 sayılı kanun, ikinci maddesi ile üniversite özerkliğini âdeta yok etmişti. Madde aynen şöyleydi: "Bu kanunun birinci maddesi, üniversitelerin kuruluş kadrolarına dâhil bilumum mensupları hakkında, senatonun mütalaası alındıktan sonra, tayinlerindeki usule bakılmaksızın maarif vekili tarafından resen tatbik olunur." Üniversiteler Kanunu'nun Haziran 1946'da getirdiği özerkliği, o günkü deyimle üniversite muhtariyetini, en hassas noktasından ihlâl eden bu kanunun, yarattığı huzursuzluk nedeniyle değiştirilmesi, 4. Mendere Hükümeti'nin kuruluşu sırasında söz konusu olmuştu. 18 Ocak 1956'da, 6435 sayılı kanunun tādili sorunu meclis komisyonlarından birinde konuşulduğu sırada, Ankara Üniversitesi Senatosu, oybirliği ile bir bildiri yayınlamıştı. Bu tebliği kaleme almak vazifesi de o sırada SBF'nin temsilcisi olarak senatoda bulunan Turhan

Feyzioğlu'na verilmişti. Bildiride şöyle deniyordu: "Teşkilât emrine alma kanununun 2. maddesi hem Üniversiteler Kanunu'nun kurduğu sistemi bozmakta, muhtariyeti geniş ölçüde zedelemekte, üniversite mensuplarını teminatsız hale getirmektedir." Ayrıca, TBMM'nin bu maddeyi ilga etmesinin "ilmin ve memleketin gelişmesi" bakımından zorunlu olduğu belirtiliyordu.

İstanbul Üniversitesi Senatosu'nda, iki gün sonra, aynı görüşe oybirliği ile katıldığını bildiren bir tebliğ yayınlanıyor ve 6435 sayılı kanunun 2. maddesi hakkında şu hüküm veriliyordu: "Memleketimizde yarım asra yakın sarf edilmekte bulunan gayretlerin mahsulü ve Türkiye'de ilmin inkişafı için vazgeçilmez şartı teşkil eden üniversite muhtariyetini esaslı şekilde ihlâl etmiş bir kanun hükmü..."

20 Ocak 1956 tarihli *Zafer* gazetesi bu tebliği "Üniversitenin yerinde kararı" başlığı ile yayınlamış; fakat ertesi gün iktidardan yediği zılgıt üzerine pek hiddetli bir dille, "üniversite senatolarını muhalefet partilerinin organı olmakla ve siyasi bir huruç hareketi" yapmakla suçlamıştı.

Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, bilimsel özerklik ilkesini kökten ihlal eden işte bu kanuna dayanılarak, aynı zamanda kanundaki usullere ve kanun koyucunun gerçek amacına aykırı bir şekilde vekâlet emrine alınmıştı.

"Sayın Maarif Vekilinin 26 Kasım 1956 tarihli yazısında 'Prof. Turhan Feyzioğlu'nun, matbuata intikal ve bir siyasi polemige vesile teşkil eden fakülte açılışındaki konuşması ve bilâhare buna bağlı beyanları dolayısıyla 6435 sayılı kanunun 2. maddesi muvacehesinde senato mütalâasının bildirilmesi" istenilmektedir. Ankara Üniversitesi Senatosu, bahis konusu konuşmanın tele alınan metnini, bu konuşma münasebetiyle gazetelerde intişar eden yazıları ve Profesör Feyzioğlu tarafından verilen cevabı inceliyerek:

kendisini senatonun kararı ile bağlı saymayarak. SBF dekanını başkanlık emrine almıştı. Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun açış konuşmasının tele alınmış olduğu senato kararında da açıkça belirtildiği halde, maarif vekili, bu konuşmanın tam metnini dinlemeye veya okumaya bile gerek görmeden, "gazetelere intikal eden" cümlelere dayanarak kararını vermişti. Maarif vekilinin 26 Kasım 1956 tarihli tezkeresinde, Prof. Turhan Feyzioğlu'nun "matbuata intikal eden" sözleri yukarıda da belirtildiği gibi şu satırlardı: "Bir imtihan masa-

Ankara
Üniversitesi
Siyasal Bilgiler
Fakültesi.

Maarif vekilinin Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği yazı şöyledi:

"Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne - Siyasal Bilgiler Fakültesi profesörlerinden Turhan Feyzioğlu'nun matbuata intikal ve bir siyasi polemige vesile teşkil eden fakülte açılışındaki konuşması ve bilâhare buna bağlı beyanları dolayısıyla 6435 sayılı kanunun 2. maddesi muvacehesinde senato mütalâasının en çok bir hafta zarfında Vekâletime bildirilmesini saygılarımla rica ederim."

Maarif Vekili Prof. Ahmet Özel

Üyelere daha önce dağıtılmış bulunan gündemde yazılı başka maddeleri görüşmek üzere 27 Kasım 1956 tarihinde toplanan senatoda, rektör, yukarıdaki yazıyı okumuş ve sorunun hemen o celsede konuşulmasını istemişti. Senato, hararetili görüşmelerden sonra şu kararı vermişti.

"1-Prof. Feyzioğlu'nun Prof. Zeki Mesut Alsan'ın emekliye ayrılması vesilesiyle Fakültenin yıllık tedris hayatı ile ilgili konuşmasında, bir doçentin profesörlüğe yükseltilmesi muamelesinin gecikmiş olması dolayısıyla üniversite senatosunun görüşüne uymayan bir beyanda bulunduğu tesbit edilmiş ise de,

2- Gazetede intişar eden cevabı yazısının kanuni bir cevap hakkının istimali mahiyetinde mütalaa edilmesine,

Bu itibarla Prof. Feyzioğlu hakkındaki 6435 sayılı kanunun 2. maddesinin tatbikine mahal bulunmadığının Senato mütalâası olarak arzına oybirliği ile karar verildi."

Bu kararın imza edilip Maarif Vekâleti'ne ulaştırılması ile 6435 sayılı kanunun aradığı formalite şartını ikmal edilmiş sayan maarif vekili,

sının iki ayrı tarafında oturmak bizlere aynı vazife yolunun yolcuları olduğumuzu unutturmamalıdır. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleketin hayrına olduğuna inandığı şeyleri, menfaat hesabı yapmadan, açıkça söyleme yoludur. Asla nabza göre şerbet sunan; kötüye, zararlıya fetva veren birer sözde münevver olmayınız", Bundan başka, Aydın Yalçın'ın terfi kararnamesinin bu bir buçuk yıl bekletilmesinden duyulan üzüntü; Türkiye'nin bilgiye, çalışkanlığa ve fedakarlığa olan ihtiyacı; bilimsel özgürlüğün zorunluluğu hakkındaki söyledikleri de gazetelere alınmıştı. İşte bakanın kararı üstünkörü bir değerlendirme sonucu oluşmuş oluyordu. Maarif Vekili, konuşmasının tam metnini öğrenmesi mümkün olduğu halde buna gerek görmemişti. Vekâlet emrine alma kararını savunmak amacıyla, Demok-rat Parti'nin borazanlığını yapan *Zafer* ve *Son Havadis* gibi gazetelerin

sütunlarında, Turhan Feyzioğlu'nun sözleri değişik şekillerde aksettirilmiştir. Ancak o günkü yöntemlerle "tele" alınmış olan nutkun tam metni Forum dergisinde yayınlanmış ve iktidar gazetelerindeki yazıların mesnetsizliği ortaya çıkmıştır.

TURHAN FEYZİOĞLU BAKANLIK EMRİNDE

Bütün bu gelişmelere rağmen, senatonun görüşü vekâlete ulaşır ulaşmaz, hiçbir gerekçe içermeyen aşağıdaki yazıyı rektörlüğe göndermiştir:

"Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne -
30 Kasım 1956 tarihli ve 31-656/3335

İKTİDARA KARŞI ÖĞRENCİ HAREKETİ

Bu gelişmeler iktidara karşı öğrenci hareketini de tetiklemişti. SBF Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun 3 Kasım 1956 tarihinde, fakültesinin açılış merasiminde söylediği nutuk gerekçe gösterilerek, aradan 12 gün geçtikten sonra, Zafer'de hem dekana, hem de SBF'sinin bütün mensuplarına ve mânevi şahsiyetine yöneltilmiş, tehditlerle dolu bir yazıya SBF Öğrenci Derneği 21 Kasım günü şu cevabı vermişti: "Yazınıza konu ittihaz ettiğiniz konuşmasında Sayın Feyzioğlu vatanın omuzlarına yüklediği büyük vazifeden bahsetti. Geçen yüzyıllarda

var. Bu hususta sizin ne düşündüğünüzü bilmeyiz ama biz Siyasal Bilgiler Fakültesi mensupları, hiç bir şart altında komünizm hizmetine girmeyi kabul etmeyiz.

'Hani bir mektep vardır' tabiriyle küçümsemeye çalıştığımız bu şerefli müesseseye birçok başbakan ve bakanlar, sayısız devlet adamları, feragatkâr idareci, maliyeci ve diplomatlar yetiştirmiştir. Hikmet-i vücudunu anlayacağınız bu tarihi müessesede hakkında bilginizin kısırlığını bir münevver olarak affedemeyiz. Aydının tarafında sadece bilgi hamallığı değil, memleket meselelerine yönelmek de vardır.

Fakültenin hafif aydınlık olan kısmı yalnız alt kat salonunun ortasında bulunan Atatürk büstüydü. Büstün etrafına dikilen dört mum, fakültenin yegâne ışığını oluşturmuştu. Ertesi sabah, fakültenin alt katı erken saatlerden itibaren yakaalarında siyah birer kordela bulunan öğrencilerle dolmuştu. Bu arada fakültenin kız öğrencileri baştanbaşa siyah elbise giymişlerdi.

sayılı yazınız cevabıdır: Üniversiteniz Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı ve İdare Hukuku Profesörü Turhan Feyzioğlu 5.7.1954 tarihli ve 6435 sayılı kanun uyarınca vekâlet emrine alınmıştır. Keyfiyetin tebliğini, vazifesinden ayrılma tarihinin bildirilmesini saygı ile rica ederim. - 1 Aralık 1956 - Maarif Vekili"

Turhan Feyzioğlu, aynı gün, üniversiteye giderek kararı tebelluğ etmiş ve arkadaşlarına veda edip, dekanlık görevini yönetim kurulundaki profesörlere devretmişti. Ertesi gün Ankara ve İstanbul gazeteleri bu haberi büyük puntolarla okuyuculara ulaştırıyordu. Böylece Turhan Feyzioğlu'nun 4 Aralık günü SBF'nin 97. kuruluş yıldönümü töreninde konuşması da olanaksız hale geliyordu. Hükümet Turhan Feyzioğlu'nu bakanlık emrine almakla kalmamış, Osmanlı'dan o güne, devlet yönetiminin en üst kadrolarına eleman yetiştirmiş bu kurumun her yıl tekrarlanan kutlama törenini de Ankara Valiliği eliyle son dakikada men ettirmişti.

Avrupalılardan niçin geri kaldığımızı, onlara tekrar nasıl yetişeceğimizi, anlattı; imanı sağlam, milli değerlere inanmış, hür fikirli gençler olarak bütün gücümüzle çalışmamız, çeşitli felâketlerin uzun asırlar geri bıraktığı Türkiye'yi yapıcı ellerle yükseltmemiz için nasihatlerde bulundu. Her devre kaside okuyan, her fena niyete menfaat mukabilî fetva veren, sözde münevverlerden olmamamızı söyledi. Evet, pısrık, eyyamgüder, her rüzgarı göre yelken kullanan, bildiğini söylemeyen, söylediğine inanmayan, kendi kendini tanımayan münevver istemiyoruz. Siz ister misiniz?

Türk milletinin malı olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin herhangi bir partiyeye minnettar olması için hiç bir sebep yoktur. Bu müessese öğretim ve öğrenci kadrosuyla şu veya bu siyasi teşekkülün değil, Türk Devletinin ve Türk Milletinin hizmetindedir. Yazınızda, İngiltere'den misal getirerek Komünist Partisi bile iktidarda olsa idarecinin o partiye hizmet etmesi gerekeceğini belirten birkaç satır

Yazınızda yer yer üstü kapalı tehditler var; 'İktidara düşen vazife içinde çalıştıkları müessesenin yaşayıp yaşamaması', meselenin 'şakaya tahammülü olmaması' ifadeleriyle anlatmaya çalıştığımız bir tehdit havası seziliyor.

Bu fakülte saltanat devrini, Meşrutiyet yıllarını ve nihayet mes'ut Cumhuriyet idaresini gördü. Kapanmadı.

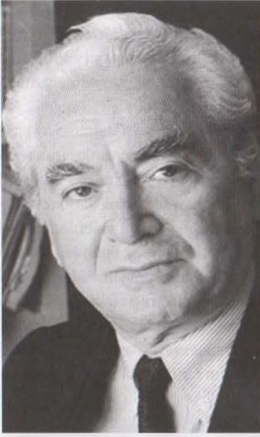
Bu fakülte Abdülmecit'i, Abdülaziz'i, v. Murad'ı, Abdülhamit'i idrak etti. Zulmetler içinde bunalan bir vatanda Batı'nın aydın havasını teneffüs etti. Kapanmadı.

Bir selâmlık resminde ilk defa olarak padişaha 'Padişahım çok yaşa' diye arz-ı ubudiyet etmedi. Yine kapanmadı.

Şimdi siz,... Hürriyet prensiplerini savunmasını bahane ittihaz edip bir takım sebeplerle ona yumruk sıkıyor ve Fakülteyi kapamakla tehdit ediyorsunuz. Bu gibi tehditler size hiç

Muammer Aksoy
(1917 - 1990).

Aydın Yalçın
(1920 - 1994).

bir şey kazandıramaz, fakat vatan ve millete çok şey kaybettirir."

Dekanlarının bakanlık emrine alınması öğrenci arasında infial yaratmakta gecikmemişti. Turhan Feyzioğlu'nun şahsında bilimsel özgürlüğe ve özerkliğe darbe vurulmuştu. Bu infial duygusu kısa sürede İstanbul Hukuk Fakültesi'ne de ulaştı. O tarihlerde SBF büyük ölçüde yatılı bir yükseköğretim kurumuydu. 1 Aralık gecesi karanlık basınca yatakhane dahil, fakültenin hiçbir tarafında ışık yakılmadı. Öğrenciler karanlıkta koridorlarda yatma saatine kadar dolaştılar. Fakültenin hafif aydınlık olan kısmı yalnız alt kat salonunun ortasında bulunan Atatürk büstüydü. Büstün etrafına dikilen dört mum, fakültenin yegâne ışığını oluşturmıştı. Ertesi sabah, fakültenin alt katı erken saatlerden itibaren yakalarında siyah birer kordela bulunan öğrencilerle dolmuştu. Bu arada fakültenin kız öğrencileri baştanbaşa siyah elbise giymişlerdi. Saat 8.30'da ders zili çaldığında öğrencilerin hiçbirisi sınıfların bulunduğu ikinci kata çıkmamıştı ve alt koridorda asık bir suratla tur atmaya sürdürmüşlerdi. Fakülte yönetimi hoparlör aracılığıyla defalarca öğrencileri sınıflara davet etmişse de, kimi yöneticiler kendilerine adeta yalvarmışlarsa da sonuç alınamamıştı. Bu arada koridorlarda öğrencilerle birlikte sivil polisler de dolaşmaya başlamışlardı. Fakültenin salonu siyahlar giymiş genç kızlar ve

yakalarında siyah matem bantları taşıyan ve gruplar halinde öbekteleşen öğrencilerle doluydu.

Direniş hareketi kısa sürede komşu Hukuk Fakültesi'ne de sıçradı. Bu fakültenin üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin de büyük kısmı dersleri boykot ettiler. SBF öğrencileri 4 Aralık günü kutlanacak olan fakültenin 97. yıldönümünde yakalarında taşımak üzere, Dekan Turhan Feyzioğlu'nun bir resmini bastırmışlardı. Fakat yukarıda kaydedildiği gibi bu tören valilikçe men edilmişti. Hatta İstanbul'da Mülkiye mezurlarının düzenledikleri yemekli toplantıya da müsaade edilmemişti.

DOÇENT MUAMMER AKSOY KARAKOLDA

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınacağı haberi ortaya çıkar çıkmaz ve daha senato kararından önce, Siyasal Bilgiler Fakültesi Medeni Hukuk Doçenti Dr. Muammer Aksoy, fikir ve bilimsel özgürlüğü savunmak üzere sesini yükseltmiş ve Ankara'da *Son Havadis* gazetesinde, İstanbul'da *Dünya* gazetesinde bakanlık emrine alma kararı alınmadan önce şöyle bir açıklamada bulunmuştu: "Bugün henüz bir karar karşısında değiliz. Bu sebeple mesele hakkında uzunca konuşmak zamansız olacaktır. Fakat bir açış nutkunda, dünyanın her yerinde -tabii hukuk devletleri-

ni kastediyorum- her profesör hattâ talebinin bile sarf edebileceği en zararsız sözlerden dolayı bir dekanın vekâlet emrine alınması maksadıyla senatoya yazı gönderilmiş olması karşısında, bütün öğretim üyeleri gibi büyük bir üzüntü duydum. Bu üzüntüm, müstesna bir hoca olan Turhan Feyzioğlu'nun şahsına karşı tatbik edilmesi düşünülen haksız cezadan dolayı değil, memlekette ilim hürriyetinin ne safhada olduğunu müşahade etmekten ötürüdür. Gönül isterdi ki, maarif vekli, ilmi gelişmemizi senelerce esaslı bir surette sarsacak olan böyle bir talebi, hiç bir şart altında imzalamasın. Yine gönül isterdi ki, rektörümüz böyle bir yazıyı, müzakere mevzuu bile yapmadan iade etsin.

Mamafih senatomuzun bu garip talebi ittifakla reddedeceğinden eminim. Daha doğrusu aksini tasavvur etmek bile istemiyorum. Zira Turhan Feyzioğlu'nun değil tecziyesini, hattâ herhangi bir tonda muahze edilmesini uygun görececek bir senato kararı, üniversitenin muhtariyetini ilim hürriyetini tamamen ortadan kaldıracak bir fetvanın, bizzat üniversite tarafından imzalanması" gibi aklın dahi kavrayamayacağı bir yolun Senatolarımızca tutulacağını kabul etmek olur. Buna ise aslâ ihtimâl veremem. Muhtariyete lâayk bir üniversitenin senatosundan böyle bir karar çıkamaz.

Memleketin birkaç nesilde ender yetiştireceği (ve gerek Avrupa'nın gerek Amerika'nın her üniversitesinde büyük bir muvaffakiyetle ordinarıus profesörlük yapacak seviyede bulunan) Turhan Feyzioğlu gibi müstesna bir ilim adamının, üniversiteden uzaklaştırılmasını mümkün kılabilcek 6435 sayılı kanunun, muhtariyete ve ilim hürriyetine ne kadar aykırı ve memleketimiz için ne derece zararlı olduğunu, *Forum*'daki mütâaddit yazımda belirtmiştim. Feyzioğlu sonunda vekâlet emrine alınsa da alınmasa da, mevcut talep, bir defa daha açıkça göstermiştir ki, sözü geçen kanun, ilim alanındaki gelişmemize, hattâ Batılı olabilmemize büyük bir engel teşkil etmektedir.

Garp medeniyetini benimsemek, fesi çıkarıp şapka giymekle olmaz. Me-sele, başı, zihniyeti düzeltmek. Garp'ta profesörlerin neler deyip neler yazabileceğini bir defa olsun inceleyen her şahsın, hâdisе karşı-sında 'memleket hesabına' duyacağı üzüntü sonsuz olacaktır. Fakat unutmamak lâzımdır ki, hürriyetler be-da-va elde edilemezler."

Muammer Aksoy'un bu satırları me-deni cesaretin ürünüydü. Ama, kısa sürede ıktıdınrın gazabına uğradı. 3 Aralık akşamı, "sizlerle Vali Bey gö-rüşmek istiyor" denerek, Ankara Palas'taki bir toplantıdan, eşine ve arkadaşlarına dahi haber verilme-den, apar topar Birinci Şube'ye gö-türüldü ve sabahın erken saatlerine kadar şubede alıkonulmak suretiyle sorguya çekildi. Doç. Dr. Muammer Aksoy'a reva görülen muamele, ün-iversite muhitinde, fikir özgürlüğüne indirilmişi yeni ve büyük bir darbe olarak değerlendirildi. Aynı gece, kız ve erkek, yirmiyi yakın SBF ve başka fakültelerden öğrenciler, yurt-larından ve evlerinden alınarak, geç vakte ve hattâ sabaha kadar Birinci Şube'de sorguya çekilmişlerdi.

Prof. Turhan Feyzioğlu'ndan boşalan dekanlığa seçilen Prof. Kemal Fikret Arık, talebelere hitaben yayınladığı bir bildiride: "Fakültenin normal ted-ris faaliyetlerini aksatacak her türlü harekettен ehemmiyetle kaçınılması; ve aksi hareketin inzibati müeyyide-ler çerçevesini aşarak kanunî müey-yidelerin yol açabileceğini" bildir-i-yordu. Fakat, diğer yandan, SBF'nin İdari, Siyasî ve Mali olmak üzere üç şubeden oluşan son sınıfın dersleri, bizzat fakülte idaresi tarafından şu tamimle tatil ediliyordu:

Dördüncü sınıf Öğrencilerine - "An-kara Üniversitesi Öğrencileri Disiplin Yönetmeliği'nin 7. maddesi gereğin-ce dördüncü sınıfların bütün dersle-rinin, yeni bir iş'ara kadar geçici ola-rak tatil edilmesine karar verildi."

Bu arada İstanbul'da, Turhan Feyzioğlu'nun Vekâlet emrine alın-ması üzerine, yayınladıkları bildiri nedeniyle, İstanbul Hukuk Fakültesi

Talebe Cemiyeti İdare Heyeti üye-leri de savcılığa celbedilip sorguya çekilmişlerdi. Ankara'da ise, savcı-lıkça tahkikat başlatılmıştı. İçlerin-de sınıf birincileri de olan SBF'nin dokuz öğrencisine 15 günden 3 aya kadar değişen "muvakkat ihraç" ce-zaları verildi. Bu arada üniversite öğrencileri, değişik tarihlerde, ya-yınladıkları tebliğlerle ve basına ver-dikleri beyanatta, dekanları Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alın-ması kararı karşısındaki tepkilerini açığa vurmuşlardı. Bu bildirilerle il-gili olarak, İstanbul'da ve Ankara'da birçok öğrenci savcılıkta ve Birinci Şube'de sorguya çekilmiş ve bazıları da inzibati cezalara çarptırılmışlardı.

Turhan Feyzioğlu olayı üniversite özerkliğine vurulmuş derin bir dar-beydi. Bu gelişmeler sonucu, Türkiye üniversitelerinde ilk defa protesto niteliğinde bir toplu istifa olayı gö-rülüyordu. Başta Prof. Dr. Tuhan Feyzioğlu olmak üzere, Doçent Aydın Yalçın, Doçent Dr. Muammer Aksoy,

Doçent Dr. Münici Kapanı, Siyasî İlim-ler Asistanı Şerif Mardin ve İktisat Asistanı Coşkun Kırcı üniversitedeki görevlerinden istifa ediyorlardı.

SBF ÖĞRENCİ DERNEĞİ'NİN BİLDİRİSİ

Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Der-neği İdare Heyeti, 3 Aralık 1956'da, Ankara ve İstanbul gazetelerinde şu bildiri-yi yayınlamıştı:

"Biz Siyasal Bilgiler Fakültesi Talebe Derneği olarak dekan Sayın Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alın-ması haberini büyük bir üzüntü ile öğ-rendik. Bugünkü akademik mertebes-i-ne takdire karşılanan ciddi ve ilmi ça-lışmaları, tarafsız düşüncü, fazilet ve ahlâkı ile erişen Sayın Feyzioğlu'nun fakültesinden ayrışşı Türkiye üniver-siteleri ve fakültemizde yer doldurul-maz bir boşluk bırakmıştır.

Çeşitli vesilelerle belirttiğimiz hissi-yatımızın, vazifesini mûdrik ve şah-siyet sahibi dernek üyelerinin eseri olduğunu bilhassa belirtmek isteriz.

Talebesi olmakla daima iftihar ede-ceğimiz Turhan Feyzioğlu'nun ün-iversite hayatı boyunca değerli ve ör-nek bir ilim adamı olduğunu müşahe-de ettiğimizden kendisine ve taraf şı fikirlerine bağlılığımızı ve inancımızı belirtir (hak bildiğimiz yolda) yürü-yeceğimizi: (nabza göre şerbet ve-ren) münevverlerden olmayacağımızı bir kere daha ifade ederiz.

Aramızdan ayrılması dolayısıyla son-söz olarak teessürlerimizi tekrarla-rız."

SBF ÖĞRENCİLERİNİN "BÜYÜK TÜRK MİLLETİ'NE" BİLDİRİSİ

"Büyük Türk Milletine,

Biz Siyasal Bilgiler Fakültesi öğren-cileri, dekanımız Profesör Turhan Feyzioğlu'nun fakülteden ayrılması-nın üzüntüsü içindeyiz. Her şeyden önce şuna inanıyoruz ki, Milli Eğitim Bakanlığı'nın gösterdiği gerekçe, bir dekanın vekâlet emrine alınması için yeterli değildir. Bu olay Feyzioğlu'nu

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin Bildirisi

ş Aralık 1956'da, İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti de şu bildiri-yi yayınladı: "Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Profesör Turhan Feyzioğlu'nun 1956-1957 öğretim yılına girmesi münasebetiyle fakültesi talebelerinin şahsında biz yüksek tahsil gençliğine tevcih etmiş olduğu 'nabza göre şerbet veren münevverlerden olmayınız' ibaresini ihtiva eden konuşmasının tevliit ettiği beklenmedik neticeyi derin bir teessürle karşılıyoruz. Büyük Atamız: 'hayatta en hakiki mürşit ilimdir' vecizesiyle ilme ve ilim mensuplarına karşı olan derin saygısını ifade etmişti. Fakültemizin eski bir talebesi olan sayın Prof. Turhan Feyzioğlu'na yine bir sayın profesör hocamız tarafından uygun görülen bu tarzı hareket yukarıdaki vecizenin manasını bütün şümülü ile idrak eden ve benimseyen biz talebelerin ruhunda ve vicdanında büyük akisler yaratmıştır."

bizler için ideal hale getirmiştir. Istikbalde 'Nabza göre şerbet veren münevver' olmayacağız.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrencileri"

SBF ÖĞRENCİLERİNİN CUMHURBAŞKANINA TELGRAFI

SBF'ye mensup 221 öğrenci, 3 Aralık 1956 günü, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a bir telgraf çekiyorlardı. Bu telgrafta şöyle denilmektedir:

"Fakültemiz Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması, biz Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri arasında derin bir teessür uyandırmıştır. Bütün yazılarını ve konuşmalarını alâka ve istifade ile takip ettiğimiz kıymetli profesörümüzün, politika yaptığını, bizler asla kani değiliz. Sizin de aynı düşüncede olduğunuzu ümid ederek, alınan kararın iptali cihetine gidilmesi hususunda tavassutunuzu rica eder, hürmetlerimizi sunarız."

ANKARA ÜNİVERSİTESİ TALEBE BİRLİĞİ'NİN BİLDİRİSİ

Ankara Üniversitesi'nin fakültelerindeki binlerce öğrenciyi temsil eden Ankara Üniversitesi Talebe Birliği 3 Aralık 1956 tarihli bildirisinde şöyle diyor:

"Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alındığını gazetelerden öğrenmiş bulunuyoruz. İlimi çalışması, objektif görüşleri, fazilet ve dürüstlüğü ile hakiki bir kıymet olan genç dekanın bakanlık emrine alınması, üniversite ve bilhassa Siyasal Bilgiler Fakültesi için büyük bir kayıptır. Mevzu bahis sözlerin Yirminci Asır dünyasında ve söylendiği muhitte tabii sayılması icap ederken yanlış mülahazalarla bu şekilde sokulması teessüfe şayandır. Hocalık vazifesinin yalnız ilim öğretmek olmadığını, ilmi olduğu kadar ahlaki vazifelerinin de bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Biz de bu mevzuda Ankara

Üniversitesi Senatosu'nun verdiği kararı hararetle tasvip ederiz. Gençlik olarak üzüntümüz büyüktür. Ayrıca durumun tek taraflı halli üzüntümüze daha da artırmaktadır."

ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİ VE İSMET İNÖNÜ

Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması üzerine İsmet İnönü, Ulu's'ta ve birkaç İstanbul gazetesinde aynı günde (3 Aralık 1956) yayınlanan bir başyazı yazdı:

"Muhtariyet yeniden cemiyetimizin ön safta bir meselesi haline geldi. Siyasi partilerin günlük münakaşa mevzularından daha ileri ehemmiyet ve cemiyetimizin temeline kadar tesir edecek bir hadise karşısında bulunuyoruz. İktidarda ve muhalefette bulunan siyaset adamlarımız sukûnetimizi biraz toplayarak cemiyet meselelerini mütalâa edebilmek birçok çekışmelerin lüzumsuzluğunu kavrar ve cemiyet için salim tedbirler bulabiliriz. Siyasal Bilgiler Fakültesi

İsmet İnönü'nün CHP Ankara İl Kongresi'ndeki konuşması

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 18 Aralık 1956 günü CHP İl Kongresi'nde üniversite özerkliğine geniş yer ayırmıştır:

"Son zamanlarda üniversite muhtariyeti konusu yeniden siyasi hayatımızın başlıca meselesi oldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dekanı ders yılını açış nutkunda talebesine öğüt verirken doğru söylemeyi tavsiye etmiş ve asla nabza göre şerbet sunan, kötüyü, zararlıya fetva veren sözde münevver olmamalarını istemiştir.

Üniversite mensuplarından vazifede yükselenlerden bahsederken bir doçent arkadaşının bir buçuk seneden beri fakültenin ve senatonun oybirliğiyle profesörlüğe yükseltilmesi tasvip edilmiş olduğunu anlatmış ve muamelelerin tekemmülünün gecikmiş olmasından ötürü bahsedip üniversitenin haklarını ve muhtariyetini ilgilendirmesi bakımından bir an önce muamelelerin tahakkukunu beklemek, hakkımızdır,

demidir. Bu ifadeler, senatoca bir muamele yapmayı icabettirmez mahiyette görülmesine rağmen dekan vekâlet emrine alınmıştır. Vekâletin muamelesi umumi bir teessürü mucip oldu. Bu haksızlığın ilim muhitinde ve cemiyet içinde geniş tepkisi olması tabii idi. Biz de yüksek makamların müsamaha ve insaf duygularını uyandırmak için yazılar yazdık. Geçen hadisenin tarafımızdan yapılmış bir büyük siyasi tertip olarak en yakışıksız bir şekilde teşhir edildiğini gördük. İktidarın hiç bir suretle büyütelecek

yeri olmayan bir olayı telaş ile nasıl çıkardan çıkardığını görmek insana hayret veriyor. Üniversite hadisesini ben yazarken, dekanın açış nutkunu ancak hûlâsa olarak görmüş, vak'a üzerinde durmuşum. Bu nutuk şimdi aynen neşr olunmuştur. Memleketin ilim ve siyaset adamlarının, dekanın itham olunan beyanatını bir defa okumalarını tavsiye ederim. İlimi ve tarihi kıymette bir dekan nutku mahiyetinde olan bu beyanat içinde itab edilecek iki üç cümle bulup seçebilecek hakikaten müstesna bir marifet mahiyetindedir. Maarif vekilinin veya vekâlet erkanının ceza kararı verirken nutku okumuş olduklarını farzetmekle insan güçlük çeker. Beyanatı baştan aşağı okuyacak bir insaf sahibi, yapılan tefişlere hak veremez.

Hûlâsa rejimimizin her meselesi gibi bu son olay da yersiz bir telaşın mahsulüdür. Bu vesile ile de çok şey tahrir olunmuştur. Hâlbuki kayıpların, kırılımların, tahripin hiç bir mâkul sebebi yok idi. İlk haksızlık intibai üzerinde çok müteessir olmuştum. Şiddetli muameleyle sebep beyanatı okuduktan sonra, teessürüm daha derinleşti. Ben bizzat kendisi bir profesör ve rektör olan Maarif Vekilinin talebesine aynı öğütleri vererek yetişmiş olduğunu tithim ederim."

dekanının vekâlet emrine alınması hâdisesini iyi tahlil ederek üniversite muhtariyeti bahsinde yürürlükte olan kanun kabul edilirken iktidar çevreleri bizim endişelerimize karşı ilim hayatımızı tahrip etmeyi düşünmediklerini söylüyorlardı. İktidar ve muhalefet üniversitede ilim hürriyetini temin edecek tedbir hususunda karşı iki kutupta bulunuyorlardı. Tatbikat için şikâyetlerimize karşı da iktidar ricalı, başta maarif vekili olarak, mevcut kanunun ancak pek mahdud ve ehemmiyetsiz tatbikat gördüğünü söylüyorlardı. Şimdi bir daha sabit olayı ki kanun aslında, ne vakit tatbik olursa, cemiyetimin bünyesinde geniş tahribat yapmak istidadındadır. Kanun, tatbik olunmadığı zaman bile ilim hayatımızı felce uğratmaktadır.

Önümüzdeki hadiseyi iki cephesinden tetkik ediyoruz. Birisi dekanın yüksek mevkiine gelinceye kadar geçirdiği meslek hayatı. Bu hayatı gazetelerde okuduğumuz zaman

gözlerimiz kamaşıyor. Elli seneden beri memleketimizin muhtelif meselelerinde rast geldiğim pek mahdud sayıda müstesna istidatlardan biri karşısında bulunduğumuzu iftiharla hissettim. Istikbalimiz bir gün fevkalade istidatlı bir evlâdının himmetine muhtaç olursa ancak bu çapta bilgi ve karakter taşıyan güzidler sarp güçlükleri yenebilirler. Böyle istidatların söndürülmesini hiç bir kudret sahibinin soğukkanlılıkla yapabilmesine ihtimal verilemez. Böyle istidatlar cemiyette ancak müsamaha ve himaye görürler. Bahis konusu olan milli hazine mahiyetinde nadir yetişmiş ilim adamı... Bunun herhangi bir siyasi kudret tarafından tahrip edilmesi cemiyetin en aziz bir istikbal kaynağının kurutulması demektir. Fevkalade bir istidatı tahrip edecek muamele yapılması vahim bir hadisedir. Üniversiteler Kanunu çok tenkid edilmiştir. Ancak her tatbikat misalinde onun mahzurunu daha açık bir şekilde görüyoruz.

Turhan Feyzioğlu'nun vekâlet emrine alınmasında tetkik edilebilecek öteki konu senatonun kararıdır. İlmî ve çalışma tarzına vekâletçe atfolan kusur senatoya bildirilmiş, senato (gazetelerin yazdığına göre) ittifağa kusurları vârit görmemiştir.

Selâhiyet sahibi olan en yüksek ilim ve üniversite makamının takdiri cemiyetimizin nizamında hiçbir kıymeti ve tesiri haiz değil midir? Vekâletin muamelesinin hakikaten doğru olduğunu siyasi kudret makamlarımız zannetseler bile bir senatonun takdiri ve şahadeti düşündürmek ve kudret darbelerini durdurmak icap ederdi. Bu yazıları büyük teessür içinde yazıyorum.

Üniversite muhtariyeti demokratik rejim mücadelesinin yalnız bir koludur. Rejimin bütün kollarında ek-sikler düzelinceye kadar ıstıraplar artarak devam edecektir."

YEMEKTE TARİH VAR YEMEK KÜLTÜRÜ VE TARİHÇİLİĞİ

Tarihte yemek var; biliyoruz. Peki, yemekte tarih var mı? Günümüz tarihçiliğinde öne çıkan kültür tarihi çalışmaları ve yeni yaklaşımlar tarihi savaş meydanları, saraylar ve diplomatik görüşmeler arasında sıkışıp kaldığı kafesten çıkarıp gündelik hayatın tam da içine taşıırken insan yaşamaının olmazsa olmazı "yemek" ve "yemek kültürü"nü de incelenmesi gereken önemli bir alan olarak araştırmacıların dikkatine sundu. Tarihin, gelişen ve değişen yemek ve yiyecek kültürü üzerinden okunabileceği iddiasını ortaya atan bu çalışma, alanında önde gelen araştırmacıların Osmanlı, Avrupa ve Amerika bölgeleri üzerinden farklı dönemlere ilişkin yaptıkları çalışmalarla okuyucuya hem yemekteki tarihi anlatıyor hem de tarihin temel metodolojik sorularına farklı ve yeni cevaplar bulmayı hedefliyor.

ŞERİF MARDİN VE BİLİMİ

ÇOĞULCU BİR MODERNLEŞME SORUNSA LI

ZA FER TOPRAK

Türkiye'de sosyal bilim pratiğine Şerif Mardin'in alternatifleri üç ana eksen de geliş im gösteriyor. Bunlardan ilki Türk sosyal ve siyasal tarihinin Marksızan yorumu. İkincisi tarihsel "olgular" (facts) arasında inancı dışlayan pozitivist görüşler; üçüncüsü ise Batı'yla ilişkileri basitleştiren ve "bilim" in yolundan gidildiğinde Türkiye'nin son kertede Batılılaşacağı kanısı. bir başka deyiş le "naif Kemalizm".

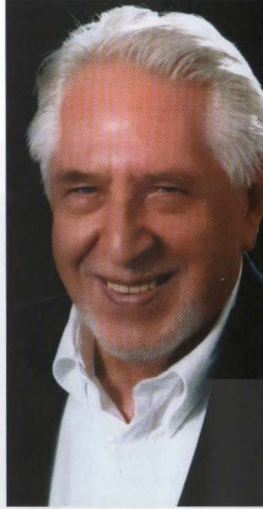
Şerif Mardin.

Yarım yüzyılı aşkın bir süredir Türkiye'de modernleşme sorunsalının boyutlarının izini sürmek için başvurul an temel bilim insanı Şerif Mardin olageldi. Şerif Mardin Türkiye'de sosyal bilimler için bir tür turnusol kâğıdı işlevi gördü. Bilimsel ikliminin gidişatı ve doğruları en yetkin bir biçimde Şerif Mardin'in çalışmalarından izlenebildi.

Şerif Mardin bilim evrenimiz için son derece önemli bir kimliği, muhalif kimliği simgelemiş bir entelektüel. Bu, siyasette olduğu gibi bilim alanında da kendini gösteriyor 1968 nesli Bizler, Mülkiye'de öğrenciliğimiz sırasında, Türkiye'nin "geri kalmışlığı" nı Politzer'den, Nikitin'den öğrenirken, o derslerde Makyavelli'nin *Prens'i* ni, ya da Mercimek Ahmet'in *Kâbusname'si* ni okuturdu. O günlerde biz öğrenciler buna bir anlam veremiyorduk. Ama geniş bir zaman perspektifine oturtulduğunda sosyal bilimin ne olduğunu onun derslerinden öğrenmiş olduk.

SİYASET VE BİLİM İKİLEMİ

Şerif Mardin güncelle arasına her zaman mesafe koymaya dikkat etmiş, "ağaç" la "orman" arasında konuşlanmaya özen göstermiş bir bilim insanı. Zaman zaman güncel

siyasetle yakın temasa gelmiş, ama sağduyusu onu kısa sürede mesafe koymaya yöneltmişti. En azından üç kez bu tür yakın temastan söz etmek mümkün. Bunlardan ilki Mülkiye'den ayrılarak Hürriyet Partisi kurucuları arasında yer alması, bir süre partinin genel sekreterliğini yapması ve 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi'nden aday olması. Aynı yıllarda Türkiye'de hümanist çizgiye en yoğun katkıda bulunan *Forum* dergisini çıkaranlar ve yazarları arasında yer alma-

sı. İkincisi 1970'li yıllarda Ecevit'in iktidara yöneldiği dönemde *Özgür İnsan*'daki katkıları... "Mülkiye Cuntası" diye ün salmış, Ecevit'in yakın çevresinde yer almasa da *Özgür İnsan*'daki yazılarıyla CHP'nin sosyal demokrat çizgisine katkıda bulunma çabası içerisinde olduğu dönem. Üçüncüsü ise 22 Aralık 1994'te işadamları Cem Boyer'in öncülüğünde Asaf Savaş Akat, Cengiz Çandar, Can Paker, Etyen Mahcupyan, Kemal Anadol, Mehmet Altan, Kemal Derviş gibi sanayici, işadamları, yazar ve akademisyenin katılımıyla, açık toplum, çoğulculuk, serbest piyasa ve özgürlük gibi liberal değerleri savunan Yeni Demokrasi Hareketi'nin kurucularından olması...

Şerif Mardin bu tür siyasal girişimlerde bulunmuşsa da her zaman akademik saygınlığını korumuş bir kimlik. Siyasetle arasındakı bu git-geller her seferinde onun düşünce kurgusunu bir sonraki aşamaya taşımış, kısa sürede kendi bilim dünyasına dönmeyi bilmiş.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Şerif Mardin muhalif bir kimlik. İlk muhalefeti, güncel siyasete başkaldırışı 1956 yılında SBF Dekanı Turhan Feyzloğlu'nun yaptığı bir konuşma nedeniyle bakanlık emrine alınışı

üzerine. Şerif Mardin, Turhan Feyzi-oğlu, Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Münici Kapanı ve Coşkun Kırca ile birlikte Demokrat Parti'nin özgürlükleri kısıtlayıcı tavrına karşı koyarak üniversiteden istifa ediyor. Grubun içerisinde en kıdemlisleri Şerif Mardin ve Coşkun Kırca, Her ikisi de düz asistan. Şerif Mardin, Amerika'dan gelmiş, 1954 yılında Mülkiye'de Siyasal İlimler asistanı olmuş. İstifa ettiği sırada doktorası bile yok. Şöyle diyor Şerif Mardin'in istifanamesi:

"Son hadiseler dolayısıyla en ziyade hayretimi mucip olan nokta dekanı-

DURKHEİM'DAN WEBER'E ŞERİF MARDİN

Şerif Mardin'in kuşkusuz enigmatik bir kimliğe sahip. Şifresini çözebilmek için Türkiye'deki kültür kodları ile ünsiyet peyda etmek gerekiyor. Bir sosyal bilimci olarak Marx, Durkheim, Weber sacayağında Weber'e yakın olduğunu söyleyebiliriz. Daha doğrusu zamanla Durkheim'dan Weber'e doğru bir kayış söz konusu eserlerinde... Erken dönem çalışmaları, Genç Osmanlılar ve Jön Türkler'le ilgili eserleri daha bir Durkheim esintisi taşıyor. Bunu bir

adı bile duyulmamış. Kapitalizm ve Protestan Etik'i 70'li yıllarda Türkiye'ye çevrilebilmiş. Şerif Mardin, 60'lı yılların sonlarından itibaren bir anlamda din sosyolojisinin öncü kimliği oluyor.

Şerif Mardin bilim dünyasında iki şapkası ile biliniyor: Siyaset bilimci ve sosyolog. Oysa, Şerif Mardin'in ilk göz ağrısı tarih. Doktora tezinden üretilen *The Genesis of The Young Ottoman Thought* (Princeton University Press, 1952) sayısız eserleri arasında farklı bir konuma sahip. Keza Jön Türklerin Siyasal Fikirleri:

Şerif Mardin'in erken dönem çalışmaları. Genç Osmanlılar ve Jön Türkler'le ilgili eserleri daha bir Durkheim esintisi taşıyor. Bunu bir ölçüde doğal karşılamak gerekiyor. Galatasaray Lisesi onun düşünce yapısını bir nebze biçimlemiş olsa gerek. Ancak, lisans ve lisansüstünü denizaşırı bir coğrafyada, ABD'de sürdürmesi onu Kara Avrupası kadar Anglo-Sakson literatürünü yetkin bir şekilde harmanlayabilen bir kimliğe dönüştürmüştü.

mızın Batı demokrasilerinde tamamen alışılmış akademik konuşmalardan sayılan, açış nutku yüzünden bakanlık emrine alındığı zaman bu gibi prensip ve itirazların, bazılarında bir anda ortadan silinivermesi olmasdır.

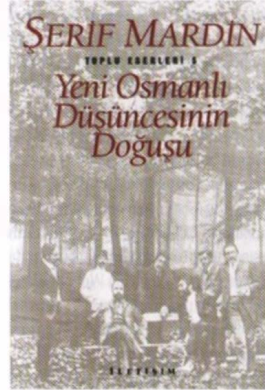
Benim için böyle bir silinme bahis konusu olamayacağı gibi, şimdiye kadar bir insanla gördüğüm ahlaki değerlerin en yükseklisini nefsinde toplayan basiretin ve faziletin öz timsali telakki ettiğim Doçent Dr. Muammer Aksoy'un, birkaç gün evvel sanki adı bir suçlu imiş gibi Emniyet Müdürlüğü'ne celb edilerek isticvab edilmesi bu prensip meselesini bütün çıplaklığı ile ortaya atmıştır.

Bu vaziyette demokrasinin en feyizli topraklarından biri sayılan bir memlekette, benimsemediğim ve demokrasinin özü sayılan kısıtlar muvacehesinde fakültemizdeki vazifeme devam etmeme imkânı kalmamıştır.

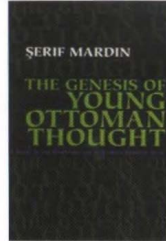
İstifamın kabulünü rica ederim.
Şerif Mardin
Siyasi ilimler Asistanı"

ölçüde doğal karşılamak gerekiyor, zira Şerif Mardin Kıta Avrupası'nı iyi bilen bir bilim insanı. Galatasaray Lisesi'nde kara esintileri onun düşünce yapısını bir nebze biçimlemiş olsa gerek. Ancak, lisans ve lisansüstünü denizaşırı bir coğrafyada, ABD'de sürdürmesi onu Kara Avrupası kadar Anglo-Sakson literatürünü yetkin bir şekilde harmanlayabilen bir kimliğe dönüştürmüştü. Galatasaray Lisesi, ardından Stanford, John Hopkins ve Hoover Institute ve Mülkiye ona bu geniş perspektifi sağladı.

Din sosyolojisine bu denli yetkin bir biçimde uzanabilmesi ise günümüz sosyal bilimcilerinin göz ardı ettikleri, klasiklere Marx'a, Durkheim'a, Weber'e hâkim oluşunun sonucu. Türkiye'de sosyoloji her ne kadar Durkheim ile yola çıkmışsa da, iki dünya savaşı arası bilimde anti-klirik bir düzeye varan din konusundaki tutum, din sosyolojisinin gelişiminin sürekli ertelenmesine neden olmuş. Durkheim 30'lu yıllarda büyük ölçüde unutulmuş. Weber'in ise II. Dünya Savaşı ertesine kadar

1895-1908 Türkiye İş Bankası Yayınları, 1964) Genç Osmanlıları İttihad ve Terakki'ye taşıyan bir eser. Sosyolog olduğu zamanlarda bile sosyolojinin senkronik yapısından çok diyakronik boyutuyla ilgilendi. Güncele her zaman mesafeli davranmış; tarihsel boyut onu cezbe etmiş. Bir başka deyişle Şerif Mardin'in uğraş alanı tarihsel sosyoloji olsa gerek. *Religion, Society and Modernity in Turkey*, Syracuse University Press, 2006

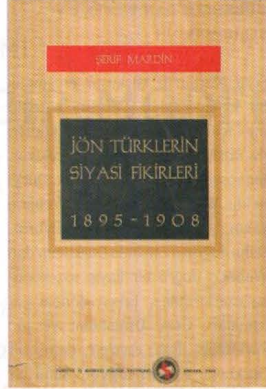
adlı eserinde yer alan teşekküller de bunu kanıtıyor. Halil Inalcık, H. A. R. Gibb, Hurewitz, Stanford Shaw, Ernest Gellner, Paul Stirling.

MÜLKİYE'DE FRENEMİK BİR İLİŞKİ

Şerif Mardin'in iktisatla ilişkisi frenemik bir nitelik taşıyor. İngilizcede "love-hate relationship" diye bilinen bir tavır bu. İlk yayınlanan monografisi SBF'de Sadun Aren'in yönetiminde başlatılan ve bir Rockefeller Projesi olan Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi kapsamında kaleme aldığı ve SBF Maliye Enstitüsü'nün yayınladığı *Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)* olsa da, sonraki eserlerinde ekonomizmi eleştirmekten geri kalmıyor. Bu nedenle Marx'a daha bir mesafeli duruyor; ekonomiden çok kültürü, daha doğrusu kültür kodlarını vurguluyor.

Bu anlayış bir ölçüde entelektüel kimliğinin gereği akıntıya karşı tavır koymakla da bağlantılı. Özellikle 60'lı yıllarda Türk sosyal ve siyasal tarihinin Marksizan yorumu ona dar gelmiş. Türkiye'de yeterince sosyal bilim formasyonunun oluşmadığı bir evrede Marx entelektüel çevrelerde egemen bir konum elde etmiş. Hele, kesinti hariç, 1954-1969 yılları arasında görev yaptığı Mülkiye'de, o tarihlerde düşünsel yaşamı biçimlendiren hocaların çoğunluğunun Marx'tan esinlenmesi onu bilimsel bağlamda kaygılandırmış. Marx'a Weber'e karşı çıkmayı uygun görmüş. "Historical Thresholds and Stratification: Social Class and Class Consciousness" adlı makalesini bir anlamda Marx'a reddiye olarak kaleme almış.

Şerif Mardin'in olgunluk döneminde 1960-1980 evresi belirleyici oluyor. Bu dönemdeki sosyal bilimcilerin düşünce iklimine alternatif açıklamalar getirmeyi görev biliyor. Türkiye'de sosyal bilim pratiğine Şerif Mardin'in alternatifleri üç ana eksenle gelişim gösteriyor. Bunlardan ilki yukarıda sözünü ettiğimiz Türk sosyal ve siyasal tarihinin Marksizan yorumu. İkincisi tarihsel "olgular" (façets)

arasında inancı dışlayan pozitivist görüşler; üçüncüsü ise Batı'yla ilişkileri basitleştiren ve "bilim" in çizdiği yoldan gidildiğinde Türkiye'nin son kertede Batılılaşacağı kanısını pekiştiren görüş; bir başka deyişle "naif Kemalizm".

Şerif Mardin, Türkiye'nin güncelliğini yitirmeyen "Doğu-Batı" sorununu en yetkin bir biçimde irdelemesini bilen bir bilim insanı. Ona göre "yerli" parokyal, derinliği olmayan yüzeysel bir bakış açısı, "yabancı" ise taklit; körü körünü Batı'nın peşine takılış. Eserleri bu, "iki arada bir derede" konumla yakından ilgili.

Daha doktora çalışmalarını sürdürürken bile sosyolojinin an sorun-sallarından biri olan "kesinti versus süreklilik" [*Change & Continuity*] ikilemine dikkat çekmeyi ihmal etmemiş. Bunu en somut bir biçimde *Continuity and Change in the Ideas of the Young Turk* adlı kitapçığında gündeme getirmiş. Cumhuriyet tarih yazıcılığının kesintiyi vurgulayan boyutunu eleştirmekten geri kalmayarak kültür kodlarının sürekliliğini vurgulamış.

ÇOĞULCU BİR MODERNİTE ANLAYIŞI

Aydınlanma'nın tek tip "modernite" sorunsalına eleştirel açıdan yaklaşan Şerif Mardin, giderek "modernite"nin çoğulculuğuna yönelmiş. Tek tip evrim katmanlarının olmadığına, bugünkü Türkiye'yi anlamak için dü-

nün Avrupa'sını bilmek gerektiğine dikkat çekerek, "taklit toplum bilimi" kavramını geliştirmiş. Ona göre Türkiye'de üç farklı toplum bilim anlayışı Türkiye'nin şekillenmesinde rol oynamış. Hauriou, Duguit örneklerinden yola çıkarak Fransız Toplum Bilimi'ni ilk evre olarak almış; onun ardından özellikle Almanya'dan kaçan ve Türkiye'de 1933 ile birlikte etkin bir konum elde eden Alman bilim insanlarının etkisi altında Alman Toplum Bilimi izlemiş; son olarak da Kıta Avrupa'sının II. Dünya Savaşı sonrası yenik düşmesi ardından egemen konuma gelen "Amerikan Toplum Bilim" anlayışı egemen olmuş.

Türk modernleşmesinin kaçınılmazlığını vurgulayan, Türkiye'nin kendi iradesi dâhilinde ulusalcı bir çizgi izleyerek modernleşeceği görüşünü savunan aşırı indirgemeci (redüksiyonist) bir bilim anlayışına karşı çıkmış, bunu Kemalizm'in entelektüel kalıntısı olarak yorumlamış. Bu süreçte 19. yüzyıldan miras iki öğenin, "ulusun önceliği" (*primacy*) ve bilimcilik (*scientism*) anlayışının hâkim konumunu eleştirmiş. Cumhuriyet ideolojisinin Cumhuriyet'e intikal eden yapı ile Cumhuriyet'in kurmak istediği sistem arasındaki ilişkiyi görmezlikten geldiğini söylemiş. Marice Barres'den esinlenen Kemalizm'in "milli irade" kavramının ulus inşa sürecindeki zorunluluğunu sorgulamış. Bir anlamda Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının Rousseau'ya olan bağlılığının sakin-calarına dikkat çekmiş.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Şerif Mardin, bir bilim insanı olarak sürekli evrim geçirmiş. Gençlik yıllarında Jön Türkler'e olan empatisi zamanla eleştirel bir nitelik kazanmış, başarısızlıklarına odaklanmış, anayasal monarşiyi yürütememelerini eleştirmiş. Bunda Jön Türkler'in isteksizliği kadar Osmanlı etnik ve dinsel gruplarının da olumsuz tavırının rol oynadığına dikkat çekmiş. "*The Alienation of the Young Turks: An Attempt at a Partial Explanation of a 'Revolutionary Conscience'*" adlı makalesinde bu anlayışını belirgin bir biçimde ortaya koyuyor. Keza yabancılaşma konusunda yazdığı

Şerif Mardin'in doğum yıldönümü 2010. Ayşe Sakantber, Zafer Toprak, Binnaz Toprak, Fahri Aral, Jülide Aral.

"Super-Westernization in Urban Life in the Ottoman Empire in the Last Quarter of the Nineteenth Century" Jön Türkler'in bir başka açmazına dikkat çekiyor.

Şerif Mardin'in sosyal bilimlerde öncü kimliği 70'li yılların başında iki alanı daha kapsamış. Daha Batı'da bile rüşeym halinde olan sivil toplum kavramını Şerif Mardin akademik gündeme taşımış. Aynı yıllarda İdris Küçükömer Antonio Gramsci'den esinlenerek sivil toplumu irdelerken Şerif Mardin, Weber eksensli liberal bir anlayışı benimsemiş. "Weberian Power, Civil Society, and Culture in the Ottoman Empire" bu alanda yazılmış özgün bir makale.

Şerif Mardin'in aynı tarihlerde sosyal bilimler yazınıma getirdiği bir başka "yenilik" merkez-çevre ilişkisi. Politik iktisat ve iktisat tarihi alanlarında birçok genç araştırmacı Immanuel Wallerstein'in içinde Türkiye'nin geri kalmışlığını irdelerken, Şerif Mardin'in merkez-çevre anlayışı Türkiye'de tarihsel ve günlük siyasetin açmazlarına yeni bir kapı aralamış. "Center-Periphery as a Concept for the Study of Social Transformation" klasikleşmiş bir makale olarak literatürde yer alıyor. Şerif Mardin merkez-çevre ilişkisini elit yaratan bir mobilizasyon süreci olarak görüyor.

Şerif Mardin, yarım yüzyıllık akademik yaşamı geride bırakırken gün-

dem belirlemeyi sürdürebilmiş bir bilim insanı. Son yıllarda basında ve akademik dünyada sürekli tartışılan "mahalle baskısı" Şerif Mardin'in gözlemlerinin ürünü. Kemalizm'de iyi, doğru ve güzel düşünce biçiminin eksikliği üzerinde duran Şerif Mardin, topluluğun gözle inşa edildiğini, bakma kültürünün önemini vurguluyor. Şöyle ifade ediyor görüşlerini Şerif Mardin: "Bir topluluğun kurulması için değerlere ihtiyaç var. Değerlerin paylaşılmaması için ise 'bakış' olmalı. Herhangi bir topluluğun çalışabilmesi için bu değerlerin içinde özel bir değer tipi olması lazım: 'iyi, doğru ve güzel' hakkındaki düşünceler."

OSMANLI TOPLUMUNDA MAHALLE

Şerif Mardin'e göre Osmanlı toplumunda mahalle gerçek bir birim. Mahallede caminin, imamın, onun okuttuğu kitabın belirli bir ağırlığının olduğunu, öte yandan esnafın tekkesinin anlam kazandığını vurguluyor. Cumhuriyet'le birlikte bu yapıya bir rakip geliyor. Bu cumhuriyetçi yapıda okul, öğretmen, öğrenci, öğretmenin kitabı yer alıyor. Uzun vadede bu iki insanın rekabetinde öğretmenin geri planda kaldığını kaydediyor, mahallenin inşasında bir başka önemli unsurun "iyi, güzel ve doğru" hakkındaki düşünceler olduğunu vurguluyor. Öğretmenli yapının geride kalmamasının nedeni olarak iyi, güzel ve

doğru hakkındaki düşüncelerin eksikliğinde görüyor: "Cumhuriyet'te 'iyi, doğru ve güzel' hakkında çok derine giden bir düşünce yok. Avrupa'da yüzlerce, binlerce sene dindar olsun veya olmasın insanlar her iki grupta, iyi, doğru ve güzel konusunda tartışmalara girmiş ve bu konuda on binlerce sayfa yazı yazılmış. Bizim cumhuriyetimizde, öğretmenimizde iyi, doğru ve güzel hakkında derinliğine araştırılmış bir şey yok. Binlerce sayfa felsefi tartışma olmayınca ne kalıyor insanların bu değerlerini birbirine karşılıklı olarak üstüne alınmamasına 'göz' kalıyor; 'bakma' kalıyor."

Şerif Mardin'e göre, öğretmenin dünya görüşünde iyi, doğru ve güzel olmayınca mahalle baskısının önemli unsurlarından "bakma" devreye giriyor; bu bir tür baskı ve kontrol mekanizması olarak işliyor. Şerif Mardin bunu şöyle açıklıyor: "Mahallede iyi, doğru güzel hakkında bazı değerler var: İslami değerler. Aynı zamanda o değerlerin nasıl kullanılacağına dair bir hal çaresi var: 'göz'ün erkek ve kadının farklılıklarının üzerine tepkisi. Mahallede göz bundan dolayı çok önemlidir. Öğretmenli yapıda da, 'iyi, doğru ve güzel'in olmaması dolayısıyla mahalle bilhassa kadın ve erkek farklılıkları üzerinde değerlerini kondurduğu için, mahallede 'göz', 'bakma', 'birbirine bakma' bir kontrol şekli olarak çalışıyor."

Şerif Mardin, Türkiye'de bu işte yalnızca mahallenin rolü olmadığını söylüyor. Belediyeler de "herkesi" gözetliyor: "Gözle topluluk inşa edilir, sonra belediye geliştiği zaman belediyeler tarafından devralınır. Onun bir şehirden gözle görülecek olan bir şey yapıyor, örneğin içki içilecek yerleri şehir dışına gönderiyor.

Mahallede gözle olan kontrolü bele-diyyede her zamankinden daha sert şekilde yavaş yavaş ortaya çıkarıyor."

Şerif Mardin'in düşünce dünyasını en iyi özetleyen belgeler bizce Sabancı Üniversitesi'nin kuruluşu sırasında Toplum Bilimleri Grubu için hazırlanmış olduğu üç rapor. Bu ra-

porlar, Türkiye'de bir öncü kimliğin ne denli uzak görüşlü olduğunu kanıtlar nitelikte. Yukarıda gündeme getirilen birçok kaygı bu raporlarda da belirgin bir biçimde izlenebilir. Ancak, ne yazık ki, bu raporlar güncelliğin çok ötesinde açılımları gerektiriyor. Bilim insanının ütopyası her zaman azınlıkta kalıyor.

Prof. Dr. Şerif Mardin'in Sabancı Üniversitesi Toplum Bilimleri grubu için hazırladığı rapor

Sabancı Üniversitesi
Toplum Bilimleri Grubu
Şerif Mardin

Türkiye'de şimdiye kadar üç toplum bilim şeklinin hakimiyetinde söz edebiliriz. Bunlardan birincisi hukuk esasına dayalı, Hauriou ve Duguit gibi idare hukukçularının sonra da "Amme Hukukçuları" toplumbilimidir. İkincisi Almanya'dan gelen Türkiye'de dolaylı etkileri olan 1930'ların felsefeye dayalı "Alman" toplum bilimidir. Üçüncüsü ise 1960'lardan sonra etkisi pekişen "Amerikan" toplum bilimidir. Bunların hepsinin toplum bilim tarihinde saygıdeğer bir yeri vardır. Türkiye'de de bazı konuların aydınlanmasında bir rol oynadıkları söylenebilir. Ancak bunların mahalli göreceliklerden hız aldıkları ve kendi toplumlarının incelenmelerinin ürünü ve her birinin mahalli bir fikir tarihinin parçaları olduklarını unutmamak gerekir. İşte Türkiye'de bu bilim şekillerinin hangilerinden bahsedilirse edilsin kendi ülkelerinde, onların ortaya çıkmasına sebep olan mahalli sorun *arka planının* adem-i mevcudiyeti de ortadadır. Türk toplumbilimcileri başkalarının sorunlarını incelemek üzere kotarılmış olan sistemleri kendi ülkelerinin özelliklerini anlamak için kullanmışlardır.

Bu hatanın da kaynağı çok açıktır: Hangi ülke olursa olsun aynı "evrim" katlarından geçecektir, Türkiye de Avrupa'nın geçtiği safhalardan geçecektir göre bugünkü Türkiye'yi anlamak için dönün Avrupa'nın sorunlarının içinden geçecektir ve onları anlamak için konuları bilim Türkiye'yi anlamaya yetecektir. Bu gibi düz hat bir evrimin "naivete" sı artık anlaşılmıştır. Her ne kadar çok genel anlamda bir

"modernleşme"den bahsedebilirse bile her toplumun modern dünyayı kendi topluluğunun özellikleri açısından şekillendirdiği anlaşılmıştır. Batı'nın genel tarihsel çizgisinin dışında kalan ülkeler Batı-dışı (non-Western) bir modernliği olduğu söylenebilir.

Sabancı Üniversitesi'nde görmek istediğimiz toplum bilimleri bir *taklit toplum bilimi değildir*: Toplumbilim öğretimiz Türkiye'nin kendi özelliklerini modernliğin çerçevesi içinde nasıl şekillendiğini arayan bir toplumbilimi olacaktır. Bu arayışın kendi başına Sabancı Üniversitesi'ni üniversitemizin çoğunun ilersine götüreceği şüphe edilmaz. Ancak bunun yanında toplumbilimlere bakışımızda ikinci bir ana ilkedden bahsedebiliriz: O da toplumu incelemede kullanılan çeşitli yaklaşımların (siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji, antropoloji, tarih ve hukuk) birlikte kullanıma zorunluluğudur. Bu yaklaşım uzun zamandan beri Batı'da sözü edilen bir disiplinlerarası etkileşim türüdür. Harvard Üniversitesi'nde toplum bilim bölümüne bundan dolayı "toplum ilişkileri" bölümü adı verilmiştir.

Disiplin "imparatorlukları" kurma eğilimi bütün dünyada üniversiter çabalara damgasını vurduğundan bu ideal nadiren gerçekleştirilebilmiştir. Fransa'da *Ecole des Hautes Etudes en Science Sociale* bu başarının sağladığı kurumlardan biridir. Biz bu amaçla, enerjilerimizi toplum bilimlerinin her birinin egemenliğine harcayacağımıza tümünün karşılıklı etkileşimlerini ilke olarak kabul eden bir *kuruluş modelinden* hareket etmek isteriz. Böyle bir etkileşimin devamını sağlamak ve bölüm imparatorluklarının kurulmasına mani olmak ise çalışma çerçevemizin bölüm değil konu olmasıyla sağlanabilir. Bundan da şunu kast ediyoruz: Araştırılması çok önemli olan bir genel toplumsal yapı alanı seçer ve bilimsel kaynaklarımızın tümünü bu konunun irdelenmesine yöneltirsek, yapımızı bölüm ya da alt bölüm değil incelediğimiz ve üstüne etkinliklerimizi taksif ettiğimiz konu tayin edecektir.

Ölkemizde bu önemde nitelikleri ivedilikle araştırılması gereken, günlük hayatımızı tayin eden bir dizi konunun

olduğuna inanıyoruz. Bunlar arasında şehir kültürlerimizin özellikleri, toplumumuzda dinin yeri, yarının sağlık konuları, Türkiye'de hukuk anlayışı ve hukuk kültürü, gibi konuları hemen sayabiliriz. Bunların arasında bazıları uzun vadede irdelenmesi gereken konulardır. Örneğin şehir kültürü ve toplumda İslâmın yeri.

Görüldüğü gibi genel yaklaşımımızın bir özelliği toplum bilim anlayışımızın milli konuların irdelenmesine yönelmesidir. Genelde bu konulardan *birden fazlası* üzerinde çalışılacaktır.

Bunlar toplum bilim anlayışımızın genel ilkeleri olarak tanımlanabilir. Pek tabii ki bize yöneltilcek soru bu amaçların ne gibi bir öğrenim strüktürüyle sağlanacağıdır. Buna da cevabımız şöyle:

Öğretimimiz iki yıllık bir hazırlık devresinden, onu izleyecek üç yıllık bir "undergraduate" programından ve Ph.D'ye kadar varması muhtemel olan bir "graduate" programından oluşacaktır. Bu programa konacak olan dersler "uzun vadeli" olarak seçeceğimiz konular üzerinde çalışmayı mümkün kılacak genel bilgilerden (örneğin şehir sosyolojisine giriş, iktisadi gelişme, kültür antropolojisi) ve bunları tamamlayacak ayrıntılı bilgiler içeren derslerden (şehirler için örneğin "19. yüzyıl Osmanlı şehri", "Kemal Tahir'in İstanbul'u" gibi) oluşacaktır. Yaptığımız bir ön tatbikattan incelenen konulardan çoğunun hazırlık salhasının aynı dersleri kapsadığı anlaşılmıştır. Böylece undergraduate programını ilk iki yılı esnek fakat esas itibarıyla oldukça standart bir ders dizisinden oluşacaktır. İhtisas yılları (3-4) seçilen "uzun vadeli" konulara yönelcektir.

Seçtiğimiz "uzun vadeli" konulardan bazıları "Enstitüler" ve graduate eğitim seviyesinde geliştirilecektir. Bunların arasında şunları sayabiliriz:

Bellirli bir millî ölçekte bir konuya yönelmek öğrencilerimize ne verecek, Öğretim dyetlerinin bu konudaki çabaları neye yöneltiyordu?

1. Öğrenci bugünkü herhangi bir toplumbilim fakültesinde olduğu gibi İktisat, ya da sosyoloji veya antropoloji

ağırlıklı bir program seçebilmis olacak, bu seçim diplomasında "major" olarak görülecektir.

2. Öğrenci yalnız toplum bilimlerinde genel bir beceri ile mezun olmayacak, ülke konularından biri üzerinde daha undergraduate seviyesinde

ihtisaslaşmış olarak diploma alacaktır.

3. Bunun yanında öğrenci en az iki "uzun vadeli" araştırma alanından ihtisas için birini seçebilecektir.

4. Öğrenci Türkiye'nin konularını anlamaya yönelik bir toplum bilim

öğrenimi görecektir.

Öğretim üyelerinin araştırmaları ise Türkiye'de geçmişte anlaşılmasından önce çözüleceği vaadiyle yaklaşılmış toplumsal yapı meselelerini yeni bir ışıkla aydınlatmış olacaktır.

Prof. Dr. Şerif Mardin'in "Bir 'Milli Toplum Araştırma Enstitüsü' Kurma Teklifi

"Bir 'Milli Toplum Araştırma
Enstitüsü' Kurma Teklifi
Prof. Dr. Şerif Mardin
12 Temmuz 1996

Türkiye'de gelişmesini uzun zamandan beri beklediğimiz sivil toplumun göstergelerini ayırt etmekte artık güçlük çekilmiyor. Eğitimin üzerinden devlet gelginsinin kalkması, özel üniversitelerin belirlenmesi bu göstergelerden biridir. Ancak, sivil toplumun gelişmesi beraberinde yeni bir boşluk getirmiştir. Bir zamanlar, egemen devletin kendi dünya görüşüyle, bazen gerçek ihtiyaçları karşılamaktan uzak fakat, her şeye rağmen, tabiatı itibarıyla ülke çapındaki politikaları, bu politikaların yaratılmasına hizmet eden eğitim, bu eğitimle yetişen personel filen varsa bile yok sayılabilir. Başka bir ifadeyle modern bir zemin üzerine kurulu modern devlet Türkiye'de mevcut değildir.

Avrupa'da ise 1950'lerden bu yana böyle bir devlet anlayışı gelişmiştir. Bu anlayış, özel sektörün kendi çerçevesini aşan milli çapta bazı konuların sistematik olarak irdelenmesini tabii görmesinden kaynaklanmıştır. Özel sektör ancak ülke çapında yapılacak projeksiyonlara göre kendini ayar etmesinin mümkün olacağını bilerek devletle müştereken geliştirilecek planlama ve toplumsal konuları irdeleme çabalarını desteklemiştir. Devlet de, kılığını değiştirerek, politikalarını otoritesine dayanarak değil, toplumun genel durumunun incelenmesini esas alarak şekillendirmiştir.

Bu değişikliği, en açık bir şekilde, eski merkezileştirmeyi değiştiren Fransız idari sistemin 1960'lardaki evriminde görmek mümkündür. Ancak, bu evrim "bedava" olmamış devletin rolü hakkında yeni bir düşünceyi gerektirmiştir. Bu düşünce ise Fransız merkezileştirmenin bir simgesi olan siyaset eğitiminin II. Dünya Savaşı sonrası değişmesiyle yeni kuruluş olan Ecole Nationale d'Administration'da kotalanmıştır. Aynı gelişmelerin, İngiltere'de ve Almanya'da muadilini izlemek mümkündür. Hepsinin ortak paydası toplum biliminin milli çaptaki problemlerini incelemek üzere işbirliğine dayamasıdır.

Türkiye'de geçmişte Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bu rolü

üstlenmişti. Ancak 1960'lardan sonra Fakülte'de en az "ateşli" denebilecek doktrin tartışmaları bu rolü ortadan kaldırmıştır. Teklifimiz öğrencim ve müfredatı Türkiye'de devlet-toplum-hukuk ilişkilerinin incelenmesine dayalı bir Toplum Bilimleri Enstitüsü kurmaktır. Bu enstitü olan bir "undergraduate" ve onu takip eden bir "graduate" programdan oluşabilir. Düşünülen ana amaç büyük çapta araştırmaya dayanacağından "gövde"sinin graduate eğitim olması daha doğru olacaktır.

Kurumsal olarak üniversitenin siyaset bilimi, sosyoloji, iktisat ve hukuk bölümleri bir taraftan kendi dallarında eğitim ve diploma sağlarken, müfredat özel olarak Enstitü amaçlarına yönelik olarak düzenlenecektir. Böylece, Sabancı Üniversitesi Türkiye'de mevcudu olmayan memleket çapındaki sorunların irdelenmesine hazırlıklı bir öğrenci tipi yetiştirecektir.

Bu gibi yetenekleri taşıyan bir öğrencinin de herhangi bir alanda kolaylıkla istihdam edilebileceği ortadadır.

Kendi iç konularını incelemekten uzaklaşmış bir toplumbilim anlayışının çok yatkın olduğu ülkemizde bu odaklaşmanın üniversiteye özel bir prestij getireceği de açıktır.

Şerif Mardin'in İslami Araştırmalar Enstitüsü Önerisi 29/07/1996

Ülkemizin İslami kültür unsurları bu oluşumun üzerine eğilen hemen herkes tarafından salt dini bir olgu olarak incelenmiştir. Bu sınırlı yaklaşım son derece çapraşık bir fenomen olan dinin laiklik / Dincilik çerçevesi içine kısırlanmasıyla sonuçlanmış, böylece, din, ideolojik bir söylemle sınırlandırılmıştır.

Oysa, Marx'tan Durkheim ve Weber'e kadar, Batı toplum bilimcileri din olgusunu toplumun çok katlı bir yapısı olduğu varsayımından çıkarak incelemişlerdir. Bu yapının anlaşılması yalnız inançların irdelenmesiyle değil bu inançları taşıyanların hiyerarşik

konumu, inancın iktisadi yapı ile olan ilişkileri, ya da dini karızmanın belirli bir ortamda etkinliğinin göz önünde tutulmasıyla gelişebilmiştir.

Dine yaklaşımımızın bir diğer sathı ve yanıltıcı ögesi dini, değişmeyen, statik bir küme olarak görmemizdir. Bu yaklaşım, gene, hadiseyi kalıpcı, bükülmez bir modelle kavramlaştırmamıza ve en önemlisi değerlendirmelerimize yansımaya sebep olmuştur.

Diğer taraftan, İslam dünyasındaki gelişmeleri incelemek ülkemizde bir bilimsel kaynak israfı olarak görülmüştür. Oysa dünya İslami hareketlerin ülkelerarası ilişkilerdeki yerleri her gün önem kazanmaktadır. Bu bilgileri izleyemememiz bilimsel bir kayıptır.

Amacımız, içinde yaşadığımız toplumun belirleyicilerinden biri olan ve devamlı değişen İslami kültürün toplumu şekillendirmesi rolünü ve bunun simetrisi

olan çağdaş kurumlarımızın din üzerindeki etkilerini birlikte inceleyerek dünyadaki İslami hareketleri bilimsel perimetremizin içine almaktır. Teklifimiz, bu işleri üstüne alacak bir İslami Araştırmalar Enstitüsü'nün kurulmasıdır. Bu enstitünün ampirik bilgi toplama yönü yanında bu bilgileri devamlı olarak değerlendirmeye fonksiyonu olacaktır.

Zamanla öğretim üyelerinin ve öğrencilerin araştırmalarından bu enstitüde zengin bir arşiv oluşacaktır. Bu ise Türkiye'de şimdiye kadar hiçbir yerde bulunmayan, kendi toplumumuz olduğu kadar küremizdeki gelişmeleri anlamayı sağlayacak imkânları oluşturacaktır.

İslami ülkeler arasında tek demokratik ülke olan Türkiye'de din olgusunun objektif kriterlerle araştırılabileceği gene de, diğer konularda olduğu gibi, bize "coğrafi" bir üstünlük sağlayacaktır.

19. YÜZYIL BAŞINDA

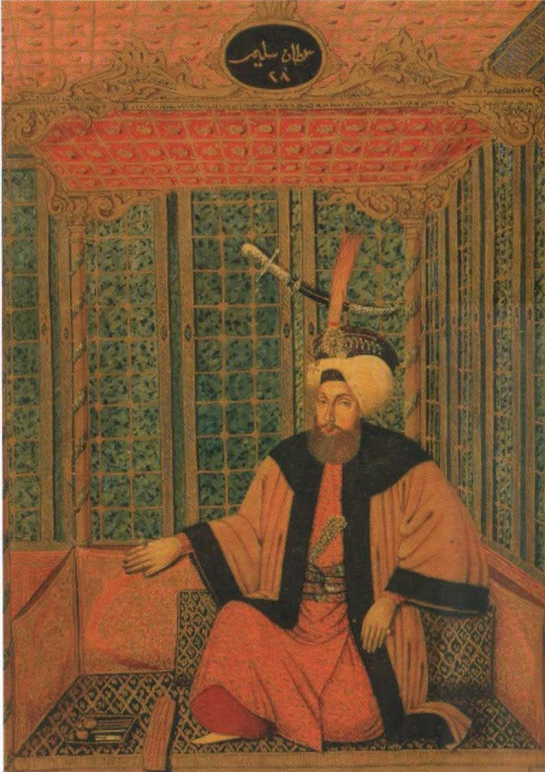
SİYASİ KRİZ, EKONOMİK BUHRAN VE VAKÂ-YI SELİMİYE

FATİH YEŞİL

Doğrudan padişahın siyasetine râm olan merkezi, muntazam ve daimi bir ordunun kurulması III. Selim devrine damgasını vuran en önemli gelişmedir. Bu yeni ordunun kurulması için izlenen siyaset, devlet ve toplumun kadim dengesini sarsacak gelişmeleri de beraberinde getirmiş ve 1807 Mayıs'ında patlayan bir isyanla son bulmuştur. İsyanı hazırlayan konjonktürde Nizâm-ı Cedîd ordusunun ihdası için yapılan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik düzenlemeler büyük bir öneme sahiptir.

III. Selim
(1761 İstanbul -
1807 İstanbul),
Osmanlı sultanı
1789 - 1807.

Gemini Padişah
Portreleri Bir 19.
Yüzyıl Albümü,
Günsel Renda.

Her isyan veya direniş hareketi, bardağı taşıran son damla gibidir. Bir başka ifadeyle iktidar açtısından "fitne" olarak görülen her "kıyam", birbirile bağlantılı ve aynı zamanda birbirinden oldukça farklı sebepler manzumesi üzerine inşa edilir. Söz konusu sebepler siyasi, dini veya ideolojik olabileceği gibi, insanları kuşatan, doğrudan onların gündelik hayatlarına dokunan sosyo-ekonomik faktörlerden de beslenir. Zira mevcut düzene isyan ederek hayatlarından ya da en azından sahip oldukları değerlerin bir kısmından fedakârlık eden insanların sebepsiz yere "itaatten huruç" etmeyecekleri aşîkârdır. Bu sebeplerin, devrin muktedirleri ya da daha sonra iktidar makamında bulunanlar tarafından üretilen dikotomilerle değil, tarihleştirilerek ele alınması ise tarihçilere düşmektedir. III. Selim'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan "vakâ" da az önce söylenenler çerçevesinde değerlendirilmeyi hak etmektedir. Nitekim Vakâ-yı Selimiye, en basit şekliyle III. Selim'in tahta çıktıktan sonra izlediği siyasi ajandanın ve bu yeni siyasete/nizâma duyulan tepkinin bardağı taşırdığı andır.

SOSYO-EKONOMİK BUHRAN

Doğrudan padişahın siyasetine râm olan merkezi, muntazam ve daimi bir ordunun kurulması III. Selim devrine damgasını vuran en önemli gelişmedir. Bu yeni ordunun kurulması için izlenen siyaset, devlet ve toplumun kadim dengesini sarsacak gelişmeleri de beraberinde getirmiş ve 1807 Mayıs'ında patlayan bir isyanla son bulmuştur. İsyanı hazırlayan konjonktürde Nizam-ı Cedid ordusunun ihdası için yapılan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik düzenlemeler büyük bir öneme sahiptir. Nitekim böyle bir ordunun, yaşama şansı en başta onu destekleyecek mali kaynakların büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Fakat merkezi ordunun nakit ihtiyacını karşılamaya dönük, kimisi III. Selim'den önce de uygulanan ve daha sonra da uygulanacak olan yöntemlerden hiçbirisi mevcut gelirleri artırmaya ve İstanbul'a daimi ve düzenli bir şekilde akışını sağlamaya yönelik tedbirleri öngör-müyordu. Devletin kullandığı yöntemler, genellikle ordunun dayanılmaz ağırlığının hissedildiği harp dönemlerinde, nakit ihtiyacının büyüklüğüyle doğru orantılı olarak mevcut vergileri artırmaktan, müsadereye doğru sertleşen bir hattı takip ediyordu. Oldukça hassas dengeler üzerinde şekillenen ve temel prensiplerinden birisinin gelenekçilik olduğu bir ekonomik sistemde, vergilerin türünü değiştirmek bir tarafa, oranlarıyla oynamak ya da vergi gelirlerini kadim organizasyon yapısı haricindeki başka bir alana yönlendirmek bile yeniçerilerin önderlik ettiği gayr-ı memnurlar kitlesiyle çatışmayı göze almak demektir. Esnafla kurdukları sıkı ilişki bağlamında yeniçeriler, sadece silahlı bir güç olmaları sebebiyle değil, kriz anlarında toplumsal muhalefeti harekete geçirebilecekleri sosyal ilişkiler ağına hükmetmeleri nedeniyle de muktedirler açısından büyük bir tehdit oluşturmaktaydı.

18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ekonomik durum, sabit gelir sahipleri açısından dayanılmaz bir hâl almıştı. Dört ilâ yedi akçe gündelikte ocakta

Nizam-ı Cedid ordusu III. Selim'in önünde resmi geçitte.

Nizam-ı Cedid neferi.

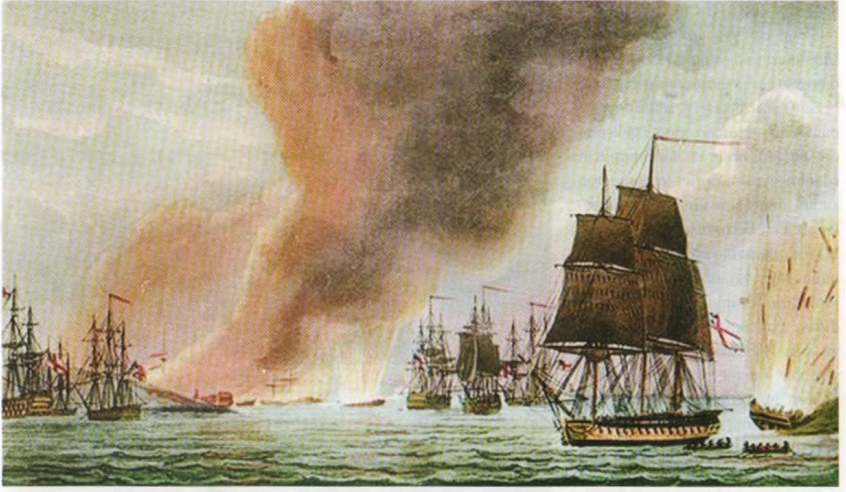
Osmanlı Kuvâet-i Feneri Mehmed Albusu tıpkı basımı, Koc Yaki, 1986.

istihdam edilen yeniçeri neferâtına, her ne kadar yevmiyelerine ek olarak kisve ve tayinat-baha adı altında maddî destek sağlanıyor olsa da bu ücretler "gece ve gündüz" kışlada ikamet ederek, karnını ocakta pişen tayinatla doyuran bekâr bir erkeğin hayatta kalmasına ancak yetecek

düzeydeydi. Uzun süre nefer olarak hizmet eden yeniçerinin odabaşı ve daha sonra yirmi beş akçe ile sara-ya çırak olması da hayatında önemli bir değişiklik yapmıyordu. Zira aldığı yevmiye söz konusu rütbelere yükselirken verdiği caizeleri dahi karşılamaktan uzaktı.

İngiliz donanmasının 1807 harekâtında görüldüğü üzere Çanakkale Boğazı'nın alubukaya alınması gibi vakalar ise temel tüketim maddelerinin başkentteki fiyatlarının bir anda yükselmesine ve daha da önemli İstanbul'da kıtlığın başlamasına sebep oluyordu. Osmanlı donanmasının Çanakkale'de İngiliz donanması tarafından yenilmesi. 19 Şubat 1807.

NMM PAD5770
Thomas Whitcombe,
Thomas Sutherland.

Nizâm-ı Cedid reformlarının önemli bir parçası olan çoklu hazine düzene geçişle birlikte saray, iktisadi hayata daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Kuruluş nizamnamesinde de açıkça belirtildiği üzere, savaş zamanlarında ihtiyaç duyulan nakitin biriktirilmesi ve kurulacak nizâmî ordunun barış zamanlarındaki finansmanı için ihdas edilen Irâd-ı Cedid Hazinesi'ne tıpkı Zahir Hazinesi gibi Topkapı Sarayı içerisinde bir mekân ayrılmış olması bu meyan-da oldukça manidardır.

bölgelerin, yine Nizâm-ı Cedid ekibi tarafından atanan voyvodalar aracılığıyla idare edilmeye başlanması, mali reformun idarî sonuçlarından birisiydi. Bu dönüşümle birlikte devlet, sadece mukataaların gelirleri üzerinde değil, mukataalarda yetiştirilen ihraç ürünleri ve hammaddelerin ticaretinde ve bölgenin idaresinde de yeniden söz sahibi olmaya başlıyordu.

Devletin nakit ihtiyacını karşılamaya dönük uygulamalar arasında önem-

çiliği ve pamuk tarımı ile uğraşan köylüler, eğirciler, dokumacılar ve boyacılar, Irâd-ı Cedid'in öngördüğü yeni vergilerle daha da ağır bir yükün altına girmişti. Bu bağlamda Napoléon'un Mısırı işgaliyle birlikte başlayan savaşın, ordunun iştahını kabartması, artan vergilerin altında ezilen dokuma ustaları için isyandan başka çıkış yolu bırakmayacaktı. Nizâm-ı Cedid ortasının Mısır'a giderken konakladığı Diyarbakır'da ahalî, pek çoğu yeniçeri olan dokuma ustalarının önderliğinde ayaklanarak vergilerin toplandığı büroyu ve tekstil manüfaktürlerini yağmalamıştır. Ancak 1802'de çıkan isyanın sebepleri üzerinde pek de durmayan Nizâm-ı Cedideki iki yıl sonra, Hamidiye Vakfı tarafından idare edilmekte olan ipek vergisinin oranını yükselterek mirî mukataaya dönüştürdü. Söz konusu mukataa aracılığıyla tekelleştirilen ipek vergisi gelirleri ise vakfın tasarrufundan çıkartılarak, donanmada istihdam edilecek neferâtın maaşlarını ve donanmanın giderlerini karşılamak üzere kurulan Tersane Hazinesi'ne tahsis edildi.

Kahve, içki, tütün ve dokumacılıkta kullanılan hammaddeler üzerinden Irâd-ı Cedid Hazinesi için alınan vergiler İstanbul'daki iltizam piyasasına hükmeden spekülâtorlerden ziyade sıradan insanları gündelik hayatla-

Esnafla kurdukları sıkı ilişki bağlamında yeniçeriler, sadece silahlı bir güç olmaları sebebiyle değil, kriz anlarında toplumsal muhalefeti harekete geçirebilecekleri sosyal ilişkiler ağına hükmetmeleri nedeniyle de muktedirler açısından büyük bir tehdit oluşturmaktaydı.

Önceden Darphâne'nin ve ocakların idare ettiği tımar ve zeametlerin iltizamlarının, mukataaların ve mahlûl eshamların Irâd-ı Cedid Hazinesi'ne devri, dönemin en çok gürültüyü kopartan hadiselerindendi. Bu şekilde malikâneleşerek bir anlamda mirî mülkiyetten kopan araziler, yeniden mukataa haline getirilerek devlet denetimine sokulmaya çalışılıyordu. Irâd-ı Cedid'in tasarrufunda olan

li bir yer işgal eden iç gümrüklerde uygulanan vergi oranlarının 18. yüzyıl süresince artış trendine girmesi imparatorlukta üretimi etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Dokumacılık ise iç gümrük oranlarının yükseltilmesinden belki de en fazla zarar gören sektördü. Zaten ağır içgümrük vergileri sebebiyle, ayanların himayesi altında ihracata yönelen hayvancılık, ipekböcek-

riyla alâkâlıydı. Hususen bir zecriye emini atanarak şaraptan iki, rakıdan dört para vergi alınmaya başlanması bilhassa meyhâne sahibi gayrimüslimlerin seslerini yükseltmesine sebep olmuştur. Söz konusu vergi gelirinin cihad organizasyonu finansmanında kullanılması ve meyhaneler ile yeniçeriler arasındaki hamilik ilişkisi ise zecriye emanetinin kurulmasına Müslüman ahalinin tepkisini çeken en önemli faktörlerdi. İstanbul ile taşra arasındaki kahve ticaretinin, ihdas edilen Tahmis Emaneti aracılığıyla devletleştirilmesi de benzer bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. Alınan önlemlerle kahvenin devlet kontrolü dışındaki dükkânlarda üretimi yasaklanmaktaydı. Kahve ticaretinin devletleştirilmesinden belki

düzey subayların maddi çıkarlarını sarsan bir durumdu.

Çoklu hazine düzeninin bir parçası olan ve savaş finansmanında önemli bir yer işgal eden zahire ve et ticaretinin, Zahire Hazinesi'nin kuruluşu ve ondalık ağınam uygulamasıyla birlikte devletleştirilmeye başlanması da aynı şekilde ticaretle uğraşan yeniçerilerin menfaatlerine darbe indirmiştir. Uygulamaya geçirdikleri ıslahatlarla Nizâm-ı Cedid ekibi, yerel kaynaklar üzerinde İstanbul'un etkinliğini artırarak, et ve zahire ticaretini, devlet tarafından yönetilen tekellere dönüştürmeyi hedeflemekteydi. Nitekim ordu, devlet ya da İstanbul için et veya zahire alımı yapan tüccarlar, bir başka ifadeyle taşrada ayanlar ve

gibi vakalar ise temel tüketim maddelerinin başkentteki fiyatlarının bir anda yükselmesine ve daha da önemlisi İstanbul'da kıtlığın başlamasına sebep oluyordu.

İstanbul'daki esnaflaşmış yeniçerilerin günlük yaşamlarını doğrudan etkileyen vakıflar aynı zamanda savaş ve ordu finansmanının önemli araçlarından birisidir. Vakıfların mülkiyetinde olan dükkânlarda kirayla oturan İstanbul esnaf ve zanaatkarları, 18. yüzyıl sonlarından itibaren artan enflasyon, yükselen fiyatlar ve bozulan ekonominin bir sonucu olarak toptancı tüccarlardan satın aldıkları hammaddelerin ücretlerini dahi ödeyemez duruma gelmişti. Gayrimüslimlerin ağırlıkta olduğu tüccar

Enflasyonun en üst düzeyde seyrettiği 1790'lı yıllarda III. Selim dükkân kiralarnı, tekelleşen loncalardan ziyade piyasanın belirlemesinden ve kiracıların mülk üzerindeki mevcut haklarının ortadan kaldırılmasından yana bir politika izlemiştir. Nitekim kiralarn düşmesi, vakıf gelirlerinin azalması, askerî reform ve savaş için ayrılan bütçede büyük bir delik açmaktaydı.

de en fazla etkilenen grup ise yine başkentteki kahvehanelerin önemli bir kısmını kontrol eden yeniçerilerdi.

Yeni mali düzen yeniçerilerin başkentle taşra arasında, kurdukları ticarî ilişkilerin de sonunu hazırlamıştır. Madenler üzerindeki kontrolünü 18. yüzyılın anarşik ortamında kaybeden devletin, nizamı ordusu için ihtiyaç duyduğu demir ve kalay gibi madenleri yerli tüccarlar aracılığıyla İstanbul'a getirmekten vazgeçmesi, bu konuda ilk akla gelen örneklerden birisidir. III. Selim'in yeni düzeninde, söz konusu ticareti Irâd-ı Cedid Hazinesi tekeline alarak, gerekli silah hammaddesini, ülke içindeki madenlerden ziyade ülke dışından ithal etmeye bağlıyordu. Bu, taşradaki yoldaşları aracılığıyla İstanbul ile taşra arasındaki ticarete önemli bir rol oynayan yeniçerilerin, bilhassa ortalorun mali işleriyle ilgilenen mütevellilerin ve diğer orta

İstanbul'da yeniçeriler, bu iki uygulamayla olabildiğince ticarî hayatın dışına itiliyordu. Bu bağlamda zahire ve et ticareti, oluşturulan yeni tekeller aracılığıyla devletin kendi adına, kendi belirlediği fiyat ve ölçü ile yapılan alımlara dönüşmüştür. Buna mukabil ordunun et ve peksimet ihtiyacının arttığı savaş dönemlerinde üreticinin arzı kısması, ev göçleriyle nüfusu çoğalmakta olan İstanbul'un et ve ekmek talebinin karşılanamamasıyla sonuçlanmıştır. Artan talep ve düşen arzla birlikte fiyatların yükselmesi ise ticaretin sahibi olan devletin kârını artırmaktaydı. Her ne kadar devletin yaptığı alımlar, rayiç fiyatlar zemininde şekillense de enflasyon ve taşıtlara rağmen, İstanbul'daki et ve ekmek fiyatlarındaki küçük değişiklikler ve mübayaacıların yaptıkları yolsuzluklar, İstanbul'daki kasapların ve fırıncıların kâr marjlarının düşmesine sebep oluyordu. İngiliz donanmasının 1807 hareketinde görüldüğü üzere Çanakkale Boğazı'nın ablukaya alınması

sermayedarlar ise borçlarını tahsil için, ellerindeki senetlerin öngörüldüğü şekilde, dükkânlara ve daha da önemlisi dükkânların bir parçası olarak kabul edilen, zanaatkarların üretim araçlarına (gedik) el koymaya ve başkalarına satmaya ya da kiraya vermeye başlamıştı. Gediklerinin ve bizatihi yaptıkları üretimin, vakıf mallarının değerini artırdığı ve bu sebeple dükkânlar üzerinde en az mutasarrıflar kadar hakları olduğunu öne süren esnaf ve zanaatkarlar, iflâslarının fiyatları yükselteceği ve kıtlıkların başlayacağı konusunda uyarılar yapıyordu.

Enflasyonun en üst düzeyde seyrettiği 1790'lı yıllarda III. Selim dükkân kiralarnı, tekelleşen loncalardan ziyade piyasanın belirlemesinden ve kiracıların mülk üzerindeki mevcut haklarının ortadan kaldırılmasından yana bir politika izlemiştir. Nitekim kiralarn düşmesi, vakıf gelirlerinin azalması, askerî reform ve savaş için

ayrılan bütçede büyük bir delik açmaktaydı. Yeni vakıfların kurulmasını zorlaştırarak bütün vakıf gelirlerini tek bir yerde toplamayı düşünen III. Selim, bilhassa kira gelirleriyle (muskakafat) ilgili bütün işlemlerin ilgili kalemlerden önce, Nizâm-ı Cedid ekibinin idare ettiği Bâb-ı Âli tarafından onaylanmasını istemekteydi. Mütevellî, câbî ve kâtip arasında bölüşülen vakıf gelirlerini, yeniden padişahın kullanımına sunmaya yönelik bir diğer girişim de evkafın ürettiği fodlalarla ilgiliydi. Artık vakıfların üreteceği fodlar için gereken hububat, tüccarlar aracılığıyla değil, Irâd-ı Cedid Defterdarı eliyle satın alına-

lrâd-ı Cedid Defterdarı'nın yaptığı hesaplamaya göre söz konusu neferlerin hazineye getireceği yük yıllık yaklaşık 9.000 kесе civarındaydı. Söz konusu giderleri karşılayabilmek için III. Selim ve Nizâm-ı Cedid ekibinin yürürlüğe koyduğu önlemler, sadece ahalinin üzerindeki vergi yükünü ve enflasyon baskısını artırmaktaydı.

Nizâm-ı Cedid ekibinin İstanbul halkının yaşantısıyla büyük bir çelişki içerisinde olan gösterişli hayat tarzı ve yolsuzluk iddiaları, yeni düzene ahalinin bakışını belirleyen bir diğer faktördü. Zira artık Nizâm-ı Cedid sıradan insanlar için,

da konunun bir diğer önemli cephesidir. Modern ordunun berabere getirdiği ihtisasslaşma ile artan kurumsallaşma, dünyayı birbirinden farklı biçimlerde algılayan devletin asli kurumları arasındaki rekabeti ilzam etmekteydi. III. Selim'e yakın devlet görevlilerinin bu sırada siyaset üzerinde kurdukları hegemonya, devleti oluşturan diğer asli kurumlar aleyhine olmak üzere, iktidar gücünün sarayda temerküz etmesine olanak vermiştir. Bu durum her geçen gün ocakların ve ulemanın, sadece askeri reformlar konusunda değil, imparatorluğun iç ve dış, önemli bütün meselelerinde alınacak kararlara

Modern talimin bireyi parçalayıcı etkisi ve nezaret mekanizmasının bireyciliği ile hiç tanışmayan ve tanışmaya da niyeti olmayan 18. yüzyılın yeniçerileri için sadakat, modern neferin aksine devlete değil, yoldaşlar topluluğu olan odaya/cemaate aitti. Sıradan insanlar da tıpkı yeniçeriler gibi, kışılardaki doktrinizasyona hiç benzemeyen, daha heteredoks ve iktidarı çekinmeden eleştiren bir anlatıya eklenilerek sosyalleşmekteydi.

caktı. Bunların yanı sıra III. Selim'in, evkaf gelirlerinden ulemaya yapılan maaş ödemelerini yeniden düzenlemesi, hiç şüphesiz din bürokrasisinin, Nizâm-ı Cedid reformlarına dair görüşlerini etkilemekteydi.

III. Selim, 19. yüzyılın başlarından itibaren, bilhassa Anadolu'da inşa edilen Nizâm-ı Cedid kışalalarıyla birlikte kurduğu yeni ordunun mali yükü altında ezilmeye başladı. Sürekli Rus tehdidi altındaki imparatorluğun batı sınırlarında bulunan kale ve tahkimatların yenilenmesi ve Pazvandoğlu isyanı bir tarafa, bizatihi Nizâm-ı Cedid birliklerinde istihdam edilen nefer sayısındaki artışın getirdiği yeni giderler, Irâd-ı Cedid Hazinesi'nin tek başına kaldırabileceğinin çok ötesine geçmişti. 1804 sonlarında 6.000 üzerinde talimli asker besleyen Irâd-ı Cedid Hazinesi'nin, kısa bir süre sonra tamamlanacak olan, başta Bolu ve Seydişehir olmak üzere, Anadolu'daki kışalalarla birlikte istihdam edeceği nefer sayısı 10.000'e yükselecekti. Dönemin

devleti bir şekilde gasp edenlerin "celb-i menfa'atlerine ve ıcrayı sebahâdîlerine" hizmet eden bir araçtan başka birşey değildi. Bu bağlamda artan fiyatların ve vergilerin tek suçlusu Nizâm-ı Cedid'in öngördüğü bîdatlerdi. Doğrudan Nizâm-ı Cedid ekibinin cebine gittiği düşünülen bîdatlerin, iktidarın meşrûyetiyle arasındaki bağlantı ise biatı anlamsız hale getirmekteydi. Zira Kabakçı Mustafa'nın hâl fetvasını alırken belirttiği üzere, "küî ve çamur gibi ekmeği" tebaasına yediren padişahın artık hiçbir meşrûiyeti yoktu. Dolayısıyla 25 Mayıs 1807'de başlayan isyanda, padişaha başkaldıranları, ahalinin "adem değil melek" ya da "kaum-i mübarek" olarak görmesi buna mukabil isyancıların herhangi bir yağma girişiminde bulunmaması, fakat aksine yağmayı önleyecek tedbirler almaları gayet doğaldı.

SOSYO-POLİTİK BUHRAN

Ordu organizasyonunda yaşanan değişimin siyasi alandaki yansımaları

katılımlarını azaltmaktaydı. Nitekim kadim bir uygulama olsa da, III. Selim ile birlikte kâtip nazırların, kadimde olduğu üzere sadece ocakların mali işlerinde değil, "cem-i umûrunda" tek söz sahibi olmaları, askerler üzerinde hiç de alışılmadık bir vesayetin kurulmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda askeri ve sivil bürokrasinin yavaş yavaş ayrışmaya başladığı III. Selim devrinde, Nizâm-ı Cedid ekibi kendisine bağlı nazırlar aracılığı ile ocaklara nezaret etmeye ve onları, nihai doğru olarak kabul ettikleri dünya görüşleri çerçevesinde yeniden şekillendirmeye çalışıyordu. Sarayda ya da Levent Çiftliği'nde toplanan Nizâm-ı Cedid'in sofra meclîsleri ise imparatorluğun geleceğini belirleyen konuların tartışıldığı ve karara bağlandığı en önemli organdı. Devrin Habsburg elçisi Baron Strümer'in de belirttiği üzere zamanla sadrazamların dahi kendileriyle uzlaşmaksızın herhangi bir karar almasını önüne geçen Nizâm-ı Cedid ekibi, III. Selim devrinde devletin alter ego'suydu. İstanbul'daki diğer iktidar odakları-

nin, Nizâm-ı Cedid ile hem siyasi hem de mali açıdan tasfiye edilmek istenen ayanlarla birlikte hareket etmesi ve Kabakçı Mustafa'nın önderliğinde başlayan isyanın bir idari grubun tasfiyesi hareketine dönüşmesi ise bu durumun sonuçlarından sadece birkaçıydı.

Nizâm-ı Cedid ordusunun, üniforma ve semboller bağlamında manevi şahsiyetinin oluşmaya başlaması ve "asker-i cedid-i hakânî" olarak isimlendirilmesi, askeri zümrenin İstanbul'daki kadim temsilcisi yeniçerilerin pozisyonunu sarsacak gelişmeleri de beraberinde getirdi. Taşrada ise Nizâm-ı Cedid neferlerinin, kendi subayları haricinde voyvoda, mütesellim, alaybeyi ve serdar gibi görevler tarafından cezalandırılmaması, yeni orduyu mevcut idari sistemin ve ceza hukukunun dışına çıkartmaktaydı. Bu bağlamda Nizâm-ı Cedid ordusuna verilen atıyelerin yanı sıra, yeni ordunun devlet protokolünde öne çıkışından yeniçeriler hiç de hoşnut değildi.

19. yüzyıl başında alevlenen Vehhabi İsyanı ise III. Selim'in, İslâm dünyasının önderi ve hamisi olma iddiasını ve Müslümanlar arasındaki prestijini sarsmıştır. 1806 başında Medine'yi kontrolleri altına alan ve bölgede, mezheplerinin öngördüğü yasaları uygulayan Vehhabiler, hac kervanlarının kutsal şehirlere ulaşmasını da engellemekteydi. Hutbeden Osmanlı padişahının adını çıkartmaları ve III. Selim'den Mekke'ye gelip tövbe ederek Vehhabiliği kabul etmesini talep etmeleri ise padişahın iktidarının, meşrûiyetin en önemli sembollerinden birisi olan kutsal bölgelerde tanınmadığı anlamına gelmektedir.

İmparatorluğun doğusundaki Vehhabî İsyanı kadar İstanbul'un batısında, Edirne'deki gelişmeler de başkentteki siyasi havanın, Nizâm-ı Cedid ve III. Selim aleyhine dönmesinde etkilidir. Kadî Abdurrahman Paşa'nın Çorlu'yu topa tutması, Silivri ve Babaeski'de isyanı bastırmak için aldığı sert önlemlerin sonucunda, sıradan insanlar tarafından şeriat/geleceğe aykırı bir uygulama olarak algılanan

Nizâm-ı Cedid için Müslümanların kamının akıtılması, hatta Kadî Abdurrahman Paşa'nın bölgeden gönderildiği kesik başların başkentte sergilenmesi, İstanbul'daki siyasi dengeleri yerinden oynatacak gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

III. Selim'in iktidarının son yıllarında Bâb-ı Âli, kaygan bir zeminde yürütülmeye çalışılan Osmanlı diplomasisinin yol açtığı sorunlarla da boğuşmaktaydı. Dış düşman tanımını zemininde meşrûlaştırılmaya çalışılan ve Rusya fobisi üzerine inşa edilen Nizâm-ı Cedid siyaseti, modern ordu inşasının başta gelen destekçisi konumundaki Fransa'nın 1798'deki saldırısı üzerine ağır bir darbe yemişti. Mısır işgalinin ardından Bâb-ı Âli'nin, dönemin siyasi mahfillerinde "hasm-ı tabîi" olarak görülen Rusya ile ittifak anlaşması imzalaması ise Osmanlı dış politikasının ve Rusya karşıtı hisler temelinde billurlaşan reformların meşrûiyeti ile doğrudan alakalıydı. Zira Dar'ül-İslâm'ı, yaptığı onca harcamaya ve koyduğu yeni vergilere rağmen tek başına kâfilere karşı savunamayan bir halifenin prestijini koruması ve mukabele-i bil'-misl kavramı zemininde tezahür eden islahat siyasetini uygulaması, pek de mümkün gözükmemekteydi.

Mısır meselesinin konjonktürel olarak çözülmesinin ardından bu sefer eski müttefik Rusya ve İngiltere'nin bir anda yeniden düşmana dönüşmesi ve Mısır harbi sırasında Boğaz kalelerinin tahkiminde aktif olarak görev alan İngilizlerin cüretkâr bir şekilde başkente saldırması, İstanbul ahalisi ve onların temsilcisi olarak ortaya çıkan yeniçeriler için bardağı taşıran son damlaydı. İngilizlerin, fiyaskoyla sonuçlanan İstanbul taarruzundan sonra Mısır'a saldırması ise kutsal toprakları bir kez daha tehdit altına birakacaktı. Bu dönemde Fransa elçisi Sebastiani ile saray arasındaki yakın ilişki de İstanbulluların Nizâm-ı Cedid siyasetine karşı aldıkları tavrı açısından önemlidir. Nitekim 19. yüzyılın başından itibaren kimi doğrudan III. Selim ve Nizâm-ı Cedid ekibinin inisiyatifi ve

Fransa elçisi Horace François Bastien Sebastiani (1771 - 1818) ile saray arasındaki yakın ilişki de İstanbulluların Nizâm-ı Cedid siyasetine karşı aldıkları tavrı açısından önemlidir.

Jean-Baptiste Mullin Güerri, 1993.

tercihleriyle meydana gelen, kimi de değişken Avrupa diplomasisinin Osmanlı İmparatorluğu'na yansıyan sonuçları olarak değerlendirilebilecek gelişmelerin tamamı, İstanbullular tarafından, "reform"ların din düşmanlarının inisiyatifi ile şeriat/kadimi yok etmek amacıyla yapıldığına dair şüpheleri doğrulayan deliller olarak kabul edilmekteydi.

Taşranın güvensizliği ve ödenemez hale gelen vergiler sebebiyle en azından çift resminin alınmadığı, görece olarak güvenli ve imaretlerinden her gün yemek dağıtılan İstanbul'a daha kaliteli bir hayat umuduyla göç eden insanlar iktidarın meşrûiyetini kaybettiği bir dönemde başkent in sosyal yapısını dönüştürmekte ve şehrin yoğun göçe maruz kalan bazı bölgeleri zamanla sarayın kontrolü dışına çıkmaktaydı. Devlet açısından başkent in doyurulmasını zorlaştıran söz konusu göçler, isyan tehdidini sürekli insanlar sebebiyle en az isyanlar kadar idareci zümrenin siyaset alanını daraltıyordu. Dolayısıyla taşrada vergi kaybı ve başkentte beslenmesi gereken insan sayısının artışı sebebiyle göçmenler iktisadi olduğu kadar siyasi açıdan da mukteditler için ciddi bir tehdit unsuruuydu.

III. Selim'in çıkarttığı "İstanbul'u teftiş nizamı" ve "Nizâm-ı Ebriye", "ecnebi'leri" başkentten temizleme-

ye yönelik olarak 18. yüzyıl sonunda alınan tedbirlerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu nizamnamelerle yeni bekâr odalarının inşası yasaklanıyor ve mevcut haneler, kahvehaneler ve hamamlar içindeki odaların kiralınması, hatta dükkânlara koltuk ve kanepeler konması önlenmeye çalışılıyordu. Başkentteki bina yapım izni için Bostancıbaşı, Galata Voyvodası ve Mimarbaşından izin tezkereleri, bölge kadısı ya da naibinden ilâm ve vakıf mütevellilerinden ya da tımar ve zeamet mütezimlerinden temessük almayı şart koşan cedit nizamnameleri ile Nizâm-ı Cedit ekibi bilhassa Boğazici'nde ve çevresinde 18. yüzyıl başlarından itibaren gelişen gecekondulaşmanın önüne geçmeyi planlamaktaydı.

Yeniçeriler ile aynı işçi havuzundan beslenen Nizâm-ı Cedit ordusu ve genel olarak idareci zümre *"serseri ve bikâr makûlelerinden olub Asitane'de asker ve donanma neferi olmak mısıllı istihdamda yaramayanlar"* kendisi için tehdit olarak görmekte ve derhal başkentten uzaklaştırılmalarını istemektedir. Yeni bir ordunun kurulduğu ve savaşların neredeyse sürekli hale geldiği, bir başka ifadeyle devletin sürekli nefere ihtiyaç duyduğu bir dönemde İstanbul, göçmenler açısından çeşitli fırsatları barındırmaktaydı. Örneğin Karadeniz'de artan Rus etkinliği ile doğru orantılı bir biçimde başkente yönelik dış tehdidi önlemeye yönelik olarak Boğaz kalelerinin tahkimi ve neferâtının nizamı tahtına oturtulması, göçmenlere yeni bir iş kapısı olarak görünmekteydi. İngiltere ve Rusya'nın mevcut planlarına bir önem olarak Boğaz kalelerinde görevli asker sayısının artırılmasında, İngiliz donanmasının, Kabakçı Mustafa İsyanı'ndan sadece bir kaç ay önce İstanbul'a tarruzu bir dönüm noktası teşkil edecektir. Zira saldırı sonrasında Boğaz kalelerinde beş yüz yeni nefere iş veren III. Selim, yamaklara ek olarak Nizâm-ı Cedit askerlerini de İstanbul'u korumak üzere Boğaz'da görevlendirmişti. Ancak yamaklara göre pek çok bindir içeren yeni uygulamalar, yeni neferâtın kalelerden tard edileceğine dair söylentilerin çıkmasına sebep ol-

muştur. Zira kalelerde istihdam edilen ve muhtemelen hemşerilik ilişkileri sayesinde taslaklıktan yamaklığa terfi ederek ilk defa düzenli bir gelire sahip olan *purpurî* delikanlıların çıkarılması ile boğaz kalelerine verilen cedit nizamı hiçbir şekilde uyusmamaktaydı. Boğaz kaleleri nâzırı Raif Efendi'nin kalelerin, doğrudan Nizâm-ı Cedit ordusu teşkilâtı içine alınarak yeniden örgütleneceğini yamaklara bildirmesi, başkentte dolaşan söylentilerin doğrulanması, bir anlamda mâlûmun ilâmıydı.

Az önceki verilerin ışığında İstanbul'daki göçmenlerin, itaatkâr asker bedenler olarak padişahın üretken ve muti kullarına ya da yeniçerilerin orta düzey subaylarının elinde Nizâm-ı Cedit'e karşı bir silaha dönüşmesinde modern kışalılar ve kahvehaneler en önemli rollerden birisini oynamıştı. Zira kışlada ideolojik açıdan steril bir ortam yaratmaya çalışmanın hedefi, en azından teorik olarak, neferi depolitize ederek siyasetten dışına çıkartmak ve egemen ideolojinin politik bir aracına dönüştürmektir. Buna mukabil devrin kahvehaneleri, yeniçerilerin ve mülksüzlerin, egemen siyasi ideolojinin aleyhine yapılan tartışmalar ve dedikodular temelinde politize oldukları, bir mânâda kendileri açısından "doğru" siyasetin ne olduğunu tartıştıkları mekânlardı. Kışladaki neferler, kahvehanelerde meddahların anlattıkları hikâyelerin ve hayallerinin politik eleştiri dozu yüksek hicivlerinin yerine, imamların itaati ön plana çıkartan ortodoks İslâmî vaazlarını dinliyordu. Dolayısıyla Nizâm-ı Cedit neferleri, ocaklının siyasi mülâhazalarından azâde bir şekilde asıl mukteditin/padişahın/halifenin belirlediği siyaseti uygulayan araçlar olmak üzere yeniden "imâl edilmekteydi". Oysaki, modern talimin bireyi parçalayıcı etkisi ve nezaret mekanizmasının bireyciliği ile hiç tanışmayan ve tanışmaya da niyeti olmayan 18. yüzyılın yeniçerileri için sadakat, modern neferin aksine devlete değil, yoldaşlar topluluğu olan odaya/ce-maate aitti. Berber dükkânlarına giden, kahvehanelere ve meyhanelere devam eden sıradan insanlar da tıpkı

yeniçeriler gibi, kışlalardaki doktrinizasyona hiç benzemeyen, daha heterodoks ve iktidarı çekiminden eleştiren bir anlatıya eklenerek sosyalleşmekteydi.

Sarayın, siyasi muhalefeti kontrol amacıyla kullandığı en önemli silahlardan birisi de camilerden verilen vaazlardı. Cemaate, Nizâm-ı Cedit'in ortodoks öğelerle süslenerek İslâmî temellerinin anlatıldığı vaazlar hiç şüphesiz sarayın yakın gözetimi altında verilmekteydi. Bu bağlamda Nizâm-ı Cedit ekibi, meşrûiyetini en azından kâğıt üzerinde sağlayabilecek, Tatarcık Abdullah Efendi, İsmet Efendi ve Seyyid Mehmet Arif Efendi'nin başını çektiği kendisine bağlı bir üst düzey ulema yaratmıştı. Nizâm-ı Cedit ordusunun önemli mevkilerinde yer alan Kadî Abdurrahman Paşa, Hafız Ali Âga ve daha sonra Rusçuk Yaranı'na katılacak olan Ramiz Paşa, padişahlarının emriyle ilmiye silikni terk edecek kadar militan fikirlerle hareket etmekteydi. Fakat aynı dönemde, başkentte enflasyon baskısının ve kıtlıkların altında ezilen çok sayıda suhte ve yeni düzenin kaybedenler listesine de yer alan üst düzey ulema bulunmaktadır. Kadıların görev yerlerine bizzat gitmelerini öngören fermanın yayınlanması, III. Selim'in ulemayı da hizaya getirerek, yeniden nizam vereceğine dair izlenimi kuvvetlendirmiştir. Üst düzey ulema çocuklarının, normalde otuz kırk sene de yükselinebilecek makamlara çok kısa sürede ulaşmalarının engellenmeye başlanması, tevcih edilen arpalıkların kısılması, köklü ulema ailelerinin Nizâm-ı Cedit karşıtı bir tavır almaya iterken, imtihsanzî mülâzemet verilmemeye başlanması ve vakıflarda kıtabet işlerine atanacakların ve selâtin camilerinde görev yapan ulemanın sınava tâbi tutulması imâm, müezzin ve vaizleri yeni nizamın kaybedenler listesine ekliyordu. III. Selim'in, ilmiye sınıfının yeniden düzenlenmesine yönelik olarak uygulamaya koyduğu nizamnamelerin temel hedefi ise ulemanın tanıklatlara girişlerini yasaklayarak tamamen kendisine bağlı, siyaseten sarayın meşrûiyet aracı haline getirilmiş ve Nizâm-ı Cedit ile

MATEMATİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ - I

BENO KURYEL

Matematik yalnızca bir düşünceler sisteminden ibaret değildir. O, toplumsal pratiklerin ve toplumsal güçlerin bir sistemidir. Bir toplumsal güç olarak, insan evriminde üretim biçimlerinin etkileşimlerinde görünür duruma gelir. Matematik bir dizi toplumsal ilişki olarak üretici güçlerin içinde ortaya çıkar. Buradan da insanlar hem bireysel hem de biraradalık bağlamındaki yaşamlarını üretirler ve yeniden üretirler. Modeller, betimlemeler, artefektler (el yapımları) biçimindeki matematiksel nesneler ya da soyutlamalar ve matematik uğraşında olanlar üretici güçlerdir. Üretici güçler, çağdaş üretim biçimi olan kapitalizm dâhilinde sistemle bütünleşmişlerdir.

Bugün geline kültürel süreçte matematik güçlü bir araç olarak görülür. Pozitivist ideolojinin temel yaklaşımlarından biri, epistemolojiyi araç-amaç dikotomisine hapsedi  olmasındır. Aslında matematik kültürel bir süreçtir ve yaşamın karmaşık ilişkileriyle çizgisel olmayan bir şekilde bağlantılıdır. Başka bir deyişle, toplumsal dinamikleri vardır. Karar verme mekanizmalarımızın birçok sürecinde ve sonuçlarında etkili olur. İlk retimden ba layan ve tüm okul süreçlerinde devam eden, meslek seçiminde belirleyici olan, birçok mesleki uygulamanın dilini ve d  ş nsel enerjisini sağlayan bir yaşam partneridir matematik. Kesinlikle bir abartı peşinde değilim. Altını cizdiklerim birebir yaşanan olgulardır. Matematik "en önemli" olandır demiyorum. Ancak, matematik n nasıl ve neden önem kazandığını, tarihsel ve toplumsal bileşenleriyle ele almayı pek vurgulamadı ımız açık. Öğrencilerin sıkça sorduğu sorular vardır. Matematik ne işe yarar, neden bunca şeyi öğrenmeye zorlanıyoruz? Matematikte artık her şey ke fedilmi  değil midir? Bu sorulara verilen yanıtlar genellikle kısıdır ve yetersizdir. Birçok ders

müfredat programlarının katı sınırları ve zaman kısıtları bu soruların a ımlanmasını ve gerçek dünya örnekleriyle ba daştırılmasını engellemektedir. Elbette, bu önemli bir kısıttır. Ancak, bu kısıt yeniden üreten ve ya atan bir zihniyet de vardır. Buna göre, matematik n tarihsel, kültürel, psikolojik, sosyolojik etmenlerine olan yabancılaşmadır. Matemati e genellikle nicel yönüyle yaklaşılr ve pragmatik sonuçlarına odaklanılır. Bugünkü dünya düzeninde matematiği araçsallaştıran paradigmadır bu. Nitel yönüyle ilgilenilmesi bugünkü paradigmanın dışındadır.

Matematiğin  st , tarihinin büyük bölümünde gizemle örtülmüştür. Bunun nedeni, matematik n doğası ve başarısını açıklamanın, ona aşkın bir konum vermeden mümkün olmadığının kabul edilmesi idi. Klasik olarak, bunun en dramatik biçimde ifade edildiği düzey matematik n Platonik bakış açısıdır. H lbuki matematiksel bilgi tüm insanlara aittir ve ortaklaşa eylemler sonucu üretilen bir bilgi kategorisidir. Bu matematiksel kavramı oturtabilmek için matematik sosyolojisi  ne çıkarmak ve etnomatematik

duru u besleyecek diyalogik yolları aramaktır. Bu duruş,  zc l  e (essentialism) ve Platonik duruşa karşı hareket edilmesini öngören bir paradigma önerisini gündeme getirmektedir.

Matematik yalnızca bir d  nceler sisteminden ibaret değildir. O, toplumsal pratiklerin ve toplumsal g  lerin bir sistemidir. Bir toplumsal g   olarak, insan evriminde üretim biçimlerinin etkileşimlerinde görünür duruma gelir. Matematik bir dizi toplumsal ilişki olarak üretici g  lerin içinde ortaya çıkar. Buradan da insanlar hem bireysel hem de biraradalık bağlamındaki yaşamlarını üretirler ve yeniden üretirler. Modeller, betimlemeler, artefektler (el yapımları) biçimindeki matematiksel nesneler ya da soyutlamalar ve matematik uğraşında olanlar üretici g  lerdir. Üretici g  ler,  a daş üretim biçimi olan kapitalizm d hilinde sistemle bütünleşmişlerdir. Paradigmanın yapılanmasını anlatan bir süreçtir bu. Çağdaş  retim biçimi, kaynakların belirlenmesine, seferber edil ine, dağılımına ve kullanımına h kmedir. Üretim ilişkileri, aksiyomlar, post lalar, tanımlar,  ı-karsama kuralları, insanın varkalma

praksiyle çelişki içindedir. İnsanın kendi evrimsel özelliklerinden biri olan matematiksel düşünce yeteneklerine yabancılaşması anlamak için bu analiz denemesini derinleştirmek-te yarar vardır.

Bu denemede matematiğin sosyolojisi araştırılmaya çalışırken elbette felsefi ve öğretim süreçleri de tamamlayıcı bileşenler olarak devreye girecektir. Bunların anlamı yaşamın toplumsal örgüsünde anlam kazanmaktadır. Var olan üretim biçiminin matematiği örgütlemeye biçiminin tarihsel bileşenlerini bugünün bakarak oturtmaya çalışmak gerekmektedir. Matematiğin örgütlenme biçimi bir matematik ideolojisini, kendi mitoslarını, toplumsal konumlanma ölçütlerini de beraberinde getirmektedir. Eleştirel yaklaşımların içinde bugüne matematiğin nasıl şekil verdiği ve bugüne gelen süreçlerin de matematiği nasıl şekillendirdiği çizgisel olmayan bir epistemolojiyle ele alınmalıdır. Bugün bilimin evrildiği ve teknolojiyle yaşama kattığı gelişmelerin eleştirel değerlendirilmesinin yanında yol açtığı olumlu ve olumsuz sonuçlar böyle bir analiz için anlam kazanacaktır.

MATEMATİĞİN YAŞAM DİNAMİĞİNDEN ÖRNEKLER

Yaşamın evrimi çok yavaş seyredir. Bireyler olarak biz de belirli bir gelişim içinde yaşamı sürerken bunların farkına varmayız. Sonuçları bizi şaşırtır sadece. Birden ortaya çıkan yeni bir gelişme bizi genelde şaşırtır. Ansal gibi görünen bir olgunun koskoca bir geçmişi, tarihsel bir örgüsü vardır. Örneğin matematiği, "çok önemlidir" önyargısının dışında pek incelemeyiz. Yaşamın pragması kuşatmıştır etrafımızı. Sonuçlar geçerlidir. Kısa günün hikâyesinde anlaşılır bir durumdur bu. Ancak, bunların araştırılması, mesela matematiğin sosyolojisine kafa yormak da bir durumdur ve de bilginin özürleşmesi ve sorgulanması açısından bir sorumluluktur. Aşağıda bilimsel araştırma serüveninde matematiğin nasıl bir birliklik kurduğu ve nasıl toplumsal bir yapılanma ile inşa

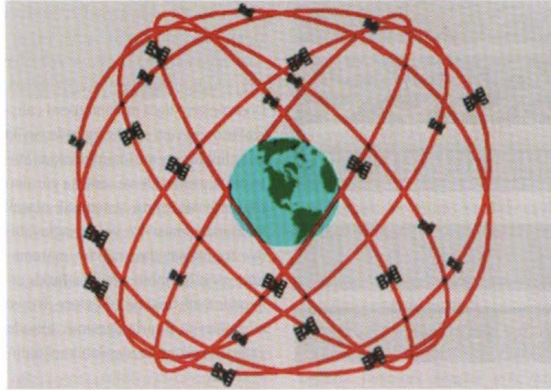
edildiğini gösteren birkaç örnek verilmiştir. Yazı dizisine özellikle bu örneklerle başlanarak, bilim, teknoloji, matematik bütünlüğünün toplumsal dinamiklerinin araştırılmasına ilk adımlar atılmaya çalışılmıştır.

Yerkürede ve Uzayda Konumlanma

İnsanın yerküredeki konumunu merak etmesi çok eskilere dayanır. İlk araçlarla başlayan bu konum ölçümlerinde manyetik pusula kullanılmış, ardından ortaçağda güneş ve yıldızların yüksekliğini bulmaya ve böylece yön saptamaya yönelik usturlap (astrolabe) kullanıma girmiş ve daha sonra çemberin altında biri anlamına

nizcilik haritaları ise açılırlı koruyarak izdüşümlerini gerçekleştirirler.

Küresel konumlama dizisi (GPS), 1995 Temmuz'unda Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından tamamlanmış ve kamusal kullanıma da izin verilmişti. Kullanıma ilk hazır olduğunda sistem, 24 uydudan meydana gelmekteydi. Dizinin tasarımı, bunların en azından 21 tanesinin zamanın %98'inde faal olacak şekilde yapılmıştı. 2005'te uydusu sayısı 32'ye çıkarılmış, 24 tanesi faal durumdayken geriye kalanlar bir aksilik durumunda hemen devreye girecek şekilde ayarlanmıştı. Uydular yeryüzünden 20.200 km uzaklıkta konumlandırılmıştır. Bunlar, 6 adet yö-

6 yörüngesel düzlemde 24 uydusu.

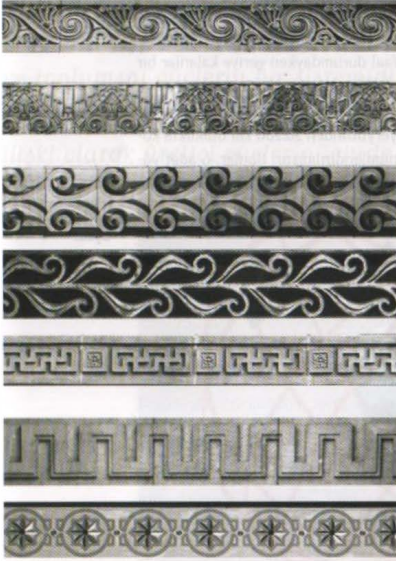
gelen sekstan ile özellikle denizcilikte, gezegenlerin veya yıldızların irtifa ve açısal yükseklikleri hesaplanmıştır. Yakın geçmişte ise belirlenirken daha karmaşık ve duyarlı navigasyon araçları geliştirilmiştir. Bunlardan biri, örneğin, GPS (Global Positioning System) dizisidir. Bu navigasyon tekniklerinin kullanışlı olması hassas dünya haritalarının varlığına bağlıdır. Yerküre, adı üzerinde küresel (daha doğrusu küremsi) olduğundan dünyayı açılırlı, bağlı uzaklıkları ve bağlı alanları koruyacak şekilde bir kâğıt üzerinde temsil etmek mümkün değildir. Ancak, doğayı yaklaşık olarak bilebilmenin en muhteşem yolu olan matematik modellemeye yaklaşımlar yapılabilir. Bunun için küresel dünya kâğıt üzerine izdüşürülür. Örneğin, Peters Atlası bağlı alanları koruyarak, de-

rüngenel düzleme dağılmıştır. Her birine ekvator düzlemiyle 55 derece açı yapacak biçimde eğim verilmiştir. Her yörüngede en az 4 uydusu bulunmaktadır ve bunlar birbirlerinden kabaca eş uzaklıktadırlar. Her uydusu, yerküre etrafında dairesel yörüngesini 11 saat 58 dakikada tamamlamaktadır. Uydular öyle konumlandırılmışlardır ki, dünya üzerinde herhangi bir anda ve herhangi bir konumda en az 4 uydusu gözlenebilmektedir.

24 adet uydusu, periyodik olarak yinelenen bir sinyal gönderir ve bu sinyaller özel bir alıcı tarafından karşılanır. GPS aslında bir alıcıdır. Sinyalleri alır ve aldığı bu bilgiyle konum hesaplaması yapar. Alıcıda, GPS cihazında, istatistiksel bilgi ve grafikler içeren ayrıntılı bir takvim olan bir almanak vardır. Almanakla, herhangi

bir anda her bir uydunun mutlak konumu hesaplanır. Bununla birlikte, yörüngelerde az da olsa kaçınılmaz hatalar olabilir. Bunun için, yayılan sinyallerde düzeltme bilgisi kodlanmış olarak gönderilir. Her uyduda son derece hassas atomik saatler vardır. Saatler, almanakla eş zamanlı olunmasını sağlar. Yaptığı hesaplamalarla GPS cihazı, sinyalin uydudan

Yedi friz örneği.

ilişkiler sisteminin çözümünü içerir. "Matematik olmadan asla" diyebileceğimiz bu durum toplumsal dinamiklerde ne denli uygulama alanı bulduğunu, ya da ne kadar belirleyici toplumsal dinamikler oluşturduğunu sınırlı belirtmeye bile gerek yoktur. Bu hesaplamaların daha hassas olabilmesi için çalışmalar sürmektedir. Burada altını çizmemiz gereken bir konu da matematiksel teorilerin sayısal çözümlemeye ve elbette bilgisayar yazılımlarıyla birleşince oluşan çözüm yeteneğidir.

Frizler (Duvar Süsleri) ve Mozaikler

Süslemeye binlerce yıldır frizler ve mozaikler kullanılmaktadır. Sümer, Mısır ve Maya uygarlıkları bunları kullanmışlardır. Ancak, antik çağlardaki matematiğin bu sanata teorik bir yapı oluşturduğu elbette söylenemez. Döşemelerle ilgili matematiksel çalışmalar daha yeni sayılır, neredeyse iki yüzyıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Matematik, mimaride ve sanatta görülen friz ve mozaiklerin sistematik olarak sınıflandırılması için yollar sağlayabilir. Toplumsal dinamiklere matematiğin giriş biçimleri oldukça farklı olmuştur tarih boyunca. Böylece, friz ve mozaiklerin tasarlanmasının altında yatan kurallara da ulaşılabilir.

Verilen yedi friz örneğine matematiksel bakış açısından yaklaşmaya çalışalım. Frizlerin sabit bir eni bulunmaktadır. Uzunlaşmasına bakılırsa sonuza kadar giden bir izlenim edinmek mümkündür. İlginçtir, frizler periyodik bir özellik taşımaktadır. Bunun anlamı, belirli uzunluktaki bir "biçim" aynı şekilde tekrarlanmaktadır. Bu belirli uzunluğa frizin periyodu diyebiliriz. Böylece bir simetriden de söz etmek olasıdır. Bu sınıflandırmalar neticesinde geliştirilen matematik modellerle frizler oluşturmak ve parametrik değişikliklerle yenilerini üretmek çok basittir.

Mozaikler de mimaride popüler desenlerdir. Bir mozaik, bir düzlemi doldurmak üzere periyodik veya aperiodyk olarak yinelenen ve doğrusal olarak bağımsız iki yönde (iki eksen boyunca) yer alan desenlerden oluşur. Böylece bir mozaik, doğrusal olarak bağımsız iki vektör boyunca değişmeden ötelenen ya da aktarılan bir özelliğe sahiptir. Frizlerde olduğu gibi simetri grupları cinsinden sınıflandırılabilir. Penrose fayanslarıyla döşenen bir mozaik şöyledir:

Gama Işınlarıyla Cerrahi

Gama bıçağı, beyin tümörleri için kullanılan cerrahi bir araçtır. Bu makine, bir kurenin iç yüzüne eşit mesafelerle dağıtılmış radyoaktif kobalt 60 kaynaklarından verilen 201 gama ışını tek ve küçük bir küresel yüzeye odaklar. Kesim yüzeyi kuvvetli bir radyasyon dozuna maruz bırakılır. Işınlardan bir başlık aracılığıyla odaklanır ve çeşitli büyüklüklerde odaksal bölgeler oluşturulur (2, 4, 7 veya 9 mm yarıçapında). Matematiğin yardımıyla burada yapılması gereken şey, cerrahi eylemin planlarını yaparken tümörün olası en kısa sürede işlenmesini sağlamaktır. Başka bir deyişle, bir optimizasyon modeli oluşturmak ve onu çözmektir. Bu durum, ameliyatın maliyetini düşürürken eylemin kalitesini yükseltir. Böylece mümkün olan en az ışınla en iyi (uygun) tedavi uygulanmış olur.

Kriptografi

Kriptografi insanlık tarihi kadar eskidir. Tarih boyunca insanlar mesajla-

Matematiği, "çok önemlidir" önyargısının dışında pek incelemeyiz. Yaşamın pragması kuşatmıştır etrafımızı. Kısa günün hikâyesinde anlaşılır bir durumdur bu. Ancak, bunların araştırılması, mesela matematiğin sosyolojisine kağa yormak da bir durumdur ve de bilginin özgürleşmesi ve sorgulanması açısından bir sorumluluktur.

cihaza ne kadar zamanda geldiğini de elde edebilir. Bu duyarlılık alıcının konumu 20 m civarında bir hata ile belirlenebilmektedir.

Bu hesaplamaların altında yatan matematiksel teoriye elbette burada girilmeyecektir. Ancak, basitçe ifade edersek üç boyutlu geometrinin ürettiği kuadratik (ikinci dereceden) cebirsel denklem ve trigonometrik

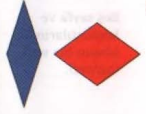
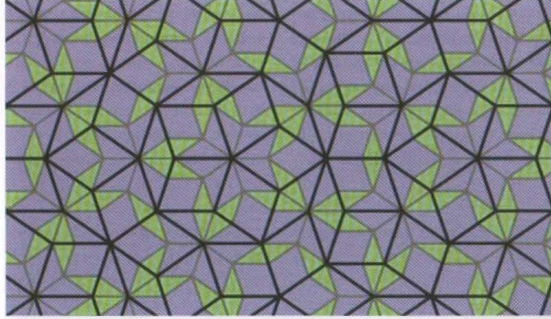
Nesnelerin sınıflandırılması bilinen bir matematiksel etkinliktir. Çok değişkenli *calculus* ile fonksiyonların uçdeğerlerini (maksimum ve minimum noktalarını), lineer cebir veya Öklit geometrisiyle konikleri sınıflandırmak olasıdır. Bunlar, matematiksel soyutlamaların sınıflandırılmasıdır. Matematikle aynı zamanda mimari desenler gibi somut nesneler de sınıflandırılabilir.

rı, araya giren birinin anlamayacağı şekilde yaymak için gizli kodlar icat etmişlerdir. Her daim görülmüştür ki, böylesi kodları düzenlemek çok zor bir iştir ve sonuçta zekice bir çözümlemeye yenik düşmüştür. Örneğin, alfabenin harflerini birbirleriyle değiştiren, permütasyon uygulayan bir kod ele alalım. Bu kodda her harfin yerine, üç basamak sonraki harf gelmiş olsun. Başka bir deyişle, a'nın yerine d, b'nin yerine e, c'nin yerine f gelecektir ve böyle devam edecektir. Örneğin, bir dilde e harfi ne çok beliren harf ise, karıştırılmış bir metne dikkatle bakıldığında e'nin h ile yer değiştirdiği açıkça fark edilecektir. Böylece, harften harfe gidildiğinde kod kolaylıkla kırılacaktır. Gizli kodların kırılmaya açık olmasının nedenlerinden birisi de hem gönderenin hem de alıcının kodun işlemlerini paylaşmak zorunda olmalarıdır. Bilginin paylaşılması durumunda bu iletişimin arasına girilmesi mümkündür. Şimdi, icat edildiği 33 yıldan bu yana alanın tanınmış bilim insanlarının tüm çalışmalarına rağmen kırılmayan bir koddan söz edelim. RSA olarak bilinen açık anahtarlı kriptografi (şifreleme) sisteminin adı, onu icat eden üç kişinin soyadlarından gelmektedir: Rivest, Shamir ve Adleman. İlginç olan, bu kristosistemin nasıl çalıştığının tümüyle bilinmesidir. Kavramsal olarak basit bir ilkeye dayanır. Bu ilke, i'den büyük ve asal olmayan, bileşik tamsayı olarak bilinen tamsayıların kendi asal çarpanlarına ayrılmasıdır. İlköğretimden beri bilinen bir matematiksel kavram. RSA, sayı teorisi üzerine inşa edilmiştir. Özgün deyişle (-) n-modüllü aritmetik ve Euler tarafından genelleştirilen Fermat'ın küçük teoremine dayanır. Meraklılar için eklersek, bu "küçük" teoreme göre, eğer p, a tamsayısını bölmeyen bir asal sayı ise, o zaman $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$ olur.

Bu noktada dikkat çekici olan şey, bilgisayarlarda çok büyük tamsayıların nasıl asal çarpanlarına ayrılabilirliği sorunudur. Birkaç noktaya işaret etmekte yarar vardır: "Bilgisayarda yapmak" denen her şey, belirli bir matematiksel yordama bağlıdır.

Belirli bir yazılıma dayanan bu işlemler, tanımlanan sayı sistemine göre gerçekleştirilir. Bilgisayarların işlem yapma yeteneği matematiksel araştırmalarla geliştirilmektedir. Bu araştırmalar, duruma çare olabilecek teorilerin ortaya atılması, kanıtlanması ve uygulanabilir oluşlarıyla sonuca ulaşabilir. Bilgisayardaki sayı

tarafından tutulur. Suçu neydi? Suçu, bir nevi loto olan keno oyununda arka arkaya üç kez büyük ikramiye kazanarak olasılık yasalarını yenmiş olmasıydı. Toplam olarak yarım milyon dolar kazanmıştı. Kumarhane çalışanlarıyla gizli anlaşma yapmayı, kumar makinelelerini kurcalamayı yasaklayan kumar

Penrose eşkenar dörtgenleri (fayansları) ve bunlarla oluşturulan aperiodyk bir mozaik.

sistemine göre, 1996'da 130 basamaklı tamsayılar çarpanlara ayrılabilirken, 2005'te 200 basamaklı tamsayılar asal çarpanlarına ayrılabilmiştir. Örneğin,

$n = 27997833911221327870829467638722601621070446786955428537560009929326128400107609345671052955360856061822351910951365788637105954482006576775098580557613579098734950144178863178946295187237869221823983$

tamsayısı, iki asal sayı ile çarpanlara ayrılmıştır:

$p = 353246193440277012127260497819846436867119740019762502364930346877612153679423200058547956528088349$

$q = 7925869954478333033347085841480059687737975857364219960734330341455767872818152135381409304740185467.$

Bugün, çok önemli olmayan veriler için 232 basamaklı, ticari kullanım için 309 ve uzun erimli kullanımlar için 617 basamaklı tamsayıların uygulanabileceği önerilmektedir.

Rasgele Sayı Üreteçleri

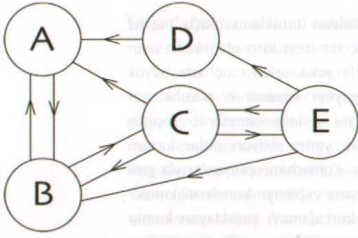
10 Nisan 1994'te Montreal Kumarhanesi'nde bir kumarbaz polis

yasalarını çiğnemekle suçlanmıştı. Bir soruşturma başlatılmış ve birkaç hafta sonra kumar oynayan bu kişi serbest bırakılmış ve ikramiyesi faiziyle birlikte geri verilmişti. Montreal Kumarhanesi çok pahalıya mal olan bir ders almıştı. Bu ders, rasgele sayı üreteçleriyle ilgiliydi.

Artık, en son kalan rulet çemberi dışında mekanik araçlar yok gibi. Oyunların çoğu, rasgele sayı benzetimleri yapan bilgisayarlarla oynanmaktadır. Yazılımlar, oynanaya rasgele gibi gelen sayılar üretir, ancak aslında bu sayılar tümüyle deterministik biçimde hesaplanmaktadır. Rasgele sayı üreteçleri bilimde de önemlidir. Hisse senedi işlemleri, hem insanda hem bilgisayarlarda virüs çoğalması, vergi süreçleri gibi olayların bilgisayar benzetimlerinin tümü rasgele sayı üreteçleri kullanır. Bilimsel çalışmalarda, yalnızca olasılıklı olarak bilinen süreçlerin modellenmesi zor bir iştir. Deterministik modellerin geliştirilmesindeki güçlükler rasgele sayı üreteçleriyle kısmen, bazı durumlarda büyük ölçüde giderilebilir (stokastik prosesler).

Arama Motorları

Dijital dünyada, gelişmeler ve değişimler oldukça hızlı seyrediyor.

Beş sayfa ve bağlantılarından oluşan bir web (ağ/net).

Bundan 15 yıl öncesinde başı çeken AltaVista ve Yahoo gibi arama motorları artık yerlerini Google arama ortamına bırakmış durumda. İlginçtir, Google bugünkü durumuna birkaç ay içinde gelebilmiştir. Bu düzeye gelmesini PageRank algoritmasına borçludur. Lary Page'in 1998'de geliştirdiği bu yöntem adını kendi soyadından almıştır. Kısaca değineceğimiz bu yazılımın altında yatan matematiksel dünya, başka bir deyişle, matematiksel teori, Markov zincirleri'dir. Bilgisayarın elektronik aksamının dışında aldığı hammadde ile üreteceği her şey matematiklidir. Ayrıca, elektronik malzemenin ve çiplerin üretimi matematik yoğun bir tasarımı sürecinin harika meyveleridir. PageRank web (ağ/net) sayfalarının önem mertebesine göre sıralanmasını/tasnif edilmesini temel alır. Bunu yaparken işlenen bilgi bir matematik

li bir şehirde yıllık kar yağışını öğrenmek için, Google'da birkaç anahtar sözcükle arayıp adım atılabilir. Örneğin, "yağmur", "kar", "şehir adı" ve "yüzyıl" girilebilir. Yüzyıl sözcüğü uzun erimli bir istatistiğe olan talebi temsil edebilir. Buna Google'ın verdiği yanıt listesinde şu an 3.840.000 sayfa bulunmaktadır. Web (ağ/net), milyarlarca sayfadan ve bunları birbirine bağlayan daha fazla sayıda bağlantıdan meydana gelir.

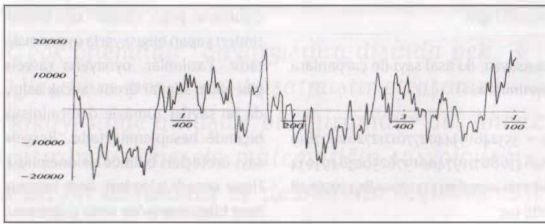
PageRank algoritmasının oldukça basit bir örneğini verelim: Önyargısız bir web kullanıcısının bu ağ üzerinde rasgele bağlantılar seçerek dolaştığını kabul edelim. Eğer herhangi bir anda D sayfasında ise tek seçeneği vardır ve bu da kendisini A sayfasına götürür. Eğer C sayfasında bulunursa, eşit olasılıkla bir çıkış yolunu rasgele seçecek ve A veya B veya E sayfasına gidecek. Bu şekilde hareket eden bir web kullanıcısının her bağlantıyı bir dakikada geçecek şekilde izin verilirse acaba bir saat sonra, iki gün sonunda ya da birçok zıplama yaptıktan sonra kendisini nerede bulacaktır? Başka bir deyişle, atacağı adımın olasılıklı olarak belirleneceğini düşünersek, acaba kendisini verili bir zaman sonra verili bir sayfada hangi olasılıkla bulacaktır? Bu soru-

sürekli fonksiyonun parçalı bir sabit basamak (ya da adım) fonksiyonu ile yaklaşılmıştır. Her basamak eşit enlidir. Böylece, basamakların yüksekliklerinden oluşan bir dizi tarafından temsil edilebilir ya da yaklaşılabılır. Bunun anlamı, matematiğin eşsiz bir özelliği olan doğayı taklit edebilme becerisidir. Böylelikle, sürekli bir fonksiyon, sürekli ya da ayrık değerlerden, basamak yüksekliklerinin değerlerinden, oluşan bir dizi sayı ile temsil edilmiş olmaktadır. Mühendisler, bu basamak enlerinin, saniyenin 44.100'e t'i (i/44.100) olmasına karar vermişler. Acaba neden bu sayı?

Bu sayının seçimi, çeşitli alanlardan gelen bilgilerle gerçekleştirilmiştir. Bir bakıma çok-disiplinli bir durum. Burada birkaç soru sorarak matematiğin konumuna işaret etmeye çalışabiliriz. Birinci soru, müzik sesi nedir? İkinci, insan fizyolojisiyle ilgili olan, acaba insan kulağının ses dalgalarına nasıl tepki gösterdiği soruludur. Bu sorulara yanıt verebildiğimize göre, bunları gerçekleştirebilmek için acaba saniyede 44.100 ses yeterli midir? İşte bu sorunun yanıtını matematik verecektir. Bu alan Fourier analizi olarak bilinir. Bu noktada biraz Fourier'den söz etmek yarar vardır. Fourier (1768-1830), Ecole Normale'de okuduktan sonra, o zamanlar yeni kurulan Ecole Polytechnique'te Lagrange'in ve Monge'un asistanlığını yapmıştı. 1822'de *Isının Analitik Teorisi* adlı kitabında bugün de kullanılan ısıyla ilgili matematik teorileri geliştirmişti. Kelvin, Fourier'nin kitabı için "büyük bir matematiksel şiir" yorumunu yapmıştı. Fourier'nin en büyük ve temel katkısı herhangi bir fonksiyonun, trigonometrik bir seri olarak ifade edilebileceğini önermesi ve kanıtlamasıydı. Bugün de oldukça yaygın bir kullanımı olan bu Fourier Serilerinin, elektrik elektronik, ses ve haberleşme alanlarında ciddi matematiksel temeller oluşturur.

Sıkıştırılmış bir diskte, onu dinlemekten hangi notaların olduğunu bilebilir miyiz? Bir saniyelik müzikte 44.100 tamsayıyı okumak ve han-

Beethoven'in dokuzuncu senfonisine ait 1/100 saniyelik ses dalgası.

model çözümüne dayanır. Bu modelde 500 milyon değişken ve 2 milyar terim vardır. Hayalimizin alamayacağı büyüklükteki bu bilgiyi derlemek ilginç olsa gerek. Bilgisayarın tuşuna basarak ekranda yaşadığımız olgu, matematiksel bir süreçten başka bir şey değildir. Bir Markov zinciri, bir "rasgelesüreçtir" ve "istatistiksel" bir karakteri vardır.

Bir arama motorunu kullanmak, bilindiği üzere basit bir iştir. Örneğin, be-

ların milyonlarcasını kısa bir sürede yanıtlayan bir yazılımın matematikle ne denli sıkı fıkı olacağı açıktır.

Sıkıştırılmış (Compact) Diskler

Ses sinyallerinin sayısallaştırılması, matematiğin toplumsal dinamikte nasıl yaşadığına bir başka ilginç örnektir. Ses, bilindiği gibi, bir basınç dalgasıdır (titreşim) ve zamana bağlı sürekli bir matematiksel fonksiyon olarak betimlenebilir. Bu dalganın ya da fonksiyonun sayısallaştırılması,

gi notaların çalındığını belirlemek mümkün müdür? Bunun yanıtı, Ludwig van Beethoven'in dokuzuncu senfonisinin son notasından saniyesinin dörtte biri içindeki müzik göz önüne alınarak verilmeye çalışılır. İlkâyede anlatıldığına göre, mühendisler sıkıştırılmış diskin standartlarını saptamaya çalışırken, bu senfoninin tek diske sığdırılabilmesi için mümkün olan her türlü gayreti göstermişlerdir. Bu bestenin performansına göre süresi de değişmektedir aslında. Özellikle Karajan yönetiminde 75 dakikaya kadar çıkabiliyormuş. Sıkıştırılmış bir diskin 79 dakikadan biraz daha fazla sürebilmesinin nedeni budur. Bu senfoninin son notasının matematiksel olarak incelenmesi özellikle daha kolaydır. Çünkü tüm orkestra, aynı anda aynı notayı çalar ancak çeşitli oktavlarda seslendirir.

Ludwig van Beethoven'in dokuzuncu senfonisinin son notasında saniyenin 1/100'üne tekabül eden basınç dalgası Resim 7'de görülmektedir. Sıkıştırılmış bir diskte her 441 adıma bir tamsayı değeri atanır. Bu değerler, -2^{15} ile $2^{15}-1$ aralığındadır. Bu değerler adım yüksekliğine tekabül eder. Zamana karşın yükseklik değerleri verilerek buna denk gelen ses dalgası elde edilmiş olur. Streo kayıtlar iki parça (track) içerir. Böylece dinleyen sesin uzamsal yayılımını algılaması sağlanmış olur. Bir saniyenin dörtte birinde 44.100/4=11.025 örneklem vardır. Buraya teknik ayrıntısını getirmeyeceğimiz bir soru devreye matematiği almaktadır: *Çalınan notayı, matematiksel olarak acaba nasıl "dinleriz"?*

Güneş Fırını

Güneş fırınları, güneş ışınlarını kullanarak elektrik üretmek için uygulanan yöntemlerden biridir. Bunlardan birkaçı Odeillo kentinin yakınında inşa edilmiştir. Bu kent, Pirene Dağları'nın Fransa sınırları içinde kalan bölümündedir. Yakınında konu ile ilgili bir laboratuvar vardır, CNRS/PROMES (Processes, Materials, and Solar Energy Laboratory of the National Council on Scientific Research). Bu bölgenin aldığı güneş ışın şiddeti olağanüstüdür. En bü-

yük fırın 1 megawat'tan fazla enerji üretmektedir. Kıyaslamak açısından söylesek, büyük bir hidroelektrik barajı (santral) 2000 megawat'a kadar çıkabiliyor, rüzgâr türbinleri ise 600 kilowatt civarında kalıyor. Güneş fırını, alanı 1.830 metrekaare (48,3 m çapında) büyük parabolik bir ayna içerir. Odak aynanın 18 m önündedir. Aynanın tümünü ve fırını güneşe doğru yönlendirmek kolay olmadığı için bunun yerine birleşik olarak 2.835 metrekaare alanı olan 63 adet gündüştürücü (heliostat) yerleştiril-

Odeillo'daki en büyük güneş fırını.

miştir. Bunlar, gün boyunca güneş ışığını sabit bir yönde yansıtmış olur. Gündüştürücüler öyle bir şekilde yerleştirilmişler ve programlanmışlardır ki, parabole doğru yansıtılan güneş ışığı fırının merkez eksenine paralel yol alır. Bu da fırının kuzeye yönelik olması anlamına gelir. Işınlar parabolün odağına yansıtılır ve burada bulunan bir hidrojen deposunu çok yüksek bir sıcaklığa ısıtır. Bu ısı kaynağı, mekanik enerjiye (ya da güce) dönüştürülür ve elektrik üretilir. Dönüşüm verimliliğini yükseltmek için yapılan yoğun araştırmalarla bu değer %18 dolayına ulaştırılmıştır.

Efsaneye göre Archimedes, eksenleri güneşe doğru yönelik ve odakları mümkün olduğukadar Romen donanmasına yakın olacak şekilde büyük parabolik aynalar yaptırmış. Elbette bu noktada vurgulamak gerekir ki deneysel olarak böyle büyük bir sistem test etmek olanaksızdır. Ancak Archimedes'in, matematiğin doğayı izah etmeye çalıştığı modellere başvurmuş olabileceği akla gelmektedir. Efsane bir yana, son zamanlarda MIT'de bir mühendisler grubu, böyle bir aracın geçerliliğini test ettiler.

Çapı yaklaşık 35 cm olan 127 tane ayna kullanmışlar ve birkaç denemeden sonra aynada yaklaşık 30 m uzaklıkta bulunan 3 m boyundaki bir model tekneyi tutuşturmayı başarmışlardır. Bu deney eleştirildi, çünkü mühendisler, Archimedes'in zamanında olmayan modern malzemeler kullanmışlardır ve model tekneyi, efsanede gemilerin belirtilen uzaklıklarından çok daha yakına koymuşlardır. Ancak bu deney, efsanede belirtilen olayın ilk bakışta görüldüğü kadar saçma olmadığını göstermiştir.

Bu makalede verilmeye çalışılan noktalar, hergün özellikle karşılaştığımız teknolojik gelişmelerde gözle görülmeyen matematiksel yapıların özellikleri olmuştur. Bir sonraki yazıda yine pek göze çarpmayan ancak kültürel yansımalar olarak günümüze katılan matematiğin yaşam bağları ile denetlenmeye çalışılacaktır; insan ilişkilerini nasıl belirlediği, kültürel ve siyasi bileşenlerin matematiğin gelişimine nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Elbette, tüm bu süreçler gerek matematiğin öğrenimine gerekse yarattığı sayısız önyargıya da yansımaktadır. Bunlar yine güncel örnekler ve anekdotlarla da zenginleştirilecektir.

KAYNAKLAR

- Rousseau, C. ve Saint-Aubin, Y.: 2008, "Mathematics and Technology," Springer Science-Business Media, LLC.
- Mesquita, M. ve Restivo, S.: 2011, "All Human Beings as Mathematical Workers: Sociology of Mathematics as a Voice in Support of the Ethnomathematics Posture and Against Essentialism", JUME, 1-14.
- Christensen, O. R., Skovsmose, O. ve Yasukawa, Y.: 2008, "The Mathematical State of the World – Explorations into the Characteristics of Mathematical Descriptions", ALEXANDRIA Revista de Educação em Ciência e Tecnologia 1, 1: 77-90.
- Hoffman, J., Jørgensen, C. ve Loeg, A.: 2004, "Dreams of Calculus", Springer.

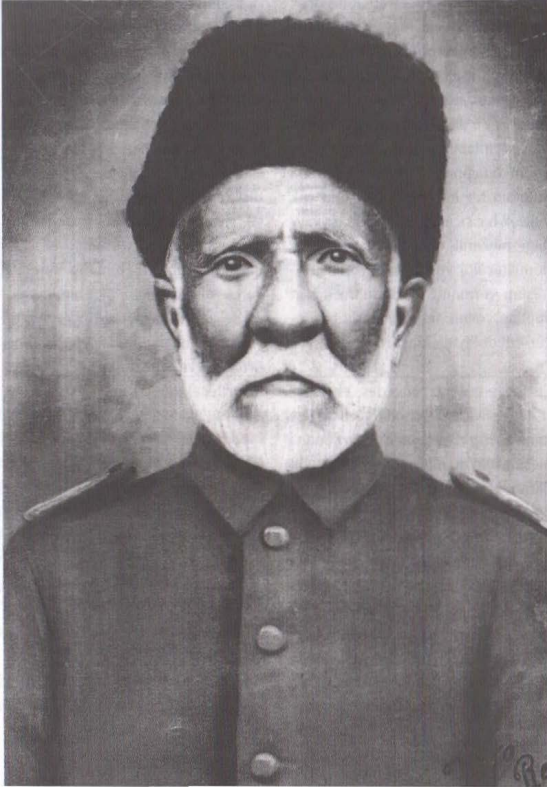
19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA
ANADOLU'DA BİR TABUR KÂTİBİ

OSMAN HOCA MI OSMAN EFENDİ Mİ?

İŞİK TAMDOĞAN

Bu çalışma, 19. yüzyılda Adana'nın Kozan** bölgesinde orduda muhasiplik yapan Osman Sırrı Efendi'nin kişisel notlarına dayanmaktadır. Yedi defterde toplanan ve görev yaptığı birliğin muhasebe defterlerine düşülmüş olan bu notlar Osman Sırrı Efendi'nin meslekî yaşamını kapsadığı kadar okumaları ile ilgili düşüncelerini, çeşitli eserlerden yaptığı alıntılar, ilaç tariflerini, bazı hesap ya da özel mektup müsveddelerini içeren daha kişisel yazılar da barındırmaktadır.*** Bir bireyin kişisel yazılarının incelenmesi pek çok soruyu, özellikle de tarih bilminde biyografi çalışmalarının önemini gündeme getirir.

Osman Sırrı
Efendi.

ÇEVİREN: ESRA ATUK

Çalışmamıza malzeme olan yazılar Osman Sırrı Efendi'nin kimliğinin tek bir etiket altında toplanması oldukça zor olan farklı yönlerini görmemize olanak tanıyor. Bu yazılarda elbette ordunun işleyişi ve gündelik yaşamla ilgili ayrıntılar okuyoruz, ama aynı zamanda şifacılık (tıp da diyebiliriz), şiir, edebiyat ve tarihe tutkun bir adam buluyoruz. Osman Sırrı Efendi diller ve dinle, özellikle de tasavvuf akımlarıyla ilgileniyor. Kısacası, tüm yazıları arka planda bir bilgelik arayışına tanıklık ediyor. Defterlerini titizlik ve bilimsel bir kesinlikle tutmaya özen gösteren bilgili, okumuş bir kâtiple olduğu kadar, samimi bir mümin ve şairle de karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Osman Sırrı Efendi yalnızca temsil ettiği askeri gücün kalıbından çıkmış biri değil, bunu özellikle yaşam serüveni ve ilgi alanlarının çeşitliliğinde görüyoruz. Bu unsurlar olanca çeşitlilikleri içinde bir dönemin "bulanık" düşüncesini ya da Cumhuriyet öncesi (yani ulus-devletin doğmasından önce) Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı

Yılı 1930 civarı.
Fotograf
Adana'nın Bahçe
kazasında,
Osman Efendi'nin
kızı Nesibe'nin
(soldan birinci)
öğretmenlik
yaptığı ve büyük
oğlu Lütfullah'ın
(ön sırada en
ortada oturan)
okulu müfettiş
olarak ziyareti
sırasında çekilmiş.

ğı belirsizliği de gayet iyi yansıtıyor. Osman Efendi ile milliyetçi ve Cumhuriyetçi oğlu arasındaki uzaklık ise, ileride de göreceğimiz gibi, zamanla belirsiz bir kimliğin neye dönüşebileceğini gösteriyor.

Defterlerinden izleyebildiğimiz kadarıyla Osman Efendi'nin yaşamı ve entelektüel dünyası ayrıca bugün bize aykırı gibi görünen bazı şeylerin (geleneklere sadakat / Batılılaşmaya açılma, dine, hatta kehanete bağlılık / müsbet ilimlere ilgi) belki de bir zamanlar bir noktada buluşmuş olduklarını gösteriyor. Osman Efendi ne bir kahraman, ne de tipik bir birey, ama kişisel tarihi zamanının ya da bir devrin havasını yansıtıyor. Herkes gibi tutarsızlıkları ve pek çok yüzü bulunan, bugün bize "bulanık" gibi görünebilecek düşünceleri olan bir birey ve bizi özellikle bu düşünceleri ilgilendiriyor. Zira biyografi incelemelerinin tarihiye katkısı tam da bu noktada yatar. Sabina Loriga'nın isabetle vurguladığı gibi, "İnsanlığın özünü ortaya çıkarmak bireyin vazifesi değildir. Görünürdeki kalıplar (örneğin kurum, cemaat ya da toplumsal gruplar) ancak bu şekilde farklı bireysel hareketler aracılığıyla kırabilir, kültürel alışkanlıkların oluşumuna ve yapılanmasına yön veren çatışmaları bu şekilde gözler önüne serebiliriz".

Bu çalışma aynı zamanda iki ülke, iki topluluk ya da iki dil arasında aracı olmadığı halde iki dünya görüşü, iki düşünce sistemi, yani birbirinden farklı iki dünya ve zamansallık arasında kalmış olan bir bireyi anlama denemesidir. Biri imparatorluğa, diğeri ise doğmakta olan ulus-devlete ait olan bu iki zamansallık birbirini düz bir çizgide izlemese de bir insanın yaşamında birbirine karışabilir. Çizgisel olarak ele alındığında, her biri daha sonra tarihin ayrı bir dönemine karşılık gelecektir. Hatta birinden diğerine geçiş tarih yazımında Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir kopuş noktasını temsil edecektir.⁴ Buradan hareketle, Osman Efendi'yi bir dönüm noktasını yaşamış bir birey, hatta neden olmasın- iki kültür arasında "çift dilli bir tercüman" gibi biri emperyal, diğeri ulusal bu iki "dünya" arasında bir "aracı" olarak da görülebilir.⁵

OSMAN EFENDİ'NİN YAŞAM SERÜVENİ

Osman Efendi'nin yaşamı ve kişiliği ile ilgili bilgilerin çoğunu torunları,⁶ gelinleri ve 1950'de kitaplarının alıcıları arasında yer alan ve o dönemde kitaplığından kalanları görmüş olan iki kişiye⁷ yapılan görüşmelerden elde ettik.

Osman Efendi 1923'te Adana'da ölmüştür. Doğum tarihi 1859 olduğuna göre yetişkin yıllarını 1880 ile 1926 arasına yerleştirebiliriz. Dolayısıyla 1876 Anayasası'nın yaşamının bu dönemine damgasını vurmuş olduğunu ve mesleki yaşamının büyük çoğunluğunun da II. Abdülhamid'in saltanatına rastladığını söyleyebiliriz. Bu dönemde II. Meşrutiyet'i (1908), imparatorluğun sonunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da yaşamıştır. Bir yaşam serüveni, çizgisel olarak ele alındığında pek çok özelliğini yitirecek olsa da, buna göre Osman Efendi'nin özgeçmişini yeniden oluşturmayı deneyelim.

Aslen Maraş kökenli olan Osman Efendi, 1870'li yıllarda Kozan'a geldi. Sakinlerinin çoğu Ermeni olan Kozan sancağı,⁸ o sıralar Adana vilayetine bağlıydı. Fiili olarak tüm sancağa hükmeden güçlü Kozanoğulları ailesi, Ahmet Cevdet Paşa yönetiminde gerçekleştirilen ordu müdahalesiyle (1864) "yatıştırılmıştı".⁹ Kozan Adana'ya atla 18 saatlik mesafedeydi, Osman Efendi de bu yolu sık sık kat edecekti.

Osman Efendi 1880'lerde, henüz sadece on üç yaşında olan bir kadının kızı ile Kozan'da evlendi. Bu, kendisinin ikinci evliliği idi. Osman Efendi okumuş biriydi, mükemmel düzeyde

Arapça ve Farsça biliyordu. Askeri bir okulda okumamış olduğunu, ama (1843'ten beri beş yıl olan⁸) zorunlu askerlik hizmetini yerine getirirken orduda kalmaya karar verdiğini tahmin ediyoruz.⁹ Kozan'a geldiğinde belli bir serveti de vardı. Tanıklara göre, serveti ailesinden (yani Maraş'tan) geliyordu. Bu parayla Kozan'da çoğunluğu kentin kuzeyinde yer alan ve bugün yerleşim böl-

(doğumu 1885/86), öğretmen oldu ve Cumhuriyet döneminin başlarında "okuma yazma seferberliği" sırasında öğretmenleri yetiştirmek için açılan kurslara katıldı. Kendisini bu öğretmen gruplarını gösteren fotoğraflarda en ön sırada, erkekler arasındakiler tek kadın olarak görüyoruz. Kocasından ayrıldıktan sonra çocuklarını tek başına yetiştiren Nesibe, onların ihtiyaçlarını karşılamak için öğretmen

al ve çabuk buradan uzaklaştı. Yoksa idam edilecek. Zeytin'da sen benimle ilgilenmiştin, sana bir hayat borçluyum". Aynı gece, Osman Efendi tüm ailesiyle birlikte Kozan'ı terk etti.¹⁰ Döndüklerinde evlerini soyulmuş ve Osman Efendi'nin kitaplarından çoğunu da yakılmış buldular.¹¹ Ulusçu harekete daha 1919'da Kozan'da katılan Lütfullah, hep ateşli bir Kemalist ve Cumhuriyetçi olarak kalacaktı. Yıllar boyunca Adana vilayetinde milli eğitim müfettişliği yapacak, ardından 1946'da doğru Ankara'da Milli Eğitim Müdürlüğü'nde çalışacaktı. Eğitimi-ne eski rejim altında başlamış olan Osman Efendi'nin ilk oğlu, yazışmalarından anladığımız kadariyle aynı zamanda babasının sırdaşıydı. Babası gibi inanca bir Müslüman'dı ve hayatının sonuna kadar her yemekten önce Türkçe olarak ettiği duadan vazgeçmeyecekti.¹²

Osman Efendi ne bir kahraman, ne de tipik bir birey, ama kişisel tarihi zamanının ya da bir devrin havasını yansıtıyor. Herkes gibi tutarsızlıkları ve pek çok yüzü bulunan, bugün bize "bulanık" gibi görünebilecek düşünceleri olan bir birey ve bizi özellikle bu düşünceleri ilgilendiriyor.

gesinin tam merkezinde kalmış olan bağ ve meyve bahçelerinden oluşan pek çok arazi satın alabilirdi.¹³ Büyük toprak sahiplerinin var olduğu böyle bir tarım kentinde, zenginlik ve itibar genellikle sahip olunan arazinin yüzölçümüyle doğru orantılıydı. Oysa Osman Efendi'nin profili bir büyük toprak sahibinininkine benzemiyordu. Zaten daha sonra arazilerini de satacaktı. Yani kendisini bir toprak sahibi olarak tanımlamıyordu ve görünüşe bakılırsa bu tür bir itibar aramıyordu.

İkinci evliliğinden sekiz çocuğu oldu (3 kız ve 5 erkek), bunlardan ikisi kız, dördü erkek altı sonra hayatıta kaldı. Osman Efendi'nin kişiliğini kavramak için çocuklarının öyküsü üzerinde biraz durmak ilginç olabilir. Çocuklarının yaşamöyküsü, yani Osman Efendi'nin onları yetiştirme biçimi, bize onun kendi tercihleri ve koşullanmalarıyla ilgili ipuçları sağlayabilir. Çocuklarının tümü, hatta Cumhuriyet döneminden önce öğretmen çıkan kızları dahi okumuşlardı. Kızlar Kozan'daki Ermeni manastırında org dersleri alıyor ve evde piyano çalışıyorlardı.¹⁴ Osman Efendi'nin defterlerinden birinde sözünü ettiği nota yazmak için gerekli kâğıtlar ve tütü kalemler acaba kızları için miydi?¹⁵ Aralarından biri, Nesibe

olarak çalışmaya devam edecekti.

Osman Efendi'nin oğulları da öğretmen oldular. Bu noktada, "vatandaş" figürünün, sonra da -Cumhuriyet döneminde- "millet" fikrinin sağlamlaşması açısından öğretmenlik mesleğinin II. Meşrutiyet döneminden itibaren kazandığı önemi vurgulamak yerinde olacaktır.¹⁶ Osman Efendi'nin çocuklarından sadece bir tanesi (Ahmet) bir bankada memur olarak çalışacaktı.

Oğlu Lütfullah'ın öyküsü de, yalnızca ilk ve sevgili oğlu olduğu için değil, Osman Efendi'nin kişiliğine ışık tuttuğu için ele alınmaya değer. Lütfullah üç yıl boyunca İstanbul'da tıp tahsili yaptıktan¹⁷ sonra I. Dünya Savaşı sırasında Kozan'a geri döndü. Bölgenin Fransız işgali altında olduğu dönemde (Mart 1919 - Haziran 1921), Lütfullah da kurtuluş savaşını örgütleyen yasadışı gruplarla ilişki içindeydi.¹⁸ Bu nedenle tutuklanarak Kozan manastırına hapsedildi¹⁹ ve orada hasta düştü. Sevk edildiği Kozan hastanesinde çalışan Ermeni bir doktor, Osman Efendi'nin oğlunu tanıdı. Bu doktor daha önce Zeytin'da? Osman Efendi ile karışık cephelerde savaşmıştı. Osman Efendi'ye bir mektup göndererek şunları yazdı: "Bu aşkım oğluna kılık değiştirtip hastaneden çıkaracağım, onu

HOCA MI EFENDİ Mİ: YAŞAMÖYKÜSÜ NASIL ANLATILIR?

Ahfadının anlattıkları ve kütüphane-sinden elimize ulaşan eserler Osman Efendi'nin edebiyat ve ilahiyat kültürüne olduğu kadar "tıp" konusundaki yetkinliğine de tanıklık ediyor. Kütüphanede Farsça ve Arapça şiir kitaplarını, peygamberin hadislerini, dini tarikatların dua ve ibadet rehberlerini, tıp reçetelerini görüyoruz. Aile içinde kendisine "Osman Hoca" diyorlardı, bu da bir din bilgini, kimilerine göre âlim, kimilerine göre ise imam olduğunu düşündürüyor. Ancak orduda yerine getirdiği görevle ilgili kendisinden kalan belgeler tedariklenmesinden sorumlu olduğunu bir taburda hesap memurluğu yaptığı²⁰ dolayısıyla bir bürokrat, bir kalem adamı, yani bir efendi olduğunu gösteriyor.

Farklı anlatılar arasındaki bu karışıklık bizi bir kez daha Osman Efendi'nin çok yönlü kişiliğine gönderiyor. Asker ve bürokrat olduğu kadar mümin de olan bu adam, tahminlerimiz göre hem dindar, hem de "Batılılaşmış" bir hayat sürüyordu. Defterleri de buna tanıklık ediyor. Bu defterlerde tasavvuf şiirlerini bir askere gereken günlük kalori miktarı hesap-

larıyla yanyana buluyoruz. Çocuklarına aldırıldı hem dini, hem modern eğitimi de "dindar ve muhafazakâr" Osmanlılarla "modern ve Avrupa kültürüne dönük" Osmanlıları karşı karşıya koymanın basite indirgemecilik olacağını gösteriyor. Sonuç olarak, tarihi belirli bir bireyin yaşamından hareketle okuduğumuzda şemalar karmaşılaşıyor.

Osman Efendi'nin yaşadığı kentte belirli bir itibarı vardı. Yüzyıl başında Kozan'daki en bilgili kişi olduğu söyleniyordu. Peki bu itibar nereden geliyordu? Ordudaki görevinden -yalnızca bir taburun hesap memuruydu-, servetinden ya da büyük toprak sahibi nüfuzundan olmadığı kesin. Ulema sınıfından bir âlim değildi, ama kitaplara, ilahiyata, tıp ilmine ve edebiyata tutkundu. Çevresinde bu nedenle büyük bir adam olarak görülmüş ve kuşkusuz bu şekilde otorite sahibi olmuştı. İtibarı sahip olduğu kitapların sayısına²⁴ ve çeşitli alanlardaki bilgisine bağlı olamaz mı?

DEFTERLERİ VE NOTLARI

1950'de Osman Efendi'nin kütüphanesini görenlerin tanıklığına göre, mirasçıları satışa çıkardığı dönemde bu kütüphane çoğunluğu el yazması yaklaşık 200 cilt eser barındırıyordu. Bu 200 cilt ise asıl kütüphanesinin yalnızca 1919 yangınından kurtarılabilen kısmını oluştuyordu. Gözden geçirdiğim yedi defter bilgi kaynaklarımdan biri tarafından 1950'de satın alınan kitaplar arasında yer alıyordu. Osman Efendi'nin kütüphanesinin tam olarak hangi kitaplardan oluştuğunu bilemiyoruz, okuma zevk ve alışkanlıklarını da bu nedenle ancak bazı eserler üzerine aldığı notlardan hareketle dolaylı olarak tahmin edebiliyoruz. Bununla birlikte, Osman Efendi'nin kütüphanesini zamanının başka kişisel kütüphaneleriyle karşılaştırdığımızda, bulunduruğu cilt sayısı bakımından yaşadığı devir için son derece önemli bir kütüphane olduğu ortaya çıkıyor.²⁵

Mesleki notları Kozan'da bir askeri taburun yönetiminin muhasebesinden sorumlu olduğu döneme

(1909) ait.²⁴ Bu notlar arasında, II. Abdülhamid'in 1876 tahta çıkış bildirisi gibi saraydan gelen emir ve düzenlemelerin kopyalarını buluyoruz. Ramazanda oruç tutmaktan kaçan ya da orduya girerken sünnet olmayan askerlerle ya da askerlere verilecek din eğitimi ile ilgili düzenlemeler de bunlar arasında yer alıyor.²⁵

Osman Efendi grubun en ortasında, çocukları ve bazı akrabaları ile birlikte Kozan'daki bağ evinin önünde görünüyor (marh 1910 civarı).

Yine mesleki notları arasında tabur için hazırlanan münülerin ayrıntılarını buluyor ve -bugünkü Türkiye'de yenilmesi hayal bile edilemeyecek kurbaga çorbasının o devirde en azından orduda, alışıldık bir yemek olduğunu öğreniyoruz. Elbette muhalebi²⁶ gibi daha sıradan yemek ya da tatlıların tariflerine de rastlıyoruz. Bu listelere göre, askerlerin temel gıda rejimi sabah ve akşam bir çorba, buğday nişastasından yapılan bir tatlı (su muhalebisi) ve bir limondan oluşuyordu. Bu münüye ekmek ya da peksimet, zeytin, soğan, sirke ve zeytinyağı da ekleniyordu.²⁷ Osman Efendi'nin not aldığı daha cömert münüler, askerlerin beslenmesinin koşullara göre önemli değişikliklere uğradığı izlenimini veriyor. Bunların birinde, askerlerin kahvaltı için ekmekle birlikte şekerli kahve ve öğle yemeği için etli bamyayla kırmızı patlıcan yiyebildiklerini okuyoruz. Osman Efendi bunun bir yaz münüsü olduğunu ve kişin sebzelerin çorba ile değiştirileceğini bildiriyor. Yine aynı münüde, akşam yemeği için de etli fasulye verilmiş. Osman Efendi ekliyor: "Ahaşam yemekleri öğren yemeklerinden daha hafif olması

lazımdır".²⁸ Osman Efendi'nin defterlerinde mevsimlere ve ordunun hareketlerine göre değişiklik gösteren bu tür örnek münülere rastlıyoruz. Ayrıca, Ramazan ayı için verilen özel tayınların listesi de bulunuyor.²⁹

Askerler için gündelik kalori hesaplarını³⁰ "normal zamanlar" ya da "kıtık

durumları" için hazırlanmış ve hangi besin maddesinin hangisinin yerine geçebileceğini açıklayan çeşitli beslenme planları izliyoruz.³¹ Farklı rütbelere askerlere verilen maaş³² ve tayın,³³ kömür ve odun istihkakı ya da atların beslenmesiyle ilgili ayrıntılar da kaydedilen bilgiler arasında yer alıyor.³⁴ Tüm bu veriler elbette ordudaki gündelik yaşamla ilgili çok ilginç bilgiler sağlıyor, ama biz bu aşamada bunlarla ilgilenmeyeceğiz.

Osman Efendi'nin maaşı ve harcamaları ile gündelik yaşamının çeşitli ayrıntıları mesleki verilerin arasına serpştirilmiş biçimde karşımıza çıkıyor. Örneğin, bir yere şu notu düşmüş: "Aldığımız maaş: Ağustos'da 85z gurus, Eylül'de 884 gurus, Ekim'de 884 gurus".³⁵ Bu notlar bize II. Abdülhamid döneminde askerlerin genellikle maaşlarını almak konusunda çektikleri sıkıntıları düşündürüyor. Acaba Osman Efendi de bu türden beklenmedik durumları idare etmek zorunda kalmış mıydı?³⁶

Kişisel notlar bazen sonradan, defterler ikinci kez kullanıldıkları sırada eklenmiş izlenimi veriyor. Osman

Efendi'nin taburunun işleyişiyle ilgili tablo ve envanterlerin üzerine tıbbi reçeteler ya da konu dışı küçük notlar eklediğini fark ediyoruz. Örneğin: "Bit-tedkik ayan olmuştur ki bütün hayvanat içinde tuvaletleri için en çok vakit sarf edenler: kadınlar, kediler ve sineklerdir".⁷

Osman Efendi'nin şevkle biriktirdiği tıbbi reçeteler (ba'ide) de defterlerin sayfaları arasına karmakarışık bir biçimde not edilmiş olarak karşımıza çıkıyor. Bunların arasında krampoları iyileştirmek, sinirli kadınları yatıştırmak,⁸ siviller için pomat

nı düşünmemize neden oluyor.⁹ Bu durum böyle bir alışkanlığın yalnızca başkentteki Avrupalı eğitim almış üst düzey bürokratlara özgü olmadığını da gösteriyor.¹⁰ Kişisel hesapları arasında bir seyahat için yapılan harcamaları buluyoruz: "eşya nakli: 7 kendir 20, 2 sandık, hamaliye ücreti 900, araba 530, şimendüfer nakliyesi Beyrut'a 1710, Beyrut'a hamaliye ücreti 3, iskeleye hamaliye ücreti 3, kayık ücreti 6, yekun 5400".¹¹

Bildiğimiz kadarıyla, Osman Efendi Beyrut'ta hiç yaşamamış, ama Halep'te kalmıştı. Suriye seyahati ai-

tarafından hazırlanırdı. Bu mecmua, her ne kadar Osman Efendi'nin kaleminden çıkmadysa da, kendisi tarafından saklanmış ve kütüphanesinin satışına kadar titizlikle korunmuş olduğundan, bize onun kişiliğinin başka bir yönünü aralar. Osman Efendi'ye dini bilgisi nedeniyle bazen "Osman Hoca" dendiğinden söz etmiştik. Bu mecmua da dinin kahr-ramanımız için ne kadar önemli bir "bilgelik" madeni olduğunu gösteren mükemmel bir örnekler.

Bazen fetva derlemelerinin de eşlik ettiği¹² her türlü ilahiyat ve tasavvuf eserinden alınmış metinleri ve muska yapmak için kullanılan formülleri¹³ ya da dini tarikatlara özgü ritüellerin tasvirlerini bu ciltte buluyoruz.¹⁴ Osman Efendi de bir tarikat mensubu muydu? Bilmiyoruz. Ayrıca, defterin pek çok sayfasının da falcılık yapmak üzere harflerin rakamsal hesapları ile ilgilenen *ilm-i hurûf*'a ayrıldığını görüyoruz.

Bu çeşitli defterlerin tıpkı bir mecmua gibi tıbbi reçetelerle, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Fahreddin Razi ya da İbn Haldûn gibi düşünürlerin ve mutasavvıfların eserlerinden alıntılarla dolu olması son derece çarpıcıdır. Osman Efendi farklı yerlere bu ünlü insanların doğum ve ölüm tarihlerini de yazmıştı. Müslüman düşünürlerle ilgili bu klasik kültür bir kenara bırakırsak, Osman Efendi'nin defterleri zamanının edebiyatına duyduğu ilgiye de tanıklık ediyor. Defterlerden birinde Ziya Paşa'nın *Terc-i bend ve Terki-i bend*'inin¹⁵ bir kopyası ile Recaizade Mahmud Ekrem (1847-1912) ve Mehmed Akif'in (1873-1936)¹⁶ eserlerinden alıntılar yer alıyor.

Kişisel defterleri aynı zamanda edebi çevriye olan ilgisini de yansıtır. Defterlerden ikisinde, Farsça ve Arapça eserlerin çevirisine giriştiğini görüyoruz. Osmanlı Türkçesinden Farsça ve Arapça bir sözlük hazırlama girişiminde de bulunduğu göre, bu dilleri gayet iyi biliyordu.¹⁷ Fransızca bilmese de, aynı Fransızca metinlerin farklı Osmanlıca çevirilerini incelemişti. Camile

Osman Sırrı Efendi ile karşı Naciye'nin Kozan'da bulunan mezarları.

hazırlamak, sağırılık ya da başağrısını iyileştirmek için reçeteler var. İşte bir tane: "Fai'de: sancu için, kassab ve manav dükkânlarında ipler üzerine sinekler konar, oraya revsini atar, bundan bir karış kadarkesüb bir iki fincan bal şerbeti erütüp içireler sancuyu def' ider".¹⁸ Başka bir reçete ise şöyle tavsiye ediyor: "Fai'de: kabanklık ve sair çibanlar için tere-mentiyi yumurta sarısı ile merhem yapub üzerine uralar".¹⁹ Tıbbi reçetelere kırmızı mürekkep yapmak ya da mürekkep lekelerini çıkarmak gibi türlü çeşitli formüller ekleniyor.

Osman Efendi kendi kişisel hesapları için de en az taburu için olduğu kadar endişeli ve titiz görünüyor. Elimizde tümüyle kendi hesaplarına ayrılmış bir defter bulunmasa da, kişisel bütçesiyle ilgili defterlere düşmüş pek çok not kendi muhasebesini tutmanın alışkanlıkları arasında yer aldığı-

lesinde de anlatılıyor. Suriye'deyken yanbaşında bir bomba patlamış ve onu sağır etmişti. Sağırhlığı hayatının sonuna kadar sürecek ve kendisine "Sağır Osman Efendi" lakabının takılmasına neden olacaktı. Defterlerinden birinde de zaten daha iyi duyabilmek için İstanbul'dan bir "boru" aldığından söz ediyor.²⁰ Oğlu Lütfullah'a 1912 yılının Aralık ayında yazılmış bir mektup bu taşınmayla ilgili, Osman Efendi kendisiyle Halep'e gelmesi için oğlunu ikna etmeye çalışıyor.

OKUMALARI

Osman Efendi'nin diğer altı defteri bize okumaları, ilgi alanları ve tutkularıyla ilgili fikir veriyor. Bunlardan bir tanesi özellikle dini nitelikli metinlerin derlemesinden oluşuyor. Bu tür derlemelere "mecmua" denirdi ve genellikle tarikat mensubu sufiler

Flammarion'un iki farklı kişi tarafından çevrilmiş olan bir metninden bir alıntıyı (*La nuit*) iki farklı versiyonuyla defterine kopya etmişti.⁵³ Yine aynı deftere Napoléon Bonaparte ya da Jean-Jacques Rousseau tarafından yazılmış cümleleri ve metin parçalarını not etmiş olduğunu da görüyoruz.⁵⁴

Osman Efendi'yi yazı yazmaya iten motivasyonların neler olduğunu bilmiyoruz. Bunun olası nedenlerinden biri kendisi için kendi kişisel zevklerine göre bir derleme oluşturma arzusu olabilir. Aklimıza gelen bir başka neden de bazı eserleri -hatta bazı kısıtlı bulunmaları bile- yaşadığı yerde bulunmadıklarından kopya etmek zorunda kalmış olmasıdır. Kozan gibi küçük bir taşra kentinin o dönemde kitap tedariki bakımından pek zengin olmaması olasıdır. Ya da belki Ziya Paşa gibi çağdaşlarının bazı eserlerini iktidar tarafından sansürlendiği için olamaz mı?⁵⁵

SONUÇ YERİNE

İmparatorluğun sonlarından Cumhuriyet döneminin başlarına Osman Efendi'nin ilgi alanlarını, edebi ve dini tutkularını, başka bir deyişle "entelektüel dünyasını" onun kendi mesleki notlarından hareketle keşfetmeye çalıştık. Notları son derece kesin ve uygulamalı, hatta bilimsel hesaplardan – bazı besin maddelerinin kalorileri hesapları gibi – koca-karı ilacı reçetelerine ve batıl inanç sınırlarına dayanan saflıkta şifalara uzanıyordu. Okumaları Müslüman mutasavvıf ve ilahiyatçıları olduğu kadar Avrupalılar da dahil olmak üzere zamanının yazarlarını kapsıyordu. Bizi şaşırtan da işte adeta bir yelpaze oluşturan bu farklı ilgi alanlarıdır. Birbirlerine o denli uzak, hatta karşıt görünen edebi referanslar her şeye rağmen Osman Efendi'nin "entelektüel mirasının" parçasıdır. Bu bakımdan Osman Efendi zamanının edebiyatçılarından farklı değildir ve imparatorluk döneminin sonlarından yaşayan bu adamlar için bazı fikir akımlarının – bu akımlar sonradan Cumhuriyet'in kurucuları ile uyumsuz görünecektir– aslında birbirine

ne kadar yakın olabildiğini gayet iyi yansıtır.

Burada, Osman Efendi'nin yaşamı ve entelektüel dünyasını incelerken bir tarihsel anın olanca karmaşıklığı ile karşı karşıya bulduk kendimizi. Gelecekleri ya da çok etnili vatanseverliği ile Müslüman dindarlığının yeni doğan milliyetçilikler, Batılı yaşam tarzları ve müspet ilimlerle bir arada var olduğu "iki dünya arasındaki" bu an, bazıları yakın bir gelecekte kadük olacak da olsalar, henüz tüm olasılıkları barındırıyordu. Tarihte biyografi çalışmalarıyla ilgili olarak, Sabina Loriga şunları yazar: "Pato-lojik insanlara özgü geçici, bulanık, belirsiz düşünceler belki disiplinimizi pusuda bekleyen bu olumluluk eğilimine, yalnızca gerçekleşmiş olanın gerçekten var olduğunu kabul etmemizi gerektiren yasanın basmakalıplığına engel teşkil edebilir ve böylece geçmişe en azından puslu bir anı ya da bir nostalji ögesi biçiminde hiç de çizgisel olmayan karmaşık bir zamanı iade edebilir".⁵⁶

Osman Efendi gündelik yaşamda amatör bir doktor olarak kendi etrafındaki toplum içinde olduğu kadar, farklı cemaatler arasında bir arayüz vazifesi görerek ve çoğul bir topluma özgü henüz geçerliliğini yitirmemiş dayanışmamekanizmalarını (Osmanlı güçlerinin hücumu sırasında Ermeni bir doktorun Zeytun kuşatmasından kaçmasını sağlamak gibi) kullanarak da bir tür medyatör olabildiği. Ancak, bize onun iki dünyayı birden kucaklama yeteneği ile ilgili esas ipuçlarını veren özellikle yaşamöyküsünü ve eğitim anlayışıdır. Çocuklarını öyküsü de –babalarının dini inancı-na rağmen Kozan manastırında org çalabilen ya da Cumhuriyet'in ilk öğretmenleri arasında yer alan kızları gibi – Osman Efendi'nin neden "iki dünya arasında" bir birey olarak kabul edilmesi gerektiğini gösterir.

Osman Efendi gibi birbirinden çok ayrı bu iki dünya ve anlayışı bir arada tutmasını sağlayan belki de öğrenme, öğretme ve eğitim konusunda beslediği tutkuydu. Defterlerinden birinde bulduğumuz bir mektup müsveddesi

Osman Efendi'nin bu motivasyonunu gayet iyi yansıtır. Taburda Osman Efendi'nin emri altında kâtip olarak çalışan bir genç adama yazılmış 1917 tarihli bu mektup şöyle:

"Muhterem efendi oğlum, habibim,

Siz kendi kendinizi el gözüyle görmek istiyorsunuz. Bu teşebbüsünüz hakikaten şayan-ı takdir ve en güzel bir tedbirdir. Çünkü insan kendi nefsinde mevcut muayyebi kolaylıkla bilemez ve bilemediği muayyebi ıslaha muvaffak olamaz. İşte böyle kendisini bilmek isteyen başkası tarafından vuku bulacak iltihap ve tenkidat ile zat-ı sıfatındaki (..) olur da ıslaha bir çare bulunur. Ne büyük bahtiyarlıktır. Keşke cümlemiz böyle ayıb-ı nefsimize itla hasıl edebilseydik, şüphesiz tezhib-i ahlak ederdik. Ve tezhib-i ahlak sebebiyle aramızdaki nifaki izale ederek yerine faydâ ikame eder terakkiye doğru giderdik. Heyhak, biz bunu yapamadık, milletin ümid-i istikbal olan gençlerimizi yapmak istiyorlar. İnşallah muvaffak olurlar. Muvafakiyet Allahahtandır.

Efendi oğlum, ben sizi yakından tanımadığım için ahval-i hususiyenize dair malumatım mefkuddur. Bu babda hiç bir şey diyemem, ancak uzaktan gördüğüm hareket ve sukunatinızla vazifesine müdâvim, afif-i zarif bir islam evladı, bir türk genci olduğunuzu ve emsalinize (..) tahsil-i edebiyata heveskar bulunduğunuzu hüküm eylemişim. Bir iki nevbet esnasında tahsil için iştibakınızı gördüm ve kalbimdeki hükmü teyit eyledim. Bu sebeble sizi evladım gibi seviyorum. İşte şimdi tahsile devam zamanı geldi durma çalış."

Bu mektup arka planda Osman Efendi'nin bağlı olduğu şeyleri de anlatıyor. II. Abdülhamid döneminin ürünü olan bu adam, İslam dinine inanmaktan hiç vazgeçmemiş ve padişaha karşı hep sadakat göstermiştir. Bilgelik kaynağı ve ilerlemenin koşulu olarak gördüğü bilime ve bilgiye özellikle bağlı olan Osman Efendi, hem II. Abdülhamid döneminin, hem de Jön Türk döneminin insanıydı. "...afif-i zarif bir İslam evladı, bir Türk

genci olduğunuz ve emsalinize (...) tahsil-i edebiyata heveskar bulunduğunuz hüküm eylemişim", diye yazmıştı. İşte onagöre ilerleme için gerekli malzemeler: İslam, vatanseverlik ve eğitim aşkı. II. Abdülhamid ideolojisinin simgeleri¹⁵ olan bu un-

surlar, burada daha da ileri götürülüyor, zira: "Ve tezhîb-i ahlak sebebiyle aramızdaki nifakı izale ederek yerine vıfakı ikame eder terakkiye doğru giderdik. Heyhak, biz bunu yapamadık, milletin ümid-i istikbali olan gençlerimiz yapmak istiyorlar.

İnşallah muvaffak olurlar". İşte Osman Efendi'nin zamanı geçmiş gibi görünen samimi bir itiraf... O sıralarda yeni bir devir, 1908 Anayasası devri açılmıştı ve Osman Efendi de artık "ulus'unun geleceğinden söz ediyordu.

DİPNOTLAR

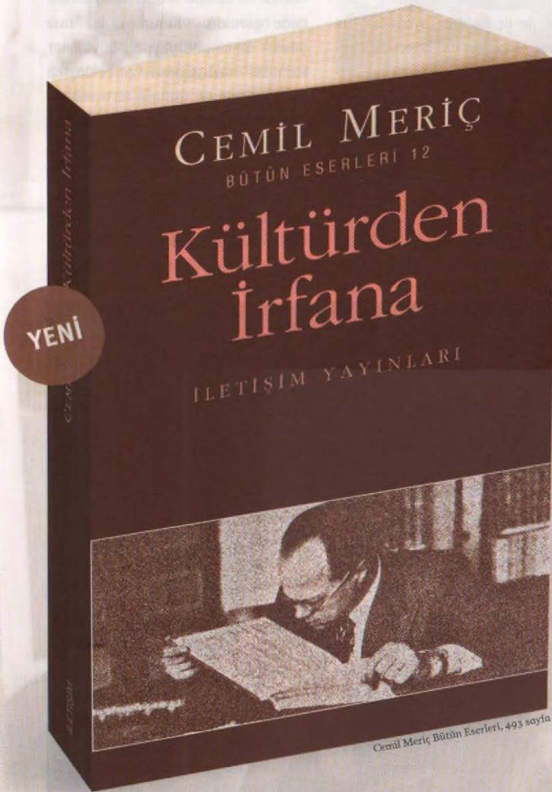
- * Bu çalışmada kullanılan görsel malzemeyi sağlayan Şakir Akdemir'e teşekkür ederim.
- ¹ 1775'de Memlikatı tarafından alınmaya Kadar Küçük Ermenistan'ın başkentini almasıyla Sıs İsmi. Kozan Adına vilayetine bağlıdır (Osmanlı döneminde sanık, günümüzde ilçe).
- ² Bu defterler olumlu olduğunda, "den" yeri kadar numaralandırılmıyormuş. Buradaki referansları da bu numaralandırma göre şu şekilde verilecekti: "... Defter, sayfa 1 sayfa 1. Sabina Loriga, « La biographie comme problème », d' Jacques Revel, Jours d'échelles, Paris, Gallimard, 1996, s. 210.
- ³ Bu dönemden önce Cumhuriyet öncesi dönemde Cumhuriyet dönemi ayrı ayrı ele alan eserlerin ortaya çıkmasını neden olmuştur. Bu özellik, Türkiye Cumhuriyeti'nin öncesi dönemden bağışmış, yeni bir doğuş olarak kabul eden Kemalist tarihçilerin tarafından gündelikmiştir. Bu yöntem ise farklı ideolojik ve siyasi akımların, farklı yaşam biçimlerinin iç içe geçtiği kerdilerin aradığı imparatorluğun son dönemine ait bu bulantı - anları güldere bırakmıştır.
- ⁴ Jeremy Boissevain, insanları teşkilatlaşmaların bir araya gelmesiyle ilgili kültür ya da argüü arasında bir yer sahibi olmaları itilebileceği ve bunlar arasında bir tür köprü görevi görebileceği belirtmiştir. "Similarity, other persons because of occupation, education, age or any number of circumstances may come to occupy positions within, and thus also between, two cultures, or organisations, thus providing a bridge between them." Jeremy Boissevain, Friends of friends, Networks, Manipulators and Coalitions, Oxford, 1974, s. 155.
- ⁵ Şükran Somay ve Kâmilan Erdem Tanıklıkları için kendilerini teşekkür ederiz.
- ⁶ Bunlardan biri, 1950'de Osman Efendi'nin satışa çıkan kütüphaneleri birlikte üyesine edindiği defter: bize bırakan ve 2002'de Hamburg'da olan Dr. Sedat Barıdır.
- ⁷ Ahmed Cevdet Paşa, Mevâzîlî, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s. 121.
- ⁸ Bkz. Paul Dumont, « La Pacification du sud-est Anatolien en 1865 », TURCICA, Cilt V, 1975, s. 108-130.
- ⁹ Kurtuluş Kayak, « Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ördü », Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, Cilt 5, s. 1253.
- ¹⁰ Tanzimat'tan sonra, en az 12 yıl kalımlık koşulları ortaya 15, 30, hatta 40 yaşımda kalımlık mümkün olmuştur. Bkz. Cemal Özkan, « Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ördü », Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, Cilt 5, s. 1261.
- ¹¹ Osman Efendi'yi kendi bağında arkadaşları ve aile üyeleri arasında gösteren fotoğrafı, kendisinin elimizde bulunan tek fotoğrafıdır. Yılan sıcak ayanlarında kendi eden kızıları için haşlar genellikle yazıkla vesilesi görülmüştür.
- ¹² Kızılarmamışlı hazretkârlar, 1900'ü yılları başında Osman Efendi'nin evinde bir pliyano bulunduğunu uahin ediyordu. Bunun o dönem için Batılı yaşam tarzının simgesi ve belirli bir prestij göstergesi olduğunu biliyoruz. Zira o yıllarda başkentteki üst düzey bürokratlar arasında bile bu ender rastlanan bir durumdu. 1903'te piyano sahibi olan Faik Bey'in evi ile karşılaştırmaya için, bkz. Jun Akiba, « Bir Osmanlı Bürokratı ve Özel Yaşamı », Tarih ve Toplum, sayı 196, Nisan 2000, s. 197, 197'de bir piyano satın alan Said Bey ile karşılaştırmaya için, bkz. Paul Dumont ve François Georgeon, « Un bourgeois

- d'İstanbul au début du XXe siècle », TURCICA, 17, 1985, s. 127-187.
- ¹³ I. Defter, sayfa 55.
- ¹⁴ Bu konuda önce nitelikli bir çalışma için, bkz. Füsün Üstel, Makkul Vatan'da'nın peşinde, II. Meşrutiyet'ten Bugüne Valilikteki Eğitimi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- ¹⁵ Osman Efendi'nin tıbbi tavsiyelerine duyduğu merakı bakıldığında, Lütfullah'ın aldığı tıp eğitiminin babası tarafından ne kadar istenmiş olabileceği sorunu akla geliyor.
- ¹⁶ Kozan'da Kemalist hareketlerin doğuşu için, bkz. Julien Zarifian, « La montée du Kemalisme en Cilicie 1919-1920: l'administration française du sanjak de Kozan face au nationalisme turc », Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien, n°88, Temmuz-Aralık 2000, s. 241-266.
- ¹⁷ Lütfullah'ın tuhaflarından o sıralarda Kozan müftüsü olan Haliz Osman'ın Nisan 1920'de Adana valisine gönderdiği bir mektupta söz ediyoruz. Bkz. Kemal Çelik, Milli Mücadele'de Adana ve Halavisi, Ankara, TTK Yay., 1999, s. 117.
- ¹⁸ Sözü edilen küküsu 1895-1896'da Zeytin'da çıkan Ermeni ayaklanmasının karlı biçimde basılması hadisesidir (bkz. François Georgeon, « La Montée des périls, Mouvements nationaux, problème arménien », der Robert Mantran, Histoire de l'Empire Ottoman, Paris, Fayard, 1989, s. 558-564) Osmanlı İmparatorluğu Tarih, çev. Servet Tanilli, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- ¹⁹ Osman Efendi ve ailesinin Kozan'dan ayrılması, Müslüman ailelerin çoğunun kendi terk ettiği Mart 1920'de gerçekleşmiş olmalı. Bkz. J. Zarifian, a.g.e.
- ²⁰ Osman Efendi'nin kitaplarına el konmasından K. Çelik de söz ediyor. Bkz. a.g.e., s. 192.
- ²¹ 1932'de ezanı Türkçeleştiren Mustafa Kemal dir. Bu uygulamaya 1950'den başlamıştır, ancak ezanın dilinin ne olması gerektiği laik Kemalistler ile mahazakârların hâllâ körü karşıt görüşlerindedir.
- ²² Bir kopyas defterlerden birine tutulmuş olan 6. Defter Ocak 1909 tarihli elat bir beşgede, Osman Efendi'nin görevi tam olarak şu ifadeyle tanımlanıyor: « Kozan alhazkercübesi tabut basakbimimim ».
- ²³ Meropi Anastasiadou 19. yüzyılda Selanik'te bir kıyın sahip olduğu kitap sayısının toplumsal konumu ile doğru orantılı olduğundan söz eder (Bkz. Meropi Anastasiadou, « Des défruits hors du commun, les possesseurs de livres dans les inventaires après décès des musulmans de Salonique », TURCICA, Cilt 32, 2000, s. 197-252).
- ²⁴ Meropi Anastasiadou ya göre o dönemde 200 cilt kitap kayda değer bir kütüphane sayılır (Bkz. M. Anastasiadou, a.g.e.).
- ²⁵ Kozan taburu, o dönem imparatorluk orduyu örgütlenmesine göre Beşinci Ördü-i Hümayun'da dahilidir (Bkz. Cemal Özkan, a.g.e.).
- ²⁶ Dine çok önem veren II. Abdülhamid, 1886'da garizionlarda din eğitimi kitapları dağıtmıştır (Bkz. François Georgeon, Abdülhamid II, le sultan calife, Paris, Fayard, 2003, s. 248) İsmail Abdülhamid, çev. Ali Berktaş, İstanbul, Hüran Kitabevi, 2006).
- ²⁷ Sütle yapılan bu tatilde Osman Efendi'nin tatilini göre şeker un ve gülsuyu kullanıyordu (Bkz. I. Defter, s. 14).
- ²⁸ I. Defter, s. 121.
- ²⁹ I. Defter, s. 3.
- ³⁰ Bu defterlerde etmek, el, bulgur ya da sıvı yağ gibi bazı besin maddelerinin belirli bir miktarında (gram olarak) bulunun kalori ve albumini gösteren bir hesap tablosu buluyoruz (Bkz. I. Defter, s. 95-96).

- ³¹ İkmeç yerine pekmesi, el süyu yerine kurtuşa çorbası, dana eti yerine tavuk ve balık seçilirdi (Bkz. I. Defter, s. 7 ve 12). Aynı defterin 97. sayfasında, ekmeğin 600 gram pekmesi ile değiştirilebileceği yazıyor.
- ³² Hicri 1291 (1880-1881) yılına bir liste Kozan taburunda görev yapan generalinden imam ve kilitörler kadar farklı görevlere karşılık gelen maaşları sıralıyor (Bkz. I. Defter, s. 21-24).
- ³³ Buradan yürekli ritüel sübayları (Müşâri'n) azadın, Ferikân-ı kirâm, Mirvâ, Miralay, Ka'imakam, Binbaş, kal ağası ve o Alayemini gibi ekmeç, yağ et, arpa ve ot tayını miktarlarını da öğreniyoruz (Bkz. I. Defter, s. III-IV).
- ³⁴ I. Defter, s. 151-161.
- ³⁵ I. Defter, s. 54.
- ³⁶ François Georgeon, a.g.e., s. 246.
- ³⁷ 6. Defter, s. 17.
- ³⁸ "Tade, nefis galib olup kendisini zabt edemeyen hatıraları hemem ağaç kavunu ekşis yedireler, kurgunluk sakınılır", I. Defter, s. 4.
- ³⁹ I. Defter, s. 3.
- ⁴⁰ I. Defter, s. 5.
- ⁴¹ 20. yüzyıl başlarında İstanbul bürokratları üzerine yapılmış 14 sayfa tümüyle bu türden muhabese defterlerine dayanır (Bkz. J. Akiba, a.g.e. ve P. Dumont ve F. Georgeon, a.g.e.).
- ⁴² Faik Bey ile ilgili çalışmasında, Jun Akiba bürokratlarda kişisel hesap tutma alışkanlığı ile aldıkları Avrupa -hatta Fransız tarzı - eğitim arasında bir bağlantı olduğunu dikkat çekerek (Jun Akiba, op. cit., p. 24).
- ⁴³ I. Defter, s. 208.
- ⁴⁴ « Keltübarı ve abarcıru Mehmed Efendi, Şehzadebaş Defterkârasına donanma sergisine kişisel dikkat, Ali babaşade Mehmed Efendi, gayet dikkat abanor üyesı mal emetmekdir, Kulak kurusunu (...) bu zattan almışım » (Bkz. 4. Defter, s. 1).
- ⁴⁵ 7. sıraya yerleştirdiğimiz bu defterde Kemalpaşazade (s. 24) ya da Ebussuud (s. 64) gibi unlu Osmanlı hukukçularının fetaalarını buluyoruz.
- ⁴⁶ 56. sayfada - kendisinin bir ricada bulunulan bir kişi üzerine edilmeli gereken - bir dua bulunmaktadır.
- ⁴⁷ Örneğin: « kitab üz-üzük ve dua » (Bkz. 7. Defter, s. 59).
- ⁴⁸ Önlü 19. yüzyıl Osmanlı edebiyatçıları Ziya Paşa (1825-1880) 1878'de Adana valiliğine atandı ve 1880'de buradan çıktı. Akaba Osman Efendi kendisiyle karıştırmış olabilir mi? Bkz. Ahmed Halil Tanpınar, yuncu Asır Türk Edebiyatı Tarih, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1997, s. 301-340).
- ⁴⁹ Mehmet Akif eatt sözler, 6. Defter, s. 57 ve 60.
- ⁵⁰ I. Defter, s. 3-9.
- ⁵¹ 6. Defter, s. 93.
- ⁵² Napoleon Bonaparte'dan şu alıntısı not etmiş: « Türkleri öldüröbölmezsiniz, ama yenemezsiniz » (Bkz. 5. Defter, s. 173).
- ⁵³ II. Abdülhamid iktidarı tarafından yasaklanan Ziya Paşa'nın Tercü-i bend ve Terki-i bendleri (bkz. Bkz. Faimağı, Demirel ve Raşit Kavuş, « II. Abdülhamid Döneminde Gümürüklerde El Konulan (ve Hibeine Yakalandı) Kitaplar », Mütferak, Kış 2004, n°82, s. 14).
- ⁵⁴ Sabina Loriga, a.g.e., s. 231.
- ⁵⁵ Selim Demirel, The Well-Protected Domains, Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876-1909, London, New York, Tauris, 1999, s. 16-43) İktidarı Sembol ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi 1876-1909, çev. Gül Çağlan Güven, Yayı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2002 a

Cemil Meriç külliyyatı tamamlanıyor Önyargıların köleliği yerine düşüncenin yoldaşlığı...

Kültürden İrfana ile on iki ciltlik Cemil Meriç külliyyatı tamamlanıyor. Mefhumlar ve meseleler konusunda düşüncenin en ücra köşelerini yoklayan, yalınkat bir bilgi yerine kapsamlı, incelikli bir bilginin peşine düşen Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*'da okurunu önyargıların köleliği yerine düşüncenin yoldaşlığına çağırıyor.

Cemil Meriç Bütün Eserleri

- BİR DÜNYANIN EŞİĞİNDE
433 sayfa
- BU ÜLKE
339 sayfa
- İŞİK DOĞUDAN GELİR
279 sayfa
- JURNAL CİLT 1
399 sayfa
- JURNAL CİLT 2
349 sayfa
- KIRK AMBAR CİLT 1
463 sayfa
- KIRK AMBAR CİLT 2
546 sayfa
- MAĞARADAKİLER
287 sayfa
- SAINT-SIMON, İLK SOSYOLOG, İLK SOSYALİST
159 sayfa
- SOSYOLOJİ NOTLARI VE KONFERANSLAR
411 sayfa
- UMRANDAN UYGARLIĞA
349 sayfa

HIRVATİSTAN, SİRBİSTAN VE BOSNA-HERSEK'TE

"MUHTEŞEM YÜZYIL" TEPKİLERİ

KLARA VOLARIĆ

Balkanlar'ın en tartışmalı Türk televizyon dizisi "Muhteşem Yüzyıl", ilk olarak Sırbistan'da yayına girdi (14 Şubat 2012), Hırvatistan ve Bosna'da ilk kez aynı gün yayınlandı (27 Ağustos 2012). Üç ülkede de dizinin adı orijinaline sadık kalınarak tercüme edilmedi. Kısaca "Sulejman Velićanstveni" yani "Muhteşem Süleyman" olarak adlandırıldı. Bu makalede Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te medya/internet portalları aracılığıyla ifade edilen diziyeye yönelik tepkileri sunmayı amaçlıyorum.

ÇEVİRİ:

CANSU KILIÇARSLAN

Bu konuyu araştırmaya koyulan herhangi biri, bu ülkelerde bahsedilen dizi hakkında yükselen muazzam ilgiyi gösteren çok sayıda raporla karşılaşır. Pek çok internet portalında tartışma az çok benzer temalar etrafında döndüğünden, bunlardan birkaçını seçtim. Benzer şekilde bu

makale de üç bölüme ayrılacak. İlk bölümde Sırbistan'da, ikinci bölümde Hırvatistan'da ve üçüncü bölümde Bosna-Hersek'te diziyeye yönelik tepkiler sunulacak.

SİRBİSTAN'DA "MUHTEŞEM YÜZYIL"

"Muhteşem Süleyman" a yönelik en eleştirel ve hiddetli tepkiler bu ül-

kede görüldü. Kanımca, bu 2012 yılının tamamına yayılan büyük bir kamusal tartışmanın gerçekleştiği Balkanlar'da en ihtilafli tartışmalardan biriydi. Tarihçiler, politikaçılar, entelektüeller ve kamuoyu bu dizi üzerine sonu olmayan bir tartışmaya girdi. Yazarlar, Sırbistan tarihini dramatik bir şekilde tahrif etmekle suçlandı ve hatta devlet Sırbistan'da Türk propagandasının yayılmasına

Muhteşem Yüzyıl dizisi Sırbistan'da Şubat, Hırvatistan ve Bosna & Hersek'te Ağustos 2012'de gösterime girdi.

izin vermekle itham edildi. "Muhteşem Süleyman" bir yandan Sırbistan televizyon programları arasında izlenme rekorları kırarken ve dizinin konusu, oyuncularını vs. hakkında yorumlar yapan bir 'hayran ordusu'na sahipken, diğer yanda endişeli vatandaşlar ve entelektüeller var.

Sıradan bir erkek izleyici Kültür Bakanlığı'na sonrasında Sırbistan ulusal televizyonunun internet sitesinde de yayınlanan bir mektup gönderdi. Bu izleyici kendini radikal ya da milliyetçi olmayan, Sırbistan'da herhangi bir politik partiye üye olmayan normal bir Sırp vatandaşı olarak tanımlıyor, yine de bu dizinin tanıtımlarını gördüğünde çok sinirleniyor. Söylediğine göre, Sırp ev kadınlarının çoğu Muhteşem Süleyman'ın kim olduğunu bile düşünmeden diziden keyif alıyor. Bu dizi yasaklanmalı; çünkü padişah çok olumlu bir açıdan sunuluyor ve olumsuz yanları görmezden geliniyor diye devam ediyor. Bu açıdan bakanlığı, yasaklanmasa da en azından bu can sıkıcı dizinin yayınlanmasına neden olan ihtiyacı azaltacak mekanizmaları devreye sokmaya çağırıyor. Ona göre Sultan Süleyman Sırbistan'a iyi hiçbir şey getirmemişti. Üzüntüyle, kaç tane Sırp'ın kazık üzerinde öldüğünü soruyor ve bu nedenle Sırların şimdi bu zalim hükümdarın 'iyi yanlarını' izlemek zorunda kalmasının doğru olmadığını belirtiyor. Dahası Süleyman'la Hitler'i karşılaştırıyor ve İsrailliler Hitler yönetiminin sadece iyi yanlarını gösteren "Muhteşem Hitler" isimli bir Alman televizyon dizisini satın alır mı merak ediyor, 'Birçok Sırp vatandaşı da onunla aynı fikirde. Sırların çeşitli internet portallarında yaptıkları diğer yorumlar genelde olumsuz olmakla birlikte çeşitleniyor: "Osmanlılar bize 500 yıllık esarete ve geri kalmışlığa, geçen 100 yılda 10 savaşa ve devletin dağılmasına mal oldu. Ne zaman bu akılsız, eğitimsiz millet bu enkazı yakıp kül edecek?"' "Sizin görüşünüze değer veriyorum fakat bu o dönemdeki Sırbistan varlığını kavramak açısından bizim için iyi bir fırsat. Süleyman o kadar güçlü olmasına rağmen, Sırların kendi dillerine, kültürlerine, geleneklerine vs. sahip

çıktıkları düşünüldüğünde bu Sırları daha güçlü gösteriyor. Buradan çıkarmak istediğim bu";¹ "Her şeye bu gözle bakmak gerçekten saçma. Bu mantıklı kimse Napoléon, Büyük İskender ve ardında çok sayıda ölü bırakan diğer fatihler hakkında film yapamaz. Çok basit, kim izlemek istiyorsa bakiyin izlesin; istemeyen de kitap okuyabilir ya da yürüyüş yapabilir."⁴ "Muhteşem Süleyman en iyi ve güçlü Osmanlı padişahlarından biriydi. 1557'de onun saltanatı sırasında Sırp Patrikhanesi yeniden kuruldu. Bence dizi entrikalarla dolu saray hayatını gösteriyor dolayısıyla bu dizinin yayınlanmasında hiçbir kötülük görmüyorum. Ve Tanrı aşkına kazığa oturma meselesini geride bırakın artık!"⁵ Alaycı yorumlara da rastlanıyor: "Televizyon kanallarımızdan birinde bu gece 'Atilla' filminin yayınlanacağını gördüm. Yani bu da hiç hoş değil.

Bunun dikkatli gözlerinizden kaçması şaşkınlık verici."⁶ Aslında, Sırp tarihinin sunulma biçimi dolayısıyla şoke olan halkın genel tepkisiyle alay eden Sırp internet portalları bulunabilir ama öte yanda "üçüncü sınıf" Türk aktörler de Sırbistan'da devlet başkanı gibi ağırlanıyor.⁷ Ulusal kanalın yayın yönetmeni Aleksandar Tijanić, Sırbistan'da günde 6 saat 'Osmanlı programı' yayınlandığını belirtip konuyu ilginç bir noktaya çekti. Sözlerini "Karadörde hayatta olsaydı şu andaki hükümetin kellesini uçururdu"⁸ diye tamamladı. Ona göre Sırbistan'ın ihtiyacı olan, meşhur Nemanjić hanedanlığı üzerine buna karşılık verecek bir dizi yapmaktır.⁹

Bu şekilde Sırp izleyiciler beğenip bu diziyi Sırbistan'daki en popüler televizyon programı haline getirirken, medya ve tarihçiler bu kez daha büyük itirazlarla, etnik temizlik ve kazığa oturtma cezaları olmadan Süleyman'ın geri dönüşüne dikkat çekiyorlar! Onlara göre sorun dizinin sıradan insanların tarihi olaylar hakkındaki düşüncelerini etkileyebilme ihtimali. Örneğin gerçekte Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı ele geçirmek için 4 ay süren şiddetli mücadeleler vermesi gerekmişti; dizide ise Süleyman'ın küçük bir kaleden kurmaylarıyla "Hücum!" diye bağırması yetti ve hiçbir direniş olmadı için rahatça şehre girdi.¹⁰ Tarihçiler bunu üzülerek ifade ettiler. Ayrıca tarih biliminde Osmanlı İmparatorluğu'nun revize edilmesinin yaygınlaşmaya başladığını ve imparatorluğun daha toleranslı, etnik, çoğulcu ve çok dinli olarak sunulduğunu belirttiler. Bir Sırp profesör Milan Brdar böyle bir ana akımın beklendiğini söyleyip, bunun AB'ye girme amacıyla Türk hükümetinin Avrupalılar önünde kendi reklamını yapması olarak görülebileceğine inanıyor.¹¹

HRVATİSTAN'DA "MUHTEŞEM YÜZYİL"

Hrvatistan'daki tepkiler Sırbistan'dakilerle hemen hemen aynıydı ama çok daha ilmi bir çerçevede gerçekleşti. Günlük gazeteler okuyucularını dizideki değişiklikler hakkında

**Nikola
Jurisic (1490
Hrvatistan
- 1545
Macaristan),
Adam
Ehrenreich.**

Juristics Miklos
Museum.

**Nikola Jurisic'in
Senj'deki
(Hrvatistan)
büstü.**

düzenli olarak bilgilendiriyorlar. İlginç olan Sirbistan'dakilere benzer şekilde her makalenin, gelecek bölümün içeriği hakkındaki sıradan yazıların bile diziyi beğenerek takip edenlerden, takipçileri Hırvat milletinin en önde giden hainleri diye damgalayanlardan ya da tamamen umursamaz kişilerden bir yığın yorum alıyor olması. Bunlar Hırvatistan internet sitelerinin hemen hepsinde sık sık tekrarlanan yorumlar: "Diplomat ve başkomutan Nikola Jurišić,

geyi ele geçirenlerin tamamına böyle baksak herkele ilişkimizi sonlandırmamız lazım. Hatırladığım kadarıyla biz Macarlarla, İtalyanlarla, Almanlarla da savaştık ama onları seviyoruz çünkü onlar Batı'ya daha yakını. Doğrusu Süleyman bölgesinde en iyi fetihçilerden biriydi, ne bu şimdi? Bu yüzden Türklerden nefret etmeli ve ne kadar kötü bir dilleri olduğunu mu söylemeliyiz hem de kendi dilimiz onların sözcükleriyle doluyken. Geleceğe bakın ve mantıklı bir şeyler yapmaya başlayın!";¹⁵ "Doğrusu bu dizi hakkında diğer ülkelerdeki yorumlar nedir bilmiyorum ama Hırvatistan forumlarındaki yorumları okumak benim açımdan durumun içler acısı olduğuna karar vermek için yeterli. Süleyman 16. yüzyılda yaşadı ve şu an 21. yüzyılda yaşıyor! Daha ne kadar geçmişte yaşayacağız? Basit bir pembe diziyi saldırmıyoruz!"¹⁶ ve bunun üzerine varılan sonuç: "Dizi eğlenceli, oyuncuları Meksika, Brezilya ve Hırvat pembe dizilerindekilerden daha iyi ve tarihe Türklerin gözünden bakılıyor. Tudorlar, VIII. Henry ve Elisabeth hakkındaki Britanya dizilerine bakalım; onlar da çıkar sağlama ve cinsellikle ilgili entrikalar ve inanılmaz maceralarla dolu. İngilizler bile ganimeti denizdeki diğer korsanlarla paylaşan krallarını hırsız olarak sunmadılar. Bilmediğimiz bir kısım gerçek olup olmadığını sormalıyız. Ortada zengin ve zamana göre gelişmiş bir Türk Devleti var, belli bir dini ve etnik hoşgörüye sahip; dönemindeki diğerleri gibi acımasız ama eğitilmiş yöneticileriyle başarılı bir şekilde yönetiliyor. Maritz'a (Arda) Nehri muharebesinden sonra bölgenizde hâkimiyet gösterdiler, Sırp yöneticilerin Türkler adına hüküm sürmelerine ve ömlerine izin verdiler. En ünlü örnek, Prens Marko Türk ordusunda, Türk üniformasıyla öldü. Tarihe onların bakış açısından da bakmalıyız. Dizi ile ilgili ise, insanımızın buna neden bu kadar taktığını gerçekten anlamıyorum. Ana karakter hiç ilgi çekici değil. Daima monoton ve sıkıcı bir şekilde oynuyor. Maalesef, Hürrem güzel değil yani ben etkilenemedim. Harem hayatı çok sıkıcı, savaşlar birkaç aktör ve atla sahneleniyor... Ben bundan sonraki

bölmeleri izlemeyi planlamıyorum."¹⁷ Bahsedildiği üzere bu gibi yorumlar Sirbistan'da benzer bir güzargâh izliyor ve makalenin başlığında Muhteşem Süleyman'dan bahsedilmesi, makalenin içeriği ne olursa olsun, yapılacak yorumların aşağı yukarı aynı olmasına neden oluyor.

Hırvatistan'da bakanlığa protesto mektubu gönderen sınırlı izleyiciler olmamasına rağmen; internet portalları "çarpıcı" başlıklarla dolu: "Süleyman gerçeğe karşı: Türk dizisinin Hırvat tarihini yanlış yorumlaması nasıl mümkün olabilir?"; "Süleyman bizi zorla değil ama televizyonla fethetti!"; "Muhteşem Süleyman, Nikola Š Zrinski'nin katili, Hırvat televizyon izleyicisini fethetti!" ... En çok ziyaret edilen Hırvat portallarından biri, her bölüm Hırvatistan'ın %17'si yani yaklaşık olarak 700.000 kişi tarafından izlendiğinden dolayı "Süleyman Çılgınlığı'nın" Hırvatistan'ı¹⁸ salladığını belirtti. Bağımsız AGB Nielsen Medya Araştırma Kuruluşu tarafından yapılan ankette ilgi çekici sonuçlar ortaya çıktı. Anketten çıkan genel sonuç, "Muhteşem Süleyman" kentlerde köylere göre daha çok izleniyor ve izleyenlerin büyük bir çoğunluğu erkeklerden oluşuyor. Anketin yapıldığı zamanda (Ekim 2012) "Süleyman" %10,5 yani yaklaşık 420.000 kişi tarafından izleniyordu, bunların %57,7'si kentleşmiş bölgelerde yaşıyor; %50'si 35-60 yaş aralığında; %37'si erkeklerden oluşuyor ve %35'i yüksek tahsil görmüş insanlar.¹⁹ Hırvatistan'ın gerçekten "Süleyman Çılgınlığı" durumunda bulunması tartışılırken, dizinin Hırvat halkının endişeli bir şekilde beklediği Hırvat generaller Markač ve Gotovina için verilecek nihai kararın okunmasından daha çok ilgi çektiği bile ifade edildi.²⁰ Hırvatistan'daki kaç kişinin izledikleri şeyin gerçek değil kurgu olduğunun farkında olduğunu sorguluyorlar.²¹

Medya bu ilgiyi Hırvatistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'yla belli bir geleneksel yakınlık içinde olmasıyla açıklamaya çalışıyor ve eğer buna bağlanabilirse egzotik Doğu algısı ve zengin geçmiş Hırvat izleyicileri çeken belirli yapı taşları.²²

Osmanischer Würendträger zu Pferd (Sultan Süleyman II, der Prachtige?) (At Sirtında Osmanlı Hanedanı) [Sultan Süleyman II, Kanuni?], Hans Ewoutsz (1549).

Ahçap Üzerine Yağlıboya, Earl of Yarrowood Koleksiyonu, Hollanda.

1532'de 700 Hırvat ile birlikte Közeg (Köseg)'i savundu ve Viyana'ya sefere giden Süleyman'ın 140.000 askeri durdurdu. Ama tabii ki bu saçma sapan dizi bunu göstermeyecek!"²³ "Türklerin padişahlarına hayranlık duymalarında bir sorun yok ama padişahın birçok kötülük yaptığı Hırvatistan'da aynı şeyin olması normal değil";²⁴ "Süleyman'ı ilk durduran Macaristan'daki Közsek savunmasıydı. Hayatı da Hırvatlarla karşı mücadele verirken sona erdi, Zigetvar Kuşatması sırasında öldü. Bir katildi, anneleri ve çocukları esir etmiş ve binlerce erkeği de yeniçeri askeri yapmıştı. Hiçbir zaman muhteşem olmadı."²⁵ Yorumlar daha makul bir tonda devam ediyor: "Tanrı aşkına, derdiniz ne sizin? Bu sadece bir televizyon dizisi ama belli ki sizin için herkesin bildiği Balkan zihniyetini göstermenin yollarından biri. Bu böl-

Peć
Patrikhane,
2010.

BOSNA-HERSEK'TE "MUHTEŞEM YÜZYIL"

Sırp lar ve Hırvat lar diziye ya milli tarihlerinin dizide yanlış gösterildiğini düşündüklerinden ya da nesiller boyu kendilerini köleleştirmiş biriyle ilgili bir diziye izlemekten insanların zevk almasını anlayamadıklarından dolayı genelde tepki gösterirlerken, Bosna Hersek'te daha farklı bir protesto var. Şöyle ki, Sırp lar ve Hırvat ların endişelerine sahip değiller ama korkuları Türklerin diziyle ilgili tepkilerine daha çok benzerlik gösteriyor. Bosnalı tarihçiler Sultan Süleyman'ın yanlış gösterildiği noktasında endişeliler ve bu yüzden dizi halka yanlış mesajlar gönderiyor. Diziden memnunlar fakat diziye çeşitli buluyorlar. Onlara göre, Türk kültürünü, güncel politika kadar tarihi de anlamak için dizi önemli ancak Sultan kadar o dönemde tamamen yanlış yorumlandığının tekrar tekrar altını çiziyorlar.²¹ Saraybosna'daki Doğu Enstitüsü'nden Profesör Adnan Kadrić, dizinin Balkanlar'da muhakak duygusal reaksiyonlara neden olacağını, ancak dizinin mesajının net bir şekilde "Güncel Türkiye siyasetinin bir çeşit neo-Osmanlıcılık reklâmı yapması" olduğunu belirtti.²⁴ Diğer yandan, Saraybosna'daki Tarih Enstitüsü'nden meslektaş Sedat

Bešlija dizinin tarihi olayları yanlış resmettiğini iddia ediyor: "46 yıllık hükümdarlık süresinin büyük bir bölümünü savaş meydanlarında harcayan Süleyman'ı hikâyede haremdeki kadınlar arasına koymak ahlaki olarak kabul edilemez, bilimsel olarak temelsiz ve zararlıdır. Eğer birileri Muhteşem Sultan Süleyman ile ilgili dizi yaparsa projenin tutarlılığına dikkat etmelidir. Bu tür bir karaktere çok dikkatli yaklaşmalıyız, aksi takdirde yarın İslam medeniyetinin mitleştirilmiş ve temelsiz bir şekilde gösterilecek olan diğer veçheleriyle uğraşabiliriz. Nihayetinde, günümüz yöneticileri evrensel insani değerler hususunda Kanuni Sultan Süleyman ile karşılaştırılmazlar. Bu yüzden şüpheli niyetlere sahip insanlar tarafından yönetilen diziyle günler aylar kaybetmektense, Sultan hakkında birincil kaynaktan bir şeyler bulmak için birkaç saati İbrahim Peçevi'yi okumaya ayırmak daha iyidir."²⁵ Burada Bosnalıların ya da daha doğrusu Boşnakların temel endişesinin ne olduğu apaçık ortadadır.

Öte yandan onlar da milli tarihini yanlış gösterildiği gibi bir düşünceye sahip. Tanınmış Bosnalı internet portalındaki makaleye göre, dönemin etkili insanların yarısının Boşnak kökenli olmasından dolayı (örneğin

Valide Sultan ve İbrahim Paşa), Osmanlı İmparatorluğu'nun Boşnaklar tarafından yönetildiğini söylemek abartılı olmaz. Bu makaleye göre, bahsedilen "gerçeğe" yeterli değer verilmiyor. Bu ifade, beklendiği gibi, Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırp lar arasında Osmanlı devlet adamlarının kökeni ile ilgili genele yayılan ve Bosna'daki her zamanki mevcut milliyetler üzerine olan tartışmayı ateşleyen eleştiri dalgasına neden oldu. Tipik eleştiriler şu şekilde: "Bosnalı değil, Boşnak! Bu büyük bir farklılık. Mehmet Paşa Sırp'tı, kardeşi piskopos ve Peć Patrikhane'sini yeniden kurdu. Şüphesiz ki bunlar yüzünden bu zavallı Bosna-Hersek ilerleyemiyor, hepimiz olayları izledikimiz şekilde yorumluyoruz."²⁶ "Mehmet Paşa Sırp değil Boşnak'tı çünkü o tarihte Sırp lar ulus değildi. Ortodoks bir aileden gelmesi gerçeği onun bir Sırp değil Ortodoks bir Bosnalı olduğu anlamına gelir (metinden alınmıştır!);"²⁷ "Yüzyıllar öncesinde yaşamış ve bu çeşit makalelerin ortaya çıkmasıyla eşzamanlı olarak yeniden dirilen insanların yorumlarını okumaktan son derece memnunuz..."²⁸

SONUÇ

"Muhteşem Yüzyıl" Batı Balkanlar'da öyle bir fenomen oldu ki, "önemli en-

teletüellerden" gelen şiddetli tepkilere rağmen insanların büyük çoğunluğu tarafından izleniyor. "Süleyman çılgınlığı" neticesinde çocuklar dizide olanları taklit ederek evcilik oynuyor, anneler yeni doğan çocuklarına dizideki karakterlerin isimlerini veriyor, mesela Çakovec'te (Hırvatistan) artık Hürrem isimli bir kız var. Çocuklar Türkçe konuşmaya başladı ve hatta Sırbistan'daki okullarda Türkçe dil eğitimi verilmesi için dilekçe verildi. Sosyolog Ratko Božović buna Sırp'ların (ama bu kolaylıkla Hırvatlara ve Bosnalılara da genişletilebi-

li [Y.N.]) kimliklerinin olmamasının ve Sırbistan'ın devletleşme sürecini tamamlamamış olmasının neden olduğunu düşünüyor. Neden ise ironik bir şekilde şu yorumu yapıyor: "Uzun zamandır kapalı bir toplumduk, sıkıntından ölüyorduk, şimdi bu bize bir özgürlük gibi geliyor. Türk mantığı bizimkine çok uzak değil, bu yüzden bunu Türklere bir davetiye olarak görebiliriz, Sırbistan'a tekrar gelmelerine ve bize yol göstermelerine (...) Sırbistan'da çok zayıf bir iç bağışlık var. Birbirimizle büyük problemlerimiz var çünkü kendimizi daha

tanımlamadık ve medyanın etkisi çok büyük bu yüzden dışarıdan gelen her şeyi sahip olduğumuz şeylerden daha iyi olarak kabul etmemiz şaşırtıcı değil. Ne okullar ve eğitim sistemi ne de aileler, maalesef, kişilik yaratma konusunda baskın değil ve en büyük problem bu."⁹ Bu nedenle, eğer şimdiye kadar olan her şeyi hesaba katarsak bu dizinin Batı Balkanlar'ın en üst düzey hali olduğu sonucuna varabiliriz. Sultan Süleyman'ın ismi tek başına pazarlama nesnesi olduğu için Türk yapımcılar halkla ilişkiler çalışmaları yapmak zorunda bile değiller.

KAYNAKLAR

- Abom/Vakal. ba. "Twenty magnificent mistakes" http://www.islambosnia.ba/Pitanja2012/20odgovori/interviews/0755-velasnsvenh-20-greka-serije-sulejman-velasnsvenh-25_Agustos2012.
- Bportal.ba. "Süleyman Magnificent" again conquered Serbia: the viewers enjoy, the historians alarm! "http://www.bportal.ba/index.php?option=com-content&id=58263&Itemid=67, 26 Mart 2012.
- ÇATIĆ, I. "Ottoman Empire was actually ruled by Bosnjaks!" <http://www.avaz.ba/vijesti/teme/osmanskin-carsvom-zapravo-su-vladali-bosnjaci>, 12 Ocak 2013.
- ÇIRIĆ, Aleksandar. "The great Turk, Süleyman the Magnificent or Lawgiver", 24 Mayıs 2012 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1054237>.
- Doznajemo.com. "Why did Bosnia 'go crazy' for Süleyman Magnificent: TV serial that already breaks a records." <http://doznajemo.com/2012/08/29/dog-cesja-je-besna-podjela-z-sulejmanom-velasnsvenim-tv-serija-ko-javec-obara-rekorde-gledanostil/>, 28 Ağustos 2012.
- DRAKULIĆ, Nataša. "Süleyman conquers again!" <http://tinyurl.com/odzuwink>, 17 Şubat 2012, 24sata. "They brought her form Belgrade: Croatian girl Nora is a new slave in Harem" <http://www.24sata.hr/stane-zivjordec/doveli-je-iz-beograda-hrvatica-nora-nova-je-robinja-u->

- haremu-29129428_Kasim.2012.
- I.B./Glas Slavonije. "Watching the Süleyman Magnificent became a part of classes for medicine students." <http://danas.net.hr/hrvatska/aleksandar-vcv-ovsjek-pracenje-sulejmana-postalo-dio-nastave-za-studente-medicine>, 19 Şubat 2013.
- I. Ko. "Süleyman against the fact: how is it possible that the Turkish serial mis-interpreted Croatian history?" <http://www.index.hr/black/clanak/sulejman-protiv-cinjenica-kako-je-moguce-da-je-turska-serija-krivo-interpretirala-hrvatskupojstev/64973.aspx>, 11 Kasım 2012.
- KRAJČAR, Dražen. "Süleyman the Magnificent, killer of Nikola S. Zrinski, conquered Croatian television public." <http://www.dnevno.hr/vijesti/komentari/66339-sulejman-velasnsvenih-ubojica-nikole-s-zrinskog-osvojio-hrvatskotelevizijsku-publiku.html>, 11 Kasım 2012.
- KUNIĆ, Nikol. "Croatian bali-begs!" <http://www.stor.hr/hrvatski-bali-begovi-121277>, 11 Aralık, 2012.
- MITIĆ, Ana. "The Occupation of Belgrade in 20 seconds" <http://www.pressonline.rs/rs/vesti/PresMagaJin/story/208wg/Okupacija-Beograda-u-20-sekundi.html>, 11 Mart 2012.
- PAČEK, Tatjana. "In the open war of Ibrahim and Hurem, the grand vezir gets thicker end" <http://www.vecernji.hr/scena/u-otvorenom-ratubrahima-hurem-veliki-vezir-izvici-deblji-kraj-clanak-46086v>, 6 Ekim 2012.

- PAVLIĆ, Zrinka. "Süleyman did not conquer us with force but with television." <http://www.1portal.hr/showtime/tv/234495/Sulejman-nas-nje-osvojio-silom-nego-televizijom.html>, 10 Ekim 2012.
- PREMEČ, Tina. "Women are not the only one in love with soap-operas: on 'Süleyman' fell educated urban men as well" <http://www.jutarnji.hr/na-sulejmana-su-pali-i-obrazovani-gradskimuskari/105768/>, 4 Ekim 2012.
- Sulejman Velasnsvenin.net. "We want serial on Nemanjić dynasty, enough of Süleyman and other Turkish serials!" <http://www.sulejmanvelasnsvenin.net/bocemo-tv-seriju-o-dinastiji-nemanjick-donja-je-bila-sulejmana-i-slicnih-turskih-serija/>, 2 Şubat 2013.
- Sulejman Velasnsvenin.net. "Süleyman the Magnificent conquered Serbia in every aspect" <http://www.sulejmanvelasnsvenin.net/sulejman-velasnsvenih-pokorio-serbiu-u-svakom-pogledu/>, 5 Ocak 2013.
- VRİČKO-OSLOBODENJE, Josp. "Don't touch our Süleyman brother Recep!" <http://www.netzase.ba/kolumna/92-kolumna/7066-ne-diraj-nam-sulejmana-brate-rezede.html>, 12 Aralık 2012.
- WRIGHT, Lola. "Süleyman the Magnificent: before male Croatsians costed him life, now female Croatsians give him their hearts" <http://slodobnodalmacija.hr/Spektakl/abid/79/articleType/ArticleView/articleId/89248/Default.aspx>, 1 Ekim 2012.

DİPNOTLAR

- 1 DRAKULIĆ, Nataša. "Süleyman conquers again!", 17 Şubat 2012.
- 2 Age.
- 3 Age.
- 4 Age.
- 5 Age.
- 6 Age.
- 7 ÇIRIĆ, Aleksandar. "The great Turk, Süleyman the Magnificent or Lawgiver", 24 Mayıs 2012.
- 8 VRİČKO-OSLOBODENJE, Josp. "Don't touch our Süleyman brother Recep!", 12 Aralık 2012.
- 9 Sulejman Velasnsvenin.net. "We want serial on Nemanjić dynasty, enough of Süleyman and other Turkish serials!", 2 Şubat 2013.
- 10 MITIĆ, Ana. "The Occupation of Belgrade in 20 seconds", 1 Mart 2012.
- 11 Bportal.ba. "Süleyman Magnificent" again conquered Serbia: the viewers enjoy, the historians alarm!", 26 Mart 2012.
- 12 24sata. "They brought her form Belgrade: Croatian girl Nora is a new slave in Harem", November 28, 2012.
- 13 KRAJČAR, Dražen. "Süleyman the Magnificent, killer of Nikola S. Zrinski, conquered Croatian television public", 11 Eylül 2012.
- 14 WRIGHT, Lola. "Süleyman the Magnificent: before male Croatsians costed him life, now female Croatsians give him their hearts", 1 Ekim 2012.
- 15 24sata. "They brought her form Belgrade: Croatian girl Nora is a new slave in Harem", 28 Kasım 2012.
- 16 Age.
- 17 PAČEK, Tatjana. "In the open war of Ibrahim and Hurem, the grand vezir gets thicker end", 6 Ekim 2012.
- 18 Örneğin Osljette Tip Fakültesi dekanı Öğrencilerine hastarınimiklerinden ve ifadesinden içinde bulunduğ u durumu anlama kabiliyetli demek olan "Klinik Propædæutics" dersineğitç ebilmeleri için "Muhteşem Süleyman" izlemelerini önerir. Dean'e göre "Muhteşem Süleyman" bunun için mükemmel bir seçim. Öğrenciler muhtemelen bu öneriyi koşuyka karışılmıştır zira zaten diziyi izliyordılar. I.B./Glas Slavonije içinde, "Watching the Süleyman Magnificent became a part of classes for medicine students", 19 Şubat 2013.
- 19 PREMEČ, Tina. "Women are not the only one in love with soap-operas: on 'Süleyman' fell educated urban men as well", 4 Ekim 2012.
- 20 VRİČKO-OSLOBODENJE, Josp. "Don't touch our Süleyman brother Recep!", 12 Aralık 2012.
- 21 I. Ko. "Süleyman against the fact: how is it possible that the Turkish serial mis-interpreted Croatian history?", 11 Aralık 2012.
- 22 PAVLIĆ, Zrinka. "Süleyman did not conquer us with force but with television", December 20, 2012.
- 23 Abom/Vakal. ba. "Twenty magnificent mistakes", 25 Ağustos 2012.
- 24 Doznajemo.com. "Why did Bosnia 'go crazy' for Süleyman Magnificent: TV serial that already breaks a records", 28 Ağustos 2012.
- 25 Idem.
- 26 ÇATIĆ, I. "Ottoman Empire was actually ruled by Bosnjaks!", 12 Ocak 2013.
- 27 Age.
- 28 Age.
- 29 Sulejman Velasnsvenin.net. "Süleyman the magnificent conquered Serbia in every aspect", 5 Ocak 2013.

AVRASYA Pazarlarına Ulaşmanın En İyi Yolu

Dünya'da 2 milyar insanı 4 saatlik uçuş mesafesinde buluşturma olanağına sahip başka bir fuar alanı yok.

34 yıllık deneyimiyle Türkiye'nin öncü ve lider fuar firması Tüyap, uluslararası profesyonelleri Avrasya'nın merkezinde yeni pazarlar keşfetmeye çağırıyor.

Ülke genelinde
577.200 m² alana sahip
5 fuar merkezi

İstanbul'da
173.000 m² alan ile
Türkiye'nin en büyük
fuar merkezi

Her yıl 60 farklı sektöre
yönelik 110'un üzerinde
fuar organizasyonu

Ticaret odaları,
mesleki örgütler ve
devlet kuruluşları ile
yakın işbirliği

Kendi alanında
uzman 520 çalışan

Detaylı bilgi için lütfen
www.tuyap.com.tr

TÜRKİYE'DE SOLUN TARİHİ ÜSTÜNE BAZI GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELER

METE TUNÇAY

TÜSTAV'ın Sosyal Tarih Yayınları dizisinde (1919-1923 yıllarını kapsayan) ilk cildi 2012 Aralık ayında yayımlanan İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926 başlıklı kitabın (1924-Mart 1925 dönemine ilişkin) ikinci cildi geçtiğimiz aylarda çıkmıştı; (Mart 1925-Temmuz 1926 dönemine ilişkin) üçüncü cildi de Haziran'da yayımlandı. Üç cildin toplamı bin sayfayı geçiyor. Bu vesile-i hasene ile, Türkiye sol tarihi üstüne genel bir değerlendirme yapmamız uygun olacak.

Kapak fotoğrafındakiler:
Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) (Ferdil, Şevket Süreyya (Aydemir), Hasan Âli (Ediz) (Halim), Elektrikçi Nuri (Nihat).

Solun göreceli bir anlamının olduğu bilinmektedir. Bir akım kendisi sol nitelikte olmaksızın bir başka akımın solunda olabilir. Benim burada soldan kastım, mutlak anlamıyla sosyalist/komünistlikler. Ama baktığımız dönemde Türkiye'de komünist olmayan sosyalist bir akım olmamıştır.

Solun "resmî tarihi"ne göre, TKP Bakü'da Doğu Halkları Kurultayı'nın hemen ardından 10 Eylül 1920'de toplanan ilk kongresiyle kurulmuş, parti (Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adıyla) ikinci kongresini 1922 Ağustos-Eylül'ünde Ankara'da yapmış, üçüncü kongresini de 1925 Şubat'ında Şefik Hüsnü'nün İstanbul Beşiktaş-Akaretler'deki evinde toplamıştır. O sırada Şeyh Said Ayaklanması dolayısıyla girilen Takrir-i Sükun döneminde itibaren, TKP şu son yıllara değin yeraltında çalışan bir gizli örgüt olmuştur. İlk üç kongreye ilişkin olarak verilen şema gerçeklere oranla fazla düzgündür. Örneğin, Komintern belgelerinde Bakü kongresinin sayılmayıp Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın 1922 Ankara toplantısının Birinci Kongre diye anıldığını gördük,

TKP'nin uzun yıllar önderliğini yapan Dr. Şefik Hüsnü Değmer, en başın-

dan itibaren Mustafa Suphi'leri maceraperest olarak görmüş, THİF'ni kurduktan sonra 1923 başından itibaren onun İstanbul örgütüne katılan baytar binbaşılıktan matrud Salih Hacıoğlu'nu da küçümsemiştir. (Salih Hacıoğlu'nun da THİF'nin asıl kurucusu Nâzım Bey'e karşı çıktığını unutmamak gerekir!) II. Dünya Savaşı ertesinde Moskova'daki diğer büro üstünden TKP'ne egemen olan İ. Bilen (Lâz İsmail) ise, Zeki Baştımarı tasfiye ettikten başka (ondan önce), Şefik Hüsnü'ye de şiddetle muhalif olmuştur. İ. Bilen'in değeri görüşür tarmak için onuru korunarak emekli

edilmesine karşılık, parti içindeki itibarının iyi hatırlanmadığı da bir gerçektir. Dr. Hikmet Kıvılcımlı TKP içinde hep kendi başına buyruk olmuş ve hiçbir zaman partinin tümünü yönetmemiştir. Nâzım Hikmet'i de ayrı tutmak gerekir. Nâzım merkez komitesine Troçkist -Polis (!) muhalefeti nedeniyle partiden çıkarılmış, ama uzun bir süre asıl TKP'nin kendi çevresi olduğunu iddia etmiştir. Partiyile uzlaşması, ancak son mahkûmiyeti sırasında olmuştur.

TKP'nin Komintern'e ve Moskova'ya bağlılığının ne gibi etkileri olduğu tartışılmak gerekir. Komintern'in merkezî, yüzyıllar boyu hep yenildiğimiz Rusya değil de başka bir ülke, örneğin Almanya ya da İngiltere veya Fransa olsaydı, Soğuk Savaş döneminde iyice azgınlaşan, öylesine yaygın bir anti-komünizm yaşanır mıydı?

Mustafa Suphi'nin başkanlığında-ki TKP Merkez Komitesi Türkiye'de hemen bir devrim yaparak iktidara geçmeyi amaçlıyor muydu? Kendilerinin tersini söylemelerine karşın, muhtemelen evet; ama bu kurulun Ankara'nın koştuğu resmi TKF içinde çalışma şartını kabul

etmiş olması da mümkündür. THİF üstüne yaptığımız çalışma gösterdi ki, Nâzım Bey hükümetten gelen baskılara pek direnmemiştir. Salih Hacıoğlu hatta İstanbul örgütünün de ele geçirerek önderliğe oynamıştır. Ama 1922'de asıl darbe yapmak isteyen, Ankara'daki Rus Sefareti'nde diplomatik bir görevliymiş gibi tanıtilen, Komintern ajanı M. Golman'dı. Bu zat, 1922 sonunda Rusya'ya döner dönmez "Arslan" takma adıyla *Modern Türkiye* başlıklı küçük bir Rusça kitap yayımlamıştır. (Bu kitap TUSTAV tarafından Türkiyeye getirilip 2002'de yayımlanmıştır.) Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nın siyasetini izleyen Sefir Aralov ise, Golman'ın yaptıklarına şiddetle karşı çıkmış, hatta onun Türk yoldaşlarının darbe niyetlerini Ankara Hükümeti'ne ihbar etmişti. Aralov'un maiyetindeki basın işlerinden sorumlu Astahov *Modern Türkiye* kitabı üstüne son derece sert bir eleştiri kaleme almıştır; bu raporun çevirisi TUSTAV yayınının sonuna eklenmiştir. Şefik Hüsnü yönetimindeki TKP ise hiçbir zaman darbeye eğilimlere kapılmamıştır.

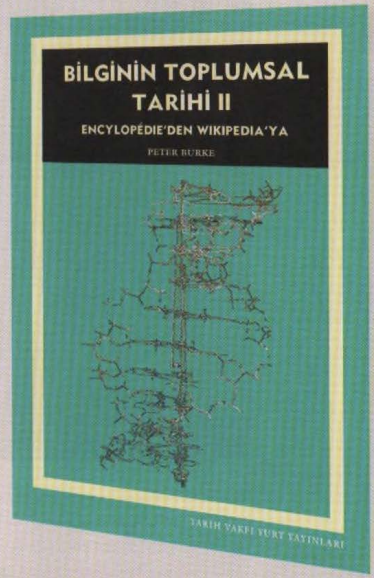
Türkiye'de tek parti dönemi (1925-45) boyunca, dağınık eski rejim yandaşlarının dışında, yeraltından da olsa yegâne muhalif örgütün TKP olduğu yadsınamaz. 1925'e kadar devrimci Kemalizmle uzlaşılabileceği umudu vardı. Bu anlayış, 1930'larda *Kadro*'da devam etmiştir. TKP ana akımı 1925'ten itibaren Kemalizmden kopmuş olmakla birlikte, yaptığı muhalefetin de birtakım engelleri vardı. Bunların başında, TC'nin resmi Sovyet dostluğu siyaseti geliyordu. Nitekim 1936'da TKP'nin Komintern'den çıkarılması kararı alınırken bu faktör öne çıkmıştı. Ama onun dışında da, yeni Cumhuriyet'in laiklik ve yabancı sermayelerin millileştirilmesi gibi birçok atılımı komünistlere doğru görünmüştür. Onlar da iktidarda olsa böyle yapacaklardı. Geriye, Osmanlı borçlarının tanınması ve işçilerin siyasal örgütlenmelerine getirilen yasaklar gibi konular kalmıştır. Öte yandan, emekçi hakları konusunda TKP'nin sürekli kısırtılmaları olmasaydı, çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra hükümetin yüce-gönüllülüğünden çalışma süreleri, asgari ücretler, yıllık tatiller gibi

alanlarda düzenlemeler yapacağını düşünemeyiz.

Ermeni Kırımı konusunda TKP'nin Mustafa Suphi döneminden beri ulusalcı bir tutumu olmuştur. 1920 sonunda Karabekir komutasındaki Doğu Ordusu'nun Ermenilere karşı savaşı, Hınçkarların Rus yardımıyla Ermenistan'ı Sovyetleştirmesinden önce Taşnak hükümete karşı yapılmış bir hareket diye geçirilmiştir. Daha ilginç ve önemli olanı, TKP'nin (Komintern'i izleyerek) Kürt hareketini (geri) feodal nitelikte sayarak, burjuva saydığı Ankara yönetimini desteklemesidir. (Belki, bu konuda Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın değerlendirmeleri ayrı tutulabilir.)

Rahmetli Bülent Ecevit'in ve Deniz Baykal'dan Kemal Kılıçdaroğlu'na CHP önderlerinin solcu sayıldığı ülkemizde, sahici sol siyaset herhalde gelecekte de önemli olacaktır; ama muhtemelen artık "işçi sınıfı üstünden" yürütülmeyecek, genel olarak sosyal adaletsizliklerin ortadan kaldırılması için bütün vicdan sahibi insanların ortak davası olacaktır.

Bilgi tarihi ve bilgiyi üretmenin yöntemlerine dair çağlar boyunca epeyce kafa yorulduğu biliniyor. Fakat yüzlerce yıllık deneyim ve tartışma sonunda ulaşılmış olan sonuçların, günümüzde bilgi toplumu diye adlandırılan süreçte, kabaca son yirmi yıldır çatladığı ve değiştiği izleniyor. Çok açıktır ki, bilgi derleme, tasnif, depolama, araştırma, bilgiye ulaşım ve sunma hakkındaki öğrendiklerimiz digital teknolojiye bağlı olarak artık neredeyse kullanımdan düştü sayılır. Bilgiye erişim konusunda insanın ihtiyasını zorlayan hız konusundaise, Ansiklopedi çağının başındakinden daha derin bir kırılma süreci yaşanıyor. Üstelik günümüzde yaşanan değişimin sonuçlarını görebilmek için ansiklopedi çağındaki kadar uzun süre beklemek de gerekmiyor. Diğer taraftan bilgi teknolojisindeki akıl almaz buluşlar ve bunun avuç içine sığabilen aletlere uygulanması nedeniyle, bilgiye ulaşma ve bilgi üretimi konusundaki kabul edilmiş çalışma metodları, köklü bir şekilde çok başka bir kalıba dökülüyor. Aynı zamanda, bir saniye daha fazla beklemeye tahammülü olmama beklentisiyle donanmış sıradan kullanıcılar ve yeni araştırmacı tipi, eskinin derviş sabırlı donanmış müdekkikleriyle zorunlu olarak replace ediliyor. Burke, daha önce birinci cildi Tarih Vakfı Yurt Yayınları arasında Gutenberg'den Diderot'a Bilginin Toplumsal Tarihi adıyla çevrilen ve yayınlanan önemli çalışmasının ikinci cildinde bütün bu süreci gözler önüne seriyor. İkinci cildin alt başlığından anlaşılabacağı üzere, Encyclopédie'den (1751-66) Wikipedia'ya (2001) kadar gerçekleşmiş olan değişiklikler hakkında genel bir yorum sunuyor.

JACOB CORNELISZ VAN OOSTSANEN

İSA'NIN ÇARMIHA GERİLİŞİ

İsa'nın havarileri ile birlikte yediği, tüm İncil yazarlarının ayrıntılı biçimde aktardığı ve Son Akşam Yemeği olarak da bilinen Fısıh yemeği, aynı zamanda O'nun için sonun da başlangıcı olmuştur. Bu olaydan sonraki gelişmeler genellikle İsa'nın acıları olarak da bilinen bir süreci oluşturur. Son Akşam Yemeği'nde İsa kendisine ihanet edileceğinin kehanetini bildirmiş, havarilerini uyarmış ve hatta kendisini inkâr edeceklerini de bildirerek bir anlamda ruhlarının temizlenmesi, öldükten sonra onun yanına gidebilmeleri için tek tek havarilerinin ayaklarını yıkamıştır.

Jacob
Cornelisz Van
Oostsanen,
Çarmıha
Geriliş,
1510.

Ağaç panel
üzerine yağlıboya,
105 x 87 cm
Rijksmuseum,
Amsterdam,
Hollanda.

İsa, bu yemekten sonra yanına havarilerinden bazılarını alarak Getsemani Bahçesi denen yere gitmiş ve Tanrı'ya dua ederek "Baba, mümkünse bu kâse' benden uzaklaştırılsın. Yine de benim değil, senin istediğin

olsun" diyerek kaderine razı olduğunu, insanlık için ölmeye hazır olduğunu belirtmiştir.

Bundan sonra hızla gelişen olaylara göre, İsa Yahuda'nın Getsemani

Bahçesi'ne getirdiği din adamları ve yanlarındaki sopalılar tarafından tutuklanmıştır.¹ Önce Başkâhin Kayafa'nın huzuruna getirilmiş, burada Mesih olup olmadığına dair sorulan sorulara verdiği cevaplar nedeni ile Tanrı'ya küfür etmiş sayılarak ölümü hak ettiğine karar verilmiştir. Bu karardan sonra kalabalık içindeki bazı kişiler İsa'ya kötü sözler söylemeye, itip kakmaya başlamışlardır. Ölüm cezası kesinleşince Roma valisi Pilatus'a teslim edilen İsa, burada da sözlerini tekrarlamıştır. Yahudi cemaati içindeki bu kavgaya uzak durmak isteyen Roma valisi Pilatus, İsa'yı affetmenin bir yolunu bulmaya çalışmış ve her Fısıh Bayramı sonrasında bir suçluyu affetme hakkını kullanmak istemiş, bunu da halka sormuştur. Ne yazık ki halkın büyük bir bölümü İsa'nın değil o sırada tutuklu bulunan başka bir suçlunun, Barabas'ın affedilmesi için bağırılmışlar.⁴ Aynı kalabalık birkaç kez de İsa'nın çarmıha gerilmesini haykırınca, Pilatus, kalabalığın önünde ellerini yakarak "Bu adamın kanından ben sorumlu değilim. Bu işe siz bakın!" demiş, kalabalık ise "O'nun kanının sorumluluğu bizim ve çocuklarımızın üzerinde olsun!" diye cevap vermiştir. Böylece İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi onay-

lanmıştır. Çarmıha gerilmek üzere Romalı askerlere teslim edilen İsa bu sırada da aşağılanmış, kırbaçlanmış ve işkence görmüştür. *İncil* yazarlarından Matta, Markos ve Luka'ya göre Kreneli Simun adında o sırada oradan geçmekte olan birisi, Yuhanna'ya göre ise İsa'nın kendisi çarmıhı Golgata Tepesi (Kafatası Tepesi) olarak bilinen yere taşımış ve cezası burada infaz edilmiştir. İsa çarmıhta acı çekerken başkâhinler, din bilginleri ve ileri gelenler de aynı şekilde O'nunla alay ederek, "Başkararını kurtardı, kendini kurtarıyor", "İsrail'in Kralı imiş! Şimdi çarmıhtan aşağı insin de O'na iman edelim. Tanrı'ya güveniyordu; Tanrı O'nu seviyorsa, kurtarsın bakalım! Çünkü, 'Ben Tanrı'nın Oğlu'yum' demişti", diyerek hakaret etmeye devam etmişlerdir. (Matta, 27: 41-44)

Matta'ya göre İsa çarmıhta iki kez "Eli, Eli, lema şevaktanı?" yani, "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" diye bağıır ve ruhunu teslim eder. (Matta 27: 46-50) Bütün *İncil* yazarları İsa'nın ruhunu teslim etmesinden sonra olan depremler, kararan gökyüzü, yırtılan tapınak perdeleri, mezarlarından çıkan ve yaşayanlara görülen eski peygamberler gibi pek çok olağanüstü olay olduğunu yazar. İsa'nın çarmıhtaki cesedi inananların Aramatyalı Yusuf tarafından alınarak, beyaz bir kefenle sarılıp mezara yerleştirilir. İsa'nın hayatta iken söylemiş olduğu, "üç gün sonra dirileceğim" iddiası nedeni ile büyük tedirginlik duyan Yahudi din adamları mezarın koruma altına alınmasını isterler. İsa'nın oluşu ağız büyük bir kaya ile kapatılan bir mağara içine konur ve Vali Pilatus'un askerleri de burada nöbet tutmaya başlar.

Şabat gününden sonra, Matta'ya göre Mecdelli Meryem ve öbür Meryem (Matta 28: 1-7), Markos'a göre Mecdelli Meryem, Yakup'un annesi Meryem ve Salome (Markos, 16: 1-8) Luka'ya göre ise bazı kadınlar (Luka, 24: 1-7), Yuhanna'ya göre ise sadece Mecdelli Meryem (Yuhanna, 20: 1-9) mezarı ziyarete gittiklerinde, kapıyı açık, mezarı ise boş bulurlar. Bundan sonra İsa birkaç kez değişik yer

ve zamanda inananlarına görünecek, ondan sonra da ebediyen göğe yükselip Tanrı'nın cennetindeki yerini alacaktır.

İsa'nın havarileri ile birlikte yemiş olduğu Son Akşam Yemeği'nden sonra olan tüm hadiseler, Getsemani Bahçesi'nde dua edışı, Yahuda'nın onu ele verışı, sorgulanması, kırbaçlanması, Başkâhin Kafaya'nın ve vali Pilatus'un karşısında sorgulanması ve Golgata Tepesi'ne gidişi, ölümünden sonra çarmıhtan indirilişi, mezara yerleştirilişi, yeniden dirilişi ve havarilerine görünmesi pek çok sanatçı tarafından ayrıntılı olarak ve çoğu kez birbirine çok benzer kompozisyonlar halinde betimlenmiştir. Bu benzer kompozisyonun temel nedenlerinden birisi dört *İncil* yazarının da olanları küçük ayrıntılar dışında hemen hemen aynı biçimde aktarmış olmalarıdır. (Matta 26, 27, 28, Markos 15, 16, Luka 22, 23, 24, Yuhanna 18, 19, 20)⁵

Çarmıha gerilmiş İsa görüntüsü ise belki de Hristiyan ikonografisi içinde en çok sayıda betimlenmiş olan sahnedir. Gerek fresklerde, gerek yağlıboya resimlerde gerekse üç boyutlu olarak ahşap ve taş gibi çeşitli malzemelerle canlandırılmış ve çoğunlukla da kiliselerin apsilerinde ya da ana girişlerinde yer almıştır. Çarmıhtaki İsa tüm inananlar için en kutsal sahnelerden birisi ve hatta Hristiyan inancının en önemli simgelerinden birisi olmuş ve dönemler içinde kuşkusuz her dönemin kendi üslup özelliği bağlamında ele alınmıştır.

İsa'nın çarmıhta gösterildiği sahnelerde hemen her *İncil* betimlemesinde olduğu gibi olmazsa olmaz bazı unsurlar vardır: İsa ile birlikte çarmıha gerilen iki hırsız, çarmıhın altında üzüntü ile bekleyen ya da ağıt yakan bakire Meryem, genellikle İsa'nın ayaklarına ya da haça sarılmış, uzun saçları ile hemen ayırt edilebilen Mecdelli Meryem, bazı havariler, inananlar ya da azizler ve azizeleri, İsa'nın üzerinden çıkan gylisilerini paylaşmaya çalışan Romalı askerler, İsa'nın yaralarına sirkeli su süren

asker (Stephaton adı ile kayıtlara geçmiştir) O'nun Yahudilerin kralı oluşunu ilan etmesi ama kendisini ölümden koruyamayışı ile alay eden kalabalıklar ve başında dikenli tacı ve "Yahudilerin Kralı" yaftası ile az sonra can verecek şekilde betimlenmiş İsa ve etrafında ellerinde kutsal kase taşıyarak uçan melekler ve bu türden infazların gerçekleştiril-

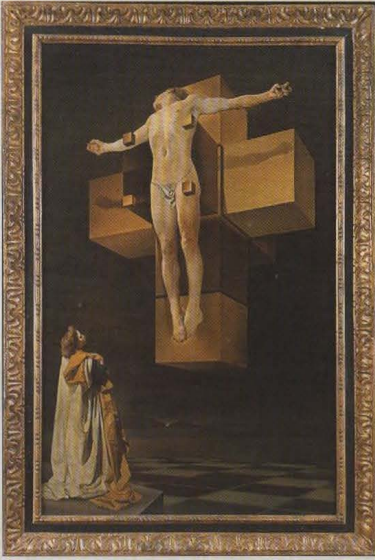
Louis Alinbrot,
Çarmıha Geriliş,
1440.

Panel üzerine
yağlıboya, 78 x 67 cm
Museu del Prado,
Madrid, İspanya.

Hans Baldung
Grien, Çarmıha
Geriliş, 1512.

İlamlar panel, 152 x
104 cm
Stadtliehe Museen,
Berlin, Almanya.

Salvador Dalí,
Çarmıha
Geriliş
(corpus
hypercubus),
1954.

Tuval üzerine
yağlıboya, 194x123
cm
Metropolitan
Museum, New
York, ABD.

diği Golgata Tepesi'ni ya da hayatın
geçiciliğini simgeleyen kafatası.

16. yüzyılın önemli Hollandalı res-
samlarından Jacob Cornelisz Van
Oostanen'in ahşap panel üzerine
yapmış olduğu bu çarmıha geriliş
sahnesinde de yukarıda sözü edilen
önemli imgelerin birçoğu ve hatta
olayın öncesine dair bazı anların da
betimlendiği görülmektedir. Resim
bu anlamda çarmıha gerilişten çok
belki de genel olarak İsa'nın acıları
olarak adlandırılmalıdır. Resimde
özellikle kıyafetler, coğrafya ve mi-
marî öğeler kesinlikle orijinal cog-
rafiya ve döneme ait değildir. Ancak

pek çok dönemde olduğu gibi bura-
da da sanatçının gerçeklik ile değil,
daha çok güncellik ile ilgili bir terci-
hi olduğunu bilmek gerekir. Resmin
tam ortasında düşey aksta İsa'nın
gerildiği çarmıh bulunmaktadır. Di-
ğer sahneler ise sol üst köşeden baş-
layıp çarmıh etrafında saat yönünde
bir yarım daire çizerek birbirine ka-
rışmayan sahneler olarak betimlen-
miştir. İsa'nın çevresinde ellerinde
kutsal kâse taşıyan birçok melek Ba-
rok etkili giysileri ve renkli kanatları
ile betimlenmiştir. Resmin sol üst
köşesinde İsa'nın Zeytin Dağı ya da
Getsemani denilen bahçede, havari-
leri uyurken dua edışı gösterilmiştir.
İsa'nın hemen üst yanında kendisine
Tanrı tarafından gönderilen kutsal
kâseyi taşıyan melek betimlemesi
bulunur. Bu sahnenin hemen altında
ise İsa'nın tutuklanmadan önce yeşil
giysisi ve beyaz örtüsünden taniya-
bileceğimiz annesi ile vedalaşması
sahnesi yer alır. Sağ üst köşede bu-
lunan gotik kent yapısının önünde
hareketi çarmıha doğru olan bir grup
vardır ve önderine haçını sırtında
zorlukla taşıyan İsa betimlenmiştir.
Burada İsa'nın önünde eğilen kadın⁴
bir kez de çarmıhın altında elinde
İsa'nın öldükten sonra yüzüne sarı-
lan ve mucizevi bir şekilde yüzünün
izinin çıktığı peşkir ile gösterilmiştir.
Bu İsa suretli peşkir daha sonraki
yıllarda pek çok spekülasyona konu
olacak ve kutsal emanetler arasında
sayılacaktır. Aynı yatay aksta iki ayrı
sahneyi daha ayırt etmek mümkün-
dür: solda İsa'yı tutuklamaya gelmiş
olan kalabalık görülür ki bunların

arasında kırmızı elbisesi ve sarı saç-
ları ile havari Yuhanna'yı tanımak
mümkündür. Yuhanna bir kez de
haçın altında Bakire Meryem'in ar-
kasında onun ayakta durmasına yar-
dım ederken gösterilmiştir. Bilindiği
gibi İsa çarmıhta ölümünden kısa
bir an önce annesini Yuhanna'ya
emanetedecektir. Aynı aksta bu kez
haçın sağ tarafında yere yığılmış Ba-
kire Meryem yanındaki bir kalabalık
ile betimlenmiştir. Bu sahne, ölüm
kararı kesinleşmiş olan İsa'nın in-
faz için çarmıhını taşımasını izleyen
inanınlarını anlatmaktadır. Resmin
ön düzlemde ise haçın iki yanında
iki grup görülür. Solda Bakire Mer-
yem ve Havari Yuhanna yanlarında
üzüntü içindeki Marta'nın kardeşi
Meryem ve haça sarılmış vaziyet-
te uzun sarı saçlı Mecdelli Meryem
bulunmaktadır. Sağ tarafa ise her
ne kadar özgün olmasa da kılık ve
kıyafetlerinden belli bir seçkin kitle
olduğu anlaşılan bir kalabalık, kimisi
at üzerinde kimisi yayan olarak çar-
mıha geriliş İsa'ya doğru bakmak-
tadır. Bu grubun içindeki bazı kişi-
ler yukarıda çarmıhı taşıyan İsa'nın
hemen arkasında da gösterilmiştir.
Daha önce yukarıdaki kalabalık ara-
sında betimlenmiş olan, burada ise
İsa suretli peşkir ile gösterilen kadın
ile Mecdelli Meryem arasında bü-
yük olasılıkla Kâhin Kralları'nın Bebek
İsa'yı tanımak için geldiklerinden
mür getirdiklerine benzeyen değerli
madenden bir kap bulunmaktadır.
Bu kap bir olasılıkla da İsa'nın Mecd-
elli Meryem tarafından mesh edil-
miş olması ile ilgili olabilir.

DİPNOTLAR

1. İsa'nın Getsemani Bahçesi'ne giderken yanına kimleri aldığına dair İki İncil'de isim verilir. "Petrus'u, Yakup'u ve Yuhanna'yı yanına aldı. Hüzünlenmeye ve ağır bir sıkıntı duymaya başlamıştı (Markos 14: 33). Sonra İsa öğrencileriyle birlikte Getsemani deneyine girdi. Öğrencilerine, "Ben yaraya gölup dua edeceğim, siz burada oturun" dedi, Petrus ile Zebedi'nin iki oğlunu yanına aldı" (Matta 26: 36-37). Katolik ansiklopedisine göre de İsa Fışh yemeğinden, sonra Zeytin Dağı'na doğru bir yürüyüşe çıktı. Bu yürüyüşte, Aziz Petrus, Aziz Yuhanna ve Zebedi'nin oğlu Aziz Yakup İsa'ya eşlik etti.
2. Kutsal kâse: İsa'yı Getsemani Bahçesi'nde dua ederken gören melek elindeki kâse genellikle İsa'nın gelecekteki acılarını simgeler. Burada İsa Tanrı'ya şu şekilde dua eder, "Baba" dedi, "Mükürse bu kâse benden uzaklaştırılın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun." Öğrencilerin yanına döndüğünde onları uyumuş buldu. Petrus'a, "Demek ki benimle birlikte bir

saat uyanık kalmadınız" dedi. "Uyanık durup dua edin ki, ayarlanıyasmız. Ruh istediğin, ama beden güçsüzdür." İsa ikinci kez uzaklaşp dua etti. "Baba" dedi, "Eğer ben imceden bu kâsenin uylastırılması mümkün değilse, senin istediğin olsun." (Matta 26: 39-42). Kutsal Kâsenin Hristiyan mitolojisinde iki anlamı daha vardır. Birincisi İsa'nın Son Aşam'ı yemeğide kullandığı ve mucizevi güçleri olan kâse, ikincisi ise İsa'nın çarmıhta iken akan kanlarının Armatyalı, Yusuf tarafından toplanıldığı kâsedir. Her iki kâse de burada meleklerin ellerinde gösterilen değildir. İkinci kâse ise ileriki yıllarda pek çok spekülasyonun konusu olmuş ve kutsal emanetler arasında sayılmıştır.

3. Bu sahnelerde zaman zaman kalabalık arasında Romalı askerler de betimlenir. Bu betimleme İsa'yı aşında Romalı askerlerin tutuklamaya geldikleri ile ilgili yagın kanıdan olsa gerekir. Oysa meşinler açıkça Getsemani Bahçesi'ne ilk gelenlerin Yahudi cemaati önderleri ve halk olduğunu yazar. Sadece Yuhanna bir rabur

askerden söz eder. (Matta 26: 47, Markos 14: 43, Luka, 22: 47-55, Yuhanna 18: 3)

4. Vahî onlara şunu sordu: "Sizin için hangisini salvermiş istersiniz?" "Barabba'yı" dediler. Pilatus, "Öyleyse Mesih denen İsa'yı ne yapayım?" diye sordu. Hep bir ağızdan, "Çarmıha gerilsin!" dediler. Pilatus, "O ne kötülük yapti ki?" diye sordu. Onlar ise daha yüksek sesle, "Çarmıha gerilsin!" diye bağırıyorlardı. (Matta 27: 21-23)
5. İsa'nın son yediği Fışh yemeğinden sonra başına gelenler, genellikle İsa'nın Acıları bağış, altında anlatılır ve resim gruplanalarında da bu alanlarda yer alır.
6. Elinde İsa'nın suretini gördüğü peşkir ile gösterilen kadın genellikle Aziz Veronika'yı simgeler. Bu kadının giysisinin eteklerimize "Salve Sicut Facies Nostri Redemptoris", (kurtarıcımızın kutsal yüzüne dolu...) "yanısı da auzıye okunan ve özellikle 6. yüzyılda çok popüler olan ve saatiir kitaplarında yer alan bir ilahinin sözlerindendir. İlahi 126'da Papa İli. Innocent tarafından yazılmıştır.

60 Yıldır

Nitelikli Bilgi Elinizin Altında

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

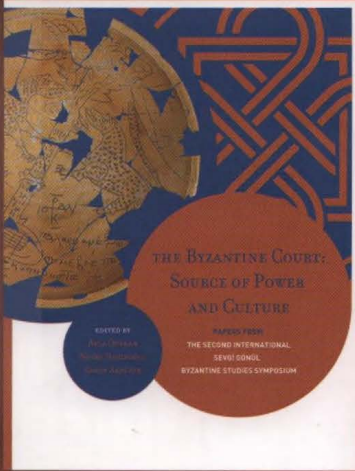
Koç Vakfının desteğiyle düzenlenen 3. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu ve "Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri, 1930-1947" başlıklı sergi çerçevesinde Koç Üniversitesi Yayınları ve Koç Üniversitesi AnaMed işbirliğinde 3 kitap

Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri, 1930-1947 **Artamonoff: Picturing Byzantine Istanbul, 1930-1947**

Nicholas V. Artamonoff ardında bini aşkın fotoğraftan oluşan bir bilmecе bıraktı. Robert College'da öğrenim gördüğü ve mühendis olarak görev yaptığı yıllarda İstanbul'un tarihine ve kültürüne büyük ilgi ve hayranlık duydu. Rollei marka fotoğraf makinesiyle Bizans kalıntılarını görüntüledi, surları ve sarnıçları köşe bucak gezdi. Bizans İstanbul'unu araştıran ve gün yüzüne çıkaran mimarlık tarihçilerinin ve arkeologların izinde bütün kenti dolaştı. Görkemli kiliselerden mimari bezemelerin en ince ayrıntılarına, kalabalık pazarlardan dükkânında yalnız başına mesleğini yürüten zanaatkarlara değin kentin çok farklı öğeleriyle ilgilendi. Sergiyle aynı adı taşıyan kitapta Artamonoff ve Bizans İstanbul'u fotoğrafçılığı üzerine yazıların yanı sıra 1930'lu yıllardan kalma hafızalardan silinmeyecek İstanbul fotoğrafları da bulunuyor.

Derleyen: Günder Varinlioğlu **Çeviri:** Hayrullah Doğan

The Byzantine Court: Source of Power and Culture Papers from the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium

İktidar ve kültür odağı olarak Bizans Sarayı'nı konu alan İkinci Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Çalışmaları Sempozyumu bildiriler kitabı.

Derleyen: Ayla Ödekan, Nevra Necipoğlu, Engin Akyürek

Sergi 26 Haziran – 6 Ekim 2013 tarihleri arasında, Koç Üniversitesi AnaMed'de gezilebilir.
İstiklal Cad. Merkez Han no: 181 Beyoğlu-İSTANBUL